

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Мовні і концептуальні картини світу

Випуск 61

У збірнику вміщено наукові розвідки професорів, доцентів, викладачів, аспірантів та студентів, присвячені аналізу світоглядних горизонтів сучасного мовознавства.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	О.І. Ніка, д. філол. н., проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	Ш.Т. Апридонідзе (Інститут грузинської мови АН Грузії), д. філол. н., проф.; Р. Бальсис (Клайпедський університет), д. філол. н., проф.; А.І. Бельський (Білоруський державний університет), д. філол. н., проф.; І.В. Кононенко (Варшавський державний педагогічний університет ім. Максима Танка), д. філол. н., проф.; В.Б. Бурбело, д. філол. н., проф.; І.О. Голубовська, д. філол. н., проф.; Н.Ю. Жлуктенко, к. філол. н., проф.; В.І. Карабан, д. філол. н., проф.; Н.Ф. Клименко, д. філол. н., проф.; Н.М. Корбозерова, д. філол. н., проф.; Г.Г. Крючков, д. філол. н., проф.; О.С. Снитко, д. філол. н., проф.; Л.І. Шевченко, д. філол. н., проф.; Л.В. Коломієць, д. філол. н., проф.; О.І. Чередниченко, д. філол. н., проф.; М.Л. Іваницька, д. філол. н., доц.; М.С. Дорофєєва, д. філол.н., доц.
Адреса редколегії	01033, Київ-033, б-р Тараса Шевченка, 14 Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, тел. 239-32-58
Рекомендовано	Рекомендовано Вченою радою Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка 26.12.2017 р., протокол №6.
Зареєстровано	Міністерство юстиції України (свідцтво про державну реєстрацію КВ № 16155-4627Р від 11.12.2009 р.) Включено до Переліку наукових фахових видань України (Наказ Міністерства освіти та науки України №1328 від 21.12.2015 р.)
Адреса видавця	04080, Україна, м.Київ-80, а/с 41 тел./фак.: (044) 227-38-48; 227-38-28

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.

TARAS SHEVCHENKO NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV

Linguistic and conceptual worldviews

Issue 61

This collection contains scientific articles written by professors, lecturers, postgraduate and undergraduate students. These articles concern analysis of worldview perspectives of current linguistics.

EDITOR-IN-CHIEF	O.I. Nika, Dr. habil., full professor
EDITORIAL BOARD	Sh.T. Apridonidze (Academy of Sciences of Georgia, Institute of Georgian Language), Dr. habil., full prof.; R. Bal'sys (University of Klaipeda), Dr. habil., full prof.; A.I. Byel's'kyy (Belorussian State University) Dr. habil., full prof.; I.V.Kononenko (University of Warsaw), PhD.; V.D. Starychonok (Belorussian Maxim Tank State Pedagogical University), Dr. habil., full prof.; V.B. Burbello, Dr. habil., full prof.; I.O. Golubovska, Dr. habil., full prof.; N.Yu. Zhluktenko, Dr. habil., full prof.; V.I. Karaban, Dr. habil., full prof.; N.F. Klymenko, Dr. habil., full prof.; N.M. Korbozerova, Dr. habil., full prof.; G.G. Kryuchkov, Dr. habil., full prof.; O.S. Snitko, Dr. habil., full prof.; L.I. Shevchenko, Dr. habil., full prof.; L.V. Kolomiyets', Dr. habil., full prof.; O.I. Cherednichenko, Dr. habil., full prof.; M.L. Ivanytska, Dr. habil., associate prof.; M.S. Dorofeyeva, Dr. habil., associate prof.
Editorial board address	01033, Kyiv-033, 14 Taras Shevchenko Avenue, Taras Shevchenko National University of Kyiv Institute of Philology, tel. (38044) 239-32-58
Recommended by	Recommended by Academic Board of Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv December 26, 2017 (Protocol №6)
Registered by	Ministry of Justice of Ukraine, certificate of the State registration KB № 16155-4627P (December 11, 2009) Included into the List of Scientific Professional Editions of Ukraine (Order of Ministry of Education and Science of Ukraine, protocol №1328, December 21, 2015)
Editor's address	04080, Ukraine, Kyiv-80, P.O.B. 41 tel./fax: (044) 227-38-48; 227-38-28

Authors of published materials are fully responsible for gathering and preciseness of published facts, quotations, economical and statistical data, proper nouns and other data. The editorial board reserves the right to shorten and edit their materials.

КИЕВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО

Языковые и концептуальные картины мира

Выпуск 61

Сборник содержит научные работы профессоров, доцентов, преподавателей, аспирантов и студентов, посвященные анализу мировоззренческих горизонтов современного языковедения.

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР	О.И. Ника, д. филол. н., проф.
РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ	Ш.Т. Апридонидзе (Институт грузинского языка АН Грузии), д. филол. н., проф.; Р. Бальсис (Клайпедский университет), д. филол. н., проф.; А.И. Бельский (Белорусский государственный университет), д. филол. н., проф.; И.В. Кононенко (Варшавский университет), д. филол. н.; В.Д. Старичонок (Белорусский государственный педагогический университет им. Максима Танка), д. филол. н., проф.; В.Б. Бурбело, д. филол. н., проф.; И.А. Голубовская, д. филол. н., проф.; Н.Ю. Жлуктенко, к. филол. н., проф.; В.И. Карабан, д. филол.н., проф.; Н.Ф. Клименко, д. филол. н., проф.; Н.М. Корбозерова, д. филол. н., проф.; Г.Г. Крючков, д. филол. н., проф.; Е.С. Снитко, д. филол. н., проф.; Л.И. Шевченко, д. филол. н., проф.; Л. В. Коломиец, д. филол. н., проф.; А.И. Чередниченко, д. филол. н., проф.; М.Л. Иваницкая, д. филол. н., доц.; М.С. Дорофеева, д. филол.н., доц.
Адрес редколлегии	01033, Киев-033, б-р Тараса Шевченко, 14 Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Институт филологии, тел. 239-32-58
Рекомендовано	Ученым советом Института филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко 26.12.2017 г., протокол №6.
Зарегистрировано	Министерство юстиции Украины (свидетельство о государственной регистрации КВ № 16155-4627Р от 11.12.2009 г.) Включено в Список научных специализированных изданий Украины (Приказ Министерства образования и науки Украины №1328 от 21.12.2015 г.)
Адрес издателя	04080, Украина, г.Киев-80, а/я 41 тел./фак.: (044) 227-38-48; 227-38-28

Авторы опубликованных материалов несут полную ответственность за подбор, точность изложенных фактов, цитат, экономико-статистических данных, имен собственных и остальной информации. Редколлегия оставляет за собой право сокращать и редактировать предоставленные материалы.

ЗМІСТ

Кунч Л. REISEFREIHEIT – STRESSTEST – WUTBÜRGER. ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРСИВНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА ДЛЯ ВІДТВОРЕННЯ АКТУАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ: ТРАДИЦІЇ В КИСВІ 30 РОКІВ ТОМУ ТА СЬОГОДНІ.....	13
Кияк Т.Р. НІМЕЧЧИНА, АВСТРІЯ, УКРАЇНА: ІСТОРИЧНІ КРОКИ НАЗУСТРІЧ.....	20
Макарьська Р. ДОСЛІДЖЕННЯ БІОГРАФІЙ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ЯК ГУМАНІЗАЦІЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА	27
Безугла Л.Р. ТАВТОЛОГІЧНІ ВИСЛОВЛЕННЯ У НІМЕЦЬКОМУ І УКРАЇНСЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ	37
Білик К. А. ДО ПИТАННЯ ЛЕМАТИЗАЦІЇ КОРПУСІВ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ.....	47
Вереш М.Т., Синьо В.В. ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОТВОРУ НІМЕЦЬКИХ ХРИСТИЯНСЬКО- БОГОСЛОВСЬКИХ ТЕРМІНІВ.....	54
Гончаренко Л.О. ПРОБЛЕМА ЗМІСТУ Й ДЕФІНІЦІЇ ПОНЯТТЯ «ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ».....	59
Дерев'янюк О.А., Троць А.А. ВИРАЖЕННЯ СЕМЕЛЬФАКТИВНОСТІ ТА МУЛЬТИПЛІКАТИВНОСТІ ЗАСОБАМИ СТАЛИХ ДІЄСЛІВНО-СУБСТАНТИВНИХ СПОЛУЧЕНЬ ТИПУ TO GIVE A GLANCE У РОМАНІ С. МЕЙЕР “СУТІНКИ”	66
Домніч О.В. ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ І МЕТОДИКУ ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	71
Дорофєєва М.С. ВИДИ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ РІШЕНЬ У СИНЕРГЕТИЦІ ПЕРЕКЛАДУ	81
Корнєва З.М. КУЛЬТУРОЛОГІЧНІСТЬ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ У ВИЩОМУ ТЕХНІЧНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ.....	88
Кучма О.І. СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ФУНКЦІЙ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНИХ ЧАСТОК НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ.....	94
Леміш Н.Є. СПЕЦИФІКА ПЕРЕКЛАДУ ТЕХНІЧНИХ ПАСПОРТІВ НА ПРИСАДКИ ДО НАФТОПРОДУКТІВ	98
Лєснєхова Н.І. ПЕРЕКЛАД МЕДИЧНИХ АБРЕВІАТУР І СКОРОЧЕНЬ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	105

Материнська О.В.	
СЕМАНТИЧНА ПРОДУКТИВНІСТЬ МЕРОНІМІВ У ФАХОВИХ МОВАХ	111
Мелащенко Д.	
ОСОБИСТІСНА КОМПЕТЕНЦІЯ ПЕРЕКЛАДАЧА: ПРАГМАТИКА І ПОЕЗІЯ	122
Міхіденко К. О.	
КАТЕГОРИЗАЦІЯ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ КОНФЛІКТНОМУ ДИСКУРСІ	127
Ігнатенко Т.М., Павличко О.О.	
ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ (МЕТОДИЧНІ РОЗДУМИ ТА ЕМПІРИЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ У ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ)	132
Романовська Л.О.	
НЕДОРЕЧНІ ТЕРМІНИ В ОЛІЙНОЖИРОВІЙ ГАЛУЗІ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ	139
Рудківський О.П.	
ЗАВДАННЯ СУЧАСНОЇ ЗІСТАВНОЇ ФОНОЛОГІЇ ГЕРМАНСЬКИХ ТА СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ	143
Стасюк О.С.	
ІНТЕРДИСКУРСИВНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ СТЕНОГРАМ ПЛЕНАРНИХ ЗАСІДАНЬ БУНДЕСТАГУ ФРН)	149
Таценко Н. В.	
ЕКСТЕРІОРИЗАЦІЯ ЕМПАТІЇ В АНГЛОМОВНИХ ДИСКУРСИВНИХ АКТАХ	155
Тимченко Є.П.	
ОКЛИЧНІ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	163
Ткачівська М. Р.	
ТАБУ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ	168

CONTENT

Kuntzsch L.	
REISEFREIHEIT – STRESSTEST – WUTBÜRGER. THE CULTURAL DISCOURSE AND TEXTUAL REFERENCE AS A BASIS FOR THE TRANSLATION OF THE CURRENT LEXIS: TRADITION IN KYIV 30 YEARS AGO AND TODAY	13
Kyjak T.R.	
GERMANY, AUSTRIA, UKRAINE: HISTORIC STEPS TOWARDS EACH OTHER	20
Makarska R.	
TRANSLATOR'S BIOGRAPHIES RESEARCH AS HUMANIZATION OF TRANSLATION STUDIES.....	27
Bezugla L.R.	
TAUTOLOGICAL UTTERANCES IN UKRANIAN AND GERMAN DIALOGICAL DISCOURSE	37
Bilyk K. A.	
ON LEMMATIZATION OF POETIC TEXTS CORPORA	47
Veresh M.T., Syno V.V.	
THE WORD-FORMATION PECULIARITIES OF THE GERMAN THEOLOGICAL TERMS	54
Goncharenko L.O.	
CONTENT AND DEFINITION OF THE CONCEPT OF "EQUIVALENCE"	59
Derevianko O.A., Tron' A.A.	
FIXED VERBO-NOMINAL PHRASES OF THE TYPE TO GIVE A GLANCE AS MEANS OF EXPRESSING SEMELFACTIVITY AND MULTIPLICATIVITY IN THE NOVEL "TWILIGHT" BY S. MEYER	66
Domnich O.V.	
ON THE STUDY OF THE CONCEPT OF LANGUAGE AND CULTURE AND ITS METHODS	71
Dorofeyeva M.	
TYPES OF TRANSLATION SOLUTIONS IN THE TRANSLATION SYNERGETICS.....	81
Kornieva Z.M.	
TEACHING CULTURAL PECULIARITIES IN ESP UNIVERSITY COURSE TO STUDENTS MAJORING IN TECHNOLOGY.....	88
Kuchma O.I.	
TRANSLATION METHODS OF THE GERMAN MODAL PARTICLES.....	94
Lemish N.Ye.	
TRANSLATION SPECIFICS OF DATA SHEETS FOR ADDITIVES TO PETROLEUM PRODUCTS	98
Liepkukhova N.	
TRANSLATION OF MEDICAL ABBREVIATIONS AND REDUCTIONS FROM GERMAN INTO UKRAINIAN	105

<i>Materynska O.V.</i>	
SEMANTIC PRODUCTIVITY OF MERONYMS IN THE TERMINOLOGICAL FIELD	111
<i>Melashenko D.</i>	
THE INDIVIDUAL TRANSLATORIAL COMPETENCE: PRAGMATICS AND POETRY	122
<i>Mikhidenko K.</i>	
CATEGORIZATION IN GERMAN CONFLICT DISCOURSE.....	127
<i>Ignatenko T.M., Pavlychko O.O.</i>	
PHRASEOLOGY AS AN ASPECT OF LEARNING THE GERMAN LEXICON (METHODICAL REFLECTIONS AND EMPIRICAL OBSERVATIONS ON PRACTICES OF TEACHING THE GERMAN LANGUAGE AS A FOREIGN LANGUAGE)	132
<i>Romanovska L.</i>	
INAPPROPRIATE TERMS IN OIL AND FAT FIELD OF FOOD INDUSTRY	139
<i>Rudkivskyi O. P.</i>	
THE TASKS OF MODERN COMPARATIVE PHONOLOGY OF THE GERMANIC AND SLAVIC LANGUAGES	143
<i>Stasiuk O.S.</i>	
INTERDISCURSIVITY AS A MEAN OF FORMATION OF PARLIAMENTARY LANGUAGE (BASED ON VERBATIM REPORTS OF PLENARY SITTINGS OF THE GERMAN BUNDESTAG).....	149
<i>Tacenko N. V.</i>	
EXTERIORIZATION OF EMPATHY IN ENGLISH-SPEAKING DISCURSIVE ACTS	155
<i>Tymchenko Ye. P.</i>	
EXCLAMATORY SENTENCES IN MODERN GERMAN AND UKRAINIAN	163
<i>Tkachivska M.R.</i>	
TABOO AND ITS PECULIARITIES IN GERMAN AND UKRAINIAN LINGUISTIC CULTURES.....	168

СОДЕРЖАНИЕ

Кунц Л.	
REISEFREIHEIT – STRESSTEST – WUTBÜRGER. ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ДИСКУРСИВНЫЙ ПОДХОД КАК ОСНОВА ДЛЯ ПЕРЕДАЧИ АКТУАЛЬНОЙ ЛЕКСИКИ: ТРАДИЦИИ В КИЕВЕ 30 ЛЕТ НАЗАД И СЕГОДНЯ	13
Кияк Т.Р.	
ГЕРМАНИЯ, АВСТРИЯ, УКРАИНА: ИСТОРИЧЕСКИЕ ШАГИ НАВСТРЕЧУ	20
Макарска Р.	
ИССЛЕДОВАНИЕ БИОГРАФИЙ ПЕРЕВОДЧИКОВ КАК ГУМАНИЗАЦИЯ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЯ	27
Безуглая Л.Р.	
ТАВТОЛОГИЧЕСКИЕ ВЫСКАЗЫВАНИЯ В УКРАИНСКОМ И НЕМЕЦКОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ	37
Билык Е. А.	
К ВОПРОСУ О ЛЕММАТИЗАЦИИ КОРПУСОВ ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ	47
Вереш М.Т., Синьо В.В.	
ОСОБЕННОСТИ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ НЕМЕЦКИХ ХРИСТИАНСКО- БОГОСЛОВСКИХ ТЕРМИНОВ	54
Гончаренко Л.О.	
ПРОБЛЕМА СОДЕРЖАНИЯ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ «ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ»	59
Дерезянко О.А., Тронь А.А.	
ВЫРАЖЕНИЕ СЕМЕЛЬФАКТИВНОСТИ И МУЛЬТИПЛИКАТИВНОСТИ СРЕДСТВАМИ УСТОЙЧИВЫХ ГЛАГОЛЬНО-СУБСТАНТИВНЫХ СЛОВСОЧЕТАНИЙ ТИПА TO GIVE A GLANCE В РОМАНЕ С. МЕЙЕР “СУМЕРКИ”	66
Домнич О.В.	
К ВОПРОСУ О ПОНЯТИИ ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ КОНЦЕПТ И МЕТОДИКЕ ЕГО ИССЛЕДОВАНИЯ	71
Дорофеева М.С.	
ВИДЫ ПЕРЕВОДЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ В СИНЕРГЕТИКЕ ПЕРЕВОДА	81
Корнева З. М.	
КУЛЬТУРОЛОГИЧНОСТЬ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ В ВЫСШЕМ ТЕХНИЧЕСКОМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ	88
Кучма О.И.	
СПОСОБЫ ПЕРЕДАЧИ ФУНКЦИЙ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ЭКСПРЕССИВНЫХ ЧАСТИЦ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА В ПЕРЕВОДЕ	94
Лемиш Н.Е.	
СПЕЦИФИКА ПЕРЕВОДА ТЕХНИЧЕСКИХ ПАСПОРТОВ НА ПРИСАДКИ К НЕФТЕПРОДУКТАМ	98

Лепухова Н.И.	
ПЕРЕВОД МЕДИЦИНСКИХ АББРЕВИАТУР И СОКРАЩЕНИЙ С НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК	105
Материнская Е.В.	
СЕМАНТИЧЕСКАЯ ПРОДУКТИВНОСТЬ МЕРОНИМОВ В ОБЛАСТИ ТЕРМИНОЛОГИИ	111
Мелашенко Д.	
ЛИЧНОСТНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ ПЕРЕВОДЧИКА: ПРАГМАТИКА И ПОЭЗИЯ.....	122
Михиденко К. А.	
КАТЕГОРИЗАЦИЯ В НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОМ КОНФЛИКТНОМ ДИСКУРСЕ.....	127
Игнатенко Т.Н., Павлычко О.А.	
ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ КАК АСПЕКТ ИЗУЧЕНИЯ ЛЕКСИКИ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА (МЕТОДИЧЕСКИЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ И ЭМПИРИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ В ПРАКТИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО).....	132
Романовская Л.О.	
НЕУМЕСТНЫЕ ТЕРМИНЫ В МАСЛОЖИРОВОЙ ОТРАСЛИ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ.....	139
Рудкивский А.П.	
ЗАДАЧИ СОВРЕМЕННОЙ СРАВНИТЕЛЬНОЙ ФОНОЛОГИИ ГЕРМАНСКИХ И СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ.....	143
Стасюк О.С.	
ИНТЕРДИСКУРСИВНОСТЬ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ПАРЛАМЕНТСКОГО ЯЗЫКА (НА МАТЕРИАЛЕ СТЕНОГРАММ ПЛЕНАРНЫХ ЗАСЕДАНИЙ БУНДЕСТАГА ФРГ).....	149
Таценко Н. В.	
ЭКСТЕРИОРИЗАЦИЯ ЭМПАТИИ В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ДИСКУРСИВНЫХ АКТАХ.....	155
Тимченко Е.П.	
ВОСКЛИЦАТЕЛЬНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ	163
Ткачівська М. Р.	
ТАБУ И ЕГО ОСОБЕННОСТИ В НЕМЕЦКОЙ И УКРАИНСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ	168

**REISEFREIHEIT – STRESSTEST – WUTBÜRGER.
DER LANDESKUNDLICH-KULTURELLE DISKURS- UND TEXTBEZUG
ALS GRUNDLAGE FÜR DIE ÜBERSETZUNG DER AKTUELLEN LEXIK:
TRADITION IN KYIV VOR 30 JAHREN UND HEUTE**

Bei der Sprachbeobachtung und Sprachberatung stößt die Gesellschaft für deutsche Sprache immer wieder auf aktuelle Wörter. Daraus ist die Aktion „Wörter des Jahres“ entstanden, die schon über 40 Jahre aktuelle Lexik sammelt. Im Aufsatz wird diese vorgestellt und mit vielen Beispielen gezeigt, wie diese Wörter im Unterricht „Deutsch als Fremdsprache“ eingesetzt werden können. Eingordnet werden die Betrachtungen in den Prozess von 30 Jahren Deutschausbildung in Kyiv.

Schlüsselwörter: Gesellschaft für deutsche Sprache, Traditionen in Kyiv, Internationale Verständigung, Wörter des Jahres, Sprachbeobachtung, Vorschläge für den Unterricht

Einleitung

Da ich die Entwicklung der Deutschausbildung in Kyiv und der Ukraine in den letzten drei Jahrzehnten beobachten, begleiten und mit gestalten konnte, ist es mir eine besondere Freude, darüber zu berichten.¹ Nur mit der Aufnahme des Vergangenen wird es möglich sein, Linien in der Gegenwart nachzuzeichnen und für die Zukunft aufzuzeigen. Eine Frage – so wurde auf der Konferenz deutlich – ist zum Beispiel der Weg von einer Fakten vermitteln den Landeskunde hin zum text- und vor allem diskursbezogenen Unterricht. Selbstredend kann auch die mediale Entwicklung über diesen Zeitraum hinweg keinesfalls außer Acht gelassen werden, denn diese beeinflusst den Lernprozess in entscheidendem Maße: Vor 30 Jahren musste man sich auf schon bejahrte Tonbänder verlassen, erste Videos wurden im Unterricht eingesetzt; die Situation heute in der Welt der Neuen Medien ist fortgeschritten und verändert, denn im Prinzip kann alles von irgendwoher erhalten werden und ist damit verfügbar. Das führt aber oft zu einer vermeintlichen Sicherheit, die noch nichts über die mentale Verinnerlichung bei den Lehrenden und Studierenden aussagt.

Aktuelle Lexik im Unterrichtsprozess von 1998 bis heute

Ein Deutsch-Lektorat an der Schewtschenko-Universität zu großen Umbruchzeiten in beiden Ländern bringt besondere Anforderungen mit sich. Neben den Unsicherheiten bei den Rahmenbedingungen betraf dies besonders die sich verändernden gesellschaftlichen Verhältnisse in ihrer Wirkung auf die verwendeten Sprachen. Eine linguistische Herangehensweise über das Einzelllexem hinaus war mit den Traditionen in der germanistischen Forschung und Ausbildung gegeben. Den Anstoß zur Umsetzung im Unterricht gab die Aufforderung einer Dozentin der Universität im Jahre 1989, als sie mich bat: „Machen Sie bei meinen Studenten, die Übersetzer werden wollen, mal ein bisschen „Landeskunde und Drumherum“, damit sie die Wörter besser verstehen.“ Damit war der Weg gewiesen, der

¹ Der Autor arbeitete von 1989 bis 1994 als DDR-/DAAD-Lektor an der Universität „Taras Schewtschenko“ und hat seither (auch über den Zweig der GfdS) konstante Kontakte zur ukrainischen Hauptstadt und zu den Kolleginnen und Kollegen der hiesigen Germanistik.

Grundstein mit der Tradition gelegt für das, was sich heute mit Diskurszusammenhängen in der Übersetzung und im Unterricht beschreiben lässt. Von diesem Weg seien einige Fakten und Positionen beschrieben, um die heutige Situation besser zu verstehen, indem sie in eine historische Dimension gestellt wird.

Wissenschaftliche Annäherungen und didaktische Aufbereitung: aktuelle Lexik im Universitätsbetrieb

Linguo-landeskundliche Zugänge haben in Mittel- und Osteuropa lange Traditionen und erweisen sich heute, wenn sie in diskursive Ansätze aufgenommen werden, als produktiv, denn nur so fängt man die Umweltbezüge in einem im Wort ein und sieht das besagte „Drumherum“ als wesentlichen integrativen Bestandteil des modernen Fremdsprachenunterrichts mit folgenden Zielen an: Es geht dabei sowohl um die Beherrschung von Realienwörtern aller Art (Einheiten der „informationsbezogenen“ Landeskunde) als auch um die Beherrschung sprachlicher Mittel, die bestimmte für die Muttersprachler typische Verhaltensschemata bzw. kommunikative Strategien manifestieren, die Einheiten der „handlungsorientierten“ Landeskunde. Als Elemente gelten hierbei neben der Kernlexik kommunikativ-pragmatische Formen, kommunikative Universalien und anderes. Auf dieser Grundlage lassen sich die „Wörter des Jahres“ effektiv in den Prozess einordnen.

Die Situation vor 30 Jahren lässt sich folgendermaßen beschreiben: Erste, heute historisch einzuordnende Versuche wurden 1993 von Evelyn Riswanowa, Evgenija Timtschenko und Lutz Kuntzsch mit einem gemeinsam erstellten Lehrbuch „DEUTSCH – LAND UND LEUTE“ unternommen, indem – noch auf sehr traditionelle, ja auch althergebrachte Art und Weise – landeskundliche Elemente in Form von geografischen Fakten sowie dialektalen und künstlerischen Kostproben für eine einheitliche Ausbildung an allen ukrainischen Hochschulen zur Verfügung gestellt werden konnte. Neben Bewährtem wurde im „Vor-Computer- und Vor-Internetzeitalter“ damit Neues für die Lehre aufbereitet. Im Rahmen von Qualifikationsarbeiten (Diplomprojekte, Dissertationen), die sich aus verschiedenen Blickwinkeln aktuellem Wortschatz näherten, entstanden kompakte Sammlungen „Wörter der Jahre 1985–1995“ (und ihre Fortsetzungen) oder Glossare wie Wörterbücher zu neuen deutschen Begrifflichkeiten mit Übersetzungen und Erklärungen in der (neuen) Zielsprache Ukrainisch und in der – bei aller politischen Belastung – mit bis heute aus sprachwissenschaftlicher Sicht zu vertretende Mittlersprache Russisch.

Beginn und Geschichte der Aktion „Wörter des Jahres“

Als Einstimmung sei die Auswahl der Jahre 1989 und 2016, also dem Anfangs- und aktuellsten Jahr der betrachteten Zeitspanne – vorerst unkommentiert – gegenübergestellt:

1989 Reisefreiheit, BRDDR, Montagsdemonstrationen, chinesische Lösung, Flüchtlingsstrom, Begrüßungsgeld, runder Tisch, multikulturell, Mauerspecht, Trabi.

2016 postfaktisch, Brexit, Silvesternacht, Schmähkritik, Trump-Effekt, Social Bots, schlechtes Blut, Gruselclown, Burkiniverbot; Oh, wie schön ist Panama.

Im Rahmen der Wortschatzbeobachtung und -erfassung bietet die GfDS¹ seit 1971 (einmalig) und ab 1977 (beständig) im *Sprachdienst* einen Sprach-Jahresrückblick an, präsen-

¹ Der Autor ist als wissenschaftlicher Mitarbeiter der GfDS seit 1999 Mitglied der Jury zu den „Wörtern des Jahres“ und zeichnet(e) in den Jahren 2003, 2004, 2006, 2015, 2016 und 2017 federführend für die Sammlung und Darstellung der Belegbasis verantwortlich.

tiert die „Wörter des Jahres“ oder Jahreswörter. Der Wortbegriff ist dabei sehr weit und umfasst vereinzelt auch Wortgruppen und Sätze. Der Beginn lag – wie nachzulesen² ist und wie es die Gewährsleute und ehemaligen Mitarbeiter der GfdS Gerhard Müller und Helmut Walther berichteten – in einer Initiative des Anglisten Broder Carstensen: Er veröffentlichte 1972 einen kurzen Aufsatz „Die Wörter des Jahres 1971“ – die Geburtsstunde der Aktion. Allerdings kam es dann zu einer fünfjährigen Pause, ausgelöst durch Meinungsverschiedenheiten zwischen dem Initiator und den Mitarbeitern der GfdS. Ab 1978 (für 1977) erschienen die Jahreswörter unter verschiedenen Überschriften im *Sprachdienst* – und dies hält mit einigen Modifikationen bis heute an [1, 2, 5, 6, 9]. Das betrifft vor allem seit 1992 die elektronische Erfassung der Belege für die Ewigkeitskartei der GfdS, die Veröffentlichung der Pressemitteilung im Internet seit 2011 und die Ergänzung durch eine Bildergalerie seit 2013 (unter: www.gfds.de/aktionen/wort-des-jahres/).

Einordnung in Diskurs- und Textzusammenhänge

In erster Linie handelt es sich bei den „Wörtern des Jahres“ selbstredend um eine Wortsammlung. Dass bei der Aktion über das Einzelwort hinausgegangen wird, ist bereits deutlich geworden: Mit einem kommunikativ-pragmatischen Zugriff erscheinen die Kategorien Diskurs, Text und Satz als Bezugsrahmen für unsere Jahreswörter. Bei diesem (sprach) handlungsbedingten Zugang schließt sich ein Begriff von Wolfgang Fleischer [3, S. 72] aus den Anfangsjahren der Betrachtung an: „Die Beschreibung ist nicht an eine tatsächliche oder potentielle lexikalische Einheit gebunden, sondern an eine Aussage (Darstellung eines Sachverhaltes) in Satz- oder Textstruktur“, es geht mithin um beschreibbare Bedeutungsveränderungen. Wolfgang Heinemann [4, S. 15] schreibt dazu: „Es zeigt sich ..., dass die Diskurse (fast) alle – trotz verschiedener Zwecke – auf das Sprachliche rekurrieren (Schlüsselwörter, Isotopieketten, Topoi, Argumentations-muster, Text- und Stilmuster ... in der sozialwissenschaftlichen Literatur ist in diesem Zusammenhang auch von ‚Einschreibungen‘ die Rede), großenteils sogar linguistisch geprägt sind. Hinzu kommt generell bei linguistischen Ansätzen das Bezugnehmen auf Vortexte (die Rekonstruktion des semantischen Zusammenhanges der Texte des Diskurses) und großenteils auch die Einbettung in pragmatische Interaktionszusammenhänge.“

Wesen und Status der Aktion

Mit diesen komplexen Zugängen kann nun der Kern der Wortaktion beschrieben werden. Vom (Ehren)Vorsitzenden der GfdS Rudolf Hoberg stammt die Idee, die Aktion als „Ernste Spiele zwischen Wissenschaft und Öffentlichkeit“³ zu bezeichnen, die zum Nachdenken über Sprache anregen sollten und ein „dürres Gerüst“ für eine Politik- und Sprachgeschichte der Bundesrepublik in den letzten Jahrzehnten abgeben könnten. Es sind im Verständnis der GfdS „sehr ernste Spiele“, denen der Spielcharakter nicht genommen werden darf und wohl auch nicht kann, die man aber nicht leichtfertig, sondern ernst, auf

² Detailliert gibt Bär (2003, S. 9–20) Auskunft über die Geschichte der Wortaktion.

³ Zu dieser Bezeichnung vgl. Rudolf Hoberg, *Ernste Spiele*, in: *Der Sprachdienst*, H. 3/2002, S. 82 ff. oder Rudolf Hoberg, *Ernste Spiele: Die »Wörter des Jahres« zwischen Wissenschaft und Öffentlichkeit. Der Vorsitzende der Gesellschaft für deutsche Sprache im Gespräch mit dem Herausgeber*, in: Jochen A. Bär (2003), S. 27–31.

sprachwissenschaftlicher Grundlage, betreiben muss, auch dadurch, dass man über eine Verbesserung der Spielregeln nachdenkt. Bei diesen „ernsten Spielen“ geht es nicht um die statistisch am häufigsten vorkommenden Elemente, sondern es werden jene neuen Wörter und Wendungen vorwiegend aus den Medien und innerhalb der Sprachberatung gesammelt, die für das Sprechen und Schreiben und damit letztlich für das sprachliche Handeln im zurückliegenden Jahr charakteristisch erscheinen und den Nerv der Zeit getroffen haben.

Fakten und Zahlen zum Bestand

In der gesamten Zeit 1971/77 bis 2016 wurden exakt 369 Wörter und Wendungen zu Jahreswörtern gewählt. Mit diesem Wortschatz ergeben sich (geschätzt) 3500 bis 4000 lexikalische Einheiten in den oben beschriebenen Kontexten, die zur weiteren Aufbereitung und wissenschaftlichen wie didaktischen Verwendung bereitstehen.

Zur Aktion Wörter des Jahres: Sammeln, Auswählen, Präsentieren

Im Rahmen der Sprachdokumentation werden im Jahr mehrere tausend Belege aufgenommen. Hiervon sind ein Viertel bis ein Drittel der Belege externe Einsendungen. Mit einer Preisaufgabe oder bei Zweigveranstaltungen werden Sprachinteressierte dazu aufgerufen, uns Wortvorschläge zu schicken.

Von der GfdS werden (Tages-)Zeitungen und Zeitschriften regelmäßig ausgewertet. In die Sammlung gehen weitere Belege ein, die uns bei Gelegenheit unterkommen: Belege aus ca. 50 weiteren Print-Zeitungen, außerdem Hörbelege aus Funk und Fernsehen sowie Belege aus Online-Medien, was in Zukunft sicher den Schwerpunkt unserer Sammeltätigkeit bilden wird.

Als Grundlage dient das Erfassen aller Belege in einer Gesamtdatei mit Stichwort (Beleg), kurzer Beschreibung des Verwendungskontextes und Angabe von Quelle und Datum. Mit den bekannten Schwierigkeiten der Abgrenzung und möglichen Doppelnennung wird jedem Wort eine Kategorie zugewiesen – dies in zwei Richtungen: allgemeine wie (Innen- und Außen-)Politik, Wirtschaft, Ökologie, Kultur, Wissenschaft, Sprache, Neue Medien, Soziales oder Diverses oder jahrestypische Gruppen wie beispielsweise *Brexit/Grexit*, *Panama-Papiere* oder *Zika-Virus*. Seit 2017 gibt es aufgrund der vielen derartigen externen Belege auch eine Rubrik „Fragliches/Sonderbares“. Dort wird alles erfasst, was von Sprachinteresse zeugt, allerdings nicht unseren Auswahlkriterien entspricht.

Kurz vor der Jursitzung stellt der oder die für das Jahr Verantwortliche der GfdS ca. 100 „Top-Kandidaten“ zusammen, jene Belege, die sich am besten für die Liste der Wörter des Jahres eignen. Diese Liste wird der Jury zugestellt, die Mitglieder können selbstverständlich bis hin zur Sitzung und dort auch mündlich Ergänzungen und Veränderungen vornehmen. Über Streichungen muss nicht gesondert diskutiert werden, denn die Auswahl passiert in der Sitzung über Mehrheitsverhältnisse. Eine Jury der GfdS, bestehend aus dem Hauptvorstand und den wissenschaftlichen Mitarbeiterinnen und Mitarbeiter der GfdS, wählt Anfang Dezember die „Wörter des Jahres“ im Diskussions- und Abstimmungsverfahren aus. Dabei erfolgt eine Besprechung und Eingrenzung der 100 Kandidaten, bis die 10 Wörter der Liste in der Reihenfolge und Festlegung des „Wortes des Jahres“ feststehen. Mit einer Pressemitteilung (einschließlich einer Bildergalerie) werden die Wörter dann auf einer Pressekonferenz der breiten Öffentlichkeit vorgestellt und in der Folge rege und mitunter sehr kontrovers diskutiert.

Die „Wörter des Jahres“ werden im Anschluss mit sinnverwandten, ebenfalls erfassten zu einem aktuellen Korpus mit 100–150 Eintragungen ergänzt und in situative Kontexte (Wortfelder und -nester) eingebettet. Damit bleiben wir nicht bei einer bloßen Zusammenstellung einzelner Belege stehen, sondern beschreiben im dargestellten Sinne die gesellschaftlichen Entwicklungen in ihrer Wirkung auf Sprachliches. Dies geschieht in übersichtlichen Kurztexten von bis zu zwei Seiten pro Jahreswort in populärwissenschaftlicher Form im jeweils ersten Heft des *Sprachdienstes*.

Auswahlkriterien

Oft wird nach Kriterien für die Wortaktion gefragt. Natürlich muss die Auswahl nach irgendwelchen Regeln vonstattengehen, allerdings sind diese aufgrund des „Spielecharakters“ recht weit gefasst:

1. Signifikanz für das vergangene Jahr (oder mehrere). Die Wörter sollten grob als sprachlicher Jahresrückblick dienen können und das politische, wirtschaftliche und gesellschaftliche Leben des vergangenen Jahres auf besondere Weise begleitet haben. In einigen Zusammenhängen können die Wörter auch historisch relevant sein. In jedem Fall sollten sie den „sprachlichen Nerv“ der Zeit treffen, das heißt, das gesellschaftliche und politische Geschehen des Jahres sprachlich geprägt haben.

2. Sprachliche Prägnanz, relative Neuheit, Originalität: Das Wort sollte entweder ein Neologismus oder eine Neuschöpfung sein oder ein bereits existierendes Wort, das (ggf. in einem neuen Kontext) eine Bedeutungserweiterung, -verschiebung oder -veränderung erfahren hat oder in diesem Jahr (mit der neuen Bedeutung) vermehrt verwendet worden ist. Bei der Auswahl spielt auch eine Rolle, dass ein Wort sprachlich interessant ist bzw. von einer Kreativität zeugt.

3. Verbreitung in den Medien und im allgemeinen Sprachgebrauch: Obwohl bei der Wahl weniger auf die Quantität als auf die Qualität des Wortes Wert gelegt wird, sollte das Wort in den Medien und in der Sprachgemeinschaft aufgegriffen und weiterverwendet worden sein, u. U. sollte das Wort bereits Reihen gebildet haben. Es muss sich aber nicht notwendigerweise um die am häufigsten verwendeten Wörter und Ausdrücke handeln.

Zum Nutzen der Wortaktion

Als eine von diversen Wortschatz-Aktionen¹ stellt die GfdS gern ihre Sammlungen Interessenten im In- und Ausland zur Verfügung. Bekannte Einrichtungen wie das Institut für deutsche Sprache (IDS) oder Wortschatzdateien (Universität Leipzig, Berlin-Brandenburgische Akademie)² oder der Duden Online stellen den Wortschatz sehr komplex und

¹ Weitere Aktionen: Unwort des Jahres (seit 1991, bis 1994 GfdS, dann Jury), Schönste deutsche Wörter (Deutscher Sprachrat, 2004) *Habseligkeiten, Augenblick, Geborgenheit, lieben, Rhabarbermarmelade*, Ausgewanderte Wörter (GfdS/DS, 2006), Eingewanderte Wörter (GfdS/DS 2007), 100 Wörter des XX. Jahrhunderts (1999, Projekt 3sat), Wörter, die Geschichte machten ... (2001, Bertelsmann)

² Wortschatzdatenbanken: Uni Leipzig: <http://wortschatz.uni-leipzig.de/>, Berlin-Brandenburgische Akademie: <http://www.bbaw.de/>, IDS Mannheim: http://dgd.ids-mannheim.de/dgd/pragdb.dgd_extern.welcome

vernetzt dar. Dazu sind unsere Jahreswörter quasi eine „Vorarbeit“, um ganz Aktuelles aufzunehmen, zu beobachten, welche Karriere dem Wortschatz beschieden ist.

Auch erweisen sich die Wörter im Unterricht (DaF/DaZ und Muttersprachler) als nützlich [7, 8, 10], denn Lehrbücher und Arbeitshefte können auch bei einer angestrebten aktuellen und allgemeinen Darstellungsweise aufgrund der rasanten gesellschaftlichen Entwicklung und nötiger Produktionsphasen nie ganz auf dem neuesten Stand der sprachlichen Entwicklung sein. Oft ist es gar nicht möglich, ganz neue Wörter sofort aufzunehmen, denn niemand weiß zum Produktionszeitpunkt etwas über den Etablierungsprozess einzelner Lexeme im Wortschatz genau vorauszusagen, also darüber, ob es sich lohnt, ein Wort in Lehrwerken zu fixieren. Zum Beispiel haben sich *Kremelflieger* (87), *Glykol* (85) oder *Millennium* (99), *Lichtgrenze* (14) vergessen gemacht, während *Euro* (98/99), *Teuro* (02) oder *Reformstreit* (03), *Bundeskanzlerin* (05) und leider auch *Finanzkrise* (09) noch in einigen Jahren im Deutschen präsent sein werden. Damit bleibt ein Großteil der aktuellen Wörter in Lehrwerken vorerst unberücksichtigt und wird durch das vorgeschlagene Material ergänzt, damit wir immer am sprachlichen Puls der Zeit bleiben.

Die sich um ein Wort gruppierenden Wortfelder und Erläuterungstexte können – so die Unterrichtskonzepte und -ergebnisse der letzten Jahre – aufgrund ihrer Kürze, Prägnanz und Aktualität direkt zur Stundenvorbereitung genutzt werden. Eine ausführliche Darstellung findet sich in *Der Sprachdienst*, H. 1 – 2017.

Internationaler Vergleich¹

Seit Jahren wählt man auch in anderen Ländern Jahreswörter: die Palette reicht von *democracy sausage* bis *Filterblase*, von *post-truth*, *TRYBUNAL Brexit*, *Dumpster fire* oder *Bundespräsidentenstichwahlwiederholungsverschiebung* bis *Regenwassergebühr*.

Als ein Ergebnis der Diskussionen zum „Wort des Jahres“ entstand die Idee, auch eine derartige Aktion für ein Ukrainisches „Wort des Jahres“ ins Leben zu rufen – die GfdS unterstützt dies gern und ist auf die Ergebnisse gespannt.

LITERATURVERZEICHNIS

1. *Bär J. A.* Von »aufmüffig« bis »Teuro«. Die »Wörter der Jahre« 1971–2002. – Thema Deutsch, Band 4 – Mannheim/Leipzig/Wien/Zürich: Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG, 2003. – 345 S. 2. *Der Deutschunterricht*. Seelze: Friedrich Verlag – 2001. H. 4. – 97 S. 3. *Fleischer W.* Wortschatz der deutschen Sprache in der DDR. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1987. – 365 S. 4. *Heinemann W.* *Text i dyskurs – Text und Diskurs* – Warschau: Unisversitet, 2011. – 172 S. 11–21. 5. *Kuntzsch L.* (Hrsg.) Wörter der Jahre 1985–1999. Aktuelle Lexik – dargestellt in Situationen und Kontexten für Deutschlehrende und Deutschlernende in der Russischen Föderation und anderswo. – 2

¹ Zur Wahl in anderen Ländern: www.chwort.ch (deutschsprachige Schweiz), www.oewort.at (Österreich), www.wort.li (Liechtenstein), www.oxforddictionaries.com (Großbritannien), www.slo-wanaszcie.uw.edu.pl (Polen), www.mk.ru/social/2016/12/21/vyshel-v-svet-slovar-setevogo-novoyaza (Russland), für die USA www.americandialect.org/nominations-for-2016-word-of-the-year-posted/ und für Australien www.zeit.de/news/2016-12/14/australien-demokratie-wurst-wort-des-jahres-in-australien/.

Auch in anderen Ländern gibt es Initiativen für eine Wortwahl: in Spanien oder Tschechien, in der Ukraine oder in skandinavischen Staaten.

Bände. – Omsk: Rossia, 1996. – 191 S. 6. *Kuntzsch L.* (Hrsg.) Jahrhundertwörter, Unwörter, Wörter der Jahre 1998/1999. – Moskau: Gotika, 2000. – 80 S. 7. *Kuntzsch L.* Die „Wörter des Jahres“ im Unterricht für Muttersprachler und Deutschlernende// Bär, 2003. – S. 54-68. 8. *Kuntzsch L.* Wörter der Jahre, Unwörter, 100 Wörter des Jahrhunderts, Wörter, die Geschichte machten. Vorschläge zu ihrer Verwendung im Deutschunterricht// Der Deutschunterricht, 2001. – H. 4. – S. 16-29. 9. *Kuntzsch L.* Wörter des Jahres 2003/2004/2006/2015/2016// Der Sprachdienst 2004/ 2005/ 2007/ 2016/2017 (jeweils H. 1). 10. *Kuntzsch L.* Die Rolle von Deutsch als Fremdsprache im Kontext einer modernen Welt der Globalisierung: „Wörter des Jahres“ als Teil der Sprachbeobachtung und Wortschatzarbeit der Gesellschaft für deutsche Sprache (GfdS)// Мова, освіта, культура: античні цінності – сучасне застосування: Мат. міжнародного дискусійного форуму, 19-20 травня 2016 р. – Умань; ФПО Жовтий О.О., 2016. – С. 154-157.

**Кунч Л., доктор філол. наук, наук. співробітник
Товариство німецької мови, Вісбаден, Німеччина**

**REISEFREIHEIT – STRESSTEST – WUTBÜRGER.
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРСИВНИЙ ПІДХІД ЯК ОСНОВА
ДЛЯ ВІДТВОРЕННЯ АКТУАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ: ТРАДИЦІЇ В КИЄВІ 30
РОКІВ ТОМУ ТА СЬОГОДНІ**

При спостереженні за мовними явищами та консультуванні Товариство німецької мови стикається з актуальною лексикою. Це започаткувало проект «Слова року», що існує вже 40 років. У статті на численних прикладах продемонстровано, як ця лексика може використовуватися на заняттях з німецької мови як іноземної. При цьому враховується 30-річний досвід викладання німецької мови в Києві.

Ключові слова: Товариство німецької мови, традиції, міжнародне порозуміння, слова року, спостереження за мовою, методичні рекомендації.

**Кунч Л., доктор філол. наук, науч. сотрудник
Общество немецкого языка, Висбаден, Германия**

**REISEFREIHEIT – STRESSTEST і WUTBÜRGER.
ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧЕСКИЙ ДИСКУРСИВНИЙ ПОДХОД КАК
ОСНОВА ДЛЯ ПЕРЕДАЧИ АКТУАЛЬНОЙ ЛЕКСИКИ: ТРАДИЦИИ В КИЕВЕ
30 ЛЕТ НАЗАД И СЕГОДНЯ**

При спостереженні над мовними явищами та консультуванні Общество немецкого языка стикається з актуальною лексикою. Це поклало початок проекту «Слова года», що існує вже 40 років. У статті на численних прикладах продемонстровано, як ця лексика може використовуватися на заняттях по німецькому мові як іноземній. При цьому враховується 30-річний досвід викладання німецького мови в Києві.

Ключевые слова: Общество немецкого языка, традиции, международное взаимопонимание, слова года, наблюдение над языком, методические рекомендации.

Kuntzsch L., Dr., research scientist
The Association for the German Language, Wiesbaden, Germany

**REISEFREIHEIT – STRESSTEST – WUTBÜRGER. THE CULTURAL
DISCOURSE AND TEXTUAL REFERENCE AS A BASIS FOR THE
TRANSLATION OF THE CURRENT LEXIS: TRADITION IN KYIV 30 YEARS
AGO AND TODAY**

The Association for the German Language (Gesellschaft für die deutsche Sprache or GfDS) constantly comes across newly coined words in the course of its research and language counseling activities. This has given rise to the Words of the Year project, which has been recording contemporary vocabulary for over 40 years now. In this chapter the practice of picking the words of the year is described, and practical ways of using them in teaching German as a foreign language are presented with reference to specific examples. The considerations are included in the process of 30 years of German education in Kyiv.

Keywords: Association for the German Language, traditions in Kyiv, international understanding, words of the year, recording new vocabulary, pedagogical recommendations.

Стаття надійшла до редакції 22.03. 2017 р.

УДК 81'25 = 112.2

Prof. Dr. habil. **Taras Kyjak**,
Institut für Philologie, Nationale Taras-Schewtschenko-Universität Kyiv

**DEUTSCHLAND, ÖSTERREICH UND DIE UKRAINE: GESCHICHTLICHE
SCHRITTE ZUEINANDER**

Der Beitrag erörtert den geschichtlichen Hintergrund sowie Dreieck der Beziehungen zwischen der Ukraine, Deutschland und Österreich, dessen Gipfel Wirtschaft, Politik und Kultur bilden. Es wird die Vision vertreten, dass das neue Europa eine Idee ist, die in gemeinsamer Verantwortung aller einbezogenen Parteien Wirklichkeit werden kann.

Schlüsselworte: die Ukraine, Bukowyna, Geschichte der Ukraine, Wechselbeziehungen zwischen der Ukraine, Deutschland und Österreich, neues Europa.

Symbolisch sind die Beziehungen zwischen Deutschland, Österreich und der Ukraine, welche tiefe geschichtliche Wurzeln besitzen. Hier erwähnen wir nur einige Meilensteine [näher 1; 2].

Noch im III. Jahrhundert erfolgt der Zustrom altdeutscher Stämme in das Gebiet der heutigen Ukraine. In der Mitte des III. Jahrhunderts n. Chr. brachten die Goten zusammen mit Verbündeten fast den ganzen nördlichen Schwarzmeerraum unter ihre Kontrolle. Bis zum XVIII. Jahrhundert wurde von den Goten ihre Identität in den Krimbergen aufbewahrt.

Die Großfürstin Olga schickt um 958-959 eine Gesandtschaft zu Otto dem Großen mit der Bitte, einen Bischof nebst Priestern nach Kyiv zu entsenden. 1007 erfolgt die Gesandtschaft Roms mit dem Bischof Brun von Querfurt an der Spitze. Vielleicht als erster beschrieb er deutsch seine Eindrücke über die Kiewer Rusj. Wesentlich mehr schreibt über

die Kiewer Rusj-Ukraine der deutsche Chronist Thietmer von Merseburg 1017. Eng waren die Familienbeziehungen zwischen mehreren Fürsten und deutschen Kaisern.

Im XII. bis XIV. Jahrhundert waren Galizien, Wolynien, Cholmland das friedliche Expansionsfeld der deutschen Kultur und Kolonisation. Das war ein ausgeprägter westeuropäisch-deutscher Einfluss, darunter das deutsche Gewerbe, das technische Wissen, das deutsche Recht, vor allem das Magdeburger Recht, welcher später bis an Charkiw und Poltawa gereicht hat. Einer der ersten offiziellen aus Westeuropa in der Saporosher Sitsch war der kaiserliche Abgesandte Erich Lassota von Steblau, um die Kosaken zu einem Feldzug gegen die Tataren zu überreden. Sehr eingehend wurde die Ukraine unter dem Namen „Ukraine“ vom berühmten deutschen Historiker Samuel von Puffendorf 1684 beschrieben.

Eine reiche und anfänglich positive Presse sammelt in Deutschland Hetman Mazepa. Nach seinem Abtritt auf die schwedische Seite aber nennen ihn die deutschen Zeitungen als „Gottes vergessener Schelm und Verräter“. Das waren die Folgen einer energischen russischen Propaganda, welche sogar die bekannte Leipziger Zeitung „Europäische Fama“ in eine Art inoffiziellen Organs der russischen Regierung verwandelte. Russische Agenten versorgten die deutschen Presseorgane mit Nachrichten und machten auch vor direkten Bestechungen nicht halt.

Einen guten Überblick über die Ukraine gibt uns die 1770 in Nürnberg erschienene Weltgeographie. Viel schreiben über die Ukraine deutsche Gelehrten, die in der russischen Akademie der Wissenschaften gearbeitet haben. Darunter sondert sich der berühmte Orientalist Gottlieb Bayer (1694-1738).

Eine weit bekannte „Geschichte von Halitsch und Wladimir bis 1772“ von Chr. Engel wurde in Wien veröffentlicht. Hier versucht der Verfasser die österreichische Invasion (Besetzung Galiziens) zu rechtfertigen. Er würdigt aber Mazepa hoch und bereut, dass Hetman nicht früher gegen Russland aufgekehrt hat. Dann hätte er viel mehr Chancen für seinen Sieg. Prof. M. Hruschewski schätzte diese Arbeit hoch als „die erste wissenschaftliche Arbeit, die sich in der Behandlung der ukrainischen Geschichte schon unseren wissenschaftlichen Aufforderungen nähert“.

Interessante Reisebeschreibung hinterlässt der Privatsekretär vom Fürsten Potemkin Freiherr von Campenhausen in seinem Buch aus dem Jahr 1807 in Leipzig, wo er das Alltagsleben der Ukrainer im Vergleich zu den Russen hoch einschätzt. Die Rolle von Kosaken in der europäischen Geschichte versucht Hans Pöhlmann in seinem „Beitrag zur älteren Geschichte des Kosakentums“, herausgegeben in München 1888, zu erörtern.

Die literaturwissenschaftlichen Forschungen der deutsch-ukrainischen Beziehungen gehören einem anderen reichen Thema an. Sein Pathos könnte durch ein altes deutsches Gedicht von 1841 ausgedrückt werden:

„Du, Ukraine, bist das Land der Sänger,
Schufst Genien in Sang und Kampf gleich groß...
Dein Volk lebt treu der Patriarchen Zeiten,
Und unter ihm wohnt heimatlich sein Gott“.

Das ist ein Auszug aus dem „Prolog“ zu einem vergessenen Buch „Ukrainische Lieder von Anton Mauritius“ (Berlin, 1841), wo 24 Gedichte mit der ukrainischen Geschichte verbunden, veröffentlicht sind. Dieses Buch entdeckte Dr. D. Cyshevski zufällig in Berlin 1931.

In der Vielfältigkeit der Weltkultur besteht der gesamte Reichtum, der die gesamte Zukunft prägen wird. Das hat der große Herder bemerkt, als er im „Journal meiner Reise im Jahr 1769“ nach seiner Rückkehr aus Ost-Mitteleuropa (ich halte diesen Begriff für die Ukraine für korrekt) geschrieben: „Was für ein Blick überhaupt auf diese Gegenden von West-Norden, wenn einmal der Geist der Kultur sie besuchen wird! Die Ukraine wird ein neues Griechenland werden: der schöne Himmel dieses Volkes, ihr lustiges Wesen, ihre musikalische Natur, ihr fruchtbares Land und so weiter werden einmal aufwachen: aus so vielen wilden Völkern, wie es die Griechen vormals auch waren, wird eine gesittete Nation werden: ihre Grenzen werden sich bis zum Schwarzen Meer hin erstrecken und von dahinaus durch die Welt. Ungarn, diese Nationen und ein Strich von Polen und Russland werden Teilnehmerinnen dieser neuen Kultur werden; von Nord-West wird dieser Geist über Europa gehen, das im Schläfe liegt, und dasselbe dem Geiste nach dienstbar machen“ [3].

Unter ehemaligen Reiseerinnerungen mit einem waren objektiven Bild der Ukraine kann man das vierteilige Werk vom österreichischen Historiker J. Kohr „Reisen im Inneren von Russland und Polen“ [4], herausgegeben im Jahre 1841, erwähnen, welches ich vor circa 20 Jahren in unserer Staats-Wernadski-Bibliothek fast zufällig gefunden habe.

Ein Kapitel für sich ist das Verhältnis Reiner Maria Rilkes (1875-1926) zur Ukraine. Sein „Drang nach Osten“ erstreckte sich auch auf die Ukraine als Land, wo man noch „Gottsucher“, Menschen reinen Herzens und schlichten Geistes finden kann. 1898 unternahm er eine Reise in die Ukraine (Kyiv, Poltawa). Seine Reminiszenzen über die Reise finden wir im „Stunden-Buch“, wo er mit Liebe und Mitleid tragische Seiten der ukrainischen Geschichte verdichtet. Ich finde es apropos für ganz rechtzeitig, diese und andere Eindrücke über die Ukraine für den deutschsprachigen Raum zu veröffentlichen.

Die Beziehungen zwischen der Ukraine und den deutschen Ländern waren auch regional geprägt. Deswegen werde ich hier eingehender z. B. über die Präsenz der K. und K. Monarchie im Kronland Bukowina (Buchenland) mitteilen. Hier wirkte ein großer Historiker, der Ukrainekenner, Prof. Raimund Friedrich Kaindl. Nicht umsonst funktioniert heute im Rahmen des Bukowina-Instituts und der Landesmannschaft der Bukowina-Deutschen in Augsburg eine Kaindl-Gesellschaft und ein Kaindl-Archiv. Die deutschsprachige Lyrik der Bukowina reicht allerdings, was nicht vergessen werden darf, bis tief in das XIX. Jahrhundert zurück und schon 1864 gab Wilhelm Capilleri die erste Folge der Anthologie „Buchenblätter. Dichtungen aus der Bukowina“ heraus, in der bereits 15 Dichter mit ihren Versen vertreten sind.

Als die ersten Schewtschenko-Forscher und Übersetzer galten hier Georg Obrist (Czernewitz, 1870), W. Kaweran, K. E. Franzos (im 1. Band der Sammlung „Vom Don zu Donau“ erscheint 1889 seine Arbeit „Die Literatur der Kleinrussen“).

Die Bukowina ist eine transnationale Region, welche ich vertrete und welche vor dem Ersten Weltkrieg als eine Musterregion von der menschlichen Toleranz von verschiedenen Völkern gegolten hat, insbesondere nach dem Bukowiner Ausgleich von 1910, was

das Erscheinen in Europa vom homo bukowinensis angekündigt hat. Diesen Menschentyp haben P. Celan, R. Ausländer, Gregor von Rezzori, u. a. deutschsprachige Kulturträger gerühmt. Nicht abseits standen dabei auch die Vertreter der ukrainischen Kultur in dieser Region, welche ihre Werke ukrainisch und deutsch geschrieben haben. Darunter ist besonders der Bukowiner Kobsar J. Fedkowitsch auszusondern, welcher, z. B., in seinem Gedicht „Zurück“ 1882 in Czernowitz pathetisch schreibt:

„Grüß Gott, du mein Bergland
Voll Grün und voll Gold! –
Da wird noch der Treue, der echten gezollt, –
Da schlägt noch das Herz in der männlichen Brust, –
Oh, dass ich's früher, – oh doch früher gewusst!“

Als Zeugen unserer Rückkehr zur europäischen Vergangenheit und unseren heutigen Strebens nach Europa treten die Spuren der Kultur der Bukowina in der Art von Denkmälern und Andachtstafeln unserer Leuchten auf, wie P. Celan, R. Ausländer (in Czernowitz), M. Sperber (in Sabolitiw). Zusammen mit den Denkmälern haben wir in den ersten Jahren unserer Unabhängigkeit das Deutsche Haus wieder hergestellt und die Gesellschaft der deutsch-österreichischen Kultur gegründet. Am Eingang haben wir auch symbolische Überschrift renoviert: „Leben und leben lassen“. All das ist ein kleiner Anteil von Maßnahmen, die wir im Rahmen unserer Kooperation realisiert haben.

Dem Thema der hermetischen Literatur werden heute in der Bukowina mehrere Doktor dissertationen gewidmet, darunter 2 von meinen Aspiranten. Mehr darüber werde ich hier nicht berichten, weil wir schon einen prominenten Fachmann auf diesem Gebiet haben – den Professor der Czernowitzer Universität P. Rychlo.

Machen wir aber noch einen kleinen, aber wichtigen Schritt in die Geschichte zurück. Bereits in den ersten Kriegsmonaten 1914 hat die ukrainische Frage einen angesehenen Platz in den Blättern der deutschen und österreichischen Presse eingenommen. Hier wurde der Gedanke verfochten, dass der Kampf der Ukrainer um ihre Selbstständigkeit vollkommen mit den Interessen Deutschlands und Österreichs übereinstimmte. Diesen Standpunkt vertrat, z. B., Franz Köhler, welcher 1915 in München sein Buch „Der neue Dreibund. Ein deutsches Arbeitsprogramm für das gesamte deutsche Volk und seine Freunde“ veröffentlicht hatte. Als ideale Grenze, die den Westen und den Osten trennen müsste, erachtet er den Donetzfluss, mithin die Sprachgrenze zwischen Ukrainern und Russen. In diesem Jahr veröffentlichte in München Dr. Karl Nötzel seine Broschüre „Die Unabhängigkeit der Ukraine als einzige Rettung von der russischen Gefahr“ [8].

Apropos, unsere Aspiranten haben dieses Werk ins Ukrainische übersetzt, und wir werden es veröffentlichen, was wir mit „Dem schwarzen Buch des Kommunismus“ schon getan haben, welches von den Studenten übersetzt worden war. Über die Widersprüche zwischen Russland und der Ukraine berichtet 1915 Eckerhardt Ostmann in seiner in München erschienenen Arbeit „Russlands Fremdvölker, seine Stärke und Schwäche“. Der Spruch von Bismark „Der Koloss auf tönernen Füßen“ benutzt Axel Riepke, wessen Buch unter

dem Titel „Der Koloß auf tönernen Füßen. Gesammelte Aufsätze über Rußland“ 1916 in München erschien.

Diesem Problem widmete seine Broschüre auch der ukrainische Hochschulprofessor in Prag, der Miterfinder von Röntgenstrahlen, Hofrat Dr. I. Puluj, welcher eine lange Zeit in Wien seine Forschungen durchgeführt hatte. Die Arbeit heißt „Ukraina und ihre internationale politische Bedeutung“ [6: 27-28]. Auf den Seiten 27-28 schreibt er unter anderem: „Die unterjochten Völker Russlands sollen befreit und zu selbständigen Staaten organisiert werden. Aber von größter Wichtigkeit für die Erreichung dieses hohen Zieles, für die Sicherstellung eines dauernden Friedens in Europa kann nur die selbständige Ukraine sein. Die Selbständigkeit der Ukraine ist nach unserer Überzeugung der Schlüssel zur Friedenshalle von Europa“.

Und es ist wirklich beleidigend und empörend, die Worte zu lesen, wie folgt: „Gegenwertig kann die Ukraine nicht nur als „verspätete“ Nation, sondern auch als unfertiger Nationalstaat gelten. Eine Bevölkerung, die diesem Staat mehrheitlich loyal gegenübersteht, fehlt derzeit“ [7: 33]. Mit so einer abschätzigen Rhetorik werden wir in Europa zusammen nicht weiter kommen können. Solche verantwortungslosen und oberflächlichen Äußerungen sind einerseits unverdient und übertrieben, andererseits historisch unbegründet, nicht objektiv, während man die Augen auf die tragische Vergangenheit zudrückt. Mein Vorschlag: mögen die Autoren solcher Aussagen und Haltung an unsere Ostfront fahren, um eine Überzeugung zu erhalten, dass an der ukrainischen Seite die Vertreter aller Regionen, abgesehen von der ethnischen Abstammung sowie Sprache gegen die Terroristen und die russische heimtückische Invasion kämpfen. Darunter auch die Russen gegen Moskau, weil sie den Unterschied zwischen der Ukraine und Russland wahrnehmen. Nicht umsonst lautet der Titel des Buches des zweiten ukrainischen Präsidenten Leonid Kutschma „Ukraine ist kein Russland“.

Nach dem ersten Weltkrieg wurde das gewohnte Gepräge in Europa zerstört. Neuentstandene Staaten wollten zugleich eine neue ethnische Strukturierung – Ungarn und die Tschechoslowakei besetzen Transkarpatien, Polen – Galizien, Rumänien – die Bukowina. Europa hat die Ukraine im Stich gelassen und den Rest des Landes dem bolschewistischen Russland verschenkt. In der Zentral- und Ostukraine waren nationale Bestrebungen nicht nur unterdrückt, sondern total mit ihren Trägern vernichtet. Henozid 1933, ständige Repressalien, besonders 1937, kosteten der Ukraine über 10 Mio. Menschen. Als sich Ende der 30-er Jahre das Gespenst des Kommunismus mit dem des Faschismus in Europa brüderlich getroffen haben, so erhielten diese Prozesse vor dem 2. Weltkrieg eine totalitäre Färbung mit bekannten tragischen Nachfolgen. Als Fazit von beiden Weltkriegen war die Geburt von Mitteleuropa auf der europäischen Bühne.

Mitteleuropa wurde leider auf die Dimension der Berliner Mauer reduziert. Jetzt ist die Mauer abgetragen. Auf beiden Seiten wundern sich die Leute, wie diese europäische Spaltung kommen könnte. Der russische Dichter Jewgenij Jewtuschenko hat am 13. Dezember 1989 sein Memento zur Berliner Mauer geschrieben:

„Unsere Welt hat ein Gesicht.
Das fügt sich nicht in Polizeiaufsicht.

Und bitte, ein Stück Mauer für mich –
Mit meinen Schrammen habe ich es mir verdient –
Bitte mir dies grausame Souvenir“.

Erst nachdem die Mauer gefallen sind, kann man über die Brücken sprechen. Deutschland und Österreich können zu einer ausschlaggebenden Brücke zwischen West- und Mitteleuropa werden. Die Ukraine mit ihrem westlichen mitteleuropäischen Teil und dem östlichen osteuropäischen Teil kann ihrerseits zu einer Brücke zwischen Mittel- und Osteuropa werden.

Ein neues Europa kommt mit neuen Schwierigkeiten, die wir zusammen zu bewältigen haben. Damit nehme ich Bezug auf die deutliche Entfremdung zwischen Ost und West. Ja, der Osten ist enttäuscht, weil er sich in seinen Problemen vom Westen im Stich gelassen fühlt. Der Westen ist enttäuscht und ungeduldig, weil die Schwierigkeiten einer wissenschaftlichen und vor allem einer gesellschaftlich-menschlichen Umstellung viel größer als erwartet sind. Noch heute dreht sich das Karussell der gegenseitigen Vorwürfe immer schneller: „undankbar, korrupt, faul, verschwenderisch“ – schreien die „Wessis“ hinüber, „überstülpen, ausbeuterisch, kapitalistisch“ – schall es von drüben zurück.

Dies erinnert mich an die Worte des Gedichtes „Die Mauer“ von Rainer Kunze vom Jahr 1990:

„Als wir sie schleiften, ahnten wir nicht,
wie hoch sie ist
in uns
Wir hatten uns gewöhnt
an ihren horizont
Und an die windstille
In ihrem schatten warfen
alle keinen schatten
Nun stehen wir entblößt
jeder entschuldigung“.

Die Welt, darunter Europa, darf nicht gleichgültig sein, was sich in Europa abspielt. Wie sich Eschenbach geäußert hat: „Gleichgültigkeit kann ein Zeichen der Erschöpfung sein, aber auch ein Zeichen der geistigen Impotenz“. Die Rettung in der Zukunft heißt die Befreiung von der unmenschlichen Vergangenheit. Für die mit der Bibel lebenden Menschen schwingt in dem Wort „Befreiung“ immer auch das Erinnern an den Auszug der Juden aus dem „ägyptischen Sklavenhaus“ mit.

Zugleich aber auch das Wissen, dass der Weg in das versprochene Land 40 Jahre Wanderschaft durch die Wüste mit Hunger und Durst führte. „Da murrte das ganze Volk gegen Moses und Aron und sagte: „Wären wir doch durch die Hand Jahwes in Ägypten gestorben, als wir vor Fleischtöpfen saßen und uns satt aßen am Brot. Doch ihr habt uns in die Wüste geführt, um uns vor Hunger und Durst sterben zu lassen“ (Ex. 16, 2-3).

Ja, wir wissen längst, dass es das Paradies auf Erden nicht gibt. Die Leute brauchen das Manna unserer Mitmenschlichkeit und Hilfsbereitschaft, wie es in der Bibel heißt: „Jeder trage des anderen Last“. Diese Haltung kann man mit den Worten von Charle Peguy erweitert werden: „Befreit leben heißt in Zuversicht leben, dass das Leben gelingt, und dass das Reich Gottes dort anbricht, wo Menschen das Brot miteinander teilen“.

Die Wende in Europa ist unvermeidlich wie unrückbar ist die Wiederherstellung des hyperfaschistischen Imperiums der Sowjetunion. „Man kann aus einem Aquarium eine Fischsuppe kochen, aber es ist unmöglich, aus einer Fischsuppe ein Aquarium wieder zu erhalten“, so Lech Valensa.

Durch das neue Europa dürfen keine Trennungslinien gehen, besonders nicht zwischen jenen Europäern, die schon Europa haben, und denen, die an Europa glauben. Neues Europa entsteht im Dreieck der Anpassung, wo seine Gipfel Wirtschaft, Politik, Kultur (zusammen mit der Kirche) bilden. Jenes Europa, das wir stets vor den Augen haben, das das Ziel aller unserer Bemühungen darstellt, überschreitet die heutigen Grenzen der europäischen Union. Und hier ziehe ich wieder meine Schlussfolgerungen aus als eine feste Überzeugung davon, dass das neue Europa eine Idee und eine Hoffnung ist, die nur in gemeinsamer Verantwortung politische, gesellschaftliche und geistige Wirklichkeit werden kann. „Viribus unitis“ – so lautet aufs Neue die Überschrift, welche am Czernowitzer Rathaus wiederhergestellt ist.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Antonowytsch, M. Deutsch-ukrainische Beziehungen. In: Handbuch der Ukrainer. – Leipzig, 1941. 2. Doroschenko, D. Die Ukraine und Deutschland – Neun Jahrhundert Deutsch-ukrainischer Beziehungen. – München, 1994. 3. Herder, J. Journal meiner Reise im Jahr 1769. 4. Kohr, J. Reisen im Inneren von Russland und Polen, 1841. 5. Kyjak, T. Meine Vision aus dem Tirol des Ostens // Österreichisch-ukrainische Begegnungen. – Lviv: BHTJI, 2011. – 348 S. 6. Puluj, J. Ukraina und ihre internationale politische Bedeutung. – Wien, 1915. – S. 27-28. 7. Münz Rainer, Ohliger Rainer. Die Ukraine nach der Unabhängigkeit. Nationsbildung zwischen Ost und West // Berichte des Bundesinstitutes für ostwissenschaftliche und internationale Studien. – Köln, 1999. – №5. 8. Nötzel Karl. Unabhängigkeit der Ukraine als einzige Rettung vor der russischen Gefahr. – München-Leipzig: Hans Sachs Verlag, 1915. – 30 S.

*Кияк Т.Р., д.філол.н., проф.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ*

НІМЕЧЧИНА, АВСТРІЯ, УКРАЇНА: ІСТОРИЧНІ КРОКИ НАЗУСТРІЧ

У статті розглядається історичне підґрунтя трикутника взаємозв'язків між Україною, Німеччиною та Австрією, верхівки якого утворюють економіка, політика і культура. Висловлюється думка, що нова Європа становить ідею, яка може втілитись у реальність лише завдяки спільній відповідальності всіх зацікавлених сторін.

Ключові слова: Україна, Буковина, історія України, взаємозв'язки між Україною, Німеччиною та Австрією, нова Європа.

*Кияк Т.Р., д. филол.н., проф.
Інститут філології КНУ імени Тараса Шевченко, г.Київ*

GERMANIEN, AVSTRIEN, UKRAINE: HISTORISCHE SCHRITT NACHGEGENÜBER

In der Studie wird der historische Hintergrund des Dreiecks der Wechselbeziehungen zwischen der Ukraine, Deutschland und Österreich, dessen Gipfel die Wirtschaft, Politik und Kultur bilden, betrachtet. Es wird behauptet, dass die neue Europa eine Idee ist, die nur in gemeinsamer Verantwortung politische, gesellschaftliche und geistige Wirklichkeit werden kann.

Ключевые слова: Украина, Буковина, история Украины, взаимосвязи между Украиной, Германией и Австрией, новая Европа.

GERMANY, AUSTRIA, UKRAINE: HISTORIC STEPS TOWARDS EACH OTHER

The article deals with the historical background and triangle of relation between Ukraine, Germany and Austria, whereby its heads build the economy, policy and culture. The vision is outlined, that the new Europe is an idea, which can become reality through the common responsibility of all interested parties.

Keywords: *Ukraine, Bukovina, history of Ukraine, relations between Ukraine, Germany and Austria, a new Europe.*

Стаття надійшла до редакції 20.03.2017 р.

УДК 81'25

Prof. Dr. **Renata Makarska**
Johannes Gutenberg-Universität Mainz/Germersheim

ERFORSCHUNG DER ÜBERSETZERBIOGRAPHIEN ALS HUMANISIERUNG VON ÜBERSETZUNGSWISSENSCHAFTEN

Der Beitrag widmet sich der in den letzten 20 Jahren sich immer deutlicher anbahnenden Sichtbarkeit der Übersetzer (hier speziell: literarischer Übersetzer) und zwar nicht nur im öffentlichen Leben, sondern auch in der translatalogischen Forschung. Dies hängt u.a. mit der allmählichen Etablierung der kulturwissenschaftlich orientierten Translation Studies zusammen. Ein Zeichen der Sichtbarkeit ist auch das neulich begonnene Onlineprojekt des Germersheimer Übersetzerlexikons (www.uelex.de).

Schlüsselworte: *Übersetzer; Übersetzerbiografie, Sichtbarkeit des Übersetzers, übersetzte Literatur; Übersetzerlexika*

I. Einleitung

Die Person des Übersetzers¹ befand sich lange Zeit außerhalb des Interesses der Translationswissenschaft. Sicher hing dies mit der späten Etablierung dieser Wissenschaft als einer akademischen Disziplin und ihrer anfänglichen Nähe zur Linguistik zusammen: Häufig hat sich das neue Fach als eine Subdisziplin der Sprachwissenschaft verstanden. Noch heute wird das „Übersetzer“-Studium in vielen akademischen Zentren der „angewandten Linguistik“ angeboten. Auch waren es Zeiten der Begeisterung für die aufkeimende maschinelle Übersetzung, daher war da kein Platz für eine Beschäftigung mit dem „humanen Element“ übrig – dem Übersetzer als einem zweiten Urheber des übertragenen Textes; er war „tot“, *fast wie der Barthesche Autor* [2].

Erst die Entwicklung der kulturwissenschaftlich orientierten *Translations Studies* hat den Weg nicht nur der Verknüpfung zwischen der Kultur(geschichte) und der Translation geöffnet, sondern auch zwischen dem Übersetzer und seiner Position sowohl (eng betrachtet) im Übersetzungsprozess als auch (im breiteren Sinne) in der Gesellschaft.

¹ Ich verwende in der Arbeit konsequent generisches Maskulinum, mit dem sowohl männliche als auch weibliche Personen gemeint sind.

Die wissenschaftliche Beschäftigung mit dem Übersetzer (nicht nur als einer Figur, die im übersetzten Text Spuren hinterlässt) begann mit der Feststellung seiner Unsichtbarkeit – 1995 publiziert der amerikanische Forscher Lawrence Venuti seine Geschichte der Übersetzung mit dem Titel *The Translator's Invisibility*, womit er die „Unsichtbarkeit des Übersetzers“ sprichwörtlich macht und den Übersetzer selber in den Gegenstand der Forschung verwandelt. Welche wissenschaftlichen Fragestellungen den Prozess der Sichtbarwerdung des Übersetzers begleiten können, zeigte zeitgleich der französische Übersetzungswissenschaftler Antoine Berman. In *Pour une critique des traductions*, der 1995 posthum veröffentlichten Studie, nannte er mehrere Kriterien, die für eine systematische Erforschung des „humanen Elementes“ einer Übersetzung von Belang sind:

Wichtig ist für uns zu wissen, ob er [=der Übersetzer, Anm. RM] Franzose oder Ausländer ist, ob er »nur« Übersetzer ist oder noch einen anderen nennenswerten Beruf ausübt [...], wir wollen wissen, ob er auch Autor ist und eigene Werke verfasst hat; aus welcher Sprache oder welchen Sprachen er übersetzt, welche Beziehungen er zu diesen Sprachen unterhält; [...] auf welche Weise er zweisprachig ist; was für Gattungen er normalerweise übersetzt, welche anderen Werke er übersetzt hat; ob er »Polyübersetzer« ist (wie in den meisten Fällen) oder »Monoübersetzer« [...]; wir wollen wissen, in welchen Sprach- und Literaturbereichen er zu Hause ist; wir wollen wissen, ob er [...] »ein übersetzerisches Gesamtwerk geschaffen« hat und welche seine bedeutendsten Übersetzungen sind.... [zit. nach 4: 99]

Berman wollte auch wissen, ob der Übersetzer seine eigene Arbeit kommentiere, bzw. zusätzlich als Übersetzungskritiker tätig war [ebenda]. Die neue Bewegung – „auf den Übersetzer zu“ – verstand der 1991 verstorbene französische Übersetzer und Übersetzungstheoretiker als eine methodische Wende innerhalb der Translatologie, wobei er sich gleichzeitig von der traditionellen Biografistik, die sich oft intensiv mit Lebensdetails der zu erforschenden Personen beschäftigte, distanzierte: „das Leben des Übersetzers [interessiert uns] herzlich wenig“ [ebenda].

Die heutigen kulturwissenschaftlich orientierten *Translation Studies* sind mit ihrer oft diachronen Perspektive (*Geschichte der Disziplin, aber auch Geschichte der Übersetzung überhaupt*) auf den Übersetzer angewiesen, sie holen ihn aus der wissenschaftlichen Verbannung zurück. Der Australier Anthony Pym diagnostiziert nach der Zeit der Begeisterung für die maschinelle Übersetzung eine Rückkehr des Übersetzers, einigermaßen eine „Humanisierung der Translatorik“ [28]. Er hält auch fest, dass der Übersetzer in eine Agency ausgestattet ist – innerhalb der Gesellschaft, in der er tätig ist; der Übersetzer hat einen messbaren Einfluss auf die Geschichte der Übersetzung und die Geschichte der Kultur im Allgemeinen [27: 161]; jedes Mal also, wenn wir uns mit der Geschichte der Übersetzung beschäftigen, müssen wir uns auch mit den Übersetzern selber befassen.

Die Rückkehr des Übersetzers (ich meine damit im Folgenden vor allem Literaturübersetzer, aber nicht nur: Unlängst hat die Erforschung der Aufgaben und Biografien der Pioniere unter den Simultandolmetschern – den Dolmetschern der Nürnberger Prozesse¹ –

¹ Vgl. die Fotoausstellung „Ein Prozess – Vier Sprachen. Die Dolmetscher bei den Nürnberger Prozessen“, die vom AIIC Committee für Legal and Court Interpreting in Kooperation mit der AIIC Region Deutschland und dem Verein Konferenzdolmetschen – Vergangenheit, Gegenwart, Zukunft e.V. vorbereitet wurde und seit 2015 an verschiedenen Orten in Deutschland zu sehen ist. Vgl. auch

begonnen) können wir mittlerweile in verschiedenen Bereichen beobachten – in der steigenden Zahl an Stipendien und Preisen für Übersetzer, in der wahrnehmbaren Diskussion über die Übersetzervergütung (Deutschland, Polen), in der Sichtbarkeit des Übersetzers im Prozess der Herausgabe eines übersetzten Buches (der Name des Übersetzers im Buch oder sogar auf dem Buchumschlag, auf der Homepage des Verlages oder ein Biogramm des Übersetzers als Teil des Klappentextes²), in der Erforschung der Übersetzerbiografien oder in dem allmählich ansetzenden Verständnis der (eigenen) Kultur auch als einem Produkt der Übersetzung und der Übersetzer. Zu den letzten Bereichen der Sichtbarkeit der Übersetzer können wir als Translationswissenschaftler/innen wesentlich beitragen.

Mittlerweile hat sowohl eine Erforschung von Übersetzerbiografien (mehrere Datenbanken oder – digitale – Lexika) als auch der übersetzten Literatur angesetzt. Bereits 2000 ist *The Oxford Guide to Literature in English Translation* (650 Seiten) erschienen, in den Jahren 2005-2010 sind mittlerweile 4 Bände von *The Oxford History of Literary Translation in English* publiziert worden (Bd. 1 bis zum Jahr 1550, Bd. 2 – 1550-1660, Bd. 3 – 1660-1790, Bd. 4 – 1790-1990), in Vorbereitung ist der 5. Band, der sich mit dem 20. Jahrhundert befasst (Hg. Lawrence Venuti) [vgl. 20: 17-19]. Auch in anderen Ländern ist diese „methodische Wende“ angekommen – 2007 erschien die zweibändige (1300 Seiten) finnische Geschichte der übersetzten Literatur: *Suomennoskirjallisuuden historia*. Lars Kleberg (der Hauptredakteur des Schwedischen Übersetzerlexikons) sieht das besondere Forschungsinteresse der finnischen Übersetzungswissenschaftlern in der Zweisprachigkeit des Landes begründet: „Es ist gewiss kein Zufall, dass sich die Übersetzungsforschung der letzten Jahrzehnte – abgesehen von Großbritannien und den USA – in drei zweisprachigen Ländern besonders dynamisch entwickelt hat; Ländern, in denen die Übersetzung in verschiedenen sozialen und kulturellen Zusammenhängen ständig auf der Tagesordnung steht: Belgien, Kanada und Finnland“ [ebd., 19]. Seit 2009 ist auch das schwedische Projekt – das erwähnte digitale Übersetzerlexikon – online (www.oversattarlexikon.se).

Gemeinsam für beide Forschungsrichtungen (die übersetzte Literatur und die Übersetzer selbst) ist die Erkenntnis, dass die übersetzte Literatur einen nicht unwesentlichen Einfluss auf die eigene literarische Produktion hatte (und selbstverständlich auch in der Gegenwart hat) und dass die Übersetzer (als Urheber der übersetzten Texte) dabei nicht mehr ausgeblendet sein dürften. In Bezug auf die deutsche Literatur lässt sich der Gedanke wie folgt formulieren: „das Übersetzen [ist] für die Geschichte der deutschen Literatur wie für das aktuelle literarische Leben von eminenter Bedeutung [...], [...] deutsche Literatur [ist] gerade dort, wo sie im epochengeschichtlichen Rückblick als besonders innovativ charakterisiert wird, sehr häufig eingedeutschte bzw. übersetzte Literatur“ [17: 7].

Publikationen zu dem Thema, u.a.: Martina Behr/ Maike Corpataux: *Die Nürnberger Prozesse: zur Bedeutung der Dolmetscher für die Prozesse und der Prozesse für die Dolmetscher*, München 2006; Kalverkämper, Hartwig/Schippel, Larisa (Hg.): *Simultandolmetschen in Erstbewährung: Der Nürnberger Prozess 1945*, Berlin 2007; Dörthe Andres/ Martina Behr (Hg.): *Die Wahrheit, die reine Wahrheit und nichts als Wahrheit. Erinnerungen der russischen Dolmetscherin Tatjana Stupnikova an den Nürnberger Prozess*, Berlin 2014.

² Immer wieder beim Verlag Kiepenheuer & Witsch, beim Carl Hanser Verlag oder auch bei Suhrkamp anzutreffen.

Eine dritte Richtung in der Erforschung dieses Themenkomplexes geben Arbeiten an, die sich ausdrücklich mit der Untersuchung des Einflusses der übersetzten Literaturen auf eine konkrete Kultur befassen (vgl. z. B. [5]).

Im Folgenden stelle ich – von dem schwedischen Modell ausgehend – das Germersheimer Übersetzerlexikon vor und zeige, wie ein Lexikon-Eintrag aussehen kann, wenn ich mich auf eine Übersetzer-Biografie und nicht einfach auf eine Biografie konzentriere. Ich stimme dabei mit Antoine Berman überein: „das Leben des Übersetzers [interessiert uns] herzlich wenig“ [4: 99].

II. UeLEX. Das Germersheimer Übersetzerlexikon

Wie bereits erwähnt, waren die ersten Artikel des digitalen Schwedischen Übersetzerlexikons bereits 2009 online. Jeder Eintrag besteht hier aus drei Teilen: einem Artikel zu Leben und Werk, einer umfassenden Bibliografie sowie einem Bild (wenn vorhanden: des Übersetzers/der Übersetzerin); dabei soll der Umfang des Eintrags die Länge von 4 Normseiten nicht übersteigen. Neben biografischen Einträgen finden wir im Lexikon auch thematische Artikel, die z.B. Bibelübersetzungen oder Koranübersetzungen ins Schwedische gewidmet sind, oder Informationen zu Übersetzer-Preisen.¹

Während das schwedische Projekt nur verstorbene Übersetzer berücksichtigt und sich mit ihnen in der Diachronie (seit 1437 bis heute) befasst, konzentriert sich sein tschechisches Pendant – die Datenbank der tschechischen literarischen Übersetzung (www.databaze-prekladu.cz)², auf die Zeit nach 1945. Obwohl diese Datenbank gleichberechtigt Übersetzer, Autoren, Übersetzungen und Originale verzeichnet, sind nur den Übersetzern längere Einträge gewidmet (inklusive einer „Berufsbiografie“: „profesní životopis“): Derzeit werden dort über 1000 Persönlichkeiten vorgestellt.

Auf dem schwedischen Modell basiert das Germersheimer Übersetzerlexikon, das 2013 während einer Tagung am Fachbereich Translations-, Sprach- und Kulturwissenschaft der Johannes Gutenberg-Universität Mainz in Germersheim diskutiert und initiiert worden ist. Anschließend ist ein Leitfaden für die Erstellung einzelner Lexikonartikel erarbeitet worden, mittlerweile sind die ersten Einträge zugänglich. Das Lexikon versteht sich als eine Online-Datenbank, man findet dort neben den fertigen Einträgen auch Angaben über das redaktionelle Team sowie eine Liste der Biogramme, die derzeit erstellt werden.³ Im Groben sollen sich die jeweiligen Artikel in ihrer Struktur an das Schema Wer? Was? Wie? orientieren.

„Insgesamt soll der Artikel in einer Verknüpfung biografischer, zeitgeschichtlicher, literatur/translationssoziologischer und übersetzungs-poetologischer Aspekte eine möglichst präzise Vorstellung vom translatorischen Handeln des Übersetzers sowie von seiner Position im kulturellen Leben vermitteln. Dazu können im einzelnen Angaben über die Vernetzung im deutsch- und fremdsprachigen Literaturbetrieb, über Honorare, Mäzene, Preise, Stipendien, Mitgliedschaften sowie darüber gemacht werden, welchen Platz die übersetzerische Tätigkeit

¹ Auch die Redakteure einzelner Einträge werden kurz vorgestellt.

² Databáze českého uměleckého překladu. Die Datenbank entstand als ein gemeinsames Projekt des Instituts für Translorik der Karls-Universität Prag und des Lehrstuhls für Anglistik und Amerikanistik der Masaryk-Universität in Brunn.

³ http://uelex.de/artiklar/Artikel_in_Arbeit (07.05.2017).

im Leben des Übersetzers einnahm [...] und was sie ihm im Positiven, aber u.U. auch im Negativen bedeutete“,

schreiben die Redakteure des Lexikons, Andreas F. Kelletat und Aleksey Tashinskiy [17: 15].

III. Übersetzerbiografie. Modell⁴

Da das bereits angesprochene Schema *Wer? Was? Wie?* unterschiedlich ausfallen kann, habe ich für meine eigenen Arbeiten ein vierstufiges Modell einer Übersetzerbiografie erarbeitet, das ich im Folgenden vorstellen werde.

A. Sprachbiographie

Im Fall einer Übersetzerbiographie steht für mich an erster Stelle die Sprachbiographie: Muttersprache/n, Arbeitssprache/n. Bei ihrer Beschreibung lässt sich gut das ›Vier-Sprachen-Modell‹ von Henri Gobard verwenden, dessen sich bereits Gilles Deleuze und Félix Guattari in ihrem Essay *Kafka. Für eine kleine Literatur* bedient haben [Deleuze/Guattari 1976, 34]. Das Modell unterscheidet vernakulare, vehikulare, referentiale und mythische Sprachen. Die erste Sprache ist mit dem Territorium (der Umgebung) der frühesten Kindheit verbunden, die zweite markiert die Bewegung nach außen (z. B. den Bildungsweg), die dritte – die Zugehörigkeit zu einem breiteren Kulturkreis, die vierte schließlich – die religiöse Tradition, in der ein konkreter Autor/Übersetzer steht. Dieses Modell bricht mit der Vorstellung von **der einen** Muttersprache (es gibt doch mehrsprachige Bewohner von polykulturellen Räumen). Es lässt sich gut sowohl in Bezug auf die heutige Zeit als auch auf den von mir untersuchten Zeitraum anwenden: das Ende des 19. und den Beginn des 20. Jahrhunderts in Zentraleuropa. Ein Bewohner einer westgalizischen Kleinstadt Ende des 19. Jahrhunderts spricht zuerst Ukrainisch oder Jiddisch (vernakulare Sprache), dann besucht er eine in der Regel polnischsprachige Schule (vehikulare Sprache) und geht anschließend zum Studium nach Wien (Deutsch als referentiale Sprache).

So etwa ist dies im Fall von **Siegfried Lipiner** verlaufen, dessen Übersetzerbiografie ich im nächsten Schritt vorstellen werde, wobei man annehmen muss, dass er bereits mit guten Deutschkenntnissen nach Wien kam. Man hätte bei ihm noch von einer vierten, der mythischen Sprache ausgehen können (Hebräisch), wäre er nicht in den 1890er Jahren zum Christentum übergetreten.

B. Netzwerkbildung

Jenseits der Vorstellung von einem einsamen Übersetzer am Schreibtisch sollte sich die Erforschung der Übersetzerbiografien mit der Nachzeichnung der Netzwerkbildung der Übersetzer beschäftigen, ihre Arbeit ist nämlich oft erst dank einem dichten „Werknetz“⁵

⁴ Teile des Kapitels III sowie IV sind unter dem Titel „Translationsbiographische Forschung. Am Beispiel von Siegfried Lipiner (1856-1911) und Grete Reiner (1892-1944)“ bereits veröffentlicht worden und zwar im Band: Andreas F. Kelletat, Aleksey Tashinskiy, Julija Boguna (Hg.): *Übersetzerforschung. Neue Beiträge zur Literatur- und Kulturgeschichte des Übersetzens*. Berlin 2016, S. 215-232.

⁵ Bruno Latour sagte zu seinem Entwurf der Akteur-Netzwerk-Theorie: „Verknüpft zu sein, wechselseitig verknüpft zu sein oder heterogen zu sein, reicht nicht aus. Alles hängt von der Art der Aktion ab, die von einem zum anderen verläuft, daher die beiden Wörter ›Netz‹ und ›Werk‹. Wir sollten wirklich ›Werknetz‹ sagen anstatt ›Netzwerk‹. Es ist das Werk, die Arbeit und die Bewegung, der Fluß und die Veränderungen, die betont werden sollten“. Vgl. Latour 2010, 247.

möglich: Ihre Kontakte zu Autoren, Verlagen, Journalisten sowie zur Welt der Kultur und Wissenschaft haben einen großen Einfluss auf die Übersetzerische Arbeit und sollten von der Forschung (mindestens) thematisiert werden. Manche der Übersetzer sind (vor allem heute) auch als Übersetzungskritiker unterwegs, andere arbeiten häufig als Literaturscouts und werden somit nicht nur metaphorisch zu Entdeckern fremdsprachiger Literatur. Es ist aber – wie mein Beispiel gleich zeigt – kein wirklich neues Phänomen.

Die Arbeitsnetzwerke vieler Übersetzer hängen darüber hinaus oft mit ihren bürgerlichen-Berufen zusammen, insbesondere da, wo die Übersetzer als Herausgeber, Verleger, Journalisten, (Hochschul)Lehrer und schließlich auch Schriftsteller tätig sind.

C. Übersetzungskritik

Während sich die Literaturkritik längst als eine selbständige Disziplin etabliert hat, scheint die Übersetzungskritik immer noch in Kinderschuhen zu stecken. Es fehlt an erfahrenen Kritikern, auch möchte man den Leser nicht überfordern. Am häufigsten begegnen wir in Zeitschriften Werk-Kritiken und keinen Übersetzungs-Kritiken, selbst wenn es sich um Neuübersetzungen handelt. Es gehört sich nicht, kritisch (=negativ) über die Arbeit eines Übersetzers zu berichten, jede neue Übersetzung sei besser als die vorherige.¹ (Bei einer Neuübersetzung wird aber oft wenigstens kurz die „Altübersetzung“ besprochen bzw. kritisiert.) In einer Übersetzerbiografie ist dieses Segment (das „Wie“) von einer nicht zu überschätzenden Bedeutung. Es klärt den Bereich der Rezeption einer Übersetzung und beschreibt den Einfluss des übersetzten Werkes auf die eigene literarische Produktion einer Kultur, d.h. seine innovative Rolle in einem neuen Polysystem, wie dies Itamar Even-Zohar formulierte [32: 176-180]. In diesem Segment bietet sich auch eine vergleichende Analyse mehrerer Übersetzungen an.

D. Kontext

Hier denke ich u. a. an das eigene literarische oder wissenschaftliche Werk (vgl. zahlreiche Autoren/Übersetzer wie Goethe, Celan, Enzensberger) der Übersetzer sowie an den „bürgerlichen“ Beruf. Wichtig ist hierbei die gegenseitige Beeinflussung verschiedener Tätigkeiten des jeweiligen Übersetzers.

IV. Übersetzerbiografie. Beispiel: Siegfried Lipiner (1856-1911)

A. Sprach- und Topobiographie: Siegfried Salomo Lipiner ist 1856 im galizischen Jarosław (bzw. Jaroslau) geboren. Seine Familie zog bald nach Tarnów, wo es eine größere jüdische Gemeinde gab. Über die Eltern weiß man nicht viel: Der österreichisch-jüdisch-amerikanische Historiker Robert A. Kann verzeichnet, „daß sie in äußerst armseligen Verhältnissen lebten“ [16: 101], über ihren Bildungsgrad wusste er allerdings nichts.

Trotzdem muss Lipiner in seiner Kindheit (neben dem Polnischen und sicher dem Jiddischen) bereits Deutsch gesprochen haben, denn als er 1871 mit seiner Mutter nach Wien kommt, besucht er sofort ein deutschsprachiges Gymnasium, macht das Abitur und studiert anschließend ab 1875 Philosophie und Literaturwissenschaft. Der Eintrag im Österreichischen Biographischen Lexikon weist auf den Abbruch des Studiums 1878 zugunsten der

¹ Eine Ausnahme in dem allgemeinen Tenor bildet hier die Kontroverse um die Neuübersetzungen von *Moby Dick* Herman Melvilles: von Friedhelm Rathjen (2004) sowie Matthias Jendis (2001). Vgl. die Diskussion darüber im Schreibheft 57 (2001).

literarischen Arbeit hin.² Jahre später (1894) promoviert er jedoch in Wien und zwar mit der Arbeit „Homunculus, eine Studie über Faust und die Philosophie Goethes“.³ 20 Jahre nach der Ankunft in Wien lässt er sich taufen⁴, was für ihn sicherlich die Krönung des Assimilationsweges war. Er versucht sich als Dichter und Journalist. 1881 wird er zum Direktor der Reichsratsbibliothek ernannt, wo er zu seinem Tod (1911) arbeitet; einer seiner Mitarbeiter in der Bibliothek ist der Sozialdemokrat und spätere Staatskanzler Karl Renner (1895) [16: 103].

B. Netzwerke. Gewöhnlich wird an erster Stelle Lipiners Bekanntschaft mit Gustav Mahler erwähnt.⁵ Lipiner gehörte aber vor allem dem Kreis um die Zeitschrift „Die Zeit“ an, der „ein Knotenpunkt unterschiedlicher kultureller Kommunikationsräume“ [war] und eine „Revue der übernationalen, guten Europäer“ [7: 157]. Die Zeitschrift „trug nicht nur zur Kenntnis der nichtdeutschsprachigen Literaturen bei, sie war auch ein wichtiges Organ für die „Konstruktion“ einer übergreifenden zentraleuropäischen Moderne“ [ebd., 162]. Lipiner war ein für diese Zeit typischer jüdischer Vermittler, nicht nur zwischen dem Polnischen und dem Deutschen, sondern zwischen verschiedenen Kulturen.⁶ Der Schriftsteller, Übersetzer und Bibliothekar wurde bald „zum Mittelpunkt eines Freundschaftskreises“, zu dem u. a. (und neben Gustav Mahler) Bruno Walter, Viktor Adler, Hermann Bahr, aber auch der spätere tschechoslowakische Präsident Tomáš G. Masaryk gehörten [ebenda].

Auch dank seinem breiten Netzwerk an Kontakten kam Lipiner überhaupt zum Übersetzen. In der *Deutsch-Österreichischen Literaturgeschichte* (1937) findet sich ein folgender Eintrag:

Aufgemuntert von dem Grafen Karl Lanckoroński [...] wagte er sich [=Lipiner] an Adam Mickiewicz' „Poetische Meisterwerke“ heran, die tatsächlich niemand bis heute besser übertragen hat. Manches weniger Gelungene muss der schwer zu bändigende, sehr umfangreiche Stoff entschuldigen. Recht fremdartig klingen im Deutschen die für die Wiedergabe der melodischen Dreizehnsilbler des „Pan Tadeusz“ gewählten sechshebigen Reimpaare mit unregelmäßigen Senkungen; der rhythmische Fluß der Verse wird zu oft zerrissen, bald glaubt man Jamben, bald Knüttelverse zu lesen, bisweilen nüchterne Prosa, so dass der Ausdruck „gebundene Form“ stellenweise den Sinn verliert. [DÖL, Bd. 4, 1934, S. 1394 f.]

² Vgl. <http://www.biographien.ac.at> (03.08.2015).

³ Vgl. <http://www.deutsche-biographie.de/sfz51735.html> (03.08.2015).

⁴ Vgl. <http://www.biographien.ac.at> (03.08.2015).

⁵ Sie waren bis zu dem Moment befreundet, als Lipiner Mahler die Heirat mit Alma Schindler auszusprechen versuchte.

⁶ Vgl. Nagl / Zeidler / Castle 1937. Die *Deutsch-österreichische Literaturgeschichte* (DÖL) berichtet auch von anderen nach Wien verschlagenen galizischen Juden, die polnische Meisterwerke übersetzten, dies waren u.a. Heinrich Blumensrod aus Krakau (1845-1902; Übersetzungen: Mickiewicz's *Totenfeier*; Krasiński's *Ungöttliche Komödie*), Philipp Löbenstein (Arzt; er übersetzte aus dem Polnischen Werke von Bałucki, Kraszewski, Sienkiewicz, Słowacki und Świątochowski sowie aus dem Russischen z. B. Gogols *Die toten Seelen* übersetzt), Gotthilf Kohn und Moritz Morgenroth. Der Autor des Eintrags im Lexikon konstatiert schließlich: „Das Beste, was die polnisch-jüdisch-deutsche Mischkultur in der jüngeren Generation hervorbringen konnte, ist nicht im Lande zur Reife gediehen, sondern in Wien“ (ebd., S. 1398).

C. Analyse der übersetzerischen Arbeit.

Lipiners Übertragungen von Adam Mickiewicz's wichtigsten Werken: *Pan Tadeusz* (*Herr Thaddäus*, 1882, eine zweite Auflage erschien gleich 1898) sowie *Dziady* (*Die Todtenfeier*, 1887) bleiben jahrzehntelang kanonisch. Der Autor des Eintrags in der *Deutsch-österreichischen Literaturgeschichte* (im Kapitel über Galizien und hierin über die galizischen Juden in Wien) kommt nach biografischen Angaben zur Einschätzung Lipiners übersetzerischer Kunst: „Inhaltlich steht aber Lipiners Leistung hoch über der Verdeutschung des „Herr Thaddäus“ durch Albert Weiß (Leipzig, 1882), wenngleich diese einen besser klingenden Rhythmus anstrebt“ [ebd., 1395].¹ Auch aus der heutigen Perspektive wird Lipiner als viel begabter als seine übersetzenden Zeitgenossen wahrgenommen (vgl. die Einschätzung des Züricher Slavisten German Ritz [Ritz 1998, 59]²).

Wichtig ist zu betonen, dass sich Lipiner der übersetzerischen Arbeit wörtlich verschrieben hat. Der Historiker Robert A. Kann berichtet, dass sich Lipiner „mindestens fünf- und zwanzig Jahre lang mit den Übersetzungen und Nachdichtungen von Adam Mickiewicz befaßt“ hat [Kann 1980, 105], und das *Österreichische Biographische Lexikon* spricht von einer „Berufung zum Dienst am Wort“.³

In diesem Teil der Übersetzerbiografie sind Lipiners eigene Kommentare zu der übersetzerischen Kunst im Allgemeinen sowie zu seinem Werk besonders interessant. Zu beiden Übersetzungen liefert er umfangreiche Einleitungen, in denen er dem deutschen Leser die Epoche, den Autor und das Werk vorstellt.⁴ Die Einleitung zu *Die Todtenfeier* (1887) umfasst 26 Seiten, wovon 2 Seiten allein den Problemen der Übersetzung gewidmet sind. Dort trifft Lipiner Aussagen u. a. über seine Arbeitsweise und seine translatorischen Entscheidungen⁵:

Ich habe mich zu meinem Autor nicht sklavisch verhalten – und doch vielleicht nicht frei genug, um ganz treu zu sein. Wahre Übersetzungskunst darf sich ja durch nichts binden lassen, als durch die Absicht genau die Wirkung des Originals zu erzielen; mit welchen Mitteln das erreicht wird, ist gleichgültig. [Lipiner 1887, XXXII]

D. Der Kontext. Lipiner als Autor.

Lipiner war vor allem in der ersten Phase seiner Wiener Karriere literarisch tätig und sammelte sehr gute Kritiken. Vor allem sein Frühwerk *Der entfesselte Prometheus* fand eine große Anerkennung. In einem Brief an Erwin Rhode schrieb darüber Friedrich Nietzsche: „Wenn der Dichter nicht ein veritables Genie ist, so weiß ich nicht mehr was eines ist: alles ist wunderbar, und mir ist, als ob ich meinem erhöhten und verhimmllichten Selbst

¹ Die Übersetzungskritik schien damals ein integraler Teil der Literaturkritik zu sein.

² Im Aufsatz über Mickiewicz-Übersetzer dieser Zeit spricht German Ritz von dem „talentierteren“ Lipiner.

³ Siegfried Lipiner, in: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950* (ÖBL). Band 5, Wien 1972, S. 231, vgl. auch http://www.biographien.ac.at/oebl_5/231.pdf (03.08.2015).

⁴ Zum Teil ergänzt Lipiner auch das Anmerkungsapparat des Dichters.

⁵ Vgl. eine genauere Besprechung des „Wie“ des Übersetzens bei Siegfried Lipiner in meinem Aufsatz „Translationsbiographische Forschung. Am Beispiel von Siegfried Lipiner (1856-1911) und Grete Reiner (1892-1944)“ (unter Makarska 2016 in der Literaturliste).

darin begegnete“ [16: 102]. Weitere Werke waren u. a. das Poem *Renatus* (1878, Malwida von Meysenbug gewidmet)⁶, die Gedichtsammlung *Buch der Freude* (1880), das Drama *Der neue Don Juan*⁷ (1880) und auch der Operntext *Merlin*, zu Karl Goldmarks Oper (1886). „Am Ende der Periode, in der all diese Werke geschaffen wurden“, schrieb der Historiker Robert A. Kann, „war Lipiner noch nicht 25 Jahre alt“ [16: 104]. *Deutsch-österreichische Literaturgeschichte* berichtet, dass es um Lipiner „nach seiner Heirat und seinem Eintritt in die Bibliothek des Wiener Reichsrates“ [26: 1568] still wurde. 1898 vollendete er noch das Trauerspiel *Adam* (gedacht als Vorspiel zu einer Christus-Trilogie), 1913 wurde posthum die Tragödie *Hyppolytos* veröffentlicht, die thematisch auf Euripides zurückging.

IV. Übersetzerbiographie. Ausblick

Bisher war der Übersetzer (samt seiner Biografie) nur selten Gegenstand der translatologischen Forschung und wenn schon, dann war es eher der implizite Übersetzer, dessen Spuren sich im Translat finden lassen. Zusammen mit der Etablierung der kulturwissenschaftlich orientierten *Translations Studies* einerseits und mit der translatologischen Wende in den Kulturwissenschaften andererseits rückte der Übersetzer von der Peripherie allmählich ins Zentrum des Interesses. Auch wurde in den letzten Jahrzehnten seine gesellschaftliche Würdigung sichtbar (u.a. Preise und Stipendien).

Seit der Diagnose über seine Unsichtbarkeit (1995) wurde er immer präsenter in der Gesellschaft; heutzutage widmen sich mehrere Lexika dem Werk der Übersetzer, mehrere Publikationen schreiben Geschichte der übersetzten Literatur und erforschen ihren Einfluss auf die jeweiligen Literaturen und Kulturen. Das jüngst gegründete Germersheimer Übersetzerlexikon (www.uelex.de) hat mittlerweile mehrere Artikel online, die Redakteure freuen sich aber über alle Interessenten – etablierte Forscher oder auch Nachwuchswissenschaftler –, die über die aus ihren Sprachen ins Deutsche übersetzte Literatur und die jeweiligen Übersetzer/innen berichten könnten.

LITERATURVERZEICHNIS

1. *Andres D./ Behr M.* (Hg.): Die Wahrheit, die reine Wahrheit und nichts als Wahrheit. Erinnerung der russischen Dolmetscherin Tatjana Stupnikova an den Nürnberger Prozess. – Berlin: Frank & Timme, 2014. 2. *Barthes R.* Der Tod des Autors. In: Jannidis, F. (Hg.): Texte zur Theorie der Autorschaft. – Stuttgart: Reclam, 2000. – S. 185–193. 3. *Behr M. / Corpataux M.* Die Nürnberger Prozesse: zur Bedeutung der Dolmetscher für die Prozesse und der Prozesse für die Dolmetscher. – München: Peter Lang, 2006. 4. *Berman A.* Das Projekt einer ›produktiven‹ Übersetzungskritik. In: Kuhn, I.: Antoine Bermans ›produktive‹ Übersetzungskritik. Entwurf und Erprobung einer Methode. – Tübingen: Gunter Narr, 2007. – S. 53–127. 5. *Boguna J.* Lettland als übersetzte Nation. Garlieb Merkels „Die Letten“ und ihre Rezeption im 19. Jahrhundert in Livland. – Berlin: Frank & Timme, 2014. 6. *Braden G. / Cummings R. / Gillespie S.* The Oxford History of Literary Translation in English. Bd. 2 (1550-1660). Oxford University Press: Oxford, 2010. 7. *Csáky M.* Das Gedächtnis der Städte. Kulturelle Verflechtungen – Wien und die urbanen Milieus in Zentraleuropa. – Wien-Köln-Weimar:

⁶ Dazu schrieb Nietzsche wiederum: „gräulich, unsympathisch, eine Verirrung“, vgl. . Nagl / Zeidler / Castle 1937 (DÖL), 1568.

⁷ Deswegen neu, da der Protagonist kein Verführer, sondern ein Opfer der Frauen ist.

Böhlaus, 2010. 8. *Databáze českého uměleckého překladu*. www.databaze-prekladu.cz. (21.08.2017). 9. *Deleuze G. / Guattari F. Kafka*. Für eine kleine Literatur. Übersetzt von Burkhart Kroeber. – Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 1976. 10. *Ellis R. The Oxford History of Literary Translation in English*. Bd. 1 (bis 1550). – Oxford: Oxford University Press, 2008. 11. *France P. The Oxford Guide to Literature in English Translation*. – Oxford: Oxford University Press, 2001. 12. *France P. / Haynes K. The Oxford History of Literary Translation in English*. Bd. 4 (1790-1900). – Oxford: Oxford University Press, 2006. 13. *Germersheimer Übersetzerlexikon*. www.uelex.de. (21.08.2017). 14. *Gillespie S. / Hopkins D. The Oxford History of Literary Translation in English*. Bd. 3 (1660-1790). – Oxford: Oxford University Press, 2005. 15. *Kalverkämper H. / Schippel L. (Hg.) Simultandolmetschen in Erstbewährung: Der Nürnberger Prozess 1945*. – Berlin: Frank & Timme, 2007. 16. *Kann R. A. Siegfried Lipiner (1856–1911) als Vertreter einer polnisch-deutschösterreichischen kulturellen Synthese*. In: *Studia Austro-Polonica* 2. Kraków, 1980. – S. 99–107. 17. *Kelletat A. / Tashinskiy A. (Hg.) Übersetzer als Entdecker*. – Berlin: Frank & Timme, 2014. 18. *Kelletat A. / Tashinskiy A. Entdeckung der Übersetzer. Stand und Perspektiven des Germersheimer Übersetzerlexikons*. In: dies. (Hg.): *Übersetzer als Entdecker*. – Berlin: Frank & Timme, 2014. – S. 7–16. 19. *Kelletat A. / Tashinskiy A. / Boguna J. (Hg.) Übersetzerforschung. Neue Beiträge zur Literatur- und Kulturgeschichte des Übersetzens*. – Berlin: Frank & Timme, 2016. 20. *Kleberg L. Für eine Übersetzungsgeschichte von unten. Anmerkungen zur schwedischen Literaturgeschichtsschreibung und zum Projekt eines digitalen schwedischen Übersetzerlexikons*. In: *Kelletat A. / Tashinskiy A. (Hg.): Übersetzer als Entdecker. Ihr Leben und Werk als Gegenstand translationswissenschaftlicher und literaturgeschichtlicher Forschung*. – Berlin: Frank & Timme, 2014. – S. 17–26. 21. *Latour B. Eine neue Soziologie für eine neue Gesellschaft*. Übersetzt von Gustav Roßler. – Frankfurt a.M.: Suhrkamp, 2010. 22. *Lipiner S. Einleitung zu: Adam Mickiewicz: Todtenfeier*. – Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1887. S. XXXII. 23. *Mickiewicz A. Herr Thaddäus oder der letzte Eintritt in Litauen*. Übersetzt von Siegfried Lipiner. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1882. 24. *Mickiewicz A. Todtenfeier*. Übersetzt von Siegfried Lipiner. – Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1887. 25. *Makarska R. Translationsbiographische Forschung. Am Beispiel von Siegfried Lipiner (1856-1911) und Grete Reiner (1892-1944)*. In: *Kelletat A. / Tashinskiy A. / Boguna J. (Hg.) Übersetzerforschung. Neue Beiträge zur Literatur- und Kulturgeschichte des Übersetzens*. – Berlin: Frank & Timme, 2016. – S. 215-232. 26. *Nagl J. / Zeidler J. / Castle E. (Hg.): Deutsch-österreichische Literaturgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Dichtung in Österreich-Ungarn*. Bd. 4: 1890–1918. – Wien: Fromme, 1937. 27. *Pym A. Method in Translation History*. – Manchester: St Jerome Press, 1998. 28. *Pym A. Humanizing Translation History*. In: *Hermes – Journal of Language and Communication Studies* 42/2009. – S. 23-45. 29. *Riikonen H. K. (et al.) Suomennoskirjallisuuden Historia*. Bd. 1-2. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2007. 30. *Svenskt översättarlexikon*. www.oversattarlexikon.se. (21.08.2017). 31. *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950 (ÖBL)*. Band 5. Wien 1972. Vgl. auch <http://www.biographien.ac.at> (03.08.2015). 32. *Shuttleworth M. Polysystem Theory*. In: *Baker, M. (Hg.): Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. – New York, London: Routledge, 2001. – S. 176–180. 33. *Venuti L. The translator's invisibility. A history of translation*. – London: Routledge, 1995.

Макарська Р., д-р, проф.
університет імені Йоганнеса Гутенберга
м. Майнц/Гермерсгайм (Німеччина)

ДОСЛІДЖЕННЯ БІОГРАФІЙ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ЯК ГУМАНІЗАЦІЯ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

Статтю присвячено проблемі видимості перекладача (тут: перекладача художніх текстів), яка за останні 20 років набуває все більшого значення не лише в суспільному житті, а й у транслатологічних дослідженнях. Це пов'язано із поступовим укоріненням перекладознавчих студій культурологічного спрямування. Видимість перекладача знаменує також онлайн-проект енциклопедії перекладачів, нещодавно започаткований у м. Гермерсгайм (www.uelex.de).

Ключові слова: перекладач, біографія перекладача, видимість перекладача, перекладна література, енциклопедії перекладачів.

Макарська Р., д-р, проф.
університет імені Йоганнеса Гутенберга
г. Майнц/Гермерсхайм (Германія)

ИССЛЕДОВАНИЕ БИОГРАФИЙ ПЕРЕВОДЧИКОВ КАК ГУМАНИЗАЦИЯ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЯ

Статья посвящена проблеме видимости переводчика (тут: переводчика художественных текстов), которая за последние 20 лет приобретает все большее значение не только в общественной жизни, но и в транслатологических исследованиях. Это связано с постепенным укрупнением переводоведческих разысканий культурологического направления. Проблема видимости переводчика представлена также в онлайн-проекте энциклопедии переводчиков, недавно основанной в г. Гермерсхайм (www.uelex.de).

Ключевые слова: переводчик, биография переводчика, видимость переводчика, переводная литература, энциклопедии переводчиков.

Makarska R., Dr. Prof.
Johannes Gutenberg University Mainz/Germersheim (Germany)

TRANSLATOR'S BIOGRAPHIES RESEARCH AS HUMANIZATION OF TRANSLATION STUDIES

The paper is devoted to the problem of translator's visibility, especially for literary texts translators. It became more and more important in the last 20 years not only in public life, but also in the Cultural Translation Studies. A sign of the translator's visibility is the online translator's encyclopedia project (www.uelex.de), recently founded in Germersheim.

Keywords: translator; translator's biography, translator's visibility, translated literature, translator's encyclopedia.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2017 р.

УДК 811.112.2+811.161.2]42'373.7

Безугла Л.Р., доктор філол. наук, професор,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ТАВТОЛОГІЧНІ ВИСЛОВЛЕННЯ У НІМЕЦЬКОМУ І УКРАЇНСЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядаються українські й німецькі тавтологічні висловлення на зразок *Sicher ist sicher*; *Життя є життя*, які отримують смисл у дискурсі у вигляді імплікатури. Тавтологічні висловлення становлять висловлення-фразеологізми розповідної структури з формальним збігом аргумента і предиката пропозиції трьох структурних типів – субстантивні (з повторюваним іменником), прономінальні (з повторюваним займенником) та клаузуальні (з повторюваним реченням). Імплікатури тавтологічних висловлень належать до синтаксичного типу конвенціоналізованих імплікатур, оскільки прив'язані до ідіоматичних синтаксичних структур, які виступають їх тригерами. Під тригером імплікатури розуміється мовна одиниця, значення якої мовець використовує у дискурсі для інтендування імплікатури, а адресат – для її виведення.

Залежно від ступеня конвенціоналізації, тавтологічні висловлення поділяються на тавтологічні прислів'я та дискурсивні тавтології. Німецькі тавтологічні висловлення є більш різноманітними за структурою, ніж українські.

Ключові слова: діалогічний дискурс, конвенціоналізована імплікатура, прислів'я, тавтологічне висловлення, тригер, фразеошаблон.

1. Вступ.

Сучасна дискурсивна парадигма лінгвістики уможливорює вивчення синтаксичних одиниць, які є традиційними дослідницькими об'єктами логіки і філософії. Серед таких одиниць – явище тавтології, яке в логіці означає судження, котре є істинним на основі своєї логічної форми в будь-яких можливих світах і тому не має смислу [17: 417], на зразок *Geschäft ist Geschäft; Was sein muss, muss sein; Sicher ist sicher; Життя є життя; Гуляти, так гуляти; Жінка як жінка* тощо.

Лінгвістична традиція вивчення тавтології охоплює лінгвостилістичний, фразеологічний та прагмасемантичний напрями. У стилістиці тавтологія здебільшого розглядається як різновид плеоназму, тобто повтору тотототожних за смислом і граматично синонімічних елементів у структурі речення [1: 145-146; 18: 173-174], у фразеології – як різновид мовних кліше [19: 14], «загальних місць» [14], ідіом [6: 116], фразеошаблонів [3; 11: 131].

Прагмасемантичні концепції тавтології намагаються пояснити особливості її функціонування в мовленнєвій комунікації із залученням теорії імплікатур Г.П. Грайса [2; 13; 15].

У цій статті представлено прагматичну концепцію тавтології, яка поєднує прагмасемантичний і фразеологічний напрями, концентруючись на тавтологічних висловленнях (далі – ТВ), що отримують смисл у дискурсі, будучи тригерами імплікатур.

У якості емпіричного матеріалу використовуються драматичні твори німецьких, австрійських та українських авторів, персонажне мовлення яких наближене до розмовного. П'єси Миколи Зарудного, хоча і належать до радянського періоду історії України, мають загальнолюдську тематику і адекватно відображають розмовний дискурс.

Після висвітлення поняття імплікатури (2) та проблемних питань класифікації імплікатур (3) розглянемо ТВ у якості тригера конвенціоналізованої імплікатури (4) і на цьому ґрунті – фразеошаблони німецьких і українських ТВ (5).

2. Поняття імплікатури.

Теорія імплікатур Г.П. Грайса у західному мовознавстві вважається одним із найзначніших лінгвістичних відкриттів 20-го століття [16: 40], складовою частиною сучасного германського мовознавства, такою, що «належить до обов'язкових трюїзмів загальної лінгвістичної ерудиції» [15: 2] (тут і далі – переклад іншомовних цитат мій, Л.Б.). Треба визнати, що це єдина на теперішній час теорія, яка надає дієвий інструментарій для системного аналізу в рамках лінгвістичної прагматики широкого розмаїття імпліцитних смислів у дискурсі.

Імплікатура – імпліцитний смисл висловлення, який навмисно передається мовцем адресату в дискурсі.

За Грайсом, якщо комуніканти спілкуються, вони дотримуються принципу кооперації, який полягає в тому, що вони приймають цілі й установки один одного, інакше спілкування не відбувається: «Твій комунікативний внесок на певній стадії діалогу має відповідати обопільно прийнятним цілям або напрямкам цього діалогу» [13: 26]. Цьому принципу підпорядковані максими кооперації, які передбачають, що мовець має бути стислим і достатньо інформативним (максима кількості), бути щирим (максима якості), говорити за темою (максима відношення), говорити ясно (максима способу).

На принципі й максимах кооперації ґрунтується механізм виводу імплікатури адресатом. Адресат із більшим або меншим ступенем автоматичності та усвідомлюваності робить ланцюжок умовиводів: якщо буквальна інтерпретація висловлення не задовольняє адресата, це має свідчити про порушення певної максими мовцем, але для адресата очевидно, що мовець не має підстав не дотримуватись принципу кооперації, це дає привід адресату дійти висновку, що той навмисно порушує максиму, тобто «експлуатує» її, вкладаючи в свої слова дещо більше, ніж вони означають, тож адресат аналізує висловлення і контекст та виводить імпліцитно виражений у висловленні смисл – імплікатуру.

Отже, характерними рисами імплікатур є інтендованість (навмисність) та імплікативність (виводимість).

3. Проблемні питання класифікації імплікатур.

Хоча теорія імплікатур і є дуже популярною у західному мовознавстві, вона не позбавлена певних протиріч. Таким є, наприклад, розмежування конвенційних і конверзаційних імплікатур. За Грайсом, імплікатура є конвенційною, якщо «її визначає конвенційне значення слів, що використовуються» [13: 25], інакше вона кваліфікується як конверзаційна, «будучи пов'язаною із певними рисами дискурсивного контексту» [ibid.: 26], до яких належать принцип і максими кооперації.

Наводячи приклади конвенційних імплікатур, дослідники зазвичай спираються на конвенційне значення сполучників. Приміром, сполучник *і* у висловленні *Вона вийшла заміж і народила дитину* (але не *vice versa*!) має значення конектора пов'язаних часовою послідовністю подій, тобто конвенційну імплікатуру +> *Вона вийшла заміж, а потім народила дитину*.

Натомість конверзаційна імплікатура виникає тільки у дискурсі. Наприклад, висловлення *Щось собака дуже задоволений*, яке є відповіддю на запитання *А де м'ясо?*, котре належить мовцеві, що здивовано зазирає у розкритий холодильник, не містить мовних вказівок на наявність певного імпліцитного смислу. Тож імплікатура +> *М'ясо з їв собака* виводиться тільки на ґрунті дискурсивного контексту. Зокрема, мовець, почувши висловлення *Щось собака дуже задоволений*, міркує приблизно у такий спосіб:

- 1) я запитав, де м'ясо;
- 2) *Н* відповів, що собака дуже задоволений,
- 3) *Н* відхилився від теми, тобто порушив максиму відношення – його висловлення стосується собаки, хоча я спитав його про м'ясо;

4) у мене немає причин припускати, що *H* не дотримується принципу кооперації, тому що він відповів на моє запитання;

5) отже, *H* порушив максимум відношення свідомо, а саме щоб вкласти у свої слова певний небуквальний смисл;

6) щоб сказати, що собака задоволений, дотримуючись принципу кооперації, *H* повинен мати на увазі, що собака задоволений саме тому, що з'їв м'ясо;

7) *H* повинен розуміти, що ми обидва розуміємо, що припускається, що собака з'їв м'ясо, якщо виходити з того, що *H* є кооперативним;

8) *H* нічого не зробив, щоб змусити мене, свого співрозмовника, не повірити в те, що собака з'їв м'ясо;

9) отже, вочевидь, *H* хотів, щоб я повірив, що собака з'їв м'ясо, і, говорячи, що собака дуже задоволений, він мав на увазі саме те, що собака з'їв м'ясо, тому й задоволений.

Звичайно, у цій ситуації ланцюжок умовиводів робиться блискавично і напівсвідомо, але всім відомі випадки, коли ми годинами замислюємось над тим, що мав на увазі співрозмовник, тож конверзаційні імплікатури, на відміну від конвенційних, можуть мати різний ступінь прозорості – від безсумнівних смислів до туманних натяків.

І тут постає питання, над яким мало хто замислюється, – Чи є конвенційні імплікатури взагалі імплікутурами?

За словами К. Баха, «якщо існують конвенційні імплікатури, то вони мають бути конвенційними і вони мають бути імплікутурами» [8: 329]. К. Бах проаналізував випадки, які традиційно вважаються пресупозиціями або конвенційними імплікутурами: прислівники *only, too*, сполучники *but, so*, імплікативні дієслова на зразок *continue, manage*, а також модифікатори змісту (*content modifiers*) на зразок *therefore, surprisingly*; і дійшов висновку, що висловлення з ними не генерують імплікутуру, а отже, конвенційні імплікатури – це міф, оскільки суперечать одному з головних принципів теорії Грайса – виводимості.

Треба уточнити, що К. Бах аналізував штучно сконструйовані приклади, у відриві від дискурсивного контексту. Тож слід підкреслити, що конвенційна імплікутура не є імплікутурою саме поза контекстом. Проте, мовець може використати значення мовної одиниці, щоб вкласти в неї імплікутуру. Тож один і той самий імпліцитний смисл може бути і імплікутурою, тобто навмисно вкладатись мовцем у висловлення, і ненавмисною, факультативною інференцією адресата або третьої особи. У дискурсивному контексті конвенційні імплікатури дійсно є імплікутурами.

Друге питання, яке часто ігнорується, – Навіщо Грайс увів нові терміни? Замість терміну «імплікація» (*implication*) Грайс використовує термін «імплікутура» (*implicature*), тобто навмисно вкладений у висловлення імпліцитний смисл, замість терміну «імплікувати» (*to imply*) – «імплікувати» (*to implicate*), тобто процес виведення імплікатури [13: 24].

Імплікатури називаються імплікутурами, оскільки вони імплікуються, тобто інтендуються (навмисно вкладаються у висловлення) мовцем і виводяться адресатом

[10: 121; 17: 592] і існують тільки у дискурсивному контексті. Цим імплікатура відрізняється від інференції та імплікації.

Інтендування імплікатури означає, що у комунікативну інтенцію мовця входить перлокутивна мета спонукати адресата до виводу імплікатури. Тож Грайс увів ці терміни, щоб підкреслити навмисний характер аналізованих інференцій.

Оскільки і конвенційні, і конверзаційні імплікатури є інтендованими, залишається тільки один критерій їхнього розрізнення – конвенціоналізованість мовного вираження, тобто наявність у висловленні мовних знаків, до значення яких прив'язана імплікатура.

У цьому зв'язку конвенційні імплікатури доцільно назвати конвенціоналізованими, оскільки їхні висловлення з плином часу здатні підлягати процесу конвенціоналізації (пор.: [9: 57]). Під конвенціоналізацією мається на увазі процес отримання словами й висловленнями конвенційного смислу, який пов'язаний із скороченням часових витрат на його розуміння в дискурсі.

Конвенціоналізовані імплікатури не можна назвати повністю конвенціональними, оскільки одне й те саме висловлення в різних дискурсивних контекстах може мати різні імплікатури. А конверзаційні імплікатури є сенс називати дискурсивними, оскільки на їх актуалізацію впливає тільки дискурсивний контекст.

Тож імплікатури мають два різновиди:

- конвенціоналізовані/конвенційні – імпліцитні смисли, які прив'язані до загальноприйнятих значень слів і синтаксичних структур, тому можуть бути виведені поза контекстом (але у відриві від дискурсивного контексту вони не є імплікатурами);
- дискурсивні/конверзаційні – імпліцитні смисли, які існують тільки в дискурсі та можуть бути виведені тільки у дискурсивному контексті.

Мовні елементи, до яких прив'язані конвенціоналізовані імплікатури, доцільно назвати тригерами (індикаторами) імплікатур. Це вербальні засоби, значення яких мовець використовує для інтендування імплікатури, а адресат – для її виведення.

Термін «тригер» видається більш вдалим, оскільки він акцентує двосторонність процесу – у конструюванні імплікатури задіяні і мовець, і адресат: тригер ініціює активацію імплікатури у їхній свідомості. Натомість термін «індикатор» концентрується лише на адресатів: індикатор вказує йому на наявність імплікатури.

Тригери характерні тільки для конвенціоналізованих імплікатур, тому тип тригера і є критерієм для їхньої класифікації. Тож виокремлюємо лексичні, синтаксичні й паремійні конвенціоналізовані імплікатури.

4. Тавтологічне висловлення як тригер конвенціоналізованої імплікатури.

Тавтологічні висловлення у розмовному діалогічному дискурсі є тригерами конвенціоналізованих, а саме синтаксичних, імплікатур, оскільки становлять синтактико-семантичні структури, значення яких марковано незалежно від лексичного наповнення. Вони визначаються як фразеолошаблони розповідної структури з формальним збігом аргумента і предиката пропозиції.

Фразеолошаблон – предикативне словосполучення або речення, синтаксична форма якого є фіксованою, а лексичне наповнення – варіабельним. В. Фляйшер [11: 130] характеризує фразеолошаблони як такі, що не вписуються в розмежування

номінативних і комунікативних фразеологізмів; вони знаходяться на межі між синтаксисом і фразеологією, тому їх віднесення до фразеологізмів є спірним.

Головна властивість фразеошаблонів полягає в тому, що це не вільно модельовані структури, а такі, в яких граматичні явища виступають у нерозривній єдності з явищами лексико-фразеологічними: це моделі, які в разі заповнення певним лексичним матеріалом стають сполученнями слів зі значенням, що визначається цією моделлю (див.: [5: 33; 4: 133]). Саме тому імплікатури, що генеруються фразеошаблонами в дискурсі, доцільно назвати конвенціоналізованими.

Залежно від ступеня конвенціоналізації, ТВ поділяються на тавтологічні прислів'я та дискурсивні тавтології.

Тавтологічні прислів'я занесено у фразеологічні словники. Наприклад, німецькомовне прислів'я *Sicher ist sicher* має значення *jemand sichert sich durch bestimmte Schritte vorsichtshalber ab, um mögliche negative Folgen in der Zukunft zu verhindern*. Це значення модифікується у дискурсивному контексті, де висловлення отримує референцію відповідно до ситуації його вживання. Наприклад, ситуація розгортається навколо бажання стрільника Гудеца покінчити з життям, оскільки він через свою халатність скоїв злочин – неправильно перевів стрілки, що призвело до зіткнення потягів і загибелі людей. Спочатку він хоче стрибнути з віадуку, але потім повертає до залізничного полотна. Колеги обговорюють його дії і висловлюють припущення щодо його поведінки. Висловлення *Sicher ist sicher* означає в цьому контексті *Кинулись під потяг – надійніше, ніж стрибнути з віадуку* та *Гудець хоче бути впевненим у миттєвій смерті*:

Streckengeher: *Er kommt. Stille.*

Pokorny: *Er denkt, ein Viadukt ist zwar sehr hoch, aber vielleicht ist man doch nicht gleich hin –*

Steckengeher: *Er denkt, ich werf mich lieber vor den Zug –*

Pokorny: *Sicher ist sicher. (+> *Sich vor den Zug zu werfen ist sicherer als vom Viadukt herunterzuspringen* +> *Hudetz will sicher sein*)*

Hudetz kommt langsam von links. (Horvath: *Der jüngste Tag*, с. 584).

Українське прислів'я *Що буде, те й буде* вживається для вираження рішучості у здійсненні чогось небезпечного, ризикованого. Що саме є ризикованим, задає дискурсивний контекст. Приміром, закохані Анатолій і Інна потрапили у відділок міліції за те, що залізли на вишку в парку. Міліціонер пропонує відпустити їх, ризикуючи викликати гнів начальника:

Калита. *Значить, так... Давай випустимо тих молодят. Що буде, те й буде. (+> *Начальник може висловити нам догану, але ми знаємо, що вчиняємо правильно.*)*

Василь. *Великий ви гуманіст, товаришу Калита. (Микола Зарудний, «На сьомому небі», с. 87)*

Дискурсивні тавтології є авторськими, живими (на зразок розмежування живих і стертих метафор). Мовець використовує синтаксичну модель для наповнення її лексичними елементами, які корелюють із дискурсивним контекстом. Повторюваний елемент указує на референт, а зміст задається тавтологічною формою висловлення. Наприклад, мовець заповнює фразеошаблон *N як N* лексемою *дівчина*: *Дівчина як*

дівчина. Мовець (Любчик) закоханий у матір цієї дівчини – Майї, колишню актрису. Про неї згадує його співрозмовник Вороний, використовуючи усічене прислів'я *Яблуко від яблуньки*, яке генерує паремійну імплікатуру – натяк, що Майя і її матір – жінки легкої поведінки. Це викликає у Любчика обурене заперечення:

Вороний. *Не одному ще ця Майя голову закрутить. Яблуко від яблуньки...*

Любчик. *Прошу в моїй присутності не говорити про яблуньку. Дівчина як дівчина. (+> Майя нікому голову не закрутить, бо вона нормальна дівчина.)*

Вороний. *А до чого вона довела товариша Барана? Вчора ввечері теж прийшов під мухою. (Микола Зарудний, «Ну й діти!», с. 432)*

Показово, що адресат реагує саме на імплікатуру, наводячи аргументи на користь своєї думки, як і в наступному прикладі з німецькомовного дискурсу. Лео необґрунтовано звинувачує свою наречену Марі в зраді, а вона дорікає йому, використовуючи ТВ:

Leo: *Es war etwas Unsauberes zwischen euch, das hat man genau erkennen können.*

Marie: *Schwamn!*

Leo: *Man hat so seine Gedanken und eh man schaut, fällt einem alles zusammen, was man aufbaut. Ein gebranntes Kind scheut das Feuer.*

Marie: *Eine Eifersucht ist eine Eifersucht! (+> Du bist eifersüchtig)*

Leo: *Ausredn, sonst nix. (Kroetz: Maria Magdalena, с. 432).*

Останній приклад свідчить, що за допомогою ТВ мовець може реалізовувати не тільки мовленнєві акти асертиви (констатації та припущення), але й інші іллокутивні типи, зокрема експресиви (докори).

5. Фразеологони німецьких і українських тавтологічних висловлень.

Оскільки конвенціоналізовані імплікатури прив'язані до мовних одиниць, вони залежать від природної мови і мають національно-мовну специфіку. Розрізняються в різних мовах і фразеологони тавтологічних висловлень. Такі висловлення на матеріалі німецькомовного дискурсу досліджено досить глибоко [2; 7; 12; 15] Українські ТВ ще чекають на свого дослідника, однак пілотна розвідка дає уявлення про їх найчастотніші фразеологони.

Українські та німецькі ТВ демонструють три типи фразеологонів – субстантивні, прономінальні та клаузуальні.

У субстантивних ТВ повторюваним елементом виступає іменник. Українські субстантивні ТВ мають такі фразеологони:

- *N є N (Життя є життя),*
- *N – це N (Театр – це театр),*
- *N як N (Дівчина як дівчина),*
- *(Оце) N – так N (Свято – так свято),*
- *N був, N і залисався (Харитон був, Харитоном і залисався).*

Німецькі субстантивні ТВ мають фразеологон *S ist/bleibt/heißt S* у різних модифікаціях. Іменник може стояти у формі множини – *Eltern waren Eltern*, вживатися з нульовим, невизначеним, визначеним артиклем або присвійним займенником – *Beweis ist Beweis; Eine Eifersucht ist eine Eifersucht; Der Tisch ist der Tisch; Sein Kind ist sein Kind*. Зв'язка представлена дієсловами *sein, bleiben, heißen*, що вживаються

здебільшого у формі *Präsens Indikativ Aktiv*, проте дієслово *sein* може вживатись і у формах *Präteritum Konjunktiv Aktiv*, *Futurum Indikativ Aktiv*, *Präteritum Indikativ Aktiv*.

До прономінального типу належать фразеологізми з повторюваним особовим займенником: *Я – це я; Оце ми – так ми; Ich bin ich*.

У клаузалічних ТВ повторюваним елементом є речення (клауза) – в складнопідрядному реченні за семантикою співпадають головне та підрядне. Виокремлюються повні та еліптичні клаузалічні ТВ.

Українські повні клаузалічні ТВ мають фразеологічний суб'єктного речення – *Що V, те/мо V: Що буде, те й буде; Що маємо, то маємо*.

Німецькі повні клаузалічні ТВ становлять різні типи складнопідрядних речень [2: 83-90]:

- 1) умовні, що мають дві синтаксичні моделі:
 - *Wenn p, (dann) p: Wenn er kündigt, dann kündigt er;*
 - *p, wenn p: Den hat man, wenn man ihn hat;*
- 2) каузалічні, що мають синтаксичну модель *p, weil p: Es ist gleich, weil es gleich ist;*
- 3) атрибутивні, що мають синтаксичну модель *p, den p: Ich muss den Weg gehen, den ich gehen muss;*
- 4) суб'єктні з підметом – неживою істотою, що мають синтаксичну модель *Was p, p: Was geschehen ist, ist geschehen;*
- 5) суб'єктні з підметом – живою істотою, що мають синтаксичну модель *Wer p, (der) p: Wer müde ist, ist müde;*
- 6) предикативні, які становлять найменування підмета, що мають дві синтаксичні моделі:
 - *p, der p: Ich bin, der ich bin;*
 - *p, was p: Wir sind, was wir sind;*
- 7) предикативні, що означають ознаку підмета та мають дві синтаксичні моделі:
 - *(So) wie p, (so) p: Wie ich bin, so ich bin;*
 - *p, wie p: Wir sind, wie wir sind.*

Повторюваний підмет клаузалічного ТВ здебільшого виражений дієсловом *sein* у формі *Präsens Indikativ Aktiv*, рідше – *Futurum Indikativ Aktiv*, зустрічаються також повнозначні дієслова у формі *Präsens Indikativ Aktiv* або *Perfekt Indikativ Aktiv*, а також модальні дієслова у формі *Präsens Indikativ Aktiv*.

У еліптичних клаузалічних ТВ випущені частини головного й підрядного речень, при цьому їх можна трансформувати в генералізоване умовне речення: *Geschehen ist geschehen → Wenn ein Unglück geschehen ist, dann ist es geschehen* [12: 402].

Українські еліптичні ТВ представлені дієслівними структурами (з повторюваним дієсловом) – *V, так V: Грати, так грати → Якщо ми будемо грати, то будемо грати*.

Серед німецьких еліптичних ТВ залежно від граматичного критерія виокремлюються ад'єктивно-адвербіальні: *Gemein bleibt gemein; Sicher ist sicher*; і частиципальні: *Abgesetzt ist abgesetzt; Geschehen ist geschehen*. У ад'єктивно-адвербіальних ТВ випущені елементи підрядного речення – сполучник і дієслівна частина складного

іменникового присудка – дієслово *sein* у формі *Präsens Indikativ Aktiv*, експліцитний прикметник або прислівник є предикативом. У частинальних ТВ випущена змінна частина присудка у формі *Perfekt Indikativ Aktiv* або *Präsens Indikativ Stativ*.

Німецькі ТВ є більш різноманітними за структурою. Крім того, в них частотні так звані «структурні добавки» [7: 29]: сполучники *denn, aber, und*, модальне слово *wirklich*, прислівники часу *ewig, immer*, градуальна частка *ganz*, обмежувальна частка *nur*, модальні частки *ja, eben, halt, schließlich*. Для україномовних ТВ характерні сполучник *але, тож*, займенник *це* і модальні частки *ж, й*.

6. Висновки.

Прагматичний підхід до тавтології уможлиблює її аналіз у якості тавтологічних висловлень, які отримують сенс у дискурсі у вигляді імплікатури. Німецькі та українські ТВ становлять висловлення-фразеології трьох структурних типів – субстантивні (з повторюваним іменником), прономінальні (з повторюваним займенником) та клаузуальні (з повторюваним реченням). Імплікатури ТВ належать до синтаксичного типу конвенціоналізованих імплікатур, оскільки вони прив'язані до ідіоматичних синтаксичних структур, які виступають їх тригерами. Залежно від ступеня конвенціоналізації, ТВ поділяються на ТВ-прислів'я та дискурсивні ТВ. Німецькі ТВ є більш різноманітними за структурою, ніж українські.

Перспективи дослідження стосуються його поглиблення у бік встановлення загальних і національно-специфічних характеристик українських і німецьких ТВ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мороховский А.Н. Стилистика английского языка / А.Н. Мороховский, О.П. Воробьева, Н.И. Лихошерст, З.В. Тимошенко. – К.: Вища школа, 1991. – 272 с.
2. Говоруха Н.В. Когнитивно-прагматические свойства тавтологических высказываний (на материале немецкоязычного дискурса) : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Н.В. Говоруха. – Харьков, 2013. – 239 с.
3. Крапотина Т.Г. Фразеологизация синтаксических связей в устойчивых сочетаниях тавтологического типа : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Т.Г. Крапотина. – М., 1996. – 16 с.
4. Савицкий В.М. Основы общей теории идиоматики / В.М. Савицкий. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2006. – 208 с.
5. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В.Н. Телия. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
6. Чернышева И.И. Устойчивые словесные комплексы в языке и речи (на материале немецкого языка) / И.И. Чернышева. – М.: Высшая школа, 1980. – 141 с.
7. Autenrieth T. Tautologien sind Tautologien / T. Autenrieth // *Pragmatik und Sprechakte*. – Opladen : Westdeutscher Verlag, 1997. – S. 12–32.
8. Bach K. The Myth of conventional implicature / K. Bach // *Linguistics and Philosophy*. – 1999. – Vol. 22. – P. 327–366.
9. Busse D. Konventionalisierungsstufen des Zeichengebrauchs als Ausgangspunkt semantischen Wandels / D. Busse // *Diachrone Semantik und Pragmatik*. – Tübingen: Niemeyer, 1991. – S. 37–65.
10. Davis W.A. Meaning and Implicature / W.A. Davis // *Saying, Meaning, Implicature*. – Leipzig : Univ. Verl., 2003. – P. 120–132.
11. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. – Tübingen : Niemeyer, 1997. – 299 S.
12. Fritz G. Zur Verwendung tautologischer Sätze in der Umgangssprache / G. Fritz // *Wirkendes Wort*. – 1981. – № 31/6. – S. 398–415.
13. Grice H.P. *Studies in the Way of Word* / H.P. Grice. – Cambridge (Mass.), L. : Harvard Univ. Press, 1991. – 406 p.
14. Gühlich E. „Was sein muß, muß sein.“ Überlegungen zum Gemeinplatz und seiner Verwendung / E. Gühlich // *Bielefelder Papiere*

zur Linguistik und Literaturwissenschaft. – 1978. – Heft 7. – S. 1–41. 15. Harras G. Jenseits von semantischen Konventionen – zum Beispiel: tautologische Äußerungen / G. Harras // Zeitschrift für germanistische Linguistik. – 1999. – Heft 27. – S. 1–12. 16. Heringer H.J. Gricesche Maximen und interkulturelle Kommunikation // Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht. – 1994. – Heft 25. – 2. Halbjahr. – S. 40–49. 17. Lyons J. Semantics / J. Lyons. – Cambridge etc. : Cambridge Univ. Press, 1981. – 897 p. 18. Plett H.F. Systematische Rhetorik: Konzepte und Analysen / H.F. Plett. – München : Fink, 2000. – 303 S. 19. Quasthoff U. The Uses of Stereotypes in Everyday Argument / U. Quasthoff // Journal of Pragmatics. – 1978. – Vol. 2. – P. 1–48.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Зарудний М.Я. Твори в 4-х томах. Том 4 / Микола Зарудний. – Київ : Дніпро, 1982. – 464 с.
2. Kroetz F.X. Gesammelte Stücke / Franz Xaver Kroetz. – Fr./M. : Suhrkamp, 1972. – 504 S.
3. Horváth Ö. von. Gesammelte Werke. Bd. 2 : Schauspiele / Ödon von Horváth. – Fr./M. : Suhrkamp, 1978. – 645 S.

Безуглая Л.Р., д. филол.н., проф.

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

ТАВТОЛОГИЧЕСКИЕ ВЫСКАЗЫВАНИЯ В УКРАИНСКОМ И НЕМЕЦКОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

*В статье рассматриваются украинские и немецкие тавтологические высказывания типа *Sicher ist sicher*, *Життя є життя*, которые получают смысл в дискурсе в виде имплицатуры. Тавтологические высказывания представляют собой высказывания-фразеологические шаблоны повествовательной структуры с формальным совпадением аргумента и предиката пропозиции трех структурных типов – субстантивные (с повторяющимся существительным), прономинальные (с повторяющимся местоимением) и клаузальные (с повторяющимся предложением). Имплицатуры тавтологических высказываний принадлежат к синтаксическому типу конвенционализированных имплицатур, поскольку привязаны к идиоматическим синтаксическим структурам, которые выступают их триггерами. Под триггером имплицатуры понимается языковая единица, значение которой говорящий использует в дискурсе для интендирования имплицатуры, а адресат – для ее вывода. В зависимости от степени конвенционализации, тавтологические высказывания подразделяются на тавтологические пословицы и дискурсивные тавтологии. Немецкие тавтологические высказывания являются более разнообразными по структуре, чем украинские.*

Ключевые слова: диалогический дискурс, конвенционализированная имплицатура, пословица, тавтологическое высказывание, триггер, фразеологический шаблон.

Bezugla L.R., Dr. habil., Prof.

V.N. Karazin Kharkiv National University

TAUTOLOGICAL UTTERANCES IN UKRAINIAN AND GERMAN DIALOGICAL DISCOURSE

*The article is devoted to Ukrainian and German tautological utterances of kind *Sicher ist sicher*, *Життя є життя* that get meaning in the discourse as implicatures. Tautological utterances present phrasal patterns of declarative structure which argument and proposition predicate formally match; they have three structure types – substantive (with repeated noun), pronominal (with repeated pronoun) and clausal (with repeated clause). Implicatures of tautological utterances belong to the syntactic*

type of conventionalized implicatures, because they are tied to idiomatic syntactic structures that serve as their triggers. The implicature trigger is understood as language unit which meaning is used in discourse by the speaker to intend implicature and by the addressee – to derive it. Depending on the conventionalization degree, tautological utterances are divided into tautopolical proverbs and discursive tautologies. German tautological utterances are more diverse in structure than Ukrainian ones.

Key words: dialogical discourse, conventionalized implicature, phrasal pattern, proverb, tautological utterance, trigger.

Стаття надійшла до редакції 02.06.2017.

УДК 81'42: 811.112.2

Білик К. А., канд. філол. н.

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ДО ПИТАННЯ ЛЕМАТИЗАЦІЇ КОРПУСІВ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ

Традиційна анотація корпусу передбачає його лематизацію, яка уможливорює виконання пошуку за словоформами. На прикладі аналізу корпусу текстів Рільке показано морфологічну аморфність, притаманну слововжитку в поетичних текстах, яку пояснено психолінгвістичним розумінням продукування мови, та доведено, що для аналізу поетичних текстів, для яких характерною є синтаксична аморфність та відсутність колокацій, доцільним є виконання пошуку не за лемами, а за спільнокореновими словами, отже, важливою вимогою до анотації корпусу поетичних текстів є проведення стемінгу.

Ключові слова: корпусна лінгвістика, конструкційна граматики, колокація, консоціація, асоціація, праймінг, стемінг.

Корпусній лінгвістиці належать безперечні здобутки у спостереженні принципово важливої ролі повторюваності для мови, яка мало усвідомлювалася раніше, насиченості мови колокаціями та подібними до неї регулярними фразеологічними структурами. Корпусна лінгвістика унаочнила те, що значення слова не може бути досліджене ізольовано, без залучення аналізу контексту, а також надала докази на користь того, що слова здатні впливати на весь текст і програмувати появу інших слів. Дослідження, здійснені в руслі корпусної лінгвістики, зробили очевидними такі явища, як існування слів, що поєднуються переважно з колокатами, які мають схожі відтінки значення (семантична преференція), і закріплення значення слова за певною синтаксичною конструкцією. Вони заклали теоретичні й методологічні основи вивчення складного феномену зчитування “ привида ” відсутнього слова, тобто відновлення значення слова, закріпленого за колокацією, як “ другого шару ” повідомлення навіть за його відсутності або підстановки, прикладом чого може бути ... *stille Wasser sind Mörder*¹, що можна перекласти як «у тихому болоті вбивці водяться», яке виникло завдяки підстановці одного слова у відомій колокації *stille Wasser*

¹ Canetti E. Die Blendung / E. Canetti. – Carl Hanser Verlag. – с. 333.

sind tief (у тихому болоті чорти водяться). Зчитування другого шару значення стало можливим завдяки існуванню загальномовної колокації, чії компоненти характеризуються високою асоційованістю між собою.

Такі спостереження завдячують, з одного боку, зростанню обчислювальної потужності комп'ютерів, що дозволило залучення до аналізу раніше неохопних масивів текстів (на сьогодні корпуси можуть сягати кількох мільярдів tokenів, наприклад, на момент публікації статті Corpus of Global Web-based English (GloWbE) нараховує майже 2 млрд tokenів, Das „Digitale Wörterbuch der Deutschen Sprache“ (DWDS) – 5.5 млрд tokenів, а Das Deutsche Referenzkorpus (DeReKo) – більш ніж 31 млрд tokenів), з іншого – тому, що цифрове представлення текстів уможливорює гнучкий пошук за багатьма параметрами та різні варіанти сортування результатів, що спростило дослідження закономірностей суміжного вжитку лексичних одиниць. Проблемам аналізу колокацій та подібних до них структур було присвячено праці Д. Синклера, Б. Лоува, Д. Ліча, Д. Байбера, С. Ганстон, Т. Сяо, А. МакЕнері, А. Стефановича, М. Гоуі.

Зауважимо, що повний і вичерпний огляд лінгвістичних теорій, які прагнуть пояснити точку перетину між значенням та його синтаксичною реалізацією, виходить за межі даної статті. Паралельному дослідженню функціонування значення мовних одиниць та синтаксису приділялося чимало уваги й в інших лінгвістичних напрямках. Тут можна згадати лінгвістику тексту та дискурсологію, особливо на перших етапах її розвитку, зокрема, ті дослідження граматики тексту, які прагнули встановити, якою мірою синтаксис речення залежить від попереднього (а, можливо, й наступного) речення в тексті, і які дійшли висновку, що найбільший вплив має семантика сусідніх речень [7:135], а також граматику контексту, яка пов'язує синтаксичну структуру речення з його прагматикою [7:135]. Когнітивна лінгвістика, психо- та нейролінгвістика, становлять, на нашу думку, теж неабиякий інтерес в даному аспекті, а особливо праці, присвячені питанню породження мовлення (Рьоолофс, Левельт [15], Карамадза [5], Делл [17]). Безумовно, експериментальні дослідження у цьому напрямку унаочнюють взаємозв'язок між синтаксисом та лексичним значенням. З'ясування того, який вплив має контекст (асоціація чи праймінг) на вибір лексичної одиниці, на якому етапі відбувається вибір фонетичного й граматичного оформлення слова, можуть дати вагомі свідчення для розуміння взаємозв'язку між синтаксисом та семантикою.

М. Гоуі пропонує нову амбітну теорію організації лексикону, згідно якої центрального значення набуває не граматики-синтаксична структура, а саме лексика. Він наполягає на тому, що лексика має свою структуру упорядкування, а граматичні структури, в яких зустрічається лексика, впливають із цієї системи упорядкування лексики, тобто він вважає, що синтаксичні зв'язки є вторинними відносно лексики [11:1]. Гоуі відкидає класичну теорію, відповідно до якої кожне слово має (чітко розмежовані) звучання (і через артикуляцію пов'язане з фонологією), значення (яке досліджує семантика), етимологію (яка знаходиться у царині діахронічної лінгвістики) тощо. На думку Гоуі, не завжди достатньо переконалий зв'язок власне слова з означеними лінгвістичними напрямками зумовив появу теорій, які доводили, що спершу генерується граматична структура речення, яка згодом заповнюється

лексичними одиницями (ідеї Хомського, генеративний синтаксис), або теорій, які, навпаки, на перший план виводили семантику продукovanого речення, трансльовану за допомогою відповідної лексики (цей напрямок він пов'язує з роботами відомого когнітивного лінгвіста Пінкера); останні є прикладами підходів, які розмежовують синтаксичний та семантичний компоненти, вибудовуючи ієрархічні стосунки між ними з перекосом у той чи інший бік. Коментуючи граматичні теорії, які на позір відштовхуються від домінуючої ролі лексики, зокрема системно-функціональну лінгвістику чи тагмеміку, Гоуї зауважує, що їм також притаманний поділ на граматичну та лексичну системи, що, на його думку, тільки підкреслює усталений глибокий розкол між цими рівнями мови у теорії граматики [11:2].

Гоуї не відкидає однак існування інших граматичних теорій, де подібне розмежування значною мірою знівельоване. До таких теорій він відносить конструкційну граматику Ч. Філлмора і А. Гольдберга [10] (на чіе визначення конструкції спирається зауважена далі теорія А. Стефановича), когнітивно орієнтовану «граматику слова» Р. Гадзона [12; 13; 19], а також ті граматичні теорії, які розвинулися під впливом корпусної лінгвістики й виходять з розуміння мови як фразеологічної системи, зокрема ідеї С. Ганстон і Дж. Френсиса [14], або впливові дослідження Д. Синклера. На думку Гоуї, серед усіх перерахованих підходів Синклерів є найближчим до стирання кордонів між лексичним та граматичним підходами до вивчення мови.

Корпусні дослідження мали величезний вплив на уявлення про мову як про таку, що складається з майже безкінечної кількості закономірних та регулярних конструкцій, що актуалізувало давно існуючу проблему співвіднесеності форми та значення мовних одиниць, а також синтаксису й семантики. Традиційні підходи до вивчення колокованих структур у корпусній лінгвістиці дозволяють визначити не тільки характерні для слова коокуренти (колокації) й типові граматичні структури (колігації), але й можливі подібності в лексичному значенні частотних колокатів (семантичну просодію та семантичну преференцію). Дослідження конструкцій та значення лексичних одиниць у межах корпусної лінгвістики відбувається через пошук за лемами, тобто за всіма словоформами певної частини мови. Спільнокореневі слова найчастіше відкидаються, і мотивується це тим, що слова, які належать до різних частин мови, природно, мають різну граматичну сполучуваність і зв'язуються з різними колокатами.

Існують теорії, які вимагають ще більш суворого обмеження при пошуку, наприклад, колострукційний аналіз, пропонований Стефановичем. Колострукційний аналіз базується на конструкційній граматиці й спирається на визначення конструкції Гольдберга як поєднання «форми й функції [...], [у яких] певний аспект форми чи значення неможливо визначити тільки за його компонентами або за іншими подібними конструкціями»¹ [10:219]. Стефанович піддає критиці описаний вище

¹ Constructions are stored pairings of form and function, including morphemes, words, idioms, partially lexically filled and fully general linguistic patterns. [...]. Any linguistic pattern is recognized as a construction as long as some aspect of its form or function is not strictly predictable from its component parts or from other constructions recognized to exist [Goldberg, 219].

підхід до дослідження сполучуваності слів та їхніх значень через лематизацію, оскільки відбір лексичних одиниць для аналізу нерідко виконується в автоматичний або напівавтоматичний спосіб без огляду на граматичну сполучуваність. Колострукційний аналіз передбачає зосередження уваги на конкретній конструкції та визначення, які лексичні одиниці можуть займати певний слот у конструкції з високою імовірністю, а які, навпаки, відштовхуються цим слотом, тобто можуть з'являтися у досліджуваній позиції рідше, ніж можна очікувати [18]. Очевидно, що попри вагому роль семантичної складової, такий підхід на перше місце ставить синтаксис.

Однак такий підхід звужує можливості пояснення, наприклад, знайдених при аналізі поетичних текстів Р. М. Рільке феноменів слововжитку. Як було показано в попередніх дослідженнях [1-4], колокації у віршах поступаються місцем менш фіксованим синтаксично, попри це регулярним і статистично значимим структурам – консонаціям, дослідження яких (воно почалося в кінці XIX ст.) є ще однією спробою проаналізувати взаємозв'язок значення слова та синтаксису, а саме – синтаксичну реалізацію асоційованих слів. Консонація – це вид синтактико-семантичного зв'язку, який характеризується регулярно сумісною появою асоційованих лексичних одиниць, що не обов'язково належать до одного тематичного поля, в одному відрізку тексту на не фіксованій відстані (до кількох десятків слів). Термін було запропоновано А. Норееном та Г. Шпербером [16], і на їхнє переконання, консонації є характерними для цілих епох. Шпербер, вивчаючи поетичні тексти В. фон Ешенбаха середньовісньонімецькою мовою, встановив, що деякі слова з'являються в супроводі часто одного й того самого слова або низки слів, не обов'язково семантично пов'язаних між собою: зокрема, слово „серце“ супроводжували „око“ і „сльоза“. На основі цього спостереження він зробив висновок, що „уявлення про одне з цих слів входить до уявлення про інше й навпаки“ [16: 6], тобто вони містять посилання одне на одне. Відстань між знайденими словами може коливатися від безпосереднього сусідства до кількох десятків лексичних одиниць (приклади, наведені Г. Шпербером, рознесені переважно не більше, ніж на двадцять-двадцять п'ять слів, до тридцяти).

Г. Шпербер вказує на спільну сему, що входить до значення обох цих слів, сему „туга“, яка й стала передумовою того, що слова „серце“ та „око“ вживаються поруч. Користуючись термінологією Шпербера, який в свою чергу посилався на скандинавського вченого А. Нореена, ці слова є *консонаційованими* [19: 6]. Вони виступають як стимул для вживання іншого консонаціата, актуалізуючи спільну сему, на основі якої виникла асоціація. Якщо застосувати тричленну модель асоціації до констатованої Шпербером консонації, можна з'ясувати, що зауважена спільна сема є третім членом асоціації, передумовою спільного вжитку лексем. До того ж, за спостереженням Шпербера, її може бути імпліковано: більш регулярними в досліджених ним текстах є ті бінарні структури, в яких підгрунтя суміжного вживання є мало зрозумілим (наприклад, пара «серце – око»), аніж ті, що містять експлікований третій член консонації (наприклад, «сльоза – око»), «серце – сльоза»).

Консонацію, безперечно, можна вважати конструкцією, подібною до колокації, і асоціативний зв'язок в її основі теж не викликає сумнівів. Однак дослідження її за допомогою лематизації та аналізу колокацій є проблематичним саме через гнучкі

синтаксичні рамки, притаманні поетичним текстам, оскільки трансформації в поетичних текстах піддаються не лише усталені синтаксичні структури, але й граматичні категорії. У Рільке читаємо: *O stürz ihn, dass er; umgedreht / in deinen Schoß, den Gegen-Himmel kennt, / in den er wirklich bäumt und wirklich ragt* (“Du hast mir, Sommer, der du plötzlich bist”, 1915), і значно пізніше *Erst in der Eingestaltung / in dein Verzichten wird er wirklich Baum* (“Durch den sich Vögel werfen”, 1924). На прикладі прикметника *dunkel* спостерігаємо подібну нетипову синтаксичну сполучуваність та морфологічні трансформації: *Er aber, der nicht wußte, wie sie litt, / und nur noch tiefer seinem Dunkel traute, / sang: „Alles Leben ist in meiner Laute.“* (“Der blinde Knabe“, 1898); *Und nach dem Schweigen waren sie sich nah; / so daß sie sich nicht dunkel fragen mußten* (“Die Nonne“, 1898); *Du kannst mich dunkel unterscheiden / von jenen Dingen, welche knien* (“Ich habe Hymnen, die ich schweige“, 1899); *Gott aber dunkelt tief* (“Ich komme aus meinen Schwingen heim“, 1899); *Du dunkelnder Grund* (“Du dunkelnder Grund, geduldig erträgst du die Mauern“, 1899). Ці приклади унаочнюють креативну потужність морфології та синтаксису у поетичних текстах і вказують на те, що граматична категорія може не відігравати визначальної ролі при формуванні поетичного тексту.

Залишаючи поза межами цієї статті проблему омонімії та особливо актуальне для німецької мови питання відсіювання тих спільнокореневих слів, зокрема композитів, у яких аналізована складова втратила своє первинне значення (наприклад, чи залучати до аналізу слова *Hand* іменник *Handschuh*, або чи є актуальними для прикметника *groß* композити *Großmutter* чи *Großvater*, чи для *Macht* – *Ohnmacht*), які потребують окремого розгляду для кожного випадку, пропонуємо зосередитися на дослідженні проблеми зміни синтаксичної поведінки і зміни приналежності аналізованих лексичних одиниць до певної граматичної категорії. Як бачимо, прагнення зберегти звучання слова задля збереження певного значення та набору асоціацій, з ним пов’язаних (у випадку наведених вище прикладів – сакральних конотацій, асоціативного зв’язку з художнім концептом *gott* поетичної картини світу Рільке [3]), спричиняє вжиток кореня слова у формі різних граматичних категорій та у мало характерних для них словосполученнях: *wirklich bäumt; wirklich Baum (sein); dunkel fragen (müssen); dunkel unterscheiden (können)*. Те, що у поезіях Рільке переважно відсутні типові асоціації колокативного походження слова *Baum*, може бути свідченням боротьби поетичної мови з асоціаціями колокативного походження, оскільки саме вони є тим типом асоціацій, який реплікується під час асоціативного експерименту [8; 9], тож імовірно, що й Рільке вони могли бути притаманними. Ця проблема, звісно, теж стосується зв’язку між синтаксисом та значенням слова, а також питання породження мовлення в цілому та поетичного тексту зокрема.

Висока значимість для Рільке слів *Baum* і *dunkel*, зумовлена їх приналежністю до консоціацій центрального концепту його поезій *Gott* [3] спричиняє вибір певної лексичної репрезентації задля перенесення у даний контекст усього комплексу пов’язаних з цими словами асоціацій (семантичних і колокативних). Цей комплекс конотацій та асоціацій закріплюється за коренем слова як за основною повнозначною морфемою, і сам вона стає їх носієм, уможливаючи морфологічні трансформації. Таке явище закріпленості комплексу асоціацій за коренем слова і множинності його

граматичних проявів ми називаємо морфологічною аморфністю, і саме вона є одним з механізмів, що забезпечує гнучкість поетичної мови. Традиційний корпусний аналіз (який, зауважимо, розвинувся на матеріалі англійської мови) передбачає, найперше, лематизацію (тобто пошук за словоформами однієї частини мови). Проте, як видно з наведених вище прикладів, дослідження поетичних текстів Рільке може бути продуктивнішим за умови стемінгу, тобто залучення до аналізу не тільки словоформ, але й спільнокореневих слів через морфологічну аморфність поетичного тексту.

Пояснення цьому можна знайти в дослідженнях, виконаних у руслі когнітивної та психолінгвістики. Більшість теорій продукування мовлення відштовхуються від існування лем (у розумінні, відмінному від притаманного корпусній лінгвістиці) – абстрактних репрезентацій слова в ментальному лексиконі, які ще не мають повноцінної фонетичної та морфологічної форми [6:299, 20:243]. Зокрема, Карамадза [5], чий експерименти засновані на суб'єктах з різного роду афазіями, презентуючи модель незалежного мережевого доступу до лексем, зауважує, що синтаксична інформація, безумовно, відіграє важливу роль при організації ментального лексикону, однак вважає, що не стільки словоформа, скільки семантична репрезентація, лема є первинною при виборі необхідної реалізації у мовленні через фонологічні чи орфографічні лексеми.

Морфологічна аморфність зауважених лексем, очевидно, пов'язаних спільними асоціативними контекстами, спостережена в поетичних текстах Рільке, може бути пояснена висунутою психолінгвістами теорією про існування леми як одиниці, позбавленої морфологічних ознак, і бути підтвердженням тези Гоуї про те, що синтаксис і семантика у традиційних граматичних теоріях є занадто розмежованими і потребують іншого осмислення. Існування семантичних репрезентацій у вигляді лем з їх подальшою реалізацією в конкретних зв'язках і контекстах, може пояснити той факт, що асоціативні зв'язки в поезіях Рільке реалізується не через повноцінні колокації та кліше (що в принципі характерно для поетичної мови), а відносно аморфними синтаксичними структурами, лексичними одиницями різних граматичних класів з одним коренем, який виступає носієм усього комплексу асоціативних посилань та конотацій. Імовірно, ця ж модель може пояснити вживання й синонімічних одиниць у поетичних текстах у подібних контекстах (наприклад, *Wind – strömende Luft*), однак ця гіпотеза потребує більш докладного дослідження.

Отже, можна зробити висновок, що корпусно-лінгвістичні дослідження поетичних текстів потребують інших підходів не тільки до аналізу колокативних структур, а саме таких, які беруть до уваги синтаксичну аморфність поетичного тексту, а й іншого підходу до добору лексичних одиниць, за якими виконується пошук. Морфологічна аморфність поетичних текстів диктує необхідність залучення до аналізу спільнокореневих слів, що дозволяє зробити висновок про важливість стемінгу корпусу поетичних текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білик К. А. Консоціації художнього концепту БОГ у поезії Р. М. Рільке в українських перекладах / Катерина Аркадіївна Білик // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур : Пам'яті акад. Леоніда Булаховського. – Київ, 2014. – Вип. 25. – С. 10 – 18. 2. Білик К.

А. Консоціація як фактор впливу на організацію поетичного тексту / Катерина Аркадіївна Білик // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць КНУ імені Тараса Шевченка. – Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2014. – Вип. 47. – С. 49 – 56. 3. Білик К. А. Корпусно-лінгвістичний метод визначення консоціацій у художньому тексті / Катерина Аркадіївна Білик // Science and Education a New Dimension: Philology. – Budapest, 2015. – Vol. III (14), № 65. – Р. 45 – 49. Білик К. А. Особливості застосування функції логарифмічної правдоподібності для порівняння спеціалізованих корпусів / Катерина Аркадіївна Білик // Мовні і концептуальні картини світу. Збірник наукових праць. – Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2015. – Вип. (1) 52. – С. 97–104. 5. Caramazza A. How many levels of processing are there in lexical access? / A. Caramazza // Cognitive neuropsychology. – 1997. – Vol. 14, №1. – P.177–208. 6. Crystal D. A dictionary of linguistics and phonetics / D. Crystal. – Malden, Massachusetts, Oxford [England], Boston, Massachusetts: Blackwell Publishing; Credo Reference, 2015. – 555 p. 7. Dijk T.A. van. A note on the partial equivalence of text grammars and context grammars / T.A. van Dijk // Discourse and inference in cognitive anthropology (Loflin, M., and Silverberg, J., eds.). – 1974. – P. 135–144. 8. Fitzpatrick, T. Word association patterns / T. Fitzpatrick // International Journal of Applied Linguistics. – 2007. – Vol. 17, №3. – P.319–331. 9. Durrant P. Are high-frequency collocations psychologically real? / P. Durrant, A. Doherty // Corpus Linguistics and Linguistic Theory. – 2010. – Vol. 6, №2. – P.125–155. 10. Goldberg A.E. Constructions / Adele E. Goldberg // Trends in Cognitive Sciences. – 2003. – Vol. 7, №5. – P. 219–224. 11. Hoey M. Lexical priming: A new theory of words and language. Psychology Press; 2005. 12. Hudson R. A. Language networks: The new word grammar / Richard Hudson. Oxford: Oxford University Press, 2007. 13. Hudson R.A. An introduction to word grammar / Richard Hudson. – Cambridge: Cambridge University Press, 2010. – 350 p. 14. Hunston S. Pattern grammar / S. Hunston, G. Francis. – Amsterdam: John Benjamins, 2000. – 304 p. 15. Levelt W. J. Speaking: From intention to articulation / Willem J. Levelt. – MIT press, 1993. – 567 p. 15. Sperber H. Einführung in die Bedeutungslehre / Hans Sperber. – 3. Aufl. – Bonn : Ferd. Dümmlers Verlag, 1965. – 96 S. 16. Spivey M. The Cambridge handbook of psycholinguistics / M. Spivey, M. Joanisse, K. McRae. – Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2012. 17. Stefanowitsch A., Gries S. Th. Collocations: investigating the interaction between words and constructions / A. Stefanowitsch, S. Th. Gries // International Journal of Corpus Linguistics. – No. 8(2), 2003. – P. 209–243. 18. Sugayama K. Word grammar / K. Sugayama, R.A. Hudson. – London, New York: Continuum, 2006. – 256 p. 19. Warren P. Introducing psycholinguistics / P. Warren. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013. – 290 p.

**Bilyk K. A., Cand.Phil.Sci., Assistant Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv**

ON LEMMATIZATION OF POETIC TEXTS CORPORA

The annotation of any given corpora traditionally requires its lemmatization that allows for the further searching for the word forms. Evidence from a corpus of texts by Rilke suggests the morphological amorphousness of word usage in poetic texts, that is explained by psycholinguistic theory of speech production. It is shown, that the analysis of poetic texts, characterized by the relative absence of collocations, benefits from search not by for the word forms, but for the word stems, which in term requires the stemming of corpora of poetic texts.

Key words: corpus linguistics, construction grammar, collocation, consociation, association, priming, stemming.

К ВОПРОСУ О ЛЕММАТИЗАЦИИ КОРПУСОВ ПОЭТИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ

Традиционная аннотация корпуса подразумевает его лемматизацию, которая делает возможным поиск по словоформам. На примере анализа корпуса текстов Рильке показано морфологическую аморфность, присущую словоупотреблению в поэтических текстах, которая объясняется психолингвистическим пониманием продуцирования речи, и доказано, что для анализа поэтических текстов, для которых характерны синтаксическая аморфность и отсутствие коллокаций, уместен поиск не по леммам, а по однокоренным словам, то есть, важным требованием к разметке корпуса поэтических текстов является проведение стемминга.

Ключевые слова: корпусная лингвистика, конструкционная грамматика, коллокация, консоциация, ассоциация, прайминг, стемминг.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2017.

УДК 811.112.2'373

Вереш М.Т., к.філол.н.
Синьо В.В., к.філол.н, доц.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ОСОБЛИВОСТИ СЛОВОТВОРУ НІМЕЦЬКИХ ХРИСТІЯНСЬКО-БОГОСЛОВСЬКИХ ТЕРМІНІВ

У статті розглянуто особливості словотвору німецьких християнсько-богословських термінів. Досліджено структурні особливості автохтонних термінів, похідних термінів та термінів-комполітів. Серед похідних термінів виявлені афікси, які найбільшою мірою вплинули на утворення термінологічних одиниць, з-поміж термінів-комполітів досліджені особливості словоскладання цих термінологічних одиниць.

Ключові слова: терміносистема, термін, християнсько-богословські терміни, словотвір, структурні особливості, терміни-комполіти, терміни-похідні

Спеціальна лексика фахових мов привертає увагу як лінгвістів, так і фахівців відповідної галузі. Система термінів передає систему наукових понять, які є наслідком тривалого попереднього розвитку цієї галузі і необхідною умовою дальшого її прогресу [4 :154]. Основою наукового тексту є термінологія даної галузі науки. Робота з термінологією – один з найважливіших напрямків дослідження фахових мов.

Терміносистеми можуть послуговуватися різними методами поповнення свого термінологічного фонду. З-поміж іншого виділяють лексико-семантичний, морфологічний, синтаксичний та способи утворення нових термінологічних одиниць, а також запозичення іншомовних лексем [6 :210]. Семантичний спосіб включає термінологізацію загальноновживаного значення слова (розширення значення загальноновживаного

слова, метафоризацію значення загальноновживаного слова [2 :128]; під морфологічним способом розуміють словоскладання, деривацію, а також абрєвіацію [5 :397]; до синтаксичного способу відносять утворення термінів за допомогою словосполучень – поєднання двох і більше значущих слів, що ґрунтується на граматичному зв'язку керування [7 :469].

Т. Рьолке по-іншому згрупує морфологічний спосіб словотворення і відносить до нього: словоскладання – композити: *das Grabtuch* (Плащаниця), *die Kirchensprache* (церковна мова), *das Mönchskloster* (чоловічий монастир); деривацію: *das Mönchtum* (монашество), *das Purgatorium* (чистилище); скорочення (абрєвіатури): *Röm – der Brief an die Römer* (Рим – Лист до Римлян), *KKK – Katechismus der Katholischen Kirche* (ККЦ – Катехизм Католицької Церкви); конверсію: *der Glauben* (віра) → *glauben* (вірити) [8 :73-75]. А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько пропонують наступну класифікацію словотворчих типів: терміни кореневі слова, а саме: корінна непохідна лексика: *der Himmel* (небо), *der Gott* (Бог), *die Tugend* (чеснота); запозичена непохідна: *der Kanon* (Канон), *die Deesis* (деезіс); похідні терміни, утворені шляхом суфіксації: *kirchlich* (церковний), *die Äbtissin* (ігуменя) та префіксації: *die Urkirche* (рання церква, раннє християнство), *die Urgemeinde* (громада ранньої церкви), *unbefleckt* (непорочний); терміни складні слова: *der Gottesdienst* (богослужіння), *die Religionspädagogik* (релігійна педагогіка), *die Moraltheologie* (моральна теологія); терміни-словосполучення: *Kinder Gottes* (діти божі), *das jüngste Gericht* (страшний суд); терміни-абрєвіатури: *AT – Altes Testament* (Старий Завіт), *Spr – das Buch der Sprichwörter* (Приповідки) [3 :13-14].

Вивчення структурних та морфологічних особливостей термінологічних одиниць фахової мови у дослідженнях сучасної лінгвістики має велике значення, оскільки воно відображає рівень розвитку даної терміносистеми та основні шляхи її формування. Відомості про принципи побудови термінів потрібні не тільки для того, щоб правильно створювати нові терміни, але й для правильного розуміння фахового тексту, оскільки “структура терміну зв'язана з його семантикою, а точніше, семантика термінологічної одиниці частіше, ніж це має місце в загальнолітературній лексиці, формально виражається структурними особливостями терміна” [6 :265]

Дослідження структур термінів німецької християнсько-богословської терміносистеми виявили, що автохтонні термінологічні одиниці складають 432 терміни, що становить 11,81 % від всіх досліджуваних нами термінологічних одиниць: *das Amen* (амін), *der Kanon* (канон), *der Himmel* (небо), *die Hölle* (пекло).

Похідних термінів – термінологічних одиниць, утворених від похідних слів за допомогою афіксів [1 :365] – зафіксовано 971 одиницю, що складає 26,54 % від усіх досліджуваних термінологічних одиниць німецької християнсько-богословської терміносистеми. 811 термінів утворено суфіксальним способом, серед них найбільш вживаними суфіксами виступають: -er (120 термінів): *der Franziskaner* (францисканець), *der Prediger* (проповідник); -isch (112 термінологічних одиниць): *laizistisch* (світський), *jesuitisch* (єзуїтський); -(t)ion (65 термінів): *die Devotion* (почитання), *die Evangelisation* (євангелізація); -in (52 терміна): *die Katholikin* (католичка), *die Wallfahrerin* (паломник-жінка); -ismus (46 термінів): *der Exorzismus*

(екзорцизм), *der Mystizismus* (містицизм); -ung (42 термінологічні одиниці): *die Christianisierung* (християнізація), *die Kreuzung* (розп'яття); -um (40 термінів): *das Baptisterium* (баптистерій), *das Vatikanum* (Перший та Другий Ватиканські Собори); -(log) ie (30 термінів): *die Theophanie* (Преображення), *die Hagiologie* (наука про життя святих); -at (28 термінів): *das Episkopat* (єпископат), *das Konkordat* (конкордат); -e, -ist, -lich, -ieren (по 25 термінів кожен): *der Theologe* (теолог), *das Dekretale* (декрет), *der Katechist* (катехет), *der Trappist* (трапіст), *päpstlich* (папський), *priesterlich* (священничий), *missionieren* (провадити місіонерську діяльність), *kanonisieren* (канонізувати, возвести в лик святих).

Менш продуктивними виявилися такі словотвірні суфікси, як: -ag (22 термінологічні одиниці): *der Missionar* (місіонар); -ik (19 термінів): *die Patristik* (патристика); -al (15 одиниць): *pastoral* (пасторальний); -ei, -or, -heit, -keit, -haft (по 14 термінологічних одиниць): *die Abtei* (абатство), *der Salvator* (Спаситель), *die Gottheit* (божественність), *die Heiligkeit* (святість), *märtyrerhaft* (мученичий); -ant (13 одиниць): *der Postulant* (постулант); -tät та -tum (по 11 термінів кожна одиниця): *die Spiritualität* (духовність), *das Christentum* (християнство); -schaft, -enz (5 термінів кожен): *die Priesterschaft* (духовенство), *die Pönitenz* (покута); -anz, (3 термінологічні одиниці): *die Monstranz* (монстранція); -ell, (2 терміна): *spirituell* (духовний).

У німецькій християнсько-богословській терміносистемі наявні також лексичні одиниці, утворені префіксальним способом (62 терміни). Зафіксовані такі префіксальні похідні: *ver-* (24 термінологічних одиниць): *verehren* (шанувати) зі значенням позитивного ставлення до істоти, *verdammen* (проклясти) зі значенням негативного ставлення до особи; *erz-, ab-* (по 8 термінів): *der Erzbischof* (архієпископ), *abkanzeln* (проголошувати з казальниці); *un-, ur-* (по 5 одиниць кожен): *die Unschuld* (невинність), *die Urgemeinde* (рання церква); *archi-, er-, sub-, vor-, unter-, prä-* (по 2 терміни): *der Archidiakon* (архидиякон), *erlösen* (відкупити) у значенні досягнення мети, *der Subdiakon* (піддиякон), *die Vormesse* (слово Боже на літургії), *die Unterkirche* (крипта, нижня церква), *die Prävulgata* (збірка латинських перекладів до Вульгати). Зафіксовані префікси мають у собі певне значення. Так, запозичений із латинської мови префікс *prä-* надає іменникам значення “передувати чомусь”, запозичений суфікс *sub-* вказує на підпорядкованість, *un-* виражає заперечення, *ur-* підкреслює значення “давности, старості”.

У ході дослідження структури похідних термінологічних одиниць були виявлені терміни, утворені префіксально-суфіксальним способом. Зафіксовано 98 термінологічних одиниць цього типу. Похідні терміни цієї групи утворені за моделями $\text{Pref.} + \text{S} + \text{Suf.} \rightarrow {}_p\text{S}_s$, $\text{Pref.} + \text{A} + \text{Suf.} \rightarrow {}_p\text{S}_s$, $\text{Pref.} + \text{V} + \text{Suf.} \rightarrow {}_p\text{S}_s$. Найбільш вживаними серед таких похідних виступають суфікси -ung (25 термінів); -isch (11 термінологічних одиниць), -(t)ion (10 одиниць), -e (8 термінів), -lich (7 одиниць), -er, -ismus, -ig (по 5 термінологічних одиниць), -ik, -ei, -keit, -et (по 3 одиниці), -al, -el (по 2 терміни), -in, -tät, -tum, -heit, -bar, -at (по 1 терміну). Щодо префіксів, то тут зафіксовані такі: *un-* (23 терміни), *a-* (19 термінологічних одиниць), *ab-* (13 термінів), *ex-* (7 одиниць), *er-* (6 термінів), *anti-* (3 одиниць), *ur-, archi-, auf-, be-,* (по 3 терміни), *prä-, unter-, trans-, ent-, all-, gegen-* (по 2 термінологічні одиниці); *über-* (1 термін).

Наприклад: *urchristlich* (ранньохристиянський), *das Archidiaconat* (архидияконат), *die Exkommunikation* (екскомунікація, виключення з церкви), *unterirdisch* (підземний, те, що стосується потойбічного світу), *die Transfiguration* (преображення), *gegenreformatorisch* (антиреформаторський), *überirdisch* (неземний, божественний).

Німецькі християнсько-богословські терміни-композиції. Композиція як багатокомпонентний термін відноситься до одного з найбільш продуктивних методів збагачення термінологічного фонду німецької фахової мови богослов'я.

Під час дослідження структурних моделей зафіксовано 1395 термінів-композицій, більшість із яких – 1297 одиниць – це винятково іменникові утворення, 84 одиниці – сполучення іменника й прикметника та 14 одиниць, в яких усі елементи – прикметники. Вагому частку серед термінів-композицій складають двоохосновні композиції – 1251 одиниць. Значна кількість двокомпонентних термінів у складі німецької християнсько-богословської терміносистеми зумовлена ймовірно тим, що такий структурний тип термінологічних одиниць відповідає високим вимогам до терміна, а саме: точності та короткості.

У 1159 термінологічних одиницях зафіксовані такі структурні моделі: $S + S$, *der Weihbischof* (помічний єпископ), *die Singmesse* (співана месса), *der Schutzpatron* (покровитель), $S + S_s$, *der Ordensgeistliche* (духівник ордена), *die Gebetsordnung* (молитовний порядок), *der Gefängnisgeistlicher* (духівник в'язниці); $S_s + S$ *der Titularbischof* (титлярний єпископ), *der Dominikanerorden* (чин домініканців), та $S_s + S_s$ *die Religionspsychologie* (релігійна психологія), *die Benediktinerabtei* (бenedиктинський монастир). Висока продуктивність двокомпонентних моделей, до складу яких входять винятково іменники, зумовлена здатністю останнього відображати в основному слові базове поняття, і одночасно в означальному – певні ознаки даного поняття. Друга найбільш часто вживана модель двокомпонентних термінів – це $S + A$ – 38 одиниць: *kirchenrechtlich* (церковно-правовий), *kirchenslavisch* (церковно-слов'янський), *kirchentreu* (вірний церкві), *gottgegeben* (Богом даний). Третю групу складає структурна модель $A + S$ – 32 терміни: *der Generalvikar* (генеральний вікарій), *die Generalsynode* (головний синод), *die Generalbeichte* (генеральна сповідь), *der Hochaltar* (головний вівтар), *der Hochwürden* (звернення до священника “високопреподобний”), *die Fundamentaltheologie* (фундаментальна теологія). Найменшу групу двокомпонентних композицій зафіксовано зі структурною моделлю $A + A$ – 22 одиниці: *rechtgläubig* (правовірний), *strenggläubig* (правовірний), *stockkatholisch* (глибоко католицький).

Терміни-композиції, що складаються з трьох компонентів, зафіксовано у 142 одиницях: $S + S + S$: *der Dankgottesdienst* (літургія подяка), *der Gemeindekirchenrat* (церковна рада), *der Domkapellmeister* (капелмайстер катедр), *das Herz-Jesu-Fest* (свято найсвятішого серця Ісусового), $S + S + S_s$: *die Gottesdienstordnung* (порядок богослужінь), *die Herz-Jesu-Verehrung* (вшанування найсвятішого серця Ісусового).

Композиції, до складу яких входять 4 компоненти, зафіксовано із моделлю $S + S + S + S$ лише в 2 випадках: *der Augustinerchorherrenstift* (монастир, члени якого живуть за правилами Августинів). Композиції, утворені із 4 і більше основ, створюють труднощі щодо правильного розуміння, не виконують умови короткості та чіткості,

яким повинен відповідати термін. Саме тому, на наш погляд, вони становлять незначний відсоток у німецькій християнсько-богословській терміносистемі.

Отже, можна зробити висновок, що словоскладання виступає продуктивним елементом в утворенні нових одиниць даної терміносистеми. У ході дослідження було виявлено такі структурні особливості: найбільш продуктивними групами виступають двокомпонентні (1251 одиниця) та трикомпонентні композити (142 термінологічні одиниці). Висока частотність вживання таких моделей свідчить про те, що подібні структури найбільш практичні й продуктивні, оскільки вони дають змогу дуже точно виразити поняття, пов'язані із богослов'ям та церковним устроєм, а також відповідають основним вимогам терміну: короткості і точності. Похідних термінів німецької християнсько-богословської терміносистеми зафіксовано 971 (26,54 % від загальної кількості термінів досліджуваної терміносистеми). Утворені вони префіксальним, суфіксальним та префіксально-суфіксальним способами. Структурний аналіз християнсько-богословських термінів-дериватів свідчить про те, що утворення нових термінів суфіксальним, префіксальним та суфіксально-префіксальним способами – явище поширене. Найбільшу групу серед досліджених похідних термінів становлять одиниці, утворені за допомогою суфіксів – 713 термінологічних одиниць. Терміни-кореневі слова утворюють незначну групу – 432 одиниці, що становить 11,81 % від загальної кількості опрацьованої лексики даної терміносистеми, що свідчить про те, що цей спосіб словотворення не продуктивний у порівнянні зі словоскладанням та деривацією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 608 с.
2. Гринев С. В. Введение в терминоведение / С. В. Гринев. – М., 1993. – 309 с.
3. Д'яков А. С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. – К. : вид. дім "KM Academia", 2000 – 218 с.
4. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу / В. В. Коптілов. – К. : ВШ, 1982. – 164 с.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
6. Татаринів В. А. Теорія терміноведення / Татаринів В. А. – М. : Московский лицей, 1996. – 311 с.
7. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [под ред. В. Н. Ярцевой]. – [2-е изд.]. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
8. Roelcke T. Fachsprachen / T. Roelcke – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2005. – 253 S.

Veresh M.T., PhD.

Syno V.V., PhD., Doz.

Staatliche Hochschule „Nationale Universität Ushhorod”

DIE BESONDERHEITEN DER WORTBILDUNG DER DEUTSCHEN THEOLOGISCHEN TERMINI

In dem Artikel wurden die Besonderheiten der Wortbildung der deutschen theologischen Termini untersucht. Die strukturellen Besonderheiten der Wurzeltermini, der abgeleiteten und zusammengesetzten Termini wurden analysiert. Bei den abgeleiteten Termini wurden diejenigen Affixe festgelegt, die am meisten zur Bildung der abgeleiteten Termini beigetragen haben. Bei den Komposita

wurden die Besonderheiten der Zusammensetzung neuer terminologischen Einheit untersucht.

Schlüsselwörter: Terminologie, Terminus, theologische Termini, Wortbildung, strukturelle Besonderheiten, zusammengesetzte Termini, abgeleitete Termini, Wurzeltermini.

Veresh M.T., PhD in Philology
Syno V.V., PhD in Philology, Associate Professor
SHEU "Uzhhorod National University"

THE WORD-FORMATION PECULIARITIES OF THE GERMAN THEOLOGICAL TERMS

The article deals with the word-formation peculiarities of the German theological terms. The word-building models of the root terms, derivatives and compound terms are considered. The most used affixes of the German theological terms are determined. The special features of the compound terms are investigated.

Key words: terminology, term, theological term, word-formation, word-building features, root terms, compound terms, derivatives.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2017 р.

УДК 81'25:164.043

Гончаренко Л.О., к. філол. н., доц.
ЧНУ ім. П. Могили, м. Миколаїв

ПРОБЛЕМА ЗМІСТУ Й ДЕФІНІЦІЇ ПОНЯТТЯ «ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ»

У статті розглянуто наявні підходи до вивчення змісту поняття «еквівалентність».

Описано проблему визначення еквівалентності та природу багатоступеневості зазначеного поняття в перекладі. Проаналізовано сутність термінів «еквівалентність» та «адекватність» у перекладознавстві.

Ключові слова: еквівалентність, перекладознавство, дефініція, текст оригіналу, текст перекладу.

Специфіка перекладу, що відрізняє його від всіх інших видів мовного посередництва, полягає в тому, що він призначений для повноправною заміни оригіналу і що рецептори перекладу вважають його повністю тотожним початкового тексту. Разом з тим, очевидно, що абсолютна тотожність перекладу оригіналу недосяжна. Внаслідок відсутності тотожності відношення між змістом оригіналу та перекладу був введений термін «еквівалентність», що позначає спільність змісту, тобто смислову близькість оригіналу і перекладу.

Еквівалентність перекладу є головною ознакою й умовою його існування: «Еквівалентність розкриває найважливішу особливість перекладу та є одним із центральних понять сучасного перекладознавства», – зазначає В. Н. Комісаров [6 : 13].

Вважається, що вперше термін еквівалент використано в сучасному перекладознавстві з огляду на машинний переклад, а традиційний термін «перекладацька еквівалентність» ввів у перекладознавство Р. Якобсон у статті «О лингвистических аспектах перевода» 1959 року [2: 264].

Проте, на думку З.А. Сушко, до сьогодні обсяг та зміст поняття «еквівалентність» до кінця не вивчено [10 : 267]. Його часто змішують з універсальними «адекватність» або «тотожність» та вживають синонімічно. Проте, ці поняття не є рівнозначними.

У роботах А.В. Федорова при розгляді відношень між текстом оригіналу та перекладу протиставляються два явища – «формалізм» та «адекватність», при чому під адекватністю розуміється «повноцінність», а за сутністю – еквівалентність [11]. Однак у поняття «еквівалентність» часто вкладають різний зміст, тому в теорії перекладу воно розглядається з різних точок зору, наприклад, як 1) збереження інваріантності на рівні змісту [5]; 2) рівноцінність дії на адресатів вихідного і перекладеного текстів [8]; 3) збереження структурно-семантичної схожості тексту перекладу й оригіналу та виконання всіх умов інваріантності [13]; 4) повноцінний переклад, за якого інтерпретації відображають увесь зміст оригінального тексту та досягається ідентична дія на адресата [11]; 5) «оптимальний» варіант перекладу, за якого має бути враховано багато «взаємосуперечливих» умов [7].

Тож, за Л.К. Латишевим «еквівалентність» це повноцінна передача денотативного змісту оригіналу з дотриманням мовних і узуальних норм цільової мови, зі збереженням структурно-семантичних особливостей тексту оригіналу та з урахуванням регулятивного впливу на адресата» [7: 66]. Проте у своїх роботах дослідник уникає вживання терміна «еквівалентність», надаючи перевагу слову «оптимальність», «адекватність», «адекватна міра трансформації». Еквівалентність тексту оригіналу і перекладу Л.К. Латишев визначає як «оптимальне перекладацьке рішення», де «оптимальне» означає «найкраще з можливого» [там само]. Науковець стверджує, що оптимальний варіант перекладу досягається шляхом «максимально точного відтворення змісту тексту оригіналу» і «шляхом адаптації відтворюваного змісту та мовного оформлення перекладного тексту до нових умов сприйняття повідомлення: до іншої мовної системи і мовної норми, іншому узусу та преінформаційному запасу адресатів перекладу» [7: 228].

Як бачимо, Л.К. Латишев намагається послідовно протиставити поняття «еквівалентність» і «адекватність» та розмежовує їх із погляду категорій процесуальності та результативності. Згідно з його теорією, еквівалентність – це «оптимальне перекладацьке рішення», отже, результат перекладацького процесу. Адекватність, на думку вченого, – це шлях до оптимального перекладу, спосіб знайти оптимальне перекладацьке рішення, а відтак це процес перекладу, в результаті якого може виникнути еквівалентний переклад. Таким чином, для створення еквівалентного перекладу інтерпретатор добирає адекватний спосіб трансляції, залишаючи за собою вибір засобів у кожному конкретному випадку.

У сучасному перекладознавстві немає описаного алгоритму пошуку оптимального перекладацького рішення, тому перекладач, на думку Л.К. Латишева, може полегшити свої «муки перекладацькі», якщо буде керуватися при цьому двома наступними

критеріями «адекватного перекладу» – рівнозначністю регулятивного впливу текстів оригіналу та перекладу та їхньою семантико-структурною подібністю.

Варто відзначити, що Л.К. Латишев також не завжди точний у термінології. Так, при встановленні критеріїв, якими керується перекладач у своїй діяльності, вчений називає переклад то адекватним, підкреслюючи таким чином спосіб перекладу, процес перекладу, то повноцінним [7: 25]. У цьому вузькому контексті повноцінність можна, безперечно, трактувати як синонім до слова «адекватність», однак у більш широкому контексті – на фоні історичного розвитку поняття – термін «повноцінність перекладу» може бути сприйнятим і як результат перекладу, тобто як еквівалентність.

З.А. Сушко теж не залишив явище еквівалентності поза увагою. Він стверджує, що прояснити поняття еквівалентності та відмежувати його від адекватності допомагає введення поняття інваріантності. Через неоднаковість мовних структур перекладач не може перекласти абсолютно всі структурно-семантичні особливості оригіналу та досягти аналогічного регулятивного впливу на адресата. Тому для досягнення максимальної еквівалентності він повинен знайти в оригіналі головні елементи, без яких неможливо обійтися, та другорядні, які можна безболісно опустити [10: 269].

На думку Л.С. Бархударова, при заміні тексту оригіналу текстом перекладу повинен «зберігатися якийсь певний інваріант; ступінь збереження цього інваріанту й визначає собою міру еквівалентності перекладу тексту оригіналу» [1: 9]. Цю думку підтримує й Л.К. Латишев: «Інваріант – це те, що залишається незмінним у вираженні при його перетворенні» [7: 66]. Звідси витікає, що текст перекладу ніколи не може бути абсолютно ідентичним канонічному тексту оригіналу, проте перекладач має завжди прагнути до більш повної еквівалентності. Таким чином, перекладач повинен визначити «черговість» передачі змісту, тобто встановити, які елементи «користуються перевагою при передачі у процесі перекладу, а якими можна «жертвувати», щоб втрати при перекладі були мінімальними» [1: 24].

Рангова ієрархія елементів змісту за ступенем їх функціональної завантаженості, тобто за ступенем участі їх у створенні комунікативного ефекту складається із чотирьох типів: інваріантні, інваріантно-варіабельні, варіабельні та пусті. До інваріантних елементів змісту зараховуємо ті, пропуски чи заміна яких приводить до його викривлення. Таким чином, повної еквівалентності або всіх її типів в одному перекладі досягнути неможливо, її слід розглядати як нормативну вимогу, а не «інваріантність усіх факторів» [13: 27]. На думку Й. Альбрехта правильне їх визначення може привести до досягнення абсолютної еквівалентності, але при цьому саме перекладач вирішує, які з цих факторів мають бути «інваріантними», а якими можна «пожертвувати».

До них може бути віднесено елементи змістової, стилістичної, семантичної, функціонально-комунікативної, інформаційної реакції адресата на переклад тощо. Однак при цьому варто відзначити, що перекладачеві не відводиться головна роль у визначенні факторів інваріантності. Вирішальну роль тут відіграють, по-перше, тип тексту, по-друге, мета перекладу та, по-третє, характер адресата.

У розробленій Й. Альбрехтом схемі взаємовідношення еквівалентності, адекватності та інваріантності еквівалентність – це відношення між текстом оригіналу та вимогами до інваріантності в тексті перекладу, які формуються перекладачем на

основі перелічених факторів інваріантності. Якщо в перекладі витримані не всі риси інваріанту і переклад зроблено з певною метою та розраховано на конкретного адресата, такий переклад є лише адекватним. Якщо ж у перекладі реалізовано всі вимоги інваріанту і збережено структурно-семантичну схожість текстів оригіналу і перекладу, такий переклад можна вважати еквівалентним [13: 29].

На думку В.Н. Комісарова, інколи для успішної реалізації мети міжмовної комунікації досягнення максимальної еквівалентності виявляється необов'язковим, а часом навіть небажаним. Цим, на його погляд, і пояснюється поява оціночного терміна «адекватність перекладу», який означає «відповідність перекладу вимогам та умовам конкретного акту міжмовної комунікації» [6: 113]. Варто зазначити, що В.Н. Комісаров має на увазі лише денотативну еквівалентність, вважаючи, що передача інших її типів при перекладі нехудожніх текстів особливого значення не має.

Отже, оцінний характер «еквівалентності» робить зайвим використання терміну «адекватність». Разом із тим для оцінки ступеня еквівалентності цілком прийнятний термін «тотожний переклад», бо його метою не є «повнозначна передача змісту та досягнення рівноцінних комунікаційних реакцій» [6: 115].

Дослідження понять еквівалентності та адекватності дозволяє З.А. Сушко стверджувати, що сьогодні в теорії перекладу право на існування мають обидва терміни, однак у відношенні до них окреслились декілька підходів. [10: 270].

Перший підхід розглядає еквівалентність як категорію ретроспективну, критичну, статичну, орієнтовану на перекладацький результат. Адекватність (тотожність) розуміється як категорія перспективна, динамічна, орієнтована на перекладацький процес [10: 270].

Аналізуючи категорію еквівалентності, В.Н. Комісаров справедливо відзначав, що «зіставлення перекладів із їхніми оригіналами демонструє існування декількох типів еквівалентності, в кожному з яких вміщуються різні частини змісту вихідного тексту. Вивчення рівнів еквівалентності дозволяє визначити міру близькості до оригіналу перекладача, що досягається в кожному конкретному випадку» [6: 134].

Розглядаючи категорію еквівалентності як головну в теорії перекладу, звернемося до змісту поняття, щоб з'ясувати, як співвідноситься воно з близькими до нього поняттями адекватності, тотожності, правильності.

Так, М. Гарбовський визначає еквівалент як «рівноцінне, рівнозначне, рівносильне іншому поняття, що повністю замінює його» [2: 265]. Варто звернути увагу на те, що існує деяка суперечливість у визначенні цього поняття. В першій його частині говориться про те, що порівнювані об'єкти рівні за цінністю, значенням, силою. Інакше кажучи, вони однакові, тобто абсолютно схожі. У другій частині, проте, стверджується, що еквівалентним є те, що повністю замінює будь-що в певному відношенні. Отже, суперечності у визначенні поняття переконливо демонструють відносність терміна еквівалентність, що має принципове значення для теорії перекладу: еквівалентність передбачає взаємозамінність порівнюваних об'єктів, проте не абсолютно, а можливу лише в якомусь певному відношенні.

Розуміння відносності еквівалентності в теорії перекладу, з одного боку, важливе для відмежування можливого від неможливого, і це допомагає позитивно вирішити

питання перекладності. Якщо розглядати еквівалентність як основну властивість тексту перекладу в його відношенні до тексту оригіналу, то саме неабсолютний характер цього відношення дозволяє уникнути максималізму в оцінці можливостей перекладу. З іншого боку, відносність, закладена в самому понятті еквівалентності, порушує складне питання про те, як саме текст перекладу виявляється рівнозначним, рівноцінним, рівносильним тексту оригіналу.

Спроба створити типологію еквівалентності, знайти ті сходинки, що ведуть від мінімально можливої до максимальної еквівалентності приводить до необхідності вивчення рівнів еквівалентності. Поняття багатоступеневого перекладацького еквівалента набуває достатньо чітких контурів у теорії Г.Л. Єгера, в якій простежується «ієрархія відношень мовних знаків» [3: 137], вибудованих у наступних чотирьох рівнях: 1) прагматичному, 2) семантичному (денотативному); 3) семантичному 2 (сигніфікативному), 4) синтаксичному. Повна еквівалентність, чи власне еквівалентність, між текстом оригіналу і текстом перекладу досягається тоді, коли на всіх чотирьох рівнях значення вихідного тексту інваріантні значенням перекладного.

Ця концепція, підтримана А. Швейцером, спирається на ідею про те, що «прагматичний рівень займає найвище місце в ієрархії рівнів еквівалентності. У цій ієрархії існує така закономірність: кожний рівень еквівалентності передбачає наявність еквівалентності на всіх вищих рівнях» [12: 85]. Прагматичний рівень еквівалентності, піднесений до рангу домінуючого, складає те необхідне комунікативне ядро, без якого еквівалентності не може бути досягнуто. На думку дослідника, «прагматичний рівень, що охоплює такі життєво важливі для комунікації фактори, як комунікативна інтенція, комунікативний ефект, установка на адресата, керує іншими рівнями. Прагматична еквівалентність є невід'ємною частиною еквівалентності взагалі та нашаровується на всі інші рівні та види еквівалентності» [12: 86]. У побудованій А. Швейцером моделі еквівалентності виявляються ті ж самі три рівні, що й у моделі, запропонованій Г. Єгером: прагматичний, семантичний, синтаксичний.

М.К. Гарбовський вибудовує більш розгорнуту модель, яка передбачає п'ять ієрархічних взаємопов'язаних рівнів: 1) рівень мети комунікації; 2) рівень опису ситуації; 3) рівень засобу опису ситуації; 4) рівень структури висловлювання; 5) рівень лексико-семантичної відповідності. Як бачимо, у цій моделі змінено ієрархію двох рівнів: рівень опису ситуації підпорядковує собі рівень засобу опису ситуації. Крім того, рівень лексико-семантичної відповідності логічно завершує ієрархію рівнів еквівалентності [2: 261].

Американський теоретик перекладу Ю. Найда виділив два типи еквівалентності: формальну і динамічну. В основі його уявлення про необхідність розрізняти ці два види еквівалентності лежить переконання в тому, що абсолютно точний переклад неможливий. Однак дуже близьким до оригіналу може бути вплив перекладу на адресата, хоча тотожності в деталях не буде. «Дотримуючись формальної еквівалентності, – пише дослідник, – увага концентрується на самому повідомленні, як на його формі, так і на змістові. При такому перекладі необхідно перекладати поезію поезією, речення – реченням, поняття – поняттям» [8: 117]. Такий тип перекладу Ю. Найда називає

перекладом-глосою, який передбачає «врощування» одержувача інформації в культуру іншого народу, для якого створено оригінальний текст.

Якщо ж перекладач ставить собі за мету досягти динамічної еквівалентності перекладного тексту оригінальному, він не стільки прагне досягти збігу повідомлення мовою перекладу з повідомленням мовою оригіналу, скільки створити динамічний зв'язок між повідомленням та адресатом мовою перекладу, приблизно такий самий, «як зв'язок, існуючий між повідомленням та одержувачем мовою оригіналу» [16: 119]. Реципієнт не переноситься в іншу культуру, йому пропонується «модус поведінки, релевантний контекстові його власної культури» [16: 119]. Американський дослідник докладно обґрунтував принципи орієнтації перекладу на формальну та динамічну еквівалентність.

Е. Честерман зазначив, що «теорія перекладу по-різному розглядає еквівалентність, залежно від дозволеної міри відмінності між похідним явищем і оригіналом; контрастивний аналіз розглядає еквівалентність більш строго, так що відношення між різними явищами вважають або конвергентними, або дивергентними, вони або подібні, або відмінні» [14: 15].

М. Гелідей зауважив, що еквівалентність можлива, головним чином, на рівні речення [15: 162].

Саме визначення еквівалентності становить проблему. Є багато варіантів визначення еквівалентності, проте жоден із них не можна вважати універсальним. Наприклад, у «Словнику лінгвістичних термінів», укладеному О. Ахмановою, термін еквівалентності окремої статті не має, а еквівалент розглядається як одиниця мови, що має таку ж функцію, що й інша одиниця мови, або може виконувати ту ж функцію, що й інша одиниця мови [9: 522]. В енциклопедії перекладознавства за редакцією М. Бейкер подано визначення еквівалентності вже з погляду теорії перекладу: «прихильники теорій, що ґрунтуються на еквівалентності, зазвичай визначають еквівалентність як відношення між текстом-джерелом і цільовим текстом, яке вважається найперше перекладом тексту-джерела» [18: 77]. На жаль, таке визначення досить-таки абстрактне і не передбачає єдиного трактування.

У своїй статті «Контрастивна лінгвістика. Проблеми і перспективи» Ю.О. Жлуктенко і В.Н. Бублик подали інше визначення еквівалентності: «еквівалентність – це адекватність змісту двох структур із можливими відхиленнями у самих структурах» [4: 9].

Багато науковців вважають, що треба враховувати семантичний чинник. Загалом існує популярна думка, що найкращою основою для порівняння різних мов є значення. Такий підхід підтримує Д. Престон: «Хоча граматики, засновані на семантиці, зовсім не однакові, усі вони передбачають, що глибинніші (а отже, ближчі до універсальних) категорії синтаксичної «класифікації» можна виявити, розглядаючи в передусім семантичні поняття» [17: 74].

Отже, підсумовуючи все вищезазначене, можна стверджувати, що еквівалентність розкриває питання, чи відповідає кінцевий текст вихідному. Еквівалентність завжди у відомій мірі націлена на ідеальний еталон, тут мається на увазі вичерпна передача змісту оригіналу на всіх рівнях. Вимога еквівалентності носить, іншими словами, максимальний характер або стосовно тексту в цілому, або стосовно його окремих аспектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода / Л.С. Бархударов. – М. : УРСС, 2010. – 240 с. 2. Гарбовский Н.К. Теория перевода / Н.К. Гарбовский. – М. : Изд-во Моск. Ун-та, 2004. – 544 с. 3. Егер Г.Л. Коммуникативная и функциональная эквивалентность / Г.Л. Егер // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – С. 82-89. 4. Жлуктенко Ю.О., Бублик В.Н. Контрастивна лінгвістика. Проблеми і перспективи / Ю.О. Жлуктенко, В.Н. Бублик // Мовознавство. – 1976. – № 4. – С. 3-15. 5. Каде О. Проблемы перевода в свете теории коммуникации / О. Каде // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М. : Международные отношения, 1978. – №14. – С. 69-90. 6. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение / В. Н. Комиссаров. – М.: ЭТС, 2002. – 424 с. 7. Латышев Л.К. Технология перевода / Л.К. Латышев. – М. : Академия, 2007. – 320 с. 8. Найда Ю. К науке переводить / Ю. Найда // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М.: Международные отношения, 1978. – С. 114-137. 9. Словарь лингвистических терминов / сост. О. Ахманова. – М.: КомКнига, 2007. – 576 с. 10. Сушко З. А. Формальна та динамічна еквівалентність: прагматичний інваріант / З.А. Сушко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Сер. Літературознавство. – Тернопіль, 2011. – Вип. 31. – С. 267-277. 11. Федоров А.В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / А.В. Федоров. – М. : Филология, 2002. – 418 с. 12. Швейцер А.Д. Глазами переводчика / А.Д. Швейцер. – М. : УРСС, 2012. – 351 с. 13. Albrecht F. Vom Übersetzen und der Qualität des Übersetzens / Albrecht F. // Quality in Translation. – Oxford : Oxford University Press, 1993. – P. 32-41. 14. Chersternan A. Contrastive Functional Analysis / Andrew Chersternan. – Philadelphia : Dell Press, 1998. – 425 p. 15. Halliday M.A.K. Language and Education / M.A.K. Halliday. – London : Faber & Faber, 2007. – 252 p. 16. Nida E. The Theory and Practice of Translation / E. Nida, C. Taber. – Leiden : The united bible societies, 1989. – 219 p. 17. Preston D.R. Deeper and deeper contrastive analysis / D.R. Preston // Papers and Studies in Contrastive Linguistics. – NY., 1975. – Vol. 3. – P. 73-84. 18. Routledge Encyclopedia of Translation Studies / ed. By Mona Baker. – London and New York, 2001. – 1352 p.

**Гончаренко Л.О., к. филол. н., доц.
ЧНУ ім. П. Могили, Николаєв**

ПРОБЛЕМА СОДЕРЖАНИЯ И ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ «ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ»

Понятие эквивалентности раскрывает важнейшую особенность перевода и является одним из центральных понятий современного переводоведения. В статье рассматривается содержание понятия «эквивалентность». Описываются различные подходы к определению эквивалентности. Анализируются и сопоставляются понятия эквивалентности и адекватности в переводе.

Ключевые слова: эквивалентность, переводоведение, адекватность, текст оригинала, текст перевода.

CONTENT AND DEFINITION OF THE CONCEPT OF “EQUIVALENCE”

The comparison of texts in different languages inevitably involves a theory of equivalence. Equivalence can be said to be the central issue in translation although its definition, relevance, and applicability within the field of translation theory have caused heated controversy, and many different theories of the concept of equivalence have been elaborated within this field in the past fifty years. The aim of this article is to review the theory of equivalence as interpreted by some of the most innovative theorists in this field – Albrecht, Nida, Jäger and finally Baker.

Key words: translation, equivalence, definition, adequacy.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2017

УДК 811.111

Дерев'яно О.А., к. філол. н., доц.
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника,
м. Івано-Франківськ
Тронь А.А., к. філол. н., доц.
Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника,
м. Івано-Франківськ

ВИРАЖЕННЯ СЕМЕЛЬФАКТИВНОСТІ ТА МУЛЬТИПЛІКАТИВНОСТІ ЗАСОБАМИ СТАЛИХ ДІЄСЛІВНО-СУБСТАНТИВНИХ СПОЛУЧЕНЬ ТИПУ TO GIVE A GLANCE У РОМАНІ С. МЕЙЕР “СУТІНКИ”

У статті досліджується кратність як домінантне категоріальне значення сталих дієслівно-субстантивних сполучень, можливість вживання мультиплікативних дієслів у ролі субстантивного компонента сталих дієслівно-субстантивних сполучень.

Ключові слова: сталі дієслівно-субстантивні сполучення, кратність, мультиплікатив, семельфактив, синтаксема.

Аспектуальна семантика дієслівно-субстантивних словосполучень (далі – СДСС) слугувала об'єктом досліджень багатьох лінгвістів (В. Храковський (1998), С. Битокова (1984), О. Огоновська (1991), С. Сухорольська (1992), О. Федоренко (2004), А. Тронь (2008), Ж. Перверзева (1975), М. Грошева (2004), А. Вежицька (1982), А. Лайв (1973), Л. Брайтон (2005, 2008), О. Федоренко (2004), Г. Штайн (1991), Г. Тунабі (1999), К. Клерідж (2000) та ін.

Домінантним категоріальним значенням СДСС вважаємо кратність. Кратність аналізуємо як аспектуальне значення, яке належить до внутрішніх властивостей дієслова та характеризує дієслівні лексеми за кількістю “крат” (властиве дієсловом, які виражають квантитативні процеси). Основними засобами вираження кратності є *мультиплікативні* (предикати типу *jump, nod*, які позначають хвилеподібні процеси та процеси коливання й об'єднані за кількісно-часовою ознакою внутрішнього

поділу дії на серію повторюваних ідентичних квантів) та *семельфактивні* (вказують на одиничний квант мультиплікативної дії; позначають миттєві дії) дієслова. До них відносимо звуконаслідувальні дієслова, RL-дієслова та СДСС типу *to give a glance*.

Вважаємо, що аспектуальне значення моделі V_1+vN СДСС зосереджене в її іменному компоненті, тому однина девербативного іменника вказує на однократність, а множина – на багатократність.

Семантичним центром СДСС є іменний компонент. Розрізняючи у сучасній англійській мові дві великі групи сталих дієслівно-іменникових сполучень, що утворюються за такими моделями: VN (*make arrangements, make a mistake*) та $V+vN$ (*take a swim*) [2: 3], С. Сухорольська вказує на те, що тільки ті іменники, які корелюють із дієсловами, дискретними за своєю семантикою (тобто такими, що представляють дію як ряд послідовно здійснюваних актів), утворюють СДСС моделі $V+vN$. Це девербативні інстантні іменники [2: 4], семантична структура яких характеризується семою кратності, що в словникових дефініціях має позначку '*act of V_{ing}* ', '*instance of V_{ing}* ', наприклад '*act of swimming*'. У семантичній структурі самого іменника *act* встановлюється семантико-диференційна ознака кратності. Порівняйте: *Act: 'process of, instant of doing; action'* [5: 9] → *instant – 'happening at once'* [5: 449].

Ж. Переверзева зазначає, що іменні компоненти дієслівно-іменних предикативних моделей зберігають здатність до морфологічної зміни, а це призводить до виникнення двох варіантних форм – однини та множини: *give a glance – give glances* [1: 66], у нашому випадку до вираження семельфактивності та мультиплікативності.

На сьогоднішній день нез'ясованими залишаються лексичні обмеження щодо утворення конструкцій даного типу. Слідом за А. Ярошук, стверджуємо, що віддієслівні іменники можуть відноситись до таких груп, зокрема: дихання, роботи голосових зв'язок: *cry, chirp, gasp, giggle, sigh, shout, bray, whistle, snort, scream, wail*; дії, пов'язані із прийняттям їжі, зокрема: *drink, swallow, gulp, snack, sip*; рух частин тіла: *crack, flick, kiss, rick, tug, turn, wink, wave, rap, slap, shove, thump, turn*; дії, пов'язані із зовнішньою/незвучною реакцією суб'єкта: *smirk, smile, grimace, grin*; абстрактні віддієслівні іменники, котрі позначають емоційні реакції: *hate, pride, dislike, like, hope* [3: 65].

Результати дослідження показали, що у романі С. Мейер "Сутінки" віддієслівні іменники мають означення, виражені передусім прикметниками, які характеризують дію, стан з позицій їх:

а) емоційної забарвленості: *terrible, brilliant, friendly, fierce, solemn, irritable, good-natured, delighted, dirty, gleaming, wild, lovely*, наприклад: *He flashed a brilliant smile, looking at me appreciatively; He flashed his gleaming smile, dazing her momentarily; Edward flashed a dark look at her; I threw a grateful glance my way; Charlie gave me an awkward, one-armed hug when I stumbled my way off the plane;*

б) багатократності / однократності: *usual, another, rare, habitual*, наприклад: *He took another step toward me, till he was just inches away;*

в) протяжності у часі: *quick, slow, short, sharp, long, steady, momentary*, як-от: *He gave me a long, exasperated look before he turned to the keys; I chewed slowly, and then took a long drink of Coke without looking up; He took a half step, angling himself between me and what was coming.*

г) інтенсивності: *vague, deep, tiny, light, gentle, tight, small, hefty, severe*, наприклад: *He flashed her a hard look, and then sped up; Then he flashed a wide, wicked smile; Mike gave me a huge smile when he saw that I was coming;*

д) спрямованості: *upward, backward, up and down, forward* та ін., як-от: *He took a sharp left, racing forward, blowing through several stop signs without a pause; While he spoke he flashed another glare toward Edward, who was standing against the cluttered counter, motionless as a sculpture; He threw a pointed glance in my direction, and raised our hands, still folded together; I took a step forward, toward Edward; He took a sharp left, racing forward, blowing through several stop signs without a pause.*

Цікавим видається СДСС *to give a look*, де, у результаті аналізу роману С. Мейєр “Сутінки”, зафіксовано різноманітні означення, зокрема: *I gave him a dirty look as I complied; Jasper snickered and Esme gave Edward a reproving look; She gave Edward a stern look; She gave me a meaningful look, and I suppressed a sigh; He gave me a long, exasperated look before he turned to the keys; He gave me a disparaging look as he chewed; As she passed, Charlie gave me a wideeyed look; I just gave her a dark look as I chewed.*

Вважаємо, що квантитативна синтаксема ступеня, яка позначається прислівниками **much, little**, вживається у реченнях, предикати яких вказують на однократність виконання дії, як-от: *She gave me one little halfnod, then turned her face away from me;* а прислівники **a few, a dozen** акцентують на багатократності дії, наприклад: *We exchanged a few more comments on the weather, which was wet, and that was pretty much it for Conversation; A few small shudders trembled through me; He gave a dozen marbles for what was left of the book.* Квантитативна синтаксема ступеня у романі С. Мейєр “Сутінки” також позначається поєднаннями з прийменником **of**: **a lot of, a great deal of, a good deal of, a number of**, як-от: *“Beau, I’ve already expended a great deal of personal effort at this point to keep you alive”.*

У романі однократність дії також увиразнюється ад’єктивними та прономінальними детермінаторами, а саме:

another – *I smiled encouragingly and beckoned to him with my hand, taking another step back to him; While he spoke he flashed another glare toward Edward, who was standing against the cluttered counter, motionless as a sculpture; Laurent took another long look around himself, and then hurried out the door; I swallowed and took another sip of Coke before I looked up; I took another big bite;*

brief – *He flashed his bright teeth in a brief threatening smile; James glanced in disbelief and aggravation at Laurent and exchanged another brief look with Victoria, whose eyes still flickered edgily from face to face;*

swift – *I sneaked a swift look out the window to see that Charlie was already gone; He took a swift peek, and then wrote it down;*

sudden – *I saw something that gave me a sudden, final shred of hope.*

Крім того, однократність дії окреслюється числівником **one**, наприклад: *She gave Edward a stern look, and threw one more anxious glance at the machinery; Jessica took one look, rolled her eyes, and departed; I pulled his jacket off, taking one last whiff; I had to accept that I wouldn’t see Edward again, not even one last glimpse of his face to carry with me to the mirror room; Jessica took one look, rolled her eyes, and departed.*

Індетермінативна синтаксема позначається займенниками **some, any**: (VN), як-от: “No, Dad, I just want **to get some sleep**.”

Як бачимо, предикат семельфактивної (однократної) дії у вище зазначених реченнях позначається дієсловом широкої семантики. Проте однократність дії у романі виражається й СДСС, у яких дієслівним компонентом є предикат вузької семантики, як-от: *James and Victoria **exchanged a surprised look** at the mention of the word “home,” but Laurent controlled his expression better; We **exchanged a few more comments** on the weather; I **risked a quick glance** over my shoulder, and they were maybe forty feet back now.*

В англійській мові існують конструкції типу *to give / take* + дієслівний іменник, утворений від мультиплікатива, які спеціально служать для вираження відповідного семельфактива. Порівняйте: “Hi,” *I **breathed**, smiling hugely* та *I **took a deep breath** to calm myself*.

Дієслівно-субстантивні словосполучення, іменний компонент яких вживається у формі множини, позначають багатократну (мультиплікативну) дію. Це чітко простежується у прикладах. Порівняйте:

*I **took a deep breath** to calm myself, ignoring the spasm of pain it triggered* та *I ran my fingers through my hair a couple of times and **took some deep breaths** before I continued around the corner;*

*I **shot a panicky glance** out the window, but it was too dark to see much* та *Carlisle and Esme **shot warning glances** at her, but I liked it.*

Наступні приклади підтверджують твердження про те, що іменний компонент СДСС у множині вказує на багатократну ситуацію, тобто мультиплікативну дію, наприклад: *With the **glances** she was **throwing** at their adopted children, I would presume the reason was jealousy; Alice leaned against the door, her face toward Jasper but, behind her sunglasses, **shooting glances** in my direction every few seconds; She couldn't reply, but held him and **took his kisses**.*

Результати дослідження показали, що субстантивні компоненти здебільшого вживаються у позиції стосовно дієслівних. Проте зустрічаються випадки, коли можлива їх препозиція, як-от: *I didn't miss **the look they exchanged**; The look he gave Edward confirmed what Edward had said about loathing; I reached the corner, but a **swift glance** revealed that it was only a blind drive to the back of another building; I had to watch each step I **took** very carefully avoiding roots below and branches above; I kept my eyes down as I went to sit by him, bewildered by the **antagonistic stare he'd given me**.*

Виокремлюємо окрему групу СДСС, дієслівний компонент яких дублює семантику субстантивного, як-от: *to laugh a laugh, to scream a scream, to smile a smile* тощо. Наприклад: *He **smiled a tiny smile** and continued; He **laughed a soft, enchanting laugh**; He **smiled an easy smile**, exposing a flash of gleaming white teeth; She **smiled a wide, ominous smile**; Then he **smiled a surprisingly impish grin**.*

Отже, дієслівно-субстантивні сполучення моделі $V_1 + vN$ аналізуємо як особливий спосіб позначення квантитативної дії, який складається із дієслова та віддієслівного іменника. Домінантним категоріальним значенням СДСС є кратність. Аспектуальне значення моделі $V_1 + vN$, вважаємо, зосереджене в її іменному компоненті, тому одиниця девербативного іменника вказує на семельфактивність (однократність), а множина – на мультиплікативність (багатократність) дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Переверзева Ж. Г. Дескриптивний аналіз дієслівно-іменних предикатних моделей сучасної англійської мови / Ж. Г. Переверзева // Іноземна філологія. – Львів, 1975. – Вип. 39. – С. 62-69. 2. Сухорольська С. М. Дериwaційна і семантична характеристика іменних компонентів стійких дієслівно-субстантивних сполучень / С. М. Сухорольська // Іноземна філологія. – Львів, 1992. – № 104. – С. 3-9. 3. Ярошук А. В. Средства выражения мультипликативности и семelfактивности в английском языке / А. В. Ярошук // V Всероссийский фестиваль науки. XIX Межд. конф. студентов, аспирантов и молодых ученых «Наука и образование» (г. Томск, 20-24 апреля 2015 г.) : В 5 т. Т. II: Филология. Ч. 2: Актуальные проблемы лингвистики и методики преподавания иностранных языков / ФГБОУ ВПО «Томский государственный педагогический университет». – Томск : Изд-во Том. гос. пед. ун-та, 2015. – С. 64-67. 4. Meyer S. Twilight / S. Meyer. – NY: Hachette Book Group, 2005. – 505 p. 5. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / ed. by A. S. Hornby. – Oxford : OUP, 1980. – 1037 p.

*Деревянко О.А., к.филол. наук, доц.,
Прикарпатский национальный университет
имени Василия Стефаныка, г. Ивано-Франковск
Тронь А.А., к.филол. наук, доц.,
Прикарпатский национальный университет
имени Василия Стефаныка, г. Ивано-Франковск*

ВЫРАЖЕНИЕ СЕМЕЛЬФАКТИВНОСТИ И МУЛЬТИПЛИКАТИВНОСТИ СРЕДСТВАМИ УСТОЙЧИВЫХ ГЛАГОЛЬНО-СУБСТАНТИВНЫХ СЛОВСОЧЕТАНИЙ ТИПА TO GIVE A GLANCE В РОМАНЕ С. МЕЙЕР “СУМЕРКИ”

В статье анализируется кратность как доминантное категориальное значение устойчивых глагольно-субстантивных сочетаний, возможность употребления мультипликативных глаголов в роли субстантивного компонента устойчивых глагольно-субстантивных сочетаний на материале романа С. Мейер “Сумерки”.

Ключевые слова: устойчивые глагольно-субстантивные сочетания, кратность, мультипликатив, семelfактив, синтаксема.

*Derevianko O.A., Associate Professor, PhD,
Vasyl Stepanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk
Tron' A.A., Associate Professor, PhD,
Vasyl Stepanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk*

FIXED VERBO-NOMINAL PHRASES OF THE TYPE TO GIVE A GLANCE AS MEANS OF EXPRESSING SEMELFACTIVITY AND MULTIPLICATIVITY IN THE NOVEL “TWILIGHT” BY S. MEYER

The article highlights frequency rate as the dominant categorial meaning of fixed verbo-nominal phrases; the possibility of usage of multiplicative verbs as the nominal component of fixed verbo-nominal phrases has been investigated.

Key words: fixed verbo-nominal phrases, frequency rate, multiplicative, semelfactive, syntaxeme.

Стаття надійшла до редакції 10.04.2017 р.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ КОНЦЕПТ І МЕТОДИКУ ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті порушено коло питань, що стосуються систематизації методологічних засад дослідження лінгвокультурного концепту. Зроблено спроби уточнення лінгвістичних параметрів поняття «лінгвокультурний концепт» і його структури, визначення особливостей аналізу лінгвокультурного концепту й опису дослідницьких прийомів та процедур відповідного напрямку.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, національно-культурна специфіка, метод, мова і культура, лінгвокультура.

Як у сучасних лінгвістичних студіях загалом, так і в лінгвокультурології зокрема дослідження концептів є одним із найбільш активно прогресуючих сучасних перспективних напрямків, який зумовлений процесами взаємодії мови й культури. У названій галузі лінгвістичних знань вивчення лінгвокультурних концептів як важливих конститuentів дослідження мови сприяє виявленню національно-культурної специфіки певної лінгвокультури¹, що функціонує в окремому національно-лінгвокультурному співтоваристві (термін В. В. Красних [11: 17]). Для вивчення й опису взаємодії і взаємовідносин мови й культури необхідним є узагальнення сучасних досягнень у різних галузях знань: мовознавстві, культурології, когнітології, етнології, країнознавстві та інших наукових дисциплінах [25: 5].

У сучасній когнітивній лінгвістиці науковці приділяють увагу спостереженню за певними аспектами функціонування мови, які мають нерозривний зв'язок з культурою певного лінгвосоціуму, його психологією, свідомістю, світобаченням і світосприйняттям. Водночас унаслідок складності досліджуваного явища виділимо певну кількість невирішених питань, серед яких – і методика дослідження лінгвокультурного концепту.

Теоретичні догми й основні положення лінгвокультурологічної парадигми висвітлені в наукових працях Е. Бенвеніста (1974), А. Вежбицької (1996, 1999, 2001), С.Г. Воркачова (2001, 2002, 2004), І.О. Голубовської (2004), В.І. Карасика (2002, 2004, 2006), В.В. Красних (2002), В.А. Маслової (1997, 2001, 2004), Г.Г. Слишкіна (2000, 2004), Ю.С. Степанова (1997, 2001), В.М. Телії (1995, 1996), W.H. Durham, P. Weingart (1997), W. Marshall (1993), B. Shore (1991) та ін. Завдання, які ставлять перед собою вчені, охоплюють дослідження процесів взаємозв'язку та взаємовпливу мови й етносу, мови й менталітету, мови й культури «на основі тріади – мова, культура, людська особистість» [1: 45]. У межах відповідного напрямку сучасних мовознавчих студій

¹ Тут і надалі термін лінгвокультура, слідом за В.В. Красних, уживається в значенні «культура, втілена й закріплена в знаках живої мови, ... культура, яка знаходить вияв у мові й через мову» [12: 60].

лінгвокультура розглядається як лінза, через яку науковці вивчають матеріальну й духовну самотність певної етнічної спільноти [2].

Мета статті – систематизувати методологічні засади вивчення лінгвокультурного концепту й описати відповідні дослідницькі прийоми та процедури. Згідно з метою дослідження визначено такі основні *завдання*: уточнити лінгвістичні параметри поняття «лінгвокультурний концепт» та його структуру; з'ясувати особливості аналізу лінгвокультурного концепту.

Сучасні дослідники, вказуючи на те, що концепт є ключовим складником лінгвокультури, підкреслюють: *homo loquens* взаємодіє не з окремим світом, а з «репрезентаціями цього світу, з когнітивними моделями цього світу»; крізь призму культури й мови Всесвіт відображений у свідомості індивіда (народу, нації, етносу) [15: 33], а також додають: «поняття “концепт” стало “властивістю” культурології, де воно позначає духовні цінності культури» [21: 124].

За Ю.С. Степановим, «концепт – це ніби згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини ... те, за допомогою чого людина ... входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї» [23: 40]. Такий науковий підхід ґрунтується на визначенні концепту як базової одиниці культури, її концентрату; у ході аналізу одного концепту культури можна реконструювати всю систему концептів окремої культури [8: 96-97]. Як зауважує В.І. Карасик, дослідження концептів культури – це «рух від психічних, соціально-культурних утворень у бік їх варіативної фіксації в мові й не тільки в мові» [8: 96].

В.Г. Зусман, розглядаючи концепти в лінгвокультурологічному плані, виокремлює в сучасній лінгвокультурі комплексні знаки природи – культурні концепти, визначаючи їх як частини цілого, які «несуть на собі відбиток системи загалом». «Концепт – мікромодель культури, а культура – макромодель концепту. Концепт породжує культуру й породжується нею» [4: 41]. Виділяючи культурний концепт як основну одиницю відповідної парадигми, В.І. Карасик [8: 91] визначає його як «багатовимірне, культурно значуще соціопсихічне утворення в колективній свідомості, опредметнене в тій чи тій мовній формі» [8: 98]. Основними характеристиками культурного концепту є «багатовимірність і дискретна цілісність сенсу», наявність якого простежується в «безперервному культурно-історичному просторі» й культурна передача якого можлива з однієї галузі в іншу [8: 98].

Тримаючи у фокусі уваги дефініцію концепту, яка функціонує в лінгвокультурологічних студіях, український дослідник А.М. Приходько визначає її як лінгвоконцепт – ключову одиницю лінгвокультурології, «вербалізований культурний сенс», «семантичну одиницю „мови“ культури» [21: 125] і трактує таким чином: «культурними» стають об'єкти, коли «уявлення про них структуруються етномовним мисленням у вигляді концептів – певних «квантів» знання і досвіду [21: 125].

Сучасний вчений-концептолог Г.Г. Слишкін вважає, що інформацію слід вивчати в трихотомії «мова – свідомість – культура», оскільки саме свідомість людини відіграє інтермедіарну роль між мовою й культурою. Вивчаючи відповідні структури в контексті лінгвокультурної концептології, дослідник оперує поняттям

«лінгвокультурний концепт» і детермінує його так: «умовна ментальна одиниця, спрямована на комплексне вивчення мови, свідомості й культури» [22: 14].

В.І. Карасик стверджує, що концепт являє собою основу «синтезного вивчення» таких феноменів, як культура і мова, і, підтримуючи точку зору Г.Г. Слишкіна, підкреслює: концепт є конститuentом свідомості, який, у свою чергу, відіграє роль посередника між мовою і культурою [25: 5].

Погоджуючись із думкою В.І. Карасика, С.Г. Воркачов іменує лінгвокультурний концепт «багатовимірним семантичним утворенням» і зазначає, що його багатовимірність виявляється як у метафорично-образних, понятійних, ціннісних складниках, так і в «тезаурусних» і варіативно-дискурсних властивостях [13: 6], а також виокремлює такі ознаки лінгвокультурних концептів: *«емоційність переживання»* (процес, завдяки якому концепти не просто мисляться, а й «емоційно переживаються»), *семіотична «номінативна» цільність* (пов'язана з незаперечною важливістю досліджуваного концепту у сфері його функціонування в певному лінгвосоціумі й репрезентована сукупністю лінгвальних синонімів «(слів і словосполучень), тематичних рядів і полів», а також із пареміологічним фондом, літературними і фольклорними творами і ін.), орієнтованість на план вираження (визначається включеністю концепту в асоціативні зв'язки як синтагматичні, так і парадигматичні, наявність яких спостерігається «в лексичній системі мови, у семіотичному „тілі“ якої цей концепт опредметнюється») [13: 11].

У когнітивній лінгвістиці концепт виступає «як одиниця лінгвокультурного моделювання світу» і являє собою «складне багатовимірне ментальне утворення, що включає образно-перцептивний, понятійний і ціннісний компоненти» [5: 100]. Отже, науковці визначають трикомпонентну структуру лінгвокультурного концепту, виділяючи ціннісний елемент, а також фактуальний і образний. Перший компонент є центром концепту, «оскільки концепт служить дослідженню культури, а в основі культури лежить саме ціннісний принцип». Другий елемент – фактуальний – перебуває у свідомості індивіда і має вербальну презентацію, останній – образний – це невербальний елемент, котрий піддається тільки опису [7: 77-78].

Основною ознакою лінгвокультурного концепту, на думку окремих учених, є наявність ціннісного елемента [7: 75-80]. Останній є основною диференційною ознакою лінгвокультурних концептів порівняно з іншими ментальними одиницями (лінгвокогнітивними концептами). Як одиниця культури концепт обов'язково включає у свою структуру ціннісний компонент [6]. Сучасні вчені стверджують, що на підставі структури лінгвокультурного концепту (образна, перцептивна та понятійна сторони) подібний конститuent корелює з когнітивною та перцептивною його сторонами, а понятійний конститuent має лінгвальне втілення цього феномена [8: 98]. Як було зазначено вище, основним складником лінгвокультурного концепту є цінність, відтак вивчаються концепти, у яких панівним є ціннісний компонент. Погоджуючись із думкою В.І. Карасика, С.Г. Воркачов підкреслює, що той концепт, котрий відображає факт культури у свідомості суспільства, уже «за замовчуванням» репрезентує певну цінність для цього національно-лінгво-культурного співтовариства [3:14].

У теорії лінгвокультурних концептів В.І. Карасика та Г.Г. Слишкіна [7: 75-80] визначається наявність ядра та периферії концепту. Перше складає асоціації, які

найбільш запитані для носіїв мови, друге – менш актуальні: «концепт групується навколо якоїсь «сильної», ціннісно значущої точки свідомості, від якої розходяться асоціативні вектори». Отже, цінність становить центр концепту; призначенням концепту є дослідження культури, а відтак в основі культури знаходиться саме ціннісний елемент [7: 75-80].

Вивчення концептів культури здійснюється на підставі понять «мова – етнос – культура», оскільки сукупність цих понять репрезентує інформацію про менталітет окремої національно-лінгво-культурної спільноти і тим самим диференціює вид і своєрідність певної мовної системи [21: 126]. Саме етнокультурна маркованість є ключовим складником лінгвоконцепту, який моделює «ціннісні домінанти культури» і національну своєрідність певної лінгвокультури [21: 126].

З'ясування понятійного обсягу термінів «культурний концепт», «лінгвокультурний концепт» і «лінгвоконцепт» дозволяє зазначити, що культурний концепт сучасні мовознавці розглядають у межах трихотомії «*мова – свідомість – культура*» (Г.Г. Слышкін), у той час як лінгвоконцепт функціонує й досліджується на принципах трихотомії «*мова – етнос – культура*» (А.М. Приходько). Отже, залежно від покладеного в основу критерію, науковці подають власне трактування й називають відповідний феномен «культурний концепт» (Н.Ф. Алефіренко, В.Г. Зусман), «лінгвокультурний концепт» (С.Г. Воркачов, В.І. Карасик, Г.Г. Слишкін), «лінгвоконцепт» (В.Г. Зусман), «концепт культури» (Cl. Geerts) тощо. Проте основними незмінними конститuentами трихотомії, у межах якої вивчаються концепти та концептуальні структури на засадах лінгвокультурологічного підходу, незмінно залишаються «мова й культура».

Метод визначено як сукупність способів, прийомів, правил, норм пізнання, дій і репрезентованих «системою приписів, принципів, вимог, які повинні орієнтувати у вирішенні конкретного завдання, досягненні певного результату ...» [9: 219]. *Лінгвокультурологічний метод* розуміють як «інтеграцію методик, прийомів та процедур дослідження, спрямованих на вивчення взаємозв'язку і взаємодії культури і мови з метою встановлення і пояснення того, яким чином здійснюється одна з фундаментальних функцій мови – бути знаряддям створення, розвитку, збереження і трансляції культури» [9: 538].

Лінгвістичну методологію репрезентовано низкою вихідних принципів, якими керуються вчені в ході розгляду певних етапів дослідження – від визначення його цілей і завдань, до формулювання загальнень і висновків [9: 25]. Аналіз лінгвокультурних концептів не зводиться до певного методу або методики, а складається із сукупності дослідницьких процедур, аналітичних прийомів та операцій вербалізованих культурних концептів, повний і всебічний опис яких залишається проблемним на нинішньому етапі розвитку лінгвокультурологічних студій.

Вивчення матеріалу в лінгвокультурологічній парадигмі передбачає зіставлення досліджуваних лінгвокультурних феноменів і зводиться до застосування *контрастивного й типологічного аналізу*. У «контрастивному аналізі мовних одиниць, що виражають національно-специфічне бачення світу в порівнюваних лінгвокультурах» вивчення ґрунтується на даних з декількох мов, а в «типологічному аналізі таких одиниць, що припускає побудову на дедуктивній основі моделі

культурно значущих відносин, наприклад, у вигляді матриці, і визначення мовних способів вибіркового заповнення такої матриці», релевантним є вивчення фактографії (В.І. Карасик) однієї лінгвокультури [8: 76]. У подальшому дослідженні вважаємо за доцільне застосовувати типологічний аналіз лінгвокультурних концептів.

Методика вивчення лінгвокультурних концептів, котру запропонував В.І. Карасик, представлена системою дослідних процедур, спрямованою на опис різних сторін концептів, і полягає в такому: дефінування (визначення смислових ознак: категоріальний статус, тематична конкретизація, зовнішня і внутрішня оцінка, модальність); контекстуальний аналіз (аналіз асоціативних смислових ознак); етимологічний аналіз; пареміологічний аналіз; анкетування, інтерв'ювання, коментування [8: 92].

На основі викладених вище прийомів вивчення концептів проаналізовані і змодельовані такі концепти, як «procrastination / відкладання на потім», «dignity / гідність» і ін. Автор додає, що вивчення лінгво культурних концептів необхідно доповнювати матеріалами з таких наукових парадигм як культурологія, психологія, етнографія, історія тощо [8: 118].

Розширена і вдосконалена методика вивчення лінгвокультурних концептів В.І. Карасика включає в себе такі дослідницькі процедури аналізу:

(1) семантичний розгляд лексичних одиниць, які репрезентують ім'я / імена концепту(ів); (2) аналіз етимології даних імен концептів; (3) семантичний огляд асоціативних і переносних значень тих лексичних одиниць, що втілюють дані концепти; (4) інтерпретативний аналіз семантики контекстів, у яких функціонують лексичні одиниці та словосполучення, що вербалізують концепти; (5) інтерпретація й культурологічний розгляд асоціацій, інтегрованих у структуру концепту; (6) інтерпретативний аналіз висловлювань, які мають ціннісно-марковану спрямованість (афоризми, прислів'я, цитати) і в яких відображені досліджувані концепти; (7) вивчення коротких текстів, викладених інформантами згідно з темою, в якій розкривається зміст певного концепту; (8) аналіз асоціативних відповідей інформантів на вербалізацію концептів [5: 33].

На підставі наведених вище інтерпретативних прийомів і дослідницьких процедур учений аналізує такі лінгвокультурні концепти, як «challenge / виклик», «absurd / абсурд» в англійській і російській лінгвокультурах, архетипні концепти «кугода з дияволом», «ворожа змова» і лінгвокультурний типаж «superman / супермен» в англійській лінгвокультурі [5: 34-79]. Провівши детальний аналіз зазначених лінгвокультурних концептів, згідно з описаними вище лінгвістичними операціями та процедурами, В.І. Карасик доходить висновку, що окремі з них (наприклад, концепт «challenge / виклик») представлено етноспецифічними концептами-регулятивами, котрі відображають ключові цінності англійськомовної, а саме американської культури і мають виключно позитивні характеристики, в той час як цей же концепт у російській лінгвокультурі позначено наявністю як негативних, так і позитивних характеристик, із поступовим превалюванням позитивної оцінки в ньому [5: 44]. Розгляд лінгвокультурного концепту «absurd / абсурд» дає можливість встановити його певні типи, «виявити типи дискурсу, що корелюють із ними», визначити їх основні

функції, внести певні уточнення в його інтерпретацію тощо [5: 57]. У результаті опису лінгвокультурного типуажу «superman / супермен» в англійській лінгвокультурі на підставі вище наведеної методики науковець констатує, що цей типаж репрезентує «стрижневу цінність» англійськомовної, а саме американської культури і, «будучи типажем американської культури, у результаті процесів глобалізації ... модифікує систему цінностей тих лінгвокультур, які приймають цей концепт» [5: 57]. Аналіз архетипних концептів «угода з дияволом», «ворожа змова» відображає їх універсальні характеристики («легку засвоєваність, активне поширення, перехід в інші сфери спілкування» та ін.). Відтак, у зв'язку з розглянутою вище методикою, науковець вказує на можливість виділення соціокультурних, етнокультурних та універсальних архетипних концептів [5: 57].

Вивчивши аналіз лінгвокультурних концептів і лінгвокультурного типуажу, проведений В.І. Карасиком на основі запропонованої вдосконаленої методики дослідження концептів, зазначимо: найбільш повно ця методика охоплює різні сторони об'єктивації концептів (ключові цінності тієї чи іншої лінгвокультури; позитивні або негативні оцінки певного лінгвосоціуму; типи концептів і типи дискурсу, що корелюють із ними, а також їх основні функції; універсальні характеристики концептів та ін.) і може бути впроваджена для аналізу даних як однієї, так і декількох лінгвокультур.

Застосування різних методик вивчення концепту визначається типом самого концепту, а також дослідницькою спрямованістю певних лінгвокогнітивних шкіл, у межах яких він вивчається [3: 16].

Застосування тих чи інших методів, аналітичних прийомів, дослідницьких процедур, операцій тощо залежить як від складності структури самого концепту і фактичного матеріалу дослідження, що піддаються аналізу, так і від цілей і завдань учених, які вивчають структури лінгвокультурних концептів [14: 58]. З цього приводу В.А. Маслова зазначає: оскільки лінгвокультурний концепт багатовимірний, можливе застосування різних підходів до визначення його структури. Вона визначає центром концепту цінність, оскільки основне призначення концепту – служити вивченню лінгвокультури певного лінгвосоціуму, а сама сутність культури представлена ціннісним принципом [16: 42]. За основу *структури концепту* дослідниця приймає «шарову будову, в якій різні верстви репрезентують результат або «осад» культурного життя різних епох», ці історичні шари є різними за походженням, за значенням, за часом формування і ін. [16: 41]. В.А. Маслова наводить наступні так звані «шари» концепту: *визначення* концепту в лексикографічному джерелі, що, на її думку, є ядром концепту (дефініція); *етимологічні характеристики* концепту; *інші визначення* концепту, окрім ключового; *контексти*, в яких визначено концепт (ідіоми, сталі вирази, фразеологізми, прислів'я, тощо); *сприйняття* концепту індивідом (асоціації, які виникають у зв'язку з певним концептом) [24: 248].

Залежно від структури концепту В.А. Маслова застосовує методику його опису, побудовану на аналізі відповідних шарів. Як підкреслює білоруська дослідниця, у ході опису лінгвокультурного концепту необхідно досліджувати такі його конституенти, як конотативні, образні, понятійно-дефініційні, оцінні й асоціативні, завдяки яким можливо охарактеризувати концепт як багатовимірне ментальне утворення [16:

46]. Вивчаючи сутність лінгвокультурного концепту, В.А. Маслова пропонує застосовувати такі методи дослідження та способи для об'єктизації культурних концептів:

(1) визначення референтної ситуації, до якої належить досліджуваний концепт (у разі аналізу концептів у художніх творах операція визначення відбувається на його основі); (2) з'ясування місця концепту в мовній картині світу і національній свідомості певного лінгвосоціуму за допомогою отримання інформації з енциклопедичних та лінгвістичних лексикографічних джерел; (3) наведення етимологічних характеристик та опис їх особливостей; (4) окрім лексикографічних і енциклопедичних тлумачень лексичної одиниці необхідно залучення різних контекстів (у поезії, філософії, публіцистиці, науці тощо, а також у пареміологічному фонді досліджуваних одиниць) для найбільш повного їх аналізу; (5) вивчення асоціативних зв'язків ключових лексем, що визначають концепт (тобто його ядро) і зіставлення з результатами попередніх етапів аналізу; (6) у ході вивчення лінгвокультурного концепту, що має істотне значення для лінгвокультури певного лінгвосоціуму необхідним є застосування процедури багаторазового повторення й інтерпретації його в культурі цього народу (наприклад, у музиці, живописі, скульптурі, поезії та ін.) [16: 45-46].

У процесі опису лінгвокультурних концептів В.А. Маслова особливо підкреслює роль п'ятого етапу, а саме вивчення асоціативних зв'язків: «... надзвичайно важливо для концепту асоціативне поле, з яким він пов'язаний, тому виявлення асоціативних комплексів є основним завданням опису концепту» [14: 58]. На підставі описаних методів дослідження піддаються реконструкції змісту (В.А. Маслова), наприклад, духовно-релігійні концепти, одним із яких «...і релігійним, і філософським, і етичним одночасно» [17: 251] є концепт «добро» [17: 249-253]. Необхідність і важливість виявлення та опису саме «цінностей вищого порядку» – віри, доброчесності тощо – зумовлено тим, що «вони у свою чергу і складають основу духовного *коду культури*, тобто тієї системи духовних законів, ідеалів та матеріальних цінностей, які виробилися нацією в процесі її формування» [17: 252]. Разом із тим наголошується на необхідності застосування як лінгвістичного, так і лінгвокультурологічного підходів опису концептів духовної культури.

Розглянувши низку окремих інтерпретаційних прийомів і дослідницьких процедур, що їх використовують сучасні вчені для моделювання концепту (З.Д. Попова, І.А. Стернін [20: 112-113], М.В. Піменова [18: 149-151; 19: 125], В.І. Карасик [8: 92; 5: 33], Г.Г. Слишкін [22: 35-42], В.А. Маслова [16: 45-46], Ж.В. Краснобаєва-Чорна [10: 44]), підтримаємо точку зору С.Г. Воркачова стосовно того, що лінгвокультурні концепти, будучи багатовимірними, багатоозначковими і складними семантичними структурами, неможливо типологізувати «на основі будь-якої єдиної класифікаційної ознаки» – так само, як неможливою є й «побудова вичерпної й несутуперечливої класифікації концептів» [3: 9; 3: 21].

В.І. Карасик підкреслює правомірність застосування різних прийомів та методів до вивчення концептів, оскільки «мають цінність і спостереження, і інтроспективні визначення, й гіпотетичні моделі, і соціологічні та соціолінгвістичні експерименти, і аналіз значень слів, фразеологізмів, паремій, художніх та ділових текстів» [8: 121]. В.А. Маслова доповнює: «в когнітивній лінгвістиці поєднуються дані різних наук,

відбувається гармонізація цих даних, використовуються їх методи дослідження» [14: 58].

Вивчення викладеного вище матеріалу дозволяє зробити низку *висновків та узагальнень*. У межах різних напрямків лінгвістики застосовуються різні методичні прийоми дослідження концептів та концептуальних структур. Безперечно, лінгвокультурологічний підхід до дослідження концептів (мета якого – визначення ментальних утворень, які стоять за ними, і їхньої національно-культурної специфіки) є загальноприйнятим і сприяє глибокому науковому аналізу лінгвокультурних концептів. Саме лінгвокультурологічний підхід у сукупності його методів, прийомів, операцій та процедур дає змогу пояснити взаємодію і взаємозв'язок мови, свідомості й культури, визначити культурно значущі концепти певної лінгвокультури, що в результаті зумовлює більш повний опис мовної й концептуальної картин світу та їх специфічних особливостей. У подальших дослідженнях лінгвокультурні концепти розуміємо слідом за С.Г. Воркачовим, визначення яких наведено в цій роботі.

Розглянувши різні методики дослідження лінгвокультурних концептів, доходимо висновку: науковці виокремлюють такі конституенти в структурі лінгвокультурного концепту, як образні, понятійні та ціннісні, основним складником серед них є ціннісний елемент (В.І. Карасик, Г.Г. Слишкін, В.А. Маслова, С.Г. Воркачов та ін.). Зміст аналізу лінгвокультурного концепту полягає у встановленні спільних і відмінних ознак ментальних явищ, які виявляють його сутність і на підставі яких він виділяється серед інших ментальних одиниць.

На підставі викладених вище методик аналізу культурно значущих концептів є нагода з'ясувати етнокультурну специфіку окремої національно-лінгво-культурної спільноти, яка нерозривно пов'язана з його культурними, історичними, соціальними, психологічними особливостями розвитку. Вивчення мовних засобів об'єктивації лінгвокультурних концептів у системі полінаціональної англійської мови дає можливість відтворити як їх мовне вираження, так і лінгвокультурну специфіку, аксіологічну й соціокультурну значущість і для окремих національно-лінгвокультурних спільнот, і для англосаксонської лінгвокультури загалом.

Застосування різних методик дозволяє сформувати ціннісно-орієнтований зміст культурно значущих концептів, який пояснює не лише низку ознак, але й визначає *роль і місце* цих концептів в досліджуваній лінгвокультурі. На підставі вивчення різних методик аналізу лінгвокультурних концептів вважаємо, що вони спрямовані на з'ясування змісту концепту, формування його моделі та на реалізацію його специфіки в вербальному просторі певної лінгвокультури. Отже, не єдиний метод або прийом, а саме комплексну методику вивчення лінгвокультурного концепту доцільно використовувати для найбільш достовірного опису його структурної моделі. Оскільки саме сукупність методів, котрі мають не тільки культурологічну спрямованість, але й етнологічну, психологічну, країнознавчу тощо, дозволяє найбільш повно представити зміст концепту у свідомості певної національно-лінгво-культурної спільноти й визначити її *роль та місце* в системі цінностей певного лінгвосоціуму.

Відсутність єдиної методики дослідження лінгвокультурних концептів, а існування значної кількості методів, інтерпретаційних прийомів і дослідницьких

процедур у сучасних лінгвокультурологічних студіях, зумовлено наявністю складної й інтегрованої структури досліджуваного явища, а також тим, що концепт як багатовимірний феномен не піддається класифікації на основі однієї класифікаційної ознаки, а значить і єдиний метод неможливо застосувати під час аналізу взаємозв'язку мови й культури.

Як становлення і розвиток самої науки – лінгвокультурології – триває в наші дні, так і щодо її методологічного апарату продовжується пошук найбільш оптимальних прийомів, процедур, операцій та методів дослідження лінгвокультурних концептів.

З'ясовуючи аналітичні прийоми, дослідницькі процедури та різні методи вивчення лінгвокультурних концептів, вважаємо, слідом за В.І. Карасиком (2005), що методика їх вивчення потребує коригування (уточнення та доповнення відповідно до специфіки об'єкта дослідження). Це й буде здійснено в подальшій роботі стосовно моделювання національно-специфічних концептів у системі полінаціональної англійської мови окремих національно-лінгво-культурних спільнот (північно-американський, азійський, африканський ареали), що й визначає *перспективи* дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М.: Прогресс, 1974. – 448 с.
2. Воркачев С. Г. Методологические основания лингвоконцептологии / С. Г. Воркачев // Теоретическая и прикладная лингвистика. Вып. 3. Аспекты метакоммуникативной деятельности. – Воронеж, 2002. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://tpl1999.narod.ru/index/0-50>
3. Воркачев С. Г. «Куда ж нам плыть?» – Лингвокультурная концептология: современное состояние, проблемы, вектор развития / С. Г. Воркачев // Язык, коммуникация и социальная среда. Вып. 8. – Воронеж: ВГУ, 2010. – С. 4-27.
4. Зусман В. Г. Концепт в культурологическом аспекте / В. Г. Зусман // Межкультурная коммуникация. – Нижний Новгород: Деком, 2001. – С.38-53.
5. Карасик В. И. Иная ментальность / В. И. Карасик, О. Г. Прохвачева, Я. В. Зубкова, Э. В. Грабарова. – М.: Гнозис, 2005. – 352 с.
6. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты. – Волгоград-Архангельск, 1996. – С. 3–16.
7. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методические проблемы когнитивной лингвистики: сб. науч. тр./ под ред. И. А. Стернина. – Воронеж: ВГУ, 2001. – С. 75-80.
8. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурсы / В. И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
9. Комарова З. И. Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике / З. И. Комарова. – Екатеринбург: УрФУ, 2012. – 818 с.
10. Краснобаева-Чорна Ж. В. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту життя в українській фраземиці) / Ж. В. Краснобаева-Чорна. Українська мова. – 2009. – №1. – С.41-52.
11. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика і лінгвокультурологія / В. В. Красных. – М.: Гнозис, 2002. – 284 с.
12. Красных В. В. Основные постулаты и некоторые базовые понятия лингвокультурологии / В. В. Красных // Русский язык за рубежом. – 2011. – № 4. – С. 60–66.
13. Лингвокультурный концепт: типология и области бытования [Текст]: [монография] / ВолГУ; под. общ. ред. С. Г. Воркачева. – Волгоград: ВолГУ, 2007. – 400 с.
14. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику / В. А. Маслова. – М.: Флинта: Наука, 2011. – 296 с.
15. Маслова В. А. Введение в лингвокультурологию / В. А. Маслова. – М.: Наследие, 1997. – 207 с.
16. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика / В. А. Маслова. – Минск: ТетраСистемс, 2004. – 256 с.
17. Маслова В. А. Принципы и приемы исследования концептов / В. А. Маслова // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2013. – Том. 26

(65). – №1. – С. 249-253. 18. Пименова М. В. Методика исследования концептов // Введение в концептологию / В. В. Колесов, М. В. Пименова. – 2-е изд., стер. – М.: Флинта, 2016. – С. 149-180. 19. Пименова М. В. Теория концептуальных исследований // Введение в концептологию / В. В. Колесов, М. В. Пименова. – 2-е изд., стер. – М.: Флинта, 2016. – С. 122-148. 20. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М.: АСТ «Восток-Запад», 2007. – 315 с. 21. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с. 22. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метакоцепты: дис. ... докт. филол. наук: 10.02.19 / Слышкин Геннадий Геннадьевич. – Волгоград, 2004. – 323 с. 23. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 824 с. 24. Сухорольська С.М. Методи лінгвістичних досліджень / С. М. Сухорольська, О. І. Федоренко – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Львів: Інтеллект-Захід, 2009. – 348 с. 25. Шевченко И. С. Историческая перспектива когнитивной лингвистики: Концепт БОГ в английском дискурсе XIV-XX вв. / И. С. Шевченко, А. В. Полина // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2005. – № 649. – С. 3-8.

Домнич О.В., к. филол. н., доцент
Запорожский национальный университет, г. Запорожье

К ВОПРОСУ О ПОНЯТИИ ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЙ КОНЦЕПТ И МЕТОДИКЕ ЕГО ИССЛЕДОВАНИЯ

В статье очерчен круг вопросов, касающихся систематизации методологических основ исследования лингвокультурного концепта. Предприняты попытки уточнения лингвистических параметров понятия «лингвокультурный концепт» и его структуры, определения особенностей анализа лингвокультурного концепта и описания исследовательских приемов и процедур соответствующего направления.

Ключевые слова: лингвокультурный концепт, национально-культурная специфика, метод, язык и культура, лингвокультура.

Domnich O.V., PhD, Associate Professor,
Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya

ON THE STUDY OF THE CONCEPT OF LANGUAGE AND CULTURE AND ITS METHODS

The article is devoted to the problems of systematization of the methodological basis of the language and culture concept study. Special attention is drawn to the study of the linguistic parameters of the term "the concept of language and culture" and its structure, the peculiarities of this lingual phenomenon analysis and the description of the research methods and procedures of the corresponding field of research.

Key words: the concept of language and culture, national-cultural specificity, a method, language and culture.

Стаття надійшла до редакції 11.05.17.

ВИДИ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ РІШЕНЬ У СИНЕРГЕТИЦІ ПЕРЕКЛАДУ

Статтю присвячено видам перекладацьких рішень крізь призму принципів Становлення системи спеціального перекладу. На матеріалі порівняльно-перекладацького аналізу фрагмента німецького науково-технічного тексту і варіанта його перекладу українською мовою розглянуто об'єктивні та суб'єктивні перекладацькі рішення. Виявлено кореляції між видом перекладацького рішення та синергетичними принципами нелінійності, нерівноважності й незамкненості системи спеціального перекладу.

Ключові слова: синергетика перекладу, об'єктивне перекладацьке рішення, суб'єктивне перекладацьке рішення, принципи Становлення системи, нелінійність, нерівноважність, незамкненість системи спеціального перекладу.

На зламі тисячоліть наука намагається задовольнити запити суспільства, замінюючи домінування однієї дослідницької парадигми на сукупність підходів різних циклів наук. Поліпарадигмальність збагачує методологію дослідження конкретної науки, змінює ракурс розгляду наукових об'єктів, і відтак, набуває евристичної цінності.

Актуальний міждисциплінарний діалог, в тому числі в теорії перекладу, ми пов'язуємо з уніфікацією наукового знання, що передбачає наявність спільного знаменника для різнопланових та інколи спірних феноменів перекладацької діяльності. Втіленням наукової уніфікації у перекладознавстві може, на наш погляд, слугувати теорія синергетики перекладу з власною розробленою методологією та алгоритмами моделювання процесу й результату перекладу.

Незважаючи на збільшення кількості публікацій, присвячених питанням синергетики в гуманітарних науках, що спостерігається протягом останніх років [див., напр., 2; 3; 5], слід зазначити майже повну відсутність вітчизняних досліджень у галузі синергетики перекладу. Даний факт зумовлює *актуальність* пропонованої статті.

Метою статті є аналіз перекладацьких рішень з погляду принципів Становлення системи спеціального перекладу.

Об'єкт дослідження складають види перекладацьких рішень як прояв породжувальних принципів Становлення системи спеціального перекладу.

Предмет розвідки формують особливості вербалізації перекладацьких рішень у спеціальному перекладному тексті у їх відповідності з видом конкретного рішення та принципом Становлення системи.

Матеріал дослідження включає фрагмент оригіналу німецького спеціального тексту в галузі біології та один з варіантів його перекладу українською мовою, виконаний студентом Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

За результатами досліджень у галузі аутентичної синергетики, етап Становлення синергетичної системи, у тому числі системи спеціального перекладу, визначають породжувальні та конструктивні принципи моделювання системного об'єкта [1: 53-60]. Так, породжувальні принципи маркують порушення стабільності системи, водночас будучи передумовою для її розвитку. У свою чергу, конструктивні принципи детермінують перехід від хаосу до порядку в системі.

У пропонованій роботі ми розглянемо види перекладацьких рішень, які вербалізують принципи Становлення системи спеціального перекладу. При цьому увага концентруватиметься на групі породжувальних принципів Становлення системи, що включає нелінійність, нерівноважність та незамкненість спеціального перекладу.

Перед тим, як розпочати власне розгляд фрагмента оригіналу і варіантів його перекладу, необхідно виокремити види перекладацьких рішень, які будуть слугувати одиницями синергетично-перекладацького аналізу. В зарубіжному перекладознавстві спостерігаються перші спроби класифікації перекладацьких рішень з погляду синергетики перекладу. Так, О.І.Милостивая розрізняє два типи перекладацьких рішень, які дослідниця називає «об'єктивна біфуркаційна ситуація» та «суб'єктивна біфуркаційна ситуація» [4: 73]. На думку авторки, до об'єктивних біфуркаційних ситуацій належать: 1) вибір значення одиниці перекладу; 2) вибір варіантного відповідника одиниці перекладу; 3) вибір контекстуального еквівалента одиниці перекладу шляхом трансформацій. Суб'єктивні біфуркаційні ситуації охоплюють: 1) прагматичну адаптацію оригіналу в перекладі; 2) поетичний переклад; 3) вибір образу-гештальта для відтворення іншомовної реальності або стилізованої пародії [там само: 74-75].

Слід погодитись із дослідницею у розподілі перекладацьких рішень за критерієм об'єктивності/суб'єктивності. З нашого боку додамо, що термін «біфуркаційна ситуація» не повністю відтворює специфіку перекладацького процесу, оскільки позначає лише ситуацію вибору/альтернативи з кількох можливих. У свою чергу, результатом такого вибору з боку перекладача стає конкретне перекладацьке рішення, яке реалізується у вигляді еквівалента, варіантного відповідника, прагматичної адаптації і т. ін. Тому в нашій роботі ми віддаємо перевагу терміну «об'єктивне перекладацьке рішення» та «суб'єктивне перекладацьке рішення» як результат проходження відповідної біфуркаційної ситуації, який ми спостерігаємо у перекладному тексті.

Крім того, шляхом порівняльно-перекладацького аналізу ми спробуємо встановити кореляції між двома видами перекладацьких рішень та принципами Становлення системи спеціального перекладу, названими вище.

Отже, продемонструємо види перекладацьких рішень на матеріалі фрагмента німецького спеціального тексту [12: 217] (1) та варіанта його перекладу українською мовою (див. 1.1¹):

¹ Орфографія, пунктуація і стиль виконавця перекладу збережені

1. Die Destruenten (Mineralisierer) sind Mikroorganismen wie Bakterien und Pilze, die organische Ausscheidungsprodukte der Organismen und tote organische Substanzen in einfache anorganische Verbindungen überführen, sie mineralisieren. Diese Verbindungen dienen wiederum den Pflanzen als Nährstoffe.	1.1. Редуценти (мінералізатори) це мікроорганізми, такі як бактерії чи гриби, які мінералізують* продукти органічних відходів організмів та мертвих органічних субстанцій. Ці сполуки* в свою чергу використовуються рослинами в якості поживних речовин.
Neben einfachen Nahrungsketten bestehen im Ökosystem auch Nahrungsnetze, vielfach vernetzte Nahrungsbeziehungen, die große Stabilität besitzen.	Крім простих ланцюжків живлення в екосистемі є також харчові мережі, багатомережеві* зв'язки живлення*, що мають високу стабільність.
Ein Beispiel hierfür bietet die Räuber-Beute-Beziehung. Kann die Beuteart nicht von außen in das Ökosystem zuwandern, führt die Zunahme der Räuber zu einer Abnahme der Beutetiere, falls die Vermehrungsrate der Beuteart die Verluste nicht ausgleichen kann.	Як приклад тут слугує рівняння Лотки-Вольтера* або рівняння хижак-жертва. Види хижаків однієї екосистеми не можуть виходити за межі екосистеми*. Збільшення кількості тварин-хижаків призводить до зменшення кількості тварин-жертв, за умови якщо швидкість розмноження тварин-жертв не може урівняти втрати свого виду.

У наведеному варіанті перекладу (1.1.) жирним шрифтом позначені дискусійні перекладацькі рішення, а символ* маркує хибний вибір перекладача на рівнях лексеми, словосполучення і нафразової єдності.

Розглянемо детальніше кожний випадок. Так, у перекладі підзаголовка спостерігаємо вибір варіантного відповідника для відтворення терміна терміносистем біології та екології: *Destruenten* – *редуценти*. Наведений приклад відносимо до об'єктивних перекладацьких рішень, оскільки перекладач послуговується синонімом поняття *der Destruent* = *der Reduzent*, зафіксованим у словнику й довідковому виданні німецького веб-сегмента [див. 11; 10] й відтворює останній через український еквівалент *редуцент*.

Можна припустити, що виконавець перекладу не знайшов еквівалента терміна *Destruent* у доступних лексикографічних джерелах, тому скористався довідковими матеріалами, де розкривається зміст наведеного поняття. Утім, перекладач так само міг би вжити синоніми терміна «редуцент» *деструктор* та *сапроб*, присутні у довідкових навчальних текстах на тему відношень всередині екосистеми [див. 6; 7].

У першому реченні можна побачити ще один вибір варіантного відповідника у відтворенні лексеми *Substanzen* – *субстанцій*. Цей приклад також входить до групи об'єктивних перекладацьких рішень, тому що відповідник *субстанція* зафіксовано у словнику для одного із галузевих значень лексеми *die Substanz* поряд із синонімом *речовина* [8: 594].

Наступним прикладом об'єктивного перекладацького рішення, вербалізованого через варіантний відповідник, є відтворення терміна-композиата *Nahrungsketten* через колокацію *ланцюжки живлення**. Хоча в авторизованому перекладі фрагмента

спостерігаємо уживання українського еквівалента німецького терміна «харчовий ланцюг» [13 : 217], можна погодитися з рішенням перекладача, оскільки в довідкових і навчальних виданнях цільовою мовою присутні синонімічні терміни «ланцюг живлення», «трофічний ланцюг», а також «ланцюг харчування» [6 : 83; 7].

Необхідно зазначити, що в аналізованому варіанті перекладу мають місце також хибні об'єктивні рішення. До прикладу, поширене словосполучення *vielfach vernetzte Nahrungsbeziehungen* неадекватно відтворюється шляхом калькування – *багатомережеві зв'язки живлення**. По-перше, у випадку терміна *Nahrungsbeziehungen* ідеться про *харчові відносини*, які утворюють так звану *харчову мережу* (див. дефініцію терміна «харчова мережа» у [9: 61]). По-друге, сполучення «прислівник + атрибут» *vielfach vernetzt* слід відтворити через контекстуальний еквівалент шляхом трансформацій. В авторизованому перекладі спостерігаємо саме такий перекладацький прийом: *розгалужені відносини харчування* [13: 217].

Розглянемо випадки хибних перекладацьких рішень на рівні надфразової єдності. У першому абзаці спостерігаємо цікавий приклад порушення когерентності відрізу тексту через хибну тактику перекладача. Так, у першому реченні виконавець перекладу нібито вірно відтворює загальний зміст пропозиції, вдаючись до вилучення її частини: *<Mikroorganismen, ... die ...tote Substanzen> in einfache anorganische Verbindungen überführen: Die Destruenten sind Mikroorganismen wie Bakterien und Pilze, die organische Ausscheidungsprodukte der Organismen und tote organische Substanzen in einfache anorganische Verbindungen überführen, sie mineralisieren* – Редуценти – це мікроорганізми, такі як бактерії чи гриби, які мінералізують продукти органічних відходів організмів та мертвих органічних субстанцій.

Утім, така трансформація виявляється хибною вже в наступному реченні перекладу, оскільки, на відміну від оригіналу, порушується зв'язок з попередньою пропозицією. Порівняємо: 1) *in einfache anorganische Verbindungen überführen <...>* 2) *Diese Verbindungen <...>* 1) *мікроорганізми <...>*, які мінералізують продукти відходів <...> 2) *Ці сполуки (?)* Отже, можна зробити висновок, що виконавець через суб'єктивне перекладацьке рішення (невмотивовану трансформацію) порушує когерентність між реченнями та викривлює зміст цілого абзацу.

Розглянемо ще один випадок хибного рішення перекладача. У другому реченні останнього абзацу можна побачити невірне відтворення смислу частини пропозиції оригіналу: *Kann die Beuteart nicht von außen in das Ökosystem zuwandern, führt die Zunahme der Räuber zu einer Abnahme der Beutetiere* – *Види хижаків однієї екосистеми не можуть виходити за межі екосистеми**. Перекладач намагається спростити синтаксичну конструкцію оригіналу, поділяючи синтаксему в перекладі на кілька речень.

Однак перекладач не звертає уваги на каузальну структуру пропозиції у вихідному тексті за типом *wenn → dann*: *Kann die Beuteart nicht <...> zuwandern, führt die Zunahme <...> zu einer Abnahme <...>*. Припускаємо, що виконавець перекладу робить спробу переосмислити зміст пропозиції, однак первинна змістово-фактуальна інформація і аргументативна структура оригіналу втрачаються в перекладі. Таке рішення ми відносимо до хибного вибору об'єктивного типу, пов'язаного з недостатньою мовною компетенцією перекладача.

Проаналізуємо останнє дискусійне рішення у варіанті перекладу 1.1. У першому реченні останнього абзацу можна помітити нерівнозначне відтворення терміна-композиції *die Räuber-Beute-Beziehung* – *рівняння Лотки-Вольтера**. У даному випадку перекладач використовує тактику прагматичної адаптації, яка відноситься до суб'єктивних перекладацьких рішень. Така адаптація знаходить свій вираз у невмотивованому додаванні інформації під час відтворення композиції. Слід підкреслити, що в науково-технічних текстах для професійного кола математиків таке додавання було б виправданим. Утім, оскільки текст фрагмента було взято з підручника для студентів професійно-освітніх закладів зі спеціальності «аграрна економіка», варто було б обмежитись еквівалентом відношення «хижак-жертва».

В результаті аналізу оригіналу і варіанта його перекладу можна дійти таких проміжних висновків. У перекладі було встановлено два види перекладацьких рішень: об'єктивні та суб'єктивні рішення. Серед виявлених рішень було зафіксовано як правильні, так і хибні вибори перекладача. Коректні об'єктивні рішення реалізувались у виборі варіантного відповідника певної лексики у словнику або за допомогою дослідницько-пошукової компетенції. У свою чергу, хибні об'єктивні рішення були пов'язані (а) з невірним вибором значення лексики; (б) викривленням смислу пропозиції через порушення її аргументативної структури. Всі хибні рішення об'єктивного типу стосуються недостатньої мовної та деякою мірою перекладацької компетенції виконавця.

Серед суб'єктивних перекладацьких рішень виконавця були виявлені хибні вибори, а саме: (а) порушення кореферентності абзацу через трансформацію вилучення; (б) невмотивована прагматична адаптація, так званий «надпереклад» (див. приклади [4: 74]).

Якщо екстраполювати розглянуті види перекладацьких рішень на принципи Становлення системи спеціального перекладу, можна зробити такі попередні узагальнення. В контексті *нелінійності* об'єктивні перекладацькі рішення корелюють з першим типом відношень нелінійності перекладу, тобто відповідають міжмовному зв'язку між оригіналом і перекладом. У свою чергу, суб'єктивні перекладацькі рішення реалізують третій тип відношень нелінійності, а саме: зв'язок між оригіналом і структурою мислення суб'єкта перекладу.

Крізь призму *нерівноважності* об'єктивні перекладацькі рішення вербалізують стан стійкої та байдужої рівноваги у перекладі. Втім, хибні рішення об'єктивного типу маркують відсутність рівноваги або нестійку рівновагу. Суб'єктивні перекладацькі рішення, як правило, вербалізують нестійку рівновагу. Втім, у випадку хибного суб'єктивного рішення так само буде мати місце відсутність рівноваги. Що стосується принципу *незамкненості*, обидва види перекладацьких рішень можуть зумовлюватись незамкненістю як внутрішнього, так і зовнішнього рівнів самоорганізації системи. У розглянутих прикладах переважно йшлося про негативний вплив внутрішньої незамкненості системи, тобто про порушення зв'язків між оригіналом і перекладом на мовному та композиційно-текстовому рівнях.

Отже, на підставі проведеного аналізу робимо такі *висновки*.

1. З погляду синергетики перекладу існують два види перекладацьких рішень, пов'язаних із типом біфуркаційних ситуацій: об'єктивні та суб'єктивні перекладацькі рішення.

2. Встановлено чітку кореляцію, з одного боку, між породжувальними принципами Становлення системи, тобто нелінійністю, нерівноважністю й незамкненістю, та з іншого боку, між видами перекладацьких рішень.

3. Об'єктивні перекладацькі рішення реалізують нелінійне відношення на рівні міжмовного зв'язку між оригіналом і перекладом. Вони відповідають станам стійкої та байдужої перекладацької рівноваги. Хибні рішення об'єктивного типу вербалізують відсутність рівноваги або нестійку рівновагу в перекладі.

4. Суб'єктивні перекладацькі рішення втілюють нелінійне відношення між оригіналом і суб'єктом перекладу, який інтерпретує фрагмент реальності, закладений в інформації оригіналу. Рішення суб'єктивного типу вербалізують відношення нестійкої рівноваги, а хибні суб'єктивні вибори маркують відсутність рівноваги у синергетичній системі перекладу.

5. Обидва види перекладацьких рішень можуть зумовлюватись впливом як внутрішнього, так і зовнішнього рівнів самоорганізації системи, у залежності від домінанти перекладу.

6. Хибні рішення об'єктивного типу завжди призводять до руйнації синергетичної системи, оскільки порушують домінанту перекладу. Відтак, весь текст або його фрагмент залишаються незрозумілими для адресатів. Водночас хибні рішення суб'єктивного типу не завжди призводять до руйнації системи, оскільки можуть реалізувати нестійку рівновагу системи, не порушуючи при цьому домінанту перекладу цілого тексту.

Перспективу подальших досліджень у галузі синергетики перекладу вбачаємо в розгляді співвідношення між видами перекладацьких рішень та групою конструктивних принципів Становлення системи: динамічною ієрархією й принципом спостереження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Буданов В.Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании / В.Г.Буданов. – М.: Изд-во ЛКИ, 2009. – 240 с.
2. Домброван Т.И. Лингвосинергетика: Язык как синергетическая система: монография / Т.И.Домброван. – Saarbrücken : LAP Lambert Academic Publishing, 2014. – 308 с.
3. Єнікєєва С.М. Система словотвору сучасної англійської мови: синергетичний аспект: арэф. дис... д-ра філол.наук: 10.02.04 – германські мови / Санія Маратівна Єнікєєва; Київський нац.лінгвістичний ун-т.– К., 2011. – 35 с.
4. Милостивая А.И. Основные типы бифуркационных коммуникативных ситуаций при переводе / А.И. Милостивая // Вестник Ставропольского государственного университета. – №3 (62). – 2009. – С. 72-78.
5. Приходько А.Н. Самоорганизация концептивных систем и межкультурный трансфер концептов / А.Н.Приходько // Синергетика в филологических исследованиях: монография. – Х.: ХНУ имени В.Н.Каразина, 2015. – С. 135-154.
6. Категорії організмів у екосистемах // Микитюк О.М., Грицайчук В.В., Злотін О.З., Маркіна Т.Ю. Основи екології: Навчальний посібник. – Харків: «ОВС», 2004. – 144 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: http://geoknigi.com/book_view.php?id=372
7. Ланцюги харчування // Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика: Навч. посібник. – К.: Заповіт, 1996. – 352 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела:

http://geoknigi.com/book_view.php?id=1167 8. Мюллер В. Великий німецько-український словник. – Близько 170 000 слів та словосполучень. – К.: Чумацький шлях, 2005. – 792 с. 9. Словник екологічних термінів до курсу «Основи екології» // Ю.А.Скиба, О.М.Царенко, В.В.Ющик та ін. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2008. – 72 с. 10. Wikipedia (Вільна енциклопедія) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://de.wikipedia.org/wiki/Destructant> 11. Wiktionary (онлайн-словник) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://de.wiktionary.org/wiki/Destructant>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

12. *Agrarwirtschaft* – Grundstufe Landwirt. Lehr- und Arbeitsbuch für berufsbildende Schulen in 2 Bänden. – Bd. 1. – BLV Buchverlag GmbH & Co. KG, München, 2007. – 630 S. 13. *Аграрна економіка*. – Фермер: базовий рівень. – Т.1. – Підручник і робоча книга для професійно-освітніх закладів у двох томах (авторизований переклад і ліцензоване видання підручника з аграрної економіки). – Київ: ПП «ІНТАС», 2013. – 615 с.

Дорофеева М.С., к.филол.н., доц.

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

ВИДЫ ПЕРЕВОДЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ В СИНЕРГЕТИКЕ ПЕРЕВОДА

Статья посвящена видам переводческих решений в аспекте принципов Становления системы специального перевода. На материале сравнительно-переводческого анализа фрагмента научно-технического текста и варианта его перевода на украинский язык рассмотрены объективные и субъективные переводческие решения. Обнаружены корреляции между видом переводческого решения и синергетическими принципами нелинейности, неравновесности и незамкнутости системы специального перевода.

Ключевые слова: синергетика перевода, объективное переводческое решение, субъективное переводческое решение, принципы Становления системы, нелинейность, неравновесность, незамкнутость системы специального перевода.

Dorofeyeva M., PhD., Associate professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv

TYPES OF TRANSLATION SOLUTIONS IN THE TRANSLATION SYNERGETICS

The article discusses translation solution's types from the perspective of the system Composition principles in the specialized translation. Based on the comparative translation analysis of a German scientific technical text's fragment and its translation variant into Ukrainian the objective and subjective translation solutions were looked upon as well. The correlations between the translation solution's type and the synergetic principles of nonlinearity, non-equilibrium and system openness were founded out.

Key words: translation synergetics, objective translation solution, subjective translation solution, system Composition principles, nonlinearity, non-equilibrium, specialized translation system openness.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2017 р.

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІСТЬ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ У ВИЩОМУ ТЕХНІЧНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Стаття присвячена актуальній проблемі викладання англійської мови професійного спрямування у вищому технічному навчальному закладі, а саме особливостям врахування у навчальному процесі культурологічного складника задля забезпечення його мотиваційної достатності.

Ключові слова: мотиваційна достатність, лінгвосоціокультурний складник іншомовної професійної комунікативної компетентності, культурологічність навчання, стандарти комунікативної поведінки.

Постановка проблеми в загальному вигляді, її зв'язок із науковими і практичними завданнями. Серед усіх принципів навчання іноземної мови професійного спрямування одне із ключових місць посідає саме *принцип забезпечення мотиваційної достатності навчання*. Цей принцип визначає, що навчальний процес повинен впливати на досягнення такого рівня навчальної мотивації, який був би достатнім для досягнення мети навчання, тобто формування іншомовної професійної комунікативної компетентності. Не є секретом, що дуже часто підручники, посібники, навчальні матеріали, що використовуються у курсі іноземної мови професійного спрямування, викликають у студентів нудьгу. А якщо із навчальними матеріалами нецікаво працювати, вони не викликають у студентів позитивні емоції, не можна говорити про мотиваційну достатність навчального процесу.

Отже, **актуальність** цієї статті зумовлена необхідністю розгляду тих чинників навчального процесу, які безпосередньо впливають на досягнення мотиваційної достатності у навчальному процесі із оволодіння іноземною мовою професійного спрямування у вищому технічному навчальному закладі, зокрема, принципу культурологічності навчання.

Мета цієї статті – описати, як саме особливості навчання культури народу вивчуваної іноземної мови впливають на навчальну мотивацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мотиваційна достатність, яка забезпечується розвитком у студентів процесуального різновиду мотивації, покликана призвести до виникнення у них стійкого інтегративного мотиву до вивчення нерідної мови (у нашому випадку – англійської мови професійного спрямування). R.C.Gardner (1985) найважливішим чинником формування мотиваційної достатності у навчальному процесі визначає позитивне ставлення до мовної спільноти, мова якої вивчається. Таке позитивне ставлення досягається лише за знання культури цієї спільноти, а це означає, що культура народу повинна буквально «пронизувати» кожен ланку навчального процесу, який пов'язаний із оволодінням іноземною мовою та спілкуванням нею [9].

Як правило, у вітчизняній та зарубіжній методичній літературі окрема увага цьому принципу не приділяється. Він скоріше сприймається як дещо аксіоматичне: оволодіння іноземною мовою відбувається у нерозривній єдності із вивченням культури народу, який спілкується цією мовою. Ще у 1957 р. R.Lado у своїй відомій книзі «Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers» висунув ідею навчати іноземної мови у межах культури і через культуру [13].

Однак останнім часом ця вимога і цей підхід стали провідними, оскільки прийшло розуміння того, що навчання іноземної мови без вивчення культури не може сформувати у студентів повноцінну іншомовну комунікативну компетентність. Згідно із твердженням С.Г.Тер-Мінасової, сьогодні методисти усвідомили той факт, що «... *за мовним бар'єром височить ще й культурний бар'єр*» [14].

Важко перерахувати роботи останніх років, які присвячено ролі, місцю, значенню та способам навчання культури народу у процесі викладання мови цього народу. На теренах колишнього СРСР, перш за все, слід згадати про роботу Є.М.Верещагіна та В.Г.Костомарова (1990), яка стала відправною точкою у розвитку вітчизняного лінгвокраїнознавства. Саме у цій роботі авторам вдалося підсумувати та теоретично обґрунтувати ті ідеї, які у багатьох країнах світу розроблялися різними авторами [1]. Окрім того, результати цілої низки робіт вітчизняного вченого Г.Д.Томашіна, присвячених цій тематиці, активно застосовувались у педагогічній практиці [2; 3].

Щодо західних вчених, які займалися цією тематикою, то їхній список є безкінечним. До найяскравіших у цьому напрямку досліджень та таких, які найбільше запам'ятовуються, слід згадати такі роботи, як: С.Алптекін (1993), М.Byram (1997), U.Connor (1996), L.M. Crawford-Lange and D.Lange (1981), L.Damen (1987), С.Kramersch (1993) та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж аналізувати особливості навчання культури в процесі оволодіння нерідною мовою, тобто встановлювати шляхи реалізації принципу культурологічності навчання, слід, безумовно, дати визначення поняттю «культура» та вирішити, якої саме культури слід навчати на заняттях з англійської мови у технічному ВНЗ. У англійськомовних країнах прийнято розділяти так звані «культуру з малої і культуру з великої літери» [11]. До культури з великої літери належать література, мистецтво, музика, архітектура, історія, традиції, влада, політика і право – вся велич, створена народом впродовж усієї історії його існування, те, що вирізняє його з-поміж інших народів. Знати всі ці аспекти та навчати цього різновиду культури, безумовно, важливо, проте таке навчання важко співвідносити із суто практичними цілями в оволодінні іноземною мовою професійного спрямування. Завдання такого неосяжного обсягу неможливо вирішити у межах університетського курсу викладання іноземної мови. І взагалі, ставити перед курсом іноземної мови професійного спрямування подібні цілі не слід, адже поняття «культура» у цьому сенсі лише опосередковано впливає на результативність спілкування іноземною мовою, на повсякденне спілкування, або на спілкування у таких специфічних сферах, як бізнес чи виробництво.

Водночас існує й культура з маленької літери, саме вона є надзвичайно важливою для комунікації, здійснюючи на неї постійний та безпосередній вплив. Визначення

цього різновиду культури було дано ще R.Lado (1957). Він, зокрема, писав, що культура, про яку йдеться, є нічим іншим, ніж стандартизованою поведінкою (patterned behaviour) [13].

Аналогічну точку зору було висловлено і в роботі J.Corbett (1999): «... «культура» – це, перш за все, явище ментального характеру, основу якого становлять усталені вірування, цінності та стосунки, які існують у межах певної спільноти. Саме ці соціальні поняття впливають на формування певних типів поведінки, у тому числі і поведінки мовної... . Мовна поведінка – це, з одного боку, показник приналежності або неприйняття особи певною соціальною спільнотою, а з іншого, інструмент, який прямо чи опосередковано визначає правильність чи ставить під сумнів цінності, які поділяються представниками цієї спільноти. Культура пронизує усі аспекти комунікації [5: 2]».

Зі сказаного випливає, що навчання культури у курсі нерідної мови із метою забезпечення повноцінної комунікації цією мовою зводиться до навчання стандартної (нормативної) поведінки, яка вирізняє носіїв даної мови у різних комунікативних ситуаціях. Слідом за J.Corbett, можна стверджувати, що таке навчання є необхідним, оскільки «комунікативна ситуація не просто слугує засобом заповнення інформаційних прогалів через використання доречних у певній комунікативній ситуації мовних засобів; вона лінгвістично ідентифікує особу, тим самим визначаючи, наскільки цінності мовної спільноти, до якої вона належить, є для неї прийнятними».

Навчання стандартної комунікативної поведінки, характерної для народу-носія виучуваної мови, зовсім не означає перехід у цю культуру та відмову від своєї власної. Це просто ефективний засіб подолання культурного бар'єру. За таких умов розвивається те, що D.Killik (1999) називає «здатністю до міжкультурного спілкування», яка по суті являє собою «засіб розширення та поглиблення розуміння у міжособистісній взаємодії. ... вміння ідентифікувати, усвідомити та критично об'єктивно оцінити відмінність власних культурних особливостей від даних. Це вміння є похідним від усвідомлення себе як істоти культурної» [10: 5].

Беручи до уваги все зазначене, можемо стверджувати, що навчання культури з маленької літери з точки зору оволодіння іноземною мовою професійного спрямування означає не простий виклад фактів, які зумовлюють комунікацію у діловій або виробничій сферах, а ознайомлення та відпрацювання стандартів комунікативної поведінки, які є характерними для цих сфер спілкування у англомовних країнах. Наприклад, пояснити та відпрацювати зі студентами на заняттях, якими є структурні особливості американської чи британської компанії (виклад фактів) на відміну від вітчизняної, безумовно, дуже важливо. Проте не менш важливо відпрацювати такий стандарт комунікативної поведінки в сфері ділового спілкування, який прийнятий у англомовних спільнотах. Цей стандарт вимагає обов'язкового запитання “May I take a massage?” або “Would you like to leave a message?” до співрозмовника по телефону, якщо той телефонує, аби поговорити із третьою особою, якої у даний момент немає на місці. У вітчизняній культурі ділових стосунків еквівалентне питання («Передати що-небудь?») у аналогічній ситуації є лише бажаною формою ввічливості, а не чимось абсолютно необхідним та невід'ємним.

Таким чином, головне у практичній реалізації принципу культурологічності навчання полягає у *відпрацюванні у навчальному процесі стандартів комунікативної поведінки, які є прийнятими у даній мовній спільноті (стандартів професійної комунікативної поведінки за навчання англійської мови професійного спрямування)*. У цьому і полягає розвиток у студентів лінгвосоціокультурного складника іншомовної професійної комунікативної компетентності. Звичайно, сказане не виключає із навчального процесу суто країнознавчої інформації (саме до неї – якщо мова йде про навчання англійської мови професійного спрямування – належить згадана вище структура компанії у англomовній країні). Засвоєння студентами цієї інформації також входить до сфери дії принципу культурологічності. Однак не у першу чергу, оскільки країнознавча інформація більшою мірою розвиває предметний складник комунікативної компетентності, аніж її лінгвосоціокультурний компонент.

Як приклад реалізації зазначеного аспекту навчальної діяльності наведемо текст із підручника “Professional Basics”, створеного для студентів-першокурсників технічних ВНЗ.

Distinctive negotiation behaviors of nine cultural groups

Japan. *Consistent with most descriptions of Japanese negotiation behaviour, the results of this analysis suggest their style of interaction is among the least aggressive (or most polite). Threats, commands, and warnings appear to be de-emphasized in favour of the more positive promises, recommendations, and commitments. Particularly indicative of their polite conversational style was their infrequent use of no and you and facial gazing (looking straight at other people's faces), as well as more frequent silent periods (when the negotiator is silent thinking what to say).*

China (Northern). *The behaviours of the negotiators from Northern China (i.e., in and around Tianjin) were most remarkable in the emphasis on asking questions (34 percent). Indeed, 70 percent of the statements made by the Chinese negotiators were classified as information-exchange tactics. Other aspects of their behaviour were quite similar to the Japanese, particularly the use of no and you and silent periods.*

Russia. *The Russians' style was quite different from that of any other European group, and, indeed, was quite similar in many respects to the style of the Japanese. They used no and you infrequently and used the most silent periods of any group. Only the Japanese did less facial gazing, and only the Chinese asked a greater percentage of questions.*

Israel. *The behaviours of the Israeli negotiators were distinctive in three respects. They used the lowest percentage of self-disclosures (speaking openly about themselves, their plans, intentions, etc.), apparently holding their cards relatively closely. Alternatively, they used by far the highest percentages of promises and recommendations, using these persuasive strategies unusually heavily. They were also at the end of the scale on the percentage of normative appeals at 5 percent with the most frequent reference to competitors' offers. Perhaps most importantly, the Israeli negotiators interrupted one another much more frequently than negotiators from any other group. Indeed, this important nonverbal behaviour is most likely to blame for the “pushy” stereotype often used by Americans to describe their Israeli negotiation partners.*

Germany. *The behaviours of the Germans are difficult to characterize because they fell toward the centre of almost all the scales of changes in behaviour. However, the Germans were exceptional in the high percentage of self-disclosures (47 percent) and the low percentage of questions (11 percent).*

United Kingdom. *The behaviours of the British negotiators were remarkably similar to those of the Americans in all respects. British people believe that most British negotiators have a strong sense of the right way to negotiate and the wrong. Protocol is of great importance. However, the "right way to negotiate" may be a completely different concept for people from different cultures. Some cultures may consider the British negotiation style as extremely cold and arrogant.*

Spain. *Diga is perhaps a good metaphor for the Spanish approach to negotiations evinced in our data. When you make a phone call in Madrid, the usual greeting on the other end is not hola ("hello") but is, instead, diga ("speak"). It is not surprising, then, that the Spaniards in the videotaped negotiations likewise used the highest percentage of commands (17 percent) of any of the groups and gave comparatively little information (self-disclosures, only 34 percent). Moreover, they interrupted one another more frequently than any other group, and they used the terms no and you very frequently.*

France. *The style of the French negotiators was perhaps the most aggressive of all the groups. In particular, they used the highest percentage of threats and warnings (together, 8 percent). They also used interruptions, facial gazing, and no and you very frequently compared with the other groups, and one of the French negotiators touched his partner on the arm during the simulation.*

United States. *Like the Germans and the British, the Americans fell in the middle of most scales of changes in behaviour. They did interrupt one another less frequently than all the others, but that was their sole distinction.*

(borrowed and modified from: <http://en.wikipedia.org/wiki/Negotiation> as of 28 April 2011)

Із наведеного тексту видно, що його зміст є: 1) суто соціолінгвістичним із акцентом на стереотипах «стилю професійного життя»; 2) містить багато прагматичної інформації (прагматика ведення професійних ділових переговорів); 3) може продемонструвати особливості формально-логічної побудови англomовного тексту; 4) вчить деяких паралінгвістичних особливостей ведення ділових переговорів у різних культурах (див. фрагменти, що стосуються "facial gazing", "silent periods", "touching the partner on the arm"), тобто охоплює все, що належить до лінгвосоціокультурного / соціолінгвістичного аспекту.

Отже, врахування лінгвосоціокультурного складника є обов'язковим за укладання підручників і посібників із навчання іноземної мови професійного спрямування, адже він безпосередньо впливає на досягнення мотиваційної достатності у навчальному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура : Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. 4-е изд., перераб. и доп. / Е.М.Верещагин, В.Г.Костомаров. – Москва : Русский язык, 1990. – 270 с. 2. Томахин Г.Д. Америка через американизмы / Геннадий Дмитриевич Томахин. – Москва : Высшая школа, 1982. – 256 с. 3. Томахин*

Г.Д. Реалии-американизмы : Пособие по страноведению : Учебное пособие для институтов и факультетов иностранных языков / Геннадий Дмитриевич Томахин. – Москва : Высшая школа, 1988. – 239 с. 4. *Alptekin C.* Target-language culture in EFL materials / Cem Alptekin // *ELT Journal*. – 1993. – No.47. – P. 136-143. 5. *Corbett J.* “Chewing the fat” is a cultural issue / John Corbett // *IATEFL Issues*. – 1999. – No. 148. – P. 2-3. 6. *Connor U.* Contrastive rhetoric : Cross-cultural aspects of second language writing / Ulla Connor. – Cambridge : Cambridge University Press, 1996. – 201 p. 7. *Crawford-Lange L.M.* Integrating language and culture : how to do it? / L.M.Crawford-Lange, D.L.Lange. // *Theory into Practice*. – 1981. – No.16. – P. 258-266. 8. *Damen L.* Culture learning : The fifth dimension in the language classroom / L. Damen. – Reading MA : Addison Wesley, 1987. – 406 p. 9. *Gardner R.C.* Social psychology and second language learning. The role of attitudes and motivation / Robert C.Gardner. – London : Edward Arnold (Publishers) Ltd., 1985. – 208 p. 10. *Killik D.* Culture and capability: Crossing the divide / David Killik. – *IATEFL Issues*. – 1999. – No. 148. – P. 4-7. 11. *Killick D.* Internationalising the university: Enabling selves-in-the-world / David Killik // In B. Preisler, A. Klitgard, Y.A. Fabricius (Eds.), *Language and Learning in the International University : Practicing Diversity in the Face of English Language Uniformity*. – Cleveland: Multilingual Matters. – 2011. – P. 76-95. 12. *Kramsch C.* Context and culture in second language teaching / Claire Kramsch. – Oxford: Oxford University Press, 1993. – 295 p. 13. *Lado R.* Linguistics across cultures: Applied linguistics for language teachers / Robert Lado. – Ann Arbor (MI) : University of Michigan Press, 1957. – 141 p. 14. *Ter-Minasova S.* Plenary : The sociocultural aspect : A fundamental ingredient of English language teaching / Svetlana Ter-Minasova // *IATEFL 1998 Manchester Conference Selections* / Ed. by Peter Grundy. – Whitstable, Kent : IATEFL, 1998. – P. 36-40.

Корнева З. М., к. пед. н., доц.,
НТУУ «Киевский политехнический институт имени Игоря Сикорского»

КУЛЬТУРОЛОГИЧНОСТЬ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ В ВЫСШЕМ ТЕХНИЧЕСКОМ УЧЕБНОМ ЗАВЕДЕНИИ

Статья посвящена актуальной проблеме преподавания английского языка профессиональной направленности в высшем техническом учебном заведении, а именно особенностям включения в учебный процесс культурологической составляющей с целью обеспечения его мотивационной достаточности.

Ключевые слова: *мотивационная достаточность, лингвосоциокультурная составляющая иноязычной профессиональной коммуникативной компетентности, культурологичность обучения, стандарты коммуникативного поведения.*

Kornieva Z.M., PhD, Associate Professor
NTUU “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”

TEACHING CULTURAL PECULIARITIES IN ESP UNIVERSITY COURSE TO STUDENTS MAJORING IN TECHNOLOGY

The given article highlights cultural aspects of teaching ESP to university students majoring in technology. It is defined that sociocultural information contributes to facilitation of leaning motivation.

Key words: *motivation, sociocultural competence, cultural peculiarities of teaching ESP, behavioral patterns.*

Стаття надійшла до редакції 11.02.17 р.

СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ ФУНКЦІЙ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНИХ
ЧАСТОК НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ

На прикладі частки німецької мови *also* показано способи відтворення в українському перекладі функцій периферійних емоційно-експресивних часток, які зберігають семантичні зв'язки з своїми омонімами в інших частинах мови і в двомовних словниках представлені відповідниками цих омонімів.

Ключові слова: периферійні емоційно-експресивні частки, омонім, лексичний відповідник, експлікація.

Периферійними емоційно-експресивними частками (далі: ЕЕЧ) або частками у широкому розумінні ми називаємо, слідом за Е.Гентшель та Г.Вайдтом [3: 280], слова *also*, *nun*, *eigentlich*, *immerhin*, *jedenfalls*, *schließlich*, *überhaupt* вжиті у певних комунікативних типах висловлювань. За класичним визначенням відомого дослідника Г. Вайдта ЕЕЧ – це «незмінювані короткі слівця, які служать для позначення ставлення мовця до свого висловлювання, не можуть бути відповіддю на питання чи самостійно займати в реченні перше місце, стосуються речення в цілому, інтегровані в нього; в іншій синтаксичній позиції або інакше акцентоване таке слово має ще одне чи кілька інших значень і може належати до інших функціональних класів слів» [4: 68]. Однак, периферійні ЕЕЧ, як бачимо, відрізняються від описаних вище класичних ядерних часток (типу *denn*, *nur*, *bloß*), бо складаються більше, ніж з одного складу. Як показують дослідження, ці частки можуть стояти на початку речення, в тому числі відокремлені комою. Вони не зовсім втратили семантичні зв'язки з омонімами в інших частинах мови, від яких вони власне і походять. Так, ненаголошена ЕЕЧ *also* („*Das also ist es*“) походить від однойменного прислівника, який завжди наголошений („*Der Zug fährt in 5 min. ab. Also müssen wir uns beeilen*“) і має з ним спільну текстоорганізуючу функцію (зв'язує, підсумовує, піднімає обірвану думку, нитку розмови). Наявність певного лексичного значення дозволяє їй займати початкову позицію в реченні, а також не виключає використання в перекладах словникових відповідників омоніма.

Відомо, що дослідження емоційно-експресивних часток німецької мови, починаючи з 60-их років ХХ ст., були в основному контрастивно-спрямованими (Кривоносов 1963, 1977; Licen / Dahl 1981; Reiter 1981, 1983; Baunebjerg 1981, 1983; Rathmayr 1982, 1984, 1985; Zybatoŭ 1990; Prüfer 1995; Melian 1997; Schwann 1999; Vural 2000 та ін.). Це пояснювалося в першу чергу потребами нової комунікативної методики викладання німецької мови як іноземної з її посиленою увагою до усного мовлення, а з іншого боку – необхідністю пояснення в двомовних словниках значення цих, на перший погляд, майже невидимих в потоці мовлення слів (*aber*, *also*, *denn*, *doch*, *eben*, *ja*, *mal*, *noch* тощо), які здатні надавати висловлюванню різноманітних конотативних відтінків в найбільш економніший спосіб. Згодом і перекладознавство зацікавилася

можливостями передачі функцій німецьких ЕЕЧ іншими мовами. Оскільки кількість та функції часток у різних мовах різна, тому знайти лексичні відповідники у формі часток не завжди вдається. З'явилися перекладознавчі дослідження ЕЕЧ в різних парах мов (Rathmayr 1989, O'Sullivan / Rösler 1989, M'etrich 1998; Карабан 2002; Кучма 2004; Колодій 2005 та ін.). Була знайдена, на перший погляд, велика кількість лексичних одиниць та виразів, різного роду перекладацьких трансформацій, за допомогою яких відтворювалися відтінки ЕЕЧ в інших мовах. Представники контрастивної лінгвістики вбачали в цьому проблему систематизації та інвентаризації відповідників в словниках. З іншого боку, факт використання різноманітних відповідників, які знаходилися на різних мовних рівнях (інтонація, наголос, порядок слів, сталий вислів, префікс чи суфікс, повтор, пор. [1: 161-163], свідчив про широкі можливості, які має в своєму розпорядженні перекладач, і заохочував його до творчого пошуку.

Наше дослідження базувалося на матеріалі стилізованих діалогів з художньої літератури та їхніх перекладах українською мовою. З метою систематизації прийомів перекладу висловлювань з ЕЕЧ *also* весь корпус прикладів (90 фрагментів тексту) було поділено на групи відповідно до комунікативного типу речення, в якому міститься ЕЕЧ. Як відомо, кожна ЕЕЧ орієнтована на якийсь конкретний тип речення: *aber* та *vielleicht* – на вигук здивування, *denn* та *nicht* – на різні типи питальних речень, а *doch* несумісна з питальним реченням.

ЕЕЧ *also* трапляється як у розповідному реченні, так і в питальному і спонукальному. Вона надає цим типам контексту різних конотативних відтінків. У розповідному реченні та в загальному питанні з порядком слів розповідного речення означає несподіваний висновок, усвідомлення, а також є сигналом про закінчення розмови / суперечки (в кінці речення); у загальному питанні підсумовує попереднє висловлювання і налаштовує на отримання позитивної відповіді; у цих же типах речень використовується для “підбирання” обірваної мовцем нитки розмови, або – після тривалої паузи – пропонує позитивне вирішення проблеми; виконує функцію спонукування в короткому реченні з імперативом.

Несподіваний висновок мовця в перекладі експлікується за допомогою загальноноприйнятих у мові перекладу слів та виразів : *он воно що!* / *то ось, виходить* або *виходить, усе-таки / виходить, ось як(ий), та/так ось ...як(-а/-ий) / ось у чому справа!*, сполучення часток *то це (і)*, рідше – словникових відповідників прислівника: *значить / отже*. Напр.: ... *sah sie auf das Bild, lange, viel zu lange, wie es mir schien: sie wagte nicht, die Seite aufzunehmen. Das also ist es: jetzt weiß ich Bescheid.* (5: 384) – *Гілька довго, надто довго, як мені здалося, дивилась ... на картинку – взяти її в руки вона не наважилась.*

- **Он воно що ! Тепер я розумію.** (345)

Там, де *also* підсилює (повторно) висловлювання або, підсумовуючи сказане, передбачає ствердну відповідь, в перекладі теж знаходимо подібні вставні слова та речення: *(ага/то) отже*; ну, ...*звичайно; виходить, значить, кажеш*, сполучення часток *то це і :*

“...*kann fort weg von hier, nur so kann ich mein Ziel erreichen.*“

„*Du kennst also dein Ziel?*“ – *fragte er.* (4: 103)

...Будь-що геть звідси, щойно так я досягну своєї мети.

– **Отже**, ти знаєш свою мету? – запитав він. (11)

Якщо мовець сигналізує за *also* про закінчення розмови, то у перекладі це оформляється за допомогою часток та їхніх сполучень (*отже, у/ї, то, от...ї, ну, (а)...*). Напр.: *Max sagte also: hol sie mal vom Zug ab, sonst suchen sie lange...* (6: 136) – **От** Макс **і** сказав: *піді й приведи їх з вокзалу, а то ще шукатимуть півдня...* (135)

Коли мовець “підбирає” обірвану нитку розмови, повертається до раніше висловленого, це передається за допомогою сполучень часток зі словами інших класів (*хай навіть / (ну)то? / ж усе-таки, отже, отож, там, то* + питальне. слово + *же*) або й цілого вставного речення, як напр.:

Er sagte: „Wohin wollen Sie denn flüchten? Die ganze Bretagne ist besetzt. Also wie und wohin?“ (2: 285)

Комедант сказав: “Куди ж ви тікатимете? Всю Бретань зайнято. **Я вас питаю**: як і куди?” (133)

Сигнал про позитивне вирішення питання, про зміну в аргументації після тривалої паузи, передається такими ЕЕЧ та їхніми сполученнями: *ну, (а); отже; (ну) що ж* : „*Ich werde ihm vorschlagen, dir künftig vier Franc in der Woche geben*“. – „*Nein*“, *sagte die Amme*.“ – „**Also** gut“: *fünf!*“ (7: 13)

....я запропоную йому платити тобі надалі по 4 франки на тиждень.

– Ні, – заперечила годувальниця. – **Ну** добре, п'ять! (6)

При перекладі спонукальних речень вживаються схожі відповідники: *ану, отже, ну, (то)же*; *ну, одним словом*, а також парафрази:

„*Aha*“, *sagte Baldini. Also pass auf, Jean-Baptiste Grenouille! Ich habe es mir überlegt...*“ (7: 100)

Ага, – сказав Бальдіні. – **Отже**, слухай, Жане-Батісте Гренуй! Я передумав... (33)

Однак, лаконічний контекст висловлювання (напр., лише службові слова) може стати причиною неточної ідентифікації значення частки:

Warum soll ich noch mit Bochow sprechen und ihn unruhig machen? Das Kind kriegen wir doch nicht mehr aus dem Lager. Du sagst es selbst. Also was dann? Lass es unter uns bleiben. (1: 102)

– Навіщо ж мені говорити з Боховим і хвилювати його? Ми все одно не можемо тепер відправити дитину з табору. Ти сам це казав. **То в чому ж річ**? Хай усе залишиться між нами. (90)

Питання “**Also was dann?**“, на нашу думку стосується не минулого висловлювання партнера, а наслідків, які випливають із мовленнєвої ситуації: “**То що ж тоді робити?**”

Як бачимо, значення периферійної ЕЕЧ *also* не настільки розгалужене, як у ядерних часток, відмінності між способами її «перекладу» у різних комунікативних типах висловлювання теж відповідно не великі. Серед відповідників усіх варіантів цієї частки трапляються словникові відповідники омонімічного прислівника (*отже, отож, значить*). Серед інших лексичних відповідників є підсилювально-видільні частки української мови (*ось, он, ну*) або їхні сполучення: *ну (ну що ж), то (ну то)*. Спонування оформляється за допомогою вигуків *ану / ну, ... же*. Іншим способом

перекладу є експлікація значення ЕЕЧ *also* за допомогою вставних слів чи речень (*виходить / то ось, виходить / виходить ось як, ось/то/он воно що, он у чому справа, он як, одним словом, так ось що/я; ага, то*).

За рамками нашого дослідження залишилися випадки автоматичного вживання слова *also* в сучасному розмовному мовленні, де воно часто заповнює паузу або відволікає увагу співрозмовника як „пусте слово“, „слово-паразит“ („Flickwörter“), з якими потрібно боротися, дбаючи про культуру мовлення [2: 6]. В аналізованому корпусі перекладених українською мовою літературних творів таких випадків не було знайдено. Очевидно, вони можуть бути знайдені в записах т.зв. корпусів розмовного мовлення, які, однак, не мають фіксованих перекладів українською мовою.

Повторне вживання *also* в словах автора художнього твору, на відміну від описаної вище ситуації, може виконувати спеціальне стилістичне навантаження, як от на останніх сторінках роману Гюнтера Граса «Кіт і миша» [3: 176-178], де це слово є зачином в дев'яти абзацах підряд і допомагає головному герою чітко структурувати свої спогади, відновити хід подій одного дуже важливого дня в своєму житті. В такому контексті ця частка може стати складним завданням для перекладача, якому доведеться або відшукати короткий лексичний відповідник, який можна було б повторювати дев'ять разів, або кожного разу інше слово чи вираз, або ж відмовитися від передачі значення частки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кучма О.І. Німецькі емоційно-експресивні частки та їх відтворення українською мовою (на мат. укр. перекладів суч. нім. прози): Дис... канд. філол. наук: 10.02.16 / О.І. Кучма; – Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2004. – 214 с.
2. Шмидт И.А. Лингво-стилистическая характеристика двух групп информационно усиливающих и информационно избыточных слов и оборотов (Färbewörter und Flickwörter) в современной немецкой устной речи: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / И.А. Шмидт Рижск. гос. у-нт. – Рига, 1969. – 17 с.
3. Hentschel, E., Weydt, H. Handbuch der deutschen Grammatik. – Tübingen: Max Niemeyer, 1990. – S.280 – 289.
4. Weydt, H. Abtönungspartikel // Linguistica und litteraria. Band 4. – Bad Homburg v.d.H.: Gehlen. – 1969. – 246 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Apitz, B. Nackt unter Wölfen. – Halle-Leipzig : Mitteldeutscher Verlag, 1968. – 437 S. – *Animy B.* Голий серед вовків. – К. : Дніпро, 1981. – 380 с. (Пер. Н. Гордієнко – Андріанова).
2. Frank, L. Links, wo das Herz ist. Band 3. Ausgewählte Werke in 4 B. Berlin / Weimar : Aufbau-Verlag GmbH, 1991. – 500 S. – *Франк Л.* Зліва, де серце. – К. : Дніпро, 1975. – 487 с. (Пер. Ол. Логвиненко).
3. Grass, G. Katz und Maus- Eine Novelle. – München : dtv, 1999. – 179 S.
4. Kafka, F. Der Aufbruch // Krusche, D. Aufschluss. Kurze deutsche Prosa. – Bonn : Inter Nationes, 1991. – S. 11-12. – *Кафка Ф.* У дорогу // Всесвіт. – 1993. – № 3-4. – С. 134-135. (Пер. І. Кошелівець).
5. Lenz, S. Deutschstunde. – München : dtv, 1993. – 449 S. – *Ленц З.* Урок німецької. – К. : Радянський письменник. – 1976. – 445 с. (Пер. Ол. Логвиненко).
6. Otto, H. Zeit der Störche. – Berlin / Weimar : Aufbau-Verlag, 1979. – 266 S. – *Отто Г.* Пора лелек. – К. : Молодь, 1981. – 266 с. (Пер. В. Василюк).
7. Süskind, P. Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders. – Zürich : Diogenes Verlag AG, 1994. – 286 S. – *Зюскінд П.* Запахи. Історія одного вбивці // Всесвіт. – 1993. – № 11-12. – 285 с. (Пер. Н.Фрідріх).

*Кучма О.И., к.филол.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев*

СПОСОБЫ ПЕРЕДАЧИ ФУНКЦИЙ ЭМОЦИОНАЛЬНО-ЭКСПРЕССИВНЫХ ЧАСТИЦ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА В ПЕРЕВОДЕ

На примере частицы немецкого языка also показаны способы передачи в украинском переводе функций периферических эмоционально-экспрессивных частиц, которые сохраняют семантическую связь со своими омонимами в других частях речи и в двуязычных словарях представлены эквивалентами этих омонимов.

Ключевые слова: периферические эмоционально-экспрессивные частицы, омоним, лексическое соответствие, экспликация.

*Kuchma O.I., PhD., Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

TRANSLATION METHODS OF THE GERMAN MODAL PARTICLES

The article shows on the example of the German particle “also”, how the periphery modal particles can be translated into Ukrainian. These particles are still semantically related with their homonyms in other word classes, thus, they are presented in the dictionaries through the equivalents of these homonyms.

Key words: periphery modal particles, homonym, lexical equivalent, explication.

Стаття надійшла до редакції 11.05.17 р.

УДК 81'255

*Леміш Н.Є., д. філол. наук, доц.
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ*

СПЕЦИФИКА ПЕРЕКЛАДУ ТЕХНІЧНИХ ПАСПОРТІВ НА ПРИСАДКИ ДО НАФТОПРОДУКТІВ

У статті висвітлено специфіку перекладу технічних паспортів на присадки до нафтопродуктів. По-перше, окреслено термінологічні труднощі в перекладі технічних документів нафтопереробної промисловості з англійської на українську мову. По-друге, на матеріалі технічних паспортів на присадки до нафтопродуктів американської компанії «Афтон Кемікал» представлено перекладацький аналіз з виділенням основних структурних компонентів технічних паспортів на присадки і перекладацьких трансформацій. Як результат виявлено загальну тенденцію до більш частотного використання граматичної трансформації транспозиції і лексико-граматичної трансформації додавання для такого типу документів.

Ключові слова: технічний паспорт, присадка, перекладацька трансформація, транспозиція, додавання.

В епоху глобалізації та міжнародного співробітництва особливої ваги набуває вміння перекладача працювати з технічною документацією, зокрема документами для митного оформлення продукції / вантажів. Такі навички навряд чи можна переоцінити, оскільки саме від них залежить, чи зможе компанія / підприємство розмитнити сировинні компоненти, необхідні для власного виробництва, або навпаки – оформити весь пакет документів на продаж своєї продукції за кордон. У цьому зв'язку обізнаність із специфікою технічного перекладу й володіння перекладацькими прийомами технічного перекладача мають *першочергове* значення.

Метою статті, що пропонується, є висвітлення специфіки перекладу технічних паспортів на присадки до нафтопродуктів. *Об'єктом* вивчення виступають технічні паспорти продуктів як обов'язкова складова пакету документів для митниці, а *предметом* – власне перекладні особливості технічних паспортів на присадки до нафтопродуктів. Обрання предмету розвідки зумовлено відсутністю в українських посібниках з науково-технічного перекладу розділів, присвячених супровідній технічній документації. Як правило, увагу приділяють лише особливостям патентних заявок, формул тощо [7: 470–472; 12: 137–138].

Матеріалом статті є технічні паспорти американської корпорації «Афтон Кемікал» (Afton Chemical, яка розробляє і виробляє присадки до нафти і нафтопродуктів, а також різні промислові присадки з 1975 р. [15]). «Афтон Кемікал» була бізнес-партнером української компанії ВАТ «АЗМОЛ», на яку автор статті працював перекладачем впродовж 2004 – 2012 рр. і відповідно власноруч перекладав усю супровідну документацію.

Як і для будь-якого іншого виду перекладу, адекватності технічного перекладу перешкоджає низький рівень володіння перекладачем трьома основними компетентностями, а саме: недостатнє знання мови оригіналу, суті предмету і власне цільової мови (з можливою відсутністю в ній готових відповідників для одиниць мови оригіналу) [10: 35; 13: 202]. До того ж специфікою технічного перекладу є насиченість текстів термінологією і спеціальною, часто новою, інформацією. Така думка знаходить підтримку серед великої кількості фахівців [3; 5; 6; 7; 8; 10; 11]. Наприклад, Я. Костін стверджує, що «Однією з головних відмінностей мови технічної літератури від мови художньої літератури є значна насиченість тексту спеціальними термінами, які часто відсутні не лише у звичайних, а й у термінологічних словниках» [9: 52]. Ситуація ускладнюється й кількісною обмеженістю наявних англо-українських та українсько-англійських галузевих словників – не всі галузі охоплено, а для тих галузей, де словники наявні, представлено лише обмежене коло термінів.

У цьому зв'язку доречним постає питання про галузеві терміни (словники), зокрема нафтогазової промисловості. Це одним значущим моментом є відповідність номінації термінів їхньому змісту в певній спеціальній сфері. Згідно Є.В. Кобилянському (доктор хімічних наук), «правильна назва речей, що відповідає їхній сутності, є набагато вагоміша, ніж це можна собі уявити, виходячи тільки з вузького застосування фахової термінології» [4: 34]. Отже, називання речей не своїми іменами призводить до «деформації мислення» і «викривлення реальності», що власне й відбувається при неякісно виконаному перекладі. Учений разом зі своїми співавторами

висловлює зауваги щодо нової редакції Державного стандарту України ДСТУ 3437 «Нафтопродукти. Терміни та визначення» (затверджений у 1997 р.), наголошуючи на такому основному недоліку старого тексту стандарту як обмеженість «висвітлення в ньому термінів як за кількістю, так і за повнотою і змістом їхніх визначень» [4: 35], зокрема повному ігноруванні термінів нафтопереробних та нафтохімічних процесів. Серед аналізованих одиниць старої редакції ДСТУ розглядається термін «присадка». Автори звертають увагу на той факт, що в українську нафтохімічну термінологію ця лексема потрапила з російської мови. *Присадка* – калькування російського терміна, який прийшов з металургійної практики як технічний жаргон (присадка = хімічні сполуки, призначення яких «присаджувати» спінювання в процесі виплавлення сталі). Щодо присадок до паливно-мастильних матеріалів, де зазвичай вони застосовуються, зауважується про відсутність необхідності щось присаджувати – у хімічній промисловості головне призначення присадок полягає в наданні / підсиленні окремих показників продуктів. Таким чином, на думку хіміків, найкращим відповідником в українській мові буде «додаток», або навіть «адитив» – латинізований термін, широко вживаний у більшості європейських мов (так само, як «віскозність» замість «в'язкість»). На користь вживання терміна «додаток» може слугувати інформація, отримана зі спеціалізованих словників: «Англо-німецько-російсько-українського словника з мастильних матеріалів і техніки мащення» (*additive* – *додаток (присадка)* [1: 14–15]), «Англо-польсько-російсько-українського словника з хімії» (*addition* – *добавка, присадка, додаток* [2: 20–21]). Щодо терміна «в'язкість», він репрезентований лише одним відповідником: *viscosity* – *в'язкість* [1: 386–387; 2: 342–343]). Той факт, що обидва словники подають номінації «присадка» і «в'язкість», свідчить про пропорційність використання в технічній документації цих лексем. Звісно, підхід хіміків не позбавлений логіки, але в проєкті Стандарту державного агентства резерву України «Паливо дизельне довготривалого зберігання. Загальні технічні вимоги (проєкт, перша редакція)» [14], розробленим Українським державним науково-дослідним інститутом «РЕСУРС» (УкрДНДІ «РЕСУРС»), 10 разів зустрічається слово *присадки*, 3 – *добавки*, при чому кілька разів *присадки* і *добавки*, жодного разу – «додаток», «адитив», «віскозність», наприклад, «присадок (крім антиокиснювальних) або пакетів присадок», «мийні присадки» тощо. Це дало підстави залишити в назві запропонованої статті лексему «присадки» і надалі використовувати термін «в'язкість».

Перед розглядом особливостей технічних паспортів на присадки до нафтопродуктів ще раз наголосимо, що якість технічного перекладу безпосередньо залежить від обізнаності перекладача у відповідній сфері та рівнем його володіння спеціальними термінами [3; 6]. Акцентуючи на логічності, компактності, об'єктивності викладу інформації при перекладі технічного тексту, відсутності емоційного забарвлення лексичних одиниць та униканні розвинутої синонімії, підкреслимо, що широке використання загальнонаукових елементів у технічному перекладі є вкрай небажаним, оскільки позбавляє останній конкретності, нівелюючи його інформативність. Про це дуже часто забувають перекладачі – початківці, які намагаються викласти всі свої загальні знання з певного технічного предмету з наданням описового перекладу, що, на їхню думку, робить повідомлення більш логічним і вичерпаним. Таким чином,

перекладаючи будь-який технічний текст, треба завжди пам'ятати про необхідність об'єктивності, точності (звернення до логічної диференціації / конкретизації) і стислості перекладу (див. напр., «Основною стилістичною рисою науково-технічної літератури є стислість викладення матеріалу та чіткість формулювань» [9: 52]) та одночасне запобігання вживанню загальних фраз (використання невинуватених генералізацій), які не несуть інформаційного навантаження.

Будь-який документ є в першу чергу текстом, а будь-який текст є знаком, що має форму і вираження. Отже, технічний паспорт на присадку до нафтопродуктів можна розглядати принаймні з двох позицій: структури і змісту. Щодо структури технічного паспорта, то вона зазвичай складається з таких структурних компонентів:

- назва компанії;
- назва продукту з маркуванням;
- призначення / застосування;
- переваги та ефективність;
- рекомендації щодо дозування;
- типові показники / характеристики;
- інформація щодо використання.

Технічні паспорти корпорації «Афтон Кемікал» [15; 16] не є виключенням і мають зазначену вище композицію. Зупинимось детальніше на кожній позиції з акцентованим уваги на перекладацькому аспекті.

Для перекладу назви компанії традиційно використовують основний вид лексичної трансформації – транскодування. *Афтон Кемікал* репрезентує результат абсолютного / змішаного транскодування, оскільки перше слово назви *Afton* представлено транскрибуванням з американського варіанта англійської мови *Афтон* / транслітеруванням з британського варіанта (не *Ефтон*), а друге слово в назві *Chemical* – чистим транскрибуванням *Кемікал*. NB: рекомендуємо у супровідних документах для митниці (зокрема в технічних паспортах) завжди зазначати й оригінальну назву компанії – партнера (*Afton Chemical* – у цьому конкретному випадку), оскільки, як правило, в контрактах з іноземними партнерами назви їх компаній в українській частині зазначаються мовою оригіналу. Таким чином, наявність оригінальної назви в дужках свідчить про відповідність перекладеного документу оригінальному документові вашого бізнес-партнера, з яким підписано контракт.

При перекладі назви продукту з маркуванням, представлених набором літер латиницею і цифрами, не рекомендується застосування жодних перекладацьких трансформацій в частині аббревіатур. Наприклад, назва і маркування *HiTEC® 5711D Dispersant Polymethacrylate Viscosity Index Improver* перекладаємо як *Диспергувальна поліметакрилатна присадка для покращення індексу в'язкості HiTEC® 5711D*. У частині назви, репрезентованій повними словами, вжито граматичну трансформацію транспозиції (зміна порядку слів *Improver* і *присадка* у словосполученні) з лексико-граматичною трансформацією експлікації та додавання (*Viscosity Index Improver* – *присадка для покращення індексу в'язкості*).

Позиція технічного паспорта *Призначення / застосування* (лексичні відповідники до *Application*) зазвичай подає інформацію про виділення продукту із низки

подібних, тобто його специфічність, і для чого він може бути застосований. Для прикладу *HiTEC® 5711D* призначення сформульоване у двох реченнях: *HiTEC® 5711D viscosity index improver is a medium shear stability dispersant methacrylate polymer recommended as a viscosity index improver for automatic, manual and continuously variable transmission (CVT) applications. It is also used to formulate tractor oils meeting John Deere's winter specification J20D.* Перше речення англійською мовою репрезентовано в українському перекладі двома реченнями і включає комбінування декількох перекладацьких трансформацій: граматичні трансформації членування речення, заміни і транспозиції, лексико-граматичні трансформації експлікації та додавання, а також випущення / вилучення: *Присадка HiTEC® 5711D, що покращує індекс в'язкості, є диспергуювальним метакрилатним полімером, якому притаманна середня стійкість до зсуву. Рекомендується як присадка, що покращує індекс в'язкості, для застосування в автоматичних, механічних і безступінчастих коробках передач.* Окремо зазначимо, що подану у дужках абревіатуру (*CVT*) було вилучено навмисно, оскільки наявність її транслітерованого еквіваленту не несе жодного змістового навантаження у зв'язку з контекстуальною заміною цілого словосполучення *continuously variable transmission*. До того ж видається недоцільним подавати скорочення для одного типу коробки передач, коли в реченні мова йде про три (тоді вже було б логічніше подати *автоматичних (АКПП), механічних (МКПП) і безступінчастих коробках передач (БКПП)*). Друге речення (*It is also used to formulate tractor oils meeting John Deere's winter specification J20D*) характеризується реченням таких перекладацьких трансформацій, як транспозиції, заміни, експлікації, додавання і транс кодування: *Також може бути використана в рецептурах тракторних оли, які повинні задовольняти вимогам зимової специфікації Джона Діра J20D.*

Наступна позиція технічного паспорта (Переваги та ефективність) для продукту *HiTEC® 5711D*: *Основні переваги у застосуванні (Key Performance Benefits* – вжито транспозицію), включає словосполучення *Excellent solubility in solvent neutral oils and hydrocracked base stocks*. При перекладі українською мовою використовуємо лексико-граматичну трансформацію випущення (*solvent neutral oils* – *нейтральні*) і лексико-семантичну конкретизації (*hydrocracked base stocks* – *гідрокрекінгові базові оливи*), тобто словосполучення має такий вигляд: *Відмінна розчинність в нейтральних та гідрокрекінгових базових оливах.*

Структурний компонент технічного паспорта *Рекомендації щодо дозування (Recommended Dosage* – лексико-граматична трансформація додавання) повідомляє про необхідність контакту з регіональним представником компанії Афтон Кемікал для отримання конкретних рекомендацій: *Please contact your Afion Chemical representative for specific recommendations* – *Будь ласка, зв'яжіться зі своїм регіональним представником компанії Афтон Кемікал для отримання конкретних рекомендацій.* У перекладі застосовано трансформації транспозиції, додавання, конкретизації.

Типові показники / характеристики (Typical Characteristics) включає дані щодо фізико-хімічних властивостей продукту:

Appearance – зовнішній вигляд: *Clear to slightly hazy yellow to amber viscous liquid* – *в'язка рідина від прозорого до ледь мутно жовтого / буриштинового кольору (трансформації транспозиції і додавання).*

Density – густина, *lbs/gal.* – *ф/гал* (NB: особливо уважним необхідно бути з одиницями вимірювання, за необхідності – перевести їх в традиційні для країни обігу документів), $7.62 \rightarrow 7,62$ (крапку замінюємо на кому відповідно до української системи написання дробів).

Kinematic Viscosity – кінематична в'язкість, @ 100°C – при 100°C , *cSt* – сантистокс (850).

Flash Point – температура спалаху, $^{\circ}\text{C}$ (PMCC) 120 min. – $^{\circ}\text{C}$ (в закритому тиглі за методом Пенського-Мартенса (Pensky-Martens Closed Cup) – заміна та додавання. NB: для вимірювання температури спалаху також існує відкритий тигль Клівленда – Cleveland Open Cup (COC), тому необхідно бути уважним з розшифруванням), не нижче 120 (лексико-семантична трансформація антонімічного перекладу).

Specific Gravity – питома вага, $15.6/15.6^{\circ}\text{C}$, $0.915 \rightarrow 0,915$ (знов-таки крапку замінюємо на кому відповідно до української системи написання дробів).

Kinematic Viscosity – кінематична в'язкість, @ 40°C – при 40°C , *cSt* – сантистокс (1300).

Останнім структурним компонентом технічного паспорта є Інформація щодо використання (*Handling Information* – цілий комплекс трансформацій: транспозиція, додавання і генералізація), яка включає лише 2 позиції:

Max Handling Temp – максимальна температура для користування (транспозиція, додавання і генералізація): 100°C (210°F). NB: в аналізованому паспорті наведено дані як по Цельсію, так і по Фаренгейту. Перекладач повинен бути готовим перевести одиниці температури з однієї системи в іншу за необхідності (з цією метою використовують відповідні формули, або користуються таблицями).

Shelf Life – термін придатності: *36 months / місяців*, @ *ambient temperature* – за температури навколишнього середовища (транспозиція, додавання).

Зауважимо також, що в технічних паспортах доволі часто подаються таблиці. В комп'ютерну епоху їх опрацювання в перекладацькому аспекті не створює великих проблем, як це було за часи виконання перекладів на друкарських машинках, але їхнє оформлення теж потребує спеціальних знань (є певні вимоги для представлення таблиць у перекладних текстах). Отже, професійний технічний перекладач повинен володіти і технікою оформлення документів.

Підсумовуючи, зазначимо, що специфіка перекладу технічних паспортів на присадки до нафтопродуктів виявляється в обізнаності перекладача з нафтохімічною термінологією, знанням відповідних аббревіатур, різних систем і одиниць вимірювання, а також володінні такими основними перекладацькими трансформаціями, як трансдування, заміна, додавання, транспозиція, випущення, експлікація, членування тощо. Спостерігається тенденція до більш частого вживання трансформацій транспозиції і додавання. У перспективі передбачається здійснити перекладацький аналіз паспортів якості продуктів нафтохімічної промисловості, що допоможе запобігти помилок у роботі перекладачів-початківців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Англо-німецько-російсько-український словник з мастильних матеріалів і техніки мащення // Є.В. Лебедєв, Ю.Л. Ішук, М.М. Братичак. – Львів : Вид-во Національного університету

«Львівська політехніка», 2003. – 568 с. 2. *Англо-польсько-російсько-український словник з хімії* // М.М. Братичак, М.Б. Гагін, О.І. Лазорко. – Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2005. – 530 с. 3. *Білозерська Л.П.* Термінологія та переклад : навч. пос. для студентів філол. напряму підготовки / Л.П. Білозерська, Н.В. Возненко, С.В. Радецька. – Вінниця : Нова книга, 2010. – 232 с. 4. *Державний стандарт України ДСТУ «Нафтопродукти. Терміни та визначення»* (зауваги до нової редакції) / [Євген Кобилянський, Богдан Ярмолук, Юрій Ішук та ін.] // Проблеми української термінології : міжнар. наук. конф., (Львів, 25–27 верес. 2014 р.) / М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львівська політехніка». – Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2014. – С. 34–36. 5. *Дороніна Є.* Особливості перекладу науково-технічної літератури / Є. Дороніна // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : матеріали Всеукраїнської наук. конф. викладачів, аспірантів, співробітників та студентів факультету іноземної філології та соціальних комунікацій, (Суми, 19-20 квітня 2013 р.) / М-во освіти і науки України, СумДУ. – Суми : СумДУ, 2013. – Ч.1. – С. 95–96. 6. *Дорошенко С.* Українська термінологія нафтогазової промисловості: становлення і розвиток / Дорошенко Світлана : [монографія]. – Полтава : Вид-во ПолтНТУ, 2013. – 139 с. 7. *Карабан В.І.* Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В'ячеслав Іванович Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 576 с. 8. *Кобилянський Є.* Нафтохімічне термінотворення в історичному контексті формування і розвитку української науково-технічної термінології: сьогодишній стан і проблеми / Євген Кобилянський, Богдан Ярмолук, Юрій Ішук, Світлана Коваленко // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2016. – № 842. – С. 64–72. 9. *Костін Я.* Особливості науково-технічного тексту та труднощі його перекладу / Ян Костін // Наукові виклади. – Вип. 3. – 2014. – С. 52–56. 10. *Мучка М.З.* Специфіка науково-технічного перекладу з німецької українською мовою / М.З. Мучка // Вісник Житомирського державного університету. – Вип. 3 (81). Філологічні науки. – 2015. – С. 35–39. 11. *Онушканич І.В.* Закономірності перекладу науково-технічної літератури / І.В. Онушканич // Науковий блог : Національний університет «Острозька академія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://naub.ua.edu.ua/2013/zakonomirnosti-perekladu-naukovo-tehnichnoji-literatury/>. 12. *Пронина Р.Ф.* Перевод английской научно-технической литературы : учеб. пособ для вузов / Раиса Фёдоровна Пронина. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Высш. шк., 1986. – 175 с. 13. *Радзівєвська С.О.* Алгоритм перекладу нанонаукових термінів / Світлана Олександрівна Радзівєвська // *Studia Linguistica*. – Вип. 6. – 2012. – С. 202–206. 14. *Стандарт державного агентства резерву України «Паливо дизельне довготривалого зберігання. Загальні технічні вимоги (проект, перша редакція)»*. – Київ, 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.gosrezerv.gov.ua/reserv/doccatalog/document?id. 15. *Afton Chemical* [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.aftonchemical.com/>. 16. *Afton Chemical: HiTEC-5711D* [Electronic Resource]. – Mode of Access : <http://www.aftonchemical.com/SBU/IndustrialAdditives/Grease/HiTEC-5711D>

***Lemish N.Ye., Dr. habil., Associate Professor
National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov, Kyiv***

TRANSLATION SPECIFICS OF DATA SHEETS FOR ADDITIVES TO PETROLEUM PRODUCTS

The paper outlines the translation specifics of data sheets for additives to petroleum products. Firstly it describes the terminological challenges in translation of technical documents of oil refining industry from English into Ukrainian. Secondly based on data sheets for additives to petroleum

products of American corporation Afton Chemical, it gives the translation analysis which allows both to define major structural components of data sheets for additives, as well as translation transformations. As a result the article shows grammatical transformation of transposition and lexical and grammatical transformation of addition as the most common for such type of documents.

Keywords: data sheet, additive, translation transformation, transposition, addition.

**Лемиш Н.Е., доцент, доктор філологічних наук,
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ**

СПЕЦИФИКА ПЕРЕВОДА ТЕХНИЧЕСКИХ ПАСПОРТОВ НА ПРИСАДКИ К НЕФТЕПРОДУКТАМ

В статье рассмотрено специфику перевода технических паспортов на присадки к нефтепродуктам. Во-первых, описано терминологические трудности в переводе технических документов нефтеперерабатывающей промышленности с английского на украинский язык. Во-вторых, на материале технических паспортов на присадки к нефтепродуктам американской компании «Афтон Кемикал» представлено переводческий анализ, при котором выделено основные структурные компоненты технических паспортов на присадки, а также основные переводческие трансформации. В результате статья демонстрирует общую тенденцию наиболее частотного употребления грамматической трансформации транспозиции и лексико-грамматической трансформации добавления для такого рода документах.

Ключевые слова: технический паспорт, присадка, переводческая трансформация, транспозиция, добавление.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2017 р.

УДК 81'255.4

Лесухова Н.І., канд. філол. наук
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Ніжин

ПЕРЕКЛАД МЕДИЧНИХ АБРЕВІАТУР І СКОРОЧЕНЬ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У цій статті розглядаються типи скорочень, що використовуються у німецькомовних медичних текстах, та способи їх відтворення українською мовою. Теоретичний матеріал містить велику кількість прикладів для ілюстрації та аргументування своєї точки зору.

Ключові слова: аббревіатура, скорочення, переклад, еквівалент, калькування, описовий переклад.

Переклад медичних текстів є одним із найважливіших і найвідповідальніших видів перекладу в сучасному суспільстві, адже від його точності залежить правильність лікування пацієнта, здоров'я, а іноді і життя людини. Тексти медичного спрямування відзначаються особливою структурно-композиційною будовою, насиченістю специфічними термінами, нехарактерним для інших типів тексту синтаксисом і

нааявністю великої кількості абревіатур і скорочень. Усі ці характеристики медичного тексту сприяють компресії тексту, його економії, стислості, необхідності донести якомога більшого обсягу інформації за найбільш оптимального використання мовних засобів вираження інформації. Саме абревіатури та скорочення є тими оптимальними засобами інформативності, які несуть значне функціонально-семантичне навантаження у німецькомовних медичних текстах і сприяють утворенню нових слів для закріплення нових понять замість їх розлогого опису.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена незмінним великим значенням правильності перекладу медичних текстів для здорового життя суспільства і збільшення інтересу науковців до питань перекладу медичних абревіатур і скорочень.

Мета цієї статті полягає у представленні власного погляду на розмежування абревіатур та скорочень слів німецькомовних текстів медичного спрямування та способів їх перекладу українською мовою.

Матеріалом дослідження слугували актуальні лікарняні виписки із хвороб хворих, лікарські рекомендації, епікризи, протоколи діагностичних, лабораторних досліджень і проведення операцій.

За визначенням, представленим у короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів, “Скорочення – це спосіб словотвору, суть якого полягає у відсіканні частини основи, що або збігається зі словом, або становить собою словосполучення, об’єднане загальним змістом” [1 : 125].

Абревіатури у нашій роботі ми розглядаємо як складноскорочені слова, що утворені за допомогою складання і виступають як композити “... особливого роду, оскільки при їх утворенні складаються не повні основи, а скорочені» [4 : 281].

Для німецькомовних медичних текстів абревіатури і скорочення є більш характерними, ніж для україномовних, тим більше, це становить проблему для їх розуміння та перекладу. Якщо український дослідник явищ абревіації в українській мові Р.С. Миккульчик, узагальнюючи різні класифікації абревіатур, виділяє два найпоширеніших їх види: ініціальні, які утворюються шляхом складання початкових літер та звуків (*ООН, ВАК*), та абревіатури, які утворюються з допомогою складання частин слів (*автобаза, технагляд, міськвиконком*), то у німецькій мові видів абревіатур виділяють більше [2: 12].

У німецькомовних медичних текстах виділяють два основні види скорочень: лексичні і графічні скорочення. Лексичні скорочення вимовляються у тій формі, у якій вони представлені на письмі, для графічних же скорочень характерне їх повне відтворення в усному мовленні [3].

Лексичні скорочення включають такі види скорочень:

- акроніми або ініціальні скорочення, утворені з початкових літер багатокompонентного слова: *SAMM* (*Schweizerische Ärztgesellschaft für Manuelle Medizin*) – Швейцарська асоціація лікарів – мануальних терапевтів, *MRSA* (*Methicillin-resistenter Staphylococcus aureus*) – золотистий стафілокок, стійкий до метициліну, *die EF* (*die Ejektionsfraktion*) – фракція викиду, *DD* (*die Differentialdiagnose*) – диференціальний діагноз, *GGT* (*Gamma-Glutamyltransferase*) – ГГТ;

- скорочені слова, утворені шляхом скорочення незалежно від морфемних меж. Найчастіше у мові медицини вживаються початкові скорочення, які називаються апокопами, якщо вони складають самостійну лексичну одиницю, напр.: *Sono* (*Sonografie*) – ультразвукове дослідження, *Echo* (*Echokardiographie*) – ехокардіографія, *Hysto* (*Hystologie*) – гістологія, гістологічне дослідження, *Labor* (*Laboratorium*) – лабораторія, *Reha* (*Rehabilitation*) – реабілітація, *Rheuma* (*Rheumatismus*) – ревматизм, *Polio* (*Poliomyelitis*) – поліомієліт. Також при скороченні може залишатися тільки перший склад слова, напр.: *Ca* (*Karzinom*) – карцинома, рак, *Erg.* (*Ergebnis*) – результат, *Pat.* (*Patient*) – пацієнт, або лише приголосні букви, напр.: *Mts* (*Metastasen*) – метастази, *Glc* (*Glucose/Glukose*) – глюкоза, *Hb* (*Hämoglobin*) – гемоглобін, *Ery* (*Erythrozyten*) – еритроцити, *Leuko* (*Leukozyten*) – лейкоцити, *lt. klin. Ang.* (*laut klinischer Angaben*) – згідно з клінічними даними;

- складноскорочені слова, утворені шляхом складання кількох скорочених основ, напр.: *Pharma-Lizenz* (*pharmazeutische Lizenz*) – фармацевтична ліцензія, *Onkochirurgie* (*onkologische Chirurgie*) – онкохірургія, *histopathologische* (*histologische und pathologische*) *Beurteilung* – гістопатологічний висновок; *HDL-Cholesterin* – холестерин ЛПВЩ (холестерин ліпопротеїнів високої щільності), *LDL-Cholesterin* – холестерин ЛПНЩ (холестерин ліпопротеїнів низької щільності), *Gesamt-IgE* – загальний імуноглобулін E.

- буквенно-цифрові скорочення: *PDE-5* – ФДЕ-5, *PR-3* – протеїназа-3, *fT3* – трийодтиронін вільний, *fT4* – тироксин вільний.

До графічних скорочень належать запозичені латинські скорочення, а також позначення мір, одиниць, величин, грошових знаків тощо.

Залежно від сфери вживання пропонуємо поділяти скорочення і аббревіатури, що найчастіше використовуються в німецькомовних медичних текстах на загальні і специфічно-медичні. Загальні скорочення можуть, на нашу думку, використовуватися як у медичній літературі, так і в інших типах текстів різних функціональних стилів, наприклад, *max.* – макс., *min.* – мин., *z. T.* (*zum Teil*) – частково, *lat.* (*lateinisch*) – латинський, *org.* (*organisch*) – органічний, *seitl.* (*seitlich*) – збоку, *bds.* (*beidseits*) – з обох сторін, *tgl.* (*täglich*) – щодня, *abs.* (*absolut*) – абсолютний, *sog.* (*sogenannt*) – так званий, *geb.* (*geboren*) – народився, *gest.* (*gestorben*) – помер, *begl.* (*beglaubigt*) – посвідчено, *vgl.* (*vergleiche*) – порівняй, *u.* (*und*) – і, *i. V.* (*in Verbindung*) – у поєднанні з, *V. a.* (*Verdacht auf*) – підозра на, *Z. n.* (*Zustand nach*) – стан після.

Сферою вживання специфічно-медичних скорочень є переважно медична література. Такі скорочення залежно від функціонально-інформативного навантаження вживаються у досліджуваному матеріалі для представлення відомостей загального характеру (дані про пацієнта, лікаря, медичний заклад тощо), анамнезу і

діагнозу пацієнта (назви хвороб), медичних досліджень (назви досліджень, одиниці вимірювання, назви органів і тканин), лікарських рекомендацій (назви препаратів і хімічних речовин).

Якщо переклад загально-вживаних скорочень не повинен викликати значних труднощів, то переклад специфічно-медичних скорочень часто є складним завданням для перекладача і має підпорядковуватися певній послідовності дій.

Процес перекладу медичних скорочень і аббревіатур передбачає два етапи:

1. дешифрування скорочення, тобто визначення вихідної німецькомовної основи або кореня.

2. відтворення відповідної німецькомовної форми засобами української мови, тобто пошук еквівалентів, які найбільш точно передавали б значення німецькомовного скорочення.

Вже на першому етапі перекладу скорочень перекладач може відчувати труднощі у зв'язку з явищем омонімії, значно поширеним у медицині, коли одна і та ж аббревіатура позначає різні назви за своїм значенням, які проте використовуються у медицині. Для визначення правильного значення перекладач повинен, перш за все, орієнтуватися у макроконтексті, тобто визначити, яку інформацію має представляти певна аббревіатура. Орієнтиром при цьому може виступати її розташування у тексті. Наприклад, якщо аббревіатура розташована на початку тексту, то більша вірогідність того, що вона представляє інформацію загального характеру. Таким чином, аббревіатуру *FA* перекладемо як *лікар* або *лікар-спеціаліст (Facharzt)*. У тестовому блоці, що стосується анамнезу і діагнозу пацієнта, аббревіатура *FA* може перекладатися як *сімейний анамнез (Familienanamnese)* або *фіброаденома (Fibroadenom)*.

Наведемо інші приклади омонімів серед медичних аббревіатур:

AO	1. Aorta	1. аорта
	2. Arbeitsgemeinschaft für Osteosynthesefragen	2. Міжнародна асоціація з вивчення остеосинтезу
LV	1. Linker Ventrikel	1. лівий шлуночок
	2. Linker Vorhof	2. ліве передсердя
OA	1. Oberarzt	1. завідувач відділенням
	2. Oberarm	2. плече
	3. Osteoarthritis	3. остеоартрит
PE	1. Probeexision	1. біопсія; біоптат
	2. Pulmonalembolie	2. легенева емболія
	3. Pleuraerguss	3. плевральний випіт
	4. Perikarderguss	4. перикардіальний випіт
	5. Partialepilepsie	5. часткова епілепсія
	6. psychomotorische Epilepsie	6. психомоторна епілепсія
	7. parenterale Ernährung	7. парентеральне харчування
AS	1. Aortenstenose	1. стеноз аорти

	2. Augensalbe	2. мазь для очей
	3. auris sinistra	3. ліве вухо
KG	1. Körpergewicht	1. маса тіла
	2. Krankengeschichte	2. історія хвороби
	3. Krankengymnastik	3. гімнастика для хворих
	4. Kraftgrad	4. ступінь зусилля
KK	1. Kreatinkinase	1. креатінкіназа
	2. Kehlkopf	2. гортань
	3. Kinderkrankheiten	3. дитячі хвороби; хвороби перенесені у дитинстві
AK	1. Aortenklappe	1. аортальний клапан
	2. Antikörper	2. антитіла
	3. Absorptionskoeffizient	3. коефіцієнт всмоктування
AF	1. Atemfrequenz	1. частота дихання
	2. atriale Fibrillation	2. атріальна фібриляція
Af	Alkoholfrei	без вмісту алкоголю
af	anteflexed	в антефлексії (положення матки)

На другому етапі перекладу медичних скорочень і абревіатур з німецької мови перекладач користується відповідними термінологічними словниками, двомовними медичними словниками, в яких він може знайти відповідний еквівалент одиниці перекладу, медичними довідниками, посібниками, іншими медичними ресурсами, включно електронні ресурси та консультації з лікарями або медичними працівниками, якщо такого еквіваленту немає і переклад абревіатури викликає значні труднощі. Крім перекладу німецьких медичних абревіатур шляхом добору еквівалента, напр.: *DNA* – ДНК, *ZNS* – ЦНС, *WHO* – ВОЗ, застосовуються також такі способи перекладу як транскрипція: *CT* – КТ, транслітерація: *CCP* (*cyclisches citrulliniertes Peptid*) – ЦЦП (циклічний цитруліновий пептид), *FDG* (*Fluordesoxyglukose*) – ФДГ; калькування: *BWK* (*Brustwirbelkörper*) – тіло грудного хребця, запозичення іншомовної абревіатури: *EKG* – ЕКГ, *MRT* – МРТ, описовий переклад: *HBs-Antikörper* – антитіла до поверхневого антигену вірусу гепатиту В, *MCH* – середній вміст гемоглобіну в еритроциті, *MCHC* – середня концентрація гемоглобіну в еритроциті.

Трапляються випадки, коли повна назва німецькою мовою може відтворюватися українською мовою за допомогою абревіатури, напр., *gastroösophageale Refluxkrankheit* – гастроєзофагеальна рефлюксна хвороба (ГЕРХ).

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що під час перекладу скорочення, що використовується у медичному тексті, використовуються різні способи перекладу і, перш за все, пошук відповідного еквівалента, а за відсутності такого еквівалента ефективним способом перекладу є калькування слова, особливо при перекладі складноскорочених слів, і створення таким чином відповідного поняття в українській мові або описовий переклад з метою уникнення неоднозначності при тлумаченні поняття

фахівцями, адже неправильний або неточний переклад медичних скорочень може коштувати життя.

Перспективою подальших досліджень може бути вживання латинських та англійських скорочень у німецькомовних медичних текстах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єрмоленко С. Я. Українська мова : Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Биби́к, О. Г. Тодор. – К. : Либідь, 2001. – 156 с. 2. Микульчик Р.С. Сучасні українські аббревіатури: перспективи і стан дослідження// Вісник Нац. ун-ту “Львівська політехніка”. – 2005. – № 538: Проблеми української термінології. – С. 12–15. 3. Перепечкина С.Е., Акулова Е.В. Сокращения в немецкой медицинской литературе, особенности написания и произношения. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sn-philolsocom.crimea.edu/archiv/2011/uch_24_11fn/012.pdf 4. Шанский Н. М. Очерки по русскому словообразованию / Н. М. Шанский. – М.: URSS, 2010. – 336 с.

Лепухова Н.И., канд. филол. наук

Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя, Нежин

ПЕРЕВОД МЕДИЦИНСКИХ АББРЕВИАТУР И СОКРАЩЕНИЙ С НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

В статье рассматриваются типы сокращений, используемые в немецких медицинских текстах, и способы их воссоздания на украинском языке. Теоретический материал содержит большое количество примеров для иллюстрации и аргументации своей точки зрения.

Ключевые слова: *аббревиатура, сокращение, перевод, эквивалент, калькирование, описательный перевод.*

Liepukhova N., PhD in Philology

Nizhyn Gogol State University, Nizhyn

TRANSLATION OF MEDICAL ABBREVIATIONS AND REDUCTIONS FROM GERMAN INTO UKRAINIAN

The article sheds light on the types of reductions, which are used in German medical texts, and the ways of their translation into Ukrainian. The examples to illustrate the author's point of view have been provided.

Key words: *abbreviation, reduction, translation, equivalent, calquing, descriptive translation.*

Стаття надійшла до редакції 20.02.2017.

СЕМАНТИЧНА ПРОДУКТИВНІСТЬ МЕРОНІМІВ У ФАХОВИХ МОВАХ

У статті досліджується семантична продуктивність меронімів (на прикладі найменувань частин тіла) у галузі термінології німецької та англійської мов. Найменування частин тіла належать до найдавнішого лексичного прошарку лексики, більшість з них мають спільне індоєвропейське походження. Досліджені одиниці характеризуються високим рівнем полісемії, частотністю та великим значенням для людини з погляду її світобачення та категоризації дійсності. Здійснене дослідження свідчить про високий семантичний потенціал найменувань частин тіла – термінів, які є багатим джерелом утворення термінологічних номінацій в різних терміносистемах, особливо в галузі міждисциплінарної термінології. Індекс полісемічності дозволяє зіставити рівень розвитку їхньої полісемії в різних функціональних стилях мови.

Ключові слова: меронім, полісемія, індекс полісемічності, метафора, метонімія.

1. Вступні зауваження. Розвиток сучасних терміносистем потребує системного підходу до вирішення проблеми стандартизації та нормалізації термінології, розрізнення власне термінів та номенклатурних назв, лексикографічної кодифікації результатів лінгвістичної класифікації, про що зауважує, наприклад, професор Т. Р. Кияк у своїй монографії «Заповіді українського термінознавства» [7: 28]. Наголошуючи на тому, що термін має відповідати перш за все рідномовній основі, бути прозоро мотивованим та однозначним [7: 15], автор наголошує на необхідності застосування кількісних та якісних показників під час здійснення словотвірного аналізу тощо. Не можна не погодитися, що дослідження здійснене саме на таких засадах міститиме найбільш об'єктивні та вірогідні результати. Представники школи квантитативної лінгвістики В. В. Левицький, С. В. Кійко, О. Д. Огуй [7: 28; 6; 8; 15] та інші успішно застосовують ці методи також для вирішення проблем лексичної семантики. Коло актуальних для сучасного термінознавства проблем охоплює набагато більше питань, ніж зазначено вище, утім одним з таких важливих аспектів є вивчення лексичних одиниць стандартної / літературної мови, які функціонують у фахових мовах завдяки полісемії, внаслідок семантичної моделі термінотворення. Такі лексичні одиниці належать до базового вокабуляру будь-якої мови та характеризуються значним словотвірним та семантичним потенціалом. Термінологічна лексика, на думку О. В. Суперанської [16: 42], існує в особливих умовах регулювання не тільки мовленнєвими, але й соціальними, юридичними факторами. Певні шари суспільства мають різний рівень зацікавленості у термінології, це позначається на «просуванні вперед» якогось окремого шару термінологічної лексики, форсуванні її розвитку [7: 28-29]. Побутову ж лексику людина отримує у готовому вигляді від попередніх поколінь. Термінологічна лексика щільно пов'язана з літературною мовою [1: 115; 2: 18], яка дуже часто виступає джерелом для утворення нових термінів, й у випадку соматизмів – невичерпним джерелом.

1.1. На меті цієї розвідки дослідити семантичну продуктивність меронімів (лексичних одиниць на позначення частин цілого) на прикладі однієї з найважливіших тематичних груп системи меронімів, а саме – соматизмів у німецькій та англійській мовах [10]. Дослідження спирається на результати двох здійснених дисертаційних досліджень, проектів, які враховують матеріал різноструктурних мов [9; 10]. Йдеться про дослідження типології найменувань частин тіла у індо-європейських та урало-алтайських мовах [9; 26; 27; 29], в межах якого соматизми у германських та слов'янських мовах було досліджено на рівні літературної мови, сленгу та у термінологічній галузі та про розвідку, присвячену системі меронімів у німецькій та англійській мовах на матеріалі більш ніж десяти тематичних груп меронімів, як конкретної, так і абстрактної лексики [10; 28; 11-14].

1.2. До тематичного складу меронімічної лексики належать, наприклад, такі тематичні групи: найменування частин артефактів (частин меблів: нім. *Tischbein* 'ніжка стола', англ. *tabletop* 'поверхня столу'; частин споруд: нім. *Hauswand*, англ. *wall* 'стіна будинку'; інструментів: нім. *Klinge*, англ. *blade* 'клинець', одягу: нім. *Ärmel*, англ. *sleeve* 'рукав'; посуду: нім. *Henkel* 'руків'я (посудини)' і под.), англ. *bottle-neck* 'шийка пляшки'); соматизми: нім. *Ohr*, англ. *ear* 'вухо'; найменування частин рослин: нім. *Ast*, англ. *branch* 'гілка'; локативні: нім. *Zipfel* 'гострий або ж звужений кінчик', англ. *tip* 'кінець, кінчик (пальця, язика, сигари)'; темпоральні: нім. *Vormittag* 'час до полудня', англ. *midday* 'полудень'; квантитативні мероніми: нім. *Drittel* 'третина', англ. *quater* 'чверть'; різні позначення поняття «частина»: нім. *Stück* 'шматок', *Komponente* 'компонент, складова частина', англ. *part, piece* 'частина, шматок' та ін. [10: 58-59].

Об'єктом цієї студії є лексичні одиниці на позначення частин цілого (мероніми), зокрема соматизми в німецькій та англійській мовах, що функціонують у термінологічній галузі.

Предметом цього дослідження є встановлення моделей семантичної деривації, розвитку полісемії, який дозволяє соматизмам (одиницям загальноновживаної мови) функціонувати у якості галузевої та міжгалузевої термінології, визначення їхнього семантичного потенціалу.

1.3. Емпіричний матеріал, представлений у цій студії, базується на дослідженні найменувань частин артефактів [10: 120-147], квантитативних меронімів [10: 185-195; 13], найменувань частин процесів [10: 250-254], власне найменувань поняття «частина» [10: 161-185] у німецькій та англійській мовах загальною кількістю 2268 лексичних одиниць (3070 ЛСВ) у німецькій мові та 1154 лексичні одиниці (3 751 ЛСВ) в англійській мові. Кількість досліджених соматизмів складає 653 лексичні одиниці (1015 ЛСВ) у німецькій мові та 247 (1320 ЛСВ) – в англійській. З-поміж них було виокремлено найбільш частотні та розповсюджені лексичні одиниці (на підставі даних частотних словників), переважно симплекси, які характеризуються високим рівнем полісемії та значним словотвірним потенціалом, їхня загальна кількість: 39 (168) лексичних одиниць у німецькій мові та 47 (415) – в англійській. Істотна різниця у кількості досліджуваних одиниць пояснюється розбіжністю у способах номінації частин тіла в досліджуваних мовах [9: 55-58]. У німецькій мові значна кількість

досліджуваних лексичних одиниць представлена композитними утвореннями, а в англійській – кореневими лексичними одиницями, тобто симплексами, наприклад, англ. *wrist* – нім. *Handgelenk* ‘зап’ястя’ або ж найменуванню частини тіла в одній мові відповідає описове словосполучення атрибутивного або прийменникового типу в іншій [9: 55], наприклад, *Fußsohle* – англ. *sole of the foot*; нім. *Oberarm* – англ. *upper arm*. Для відбору та аналізу мовного матеріалу було використано політехнічні, термінологічні, також тематичні, ідеографічні, етимологічні словники, електронні бази даних (Projekt Deutscher Wortschatz, 1998-2012), енциклопедичні джерела [9: 252-259; 10: 339-342]. Було досліджено семантику соматизмів-термінів, що можуть реалізовувати свої значення незалежно від контексту та не входять до складу термінів-словосполучень. Таке обмеження обумовлене тим фактом, що соматизми є плідним джерелом не тільки семантичного способу термінотворення, тобто перенесення значення, але й словотвірного [19; 20: 258]. Вони є членами багатоконпонентних термінів, входять до складу багатьох термінів-словосполучень, розгляд яких потребує словотвірного та синтаксичного аналізу і є завданням окремого дослідження, яке не може бути представлено в цьому короткому огляді.

2. Семантична продуктивність соматизмів в межах композитних утворень. Слід надати коротку характеристику семантичного потенціалу соматизмів в межах композитних утворень [10: 77-102; 26; 29]. Вихідною гіпотезою цього дослідження є динамічний статус досліджуваних лексичних одиниць, який дозволяє їм бути ‘будівельною цеглою’ для різних понять, у тому числі термінів, у різних функціональних стилях мови [10: 267]. Встановлено, що саме соматизми є найбільш частотними мотивуючими основами нових композитних утворень, як ендоецентричних, так і екзоцентричних. За принципом асоціативної подібності позначуваного поняття, об’єкта до частини тіла людини або тварини утворюються екзоцентричні композити на позначення понять, які вже не є меронімами, а саме – предметів: нім. *Dreifuß* ‘тринога’, *Wandarm* ‘кронштейн’; рослин: *Löwenmaul* (букв. ‘левина паша’) ‘левиний зев’, *Löwenzahn* (букв. ‘зуб лева’) ‘кульбаба’; спортивної термінології: *Doppelkopf* (букв. ‘подвійний + голова’) ‘картярська гра 4-6 гравців із 24 картами у дві гри’, *Oberhand* (букв. ‘затилля’) ‘спортивна перевага’; хвороб: *Klumpfuß* ‘клишоногість’, *Tennisarm* ‘тенісний лікоть, епікондилит плеча’, *Wasserkopf* ‘гідроцефалія’, англ. *flat-foot* (букв. ‘пласка нога’) ‘плоскостопість’, *bighead* (букв. ‘велика голова’) ‘газова гангрена, здуття голови у тварин внаслідок вірусної інфекції’, англ. *frogeye* (букв. ‘жаб’яче око’) ‘кольцева п’ятнистість (хвороба рослин)’; вид тварин: *Rotzunge* (букв. ‘червоний +язик’) ‘малоголова камбала’, *Meerneunauge* ‘морська мінога’, англ. *black-mouth* (букв. ‘чорний рот’) ‘чавича (риба роду тихоокеанських лососів)’, *sharpnose* (букв. ‘гострий ніс’) ‘востроноса акула’ тощо.

Дослідження тематичної групи найменувань частин артефактів (далі НЧА) [10: 134] дозволило зафіксувати у німецькій мові 466 основ, які є повторюваними; найбільш продуктивними серед них виявилися лексеми, які належать до тематичної групи меронімів – найменувань частин тіла (54 основи зафіксовано у якості компонента *B* НЧА-композитів та 16 у якості компонента *A*). 3-поміж проаналізованих НЧА зафіксовано продуктивний компонент *B –kopf*, який у поєднанні з компонентом

A, що позначає або ж артефакт, якому належить *B* (нім. *Duschkopf* ‘насадок душа’), або ж тип функціонування *B* за дією (*Löschkopf* ‘стираюча головка магнітофона’), використовується на позначення різних частин артефактів. Можливим є також використання цієї основи у якості компонента *A*, наприклад, нім. *Kopfteil* ‘передня, носова частина’ (порів. також найменування частин споруд: *Stirnseite* ‘торець’, *Stirnmauer*, *Stirnwand* ‘торчова стіна’). У наведених випадках реалізується значення лексем *Kopf* букв. ‘голова’ та *Stirn* букв. ‘чоло’ – ‘передня частина’ у складі композитів на позначення частин артефактів.

Найбільш продуктивними серед дібраних компонентів *B* – найменувань частин тіла у німецькій мові – є *-kopf* та *-bein*, наприклад, *Stuhlbein* ‘ніжка стільця’. З-поміж інших продуктивних компонентів *B*, такі як *-zunge*, *-rücken*, *-hals*. До менш продуктивних основ – найменувань частин тіла у німецькій мові – у процесі утворення НЧА належать *-bart*, *-brust*, *-fuß*, *-knie*, *-rumpf*, *-zahn*, *-arm*, *-haut*, *-gelenk*, *-nase*, які також стають переважно компонентом *B* НЧА-композитів, наприклад, нім. *Dachhaut* ‘стріха’, *Brückenkopf* ‘передмостове укріплення’, *Schlüsselbart* ‘борідка ключа’ та у нечисельних випадках – компонентом *A*, наприклад, *Schulterkragen* ‘широкий комір, який покриває плечі’. Частка соматизмів-композитів у англійській мові є не такою значною за кількістю (263 ЛО), однак серед досліджених компонентів *A* та *B* зафіксовано велику кількість соматизмів (70 основ), наприклад, компонент – *head* (28 ЛО) є з-поміж них найбільш частотним (англ. *bridgehead* ‘передмостове укріплення’, *doorhead* ‘верхній елемент рами дверей’, *axhead* ‘верхня частина сокири’, *bedhead* ‘узолів’я’), як і у німецькій мові, що пояснюється його давнім походженням та високою частотністю. Продуктивними є також основи-соматизми – *-hand*, *-tooth*, *-nose*, наприклад, англ. *sawtooth* ‘зуб пилки’, а також як компонент *A* НЧА-композитів, наприклад, *nosepiece* ‘наконечник’.

Під час дослідження за допомогою семантичного аналізу із використанням семантичної метамови було проаналізовано мероніми симплекси та мероніми-композити, переважно двокомпонентні детермінативні композити. Представлення семантичних типів меронімів-композитів [10: 61-66] можна продемонструвати на прикладі акціонального семантичного типу меронімів-композитів на позначення частин артефактів [10: 138-139]: **найменування частин артефактів – акціональні композити** (270 ЛО у німецькій мові та 83 у англійській) позначають частину артефакту за об’єктом дії, дією та в межах цього семантичного типу містять, наприклад, такий підтип: «Афікований об’єкт – НЧА», який можна записати формулою ««В впливає на об’єкт *A*/ виконує певну дію над об’єктом *A*», наприклад, нім. *Schulterkragen* ‘широкий комір, який покриває плечі’, *wristband* ‘манжета’ (у німецькій мові 57 ЛО, у англійській – 16). Такі формули тлумачення дозволяють узагальнити та систематизувати семантичні типи меронімів-композитів в межах кожної з виорекмлених тематичних груп.

3. Семантична продуктивність соматизмів-симплексів. Як вже було зазначено, найбільшим семантичним потенціалом характеризуються саме соматизми, представлені симплексами, тому саме вони знаходяться у фокусі цієї студії. Система меронімів характеризується сіткою семантичних переходів унаслідок переносів

значення з одного мероніма на інший, за рахунок розвитку полісемії меронімів, наприклад, найменування частини тіла людини у німецькій мові *Kopf* ‘голова’ характеризується полісемією та має серед інших такі значення, як ‘голівка різних предметів’, ‘голівка рослини’, які ґрунтуються на подібності форми із зазначеною частиною тіла людини. Згідно теорії маркованості такі одиниці є більш частотними та важливими для динаміки мови [3; 21; 22; 25; 30 і т.д.]. Згідно теорії маркованості мовних елементів, тобто наявності у кожного явища певних диференційних ознак, прості мовні явища маркуються у простіший спосіб, ніж складні [24]. Якщо у мові наявне певне марковане явище, то повинно бути і певне немарковане явище; маркованих явищ у мові не може бути більше, ніж немаркованих, при цьому немарковані форми є більш частотними порівняно з відповідними маркованими формами [22: 104]. Марковані форми характеризуються більшою регулярністю, а немарковані – варіативністю і так ін. [17: 10]. Було визначено базові семантичні ознаки таких соматизмів, наприклад, партитивна, функціональна, локативна семантична ознаки тощо [10: 51-57]. Саме комбінація цих семантичних ознак впливає на розвиток певних моделей семантичної деривації, наприклад, на підставі асоціативної подібності за розташуванням, за функцією тощо, як правило, за рахунок антропоморфної метафори.

3.1. Критерії здійсненого дослідження. Для повного аналізу семантики соматизмів-термінів важливим є встановлення співвідношень між термінами та лексикою літературної / стандартної мови. Т. Журавльова виокремлює ознаки лексичного складу літературної мови, які вважає притаманними й термінологічній лексиці (на відміну від сленгової та жаргонної лексики), з-поміж яких: упорядкованість; нормативність; стабільність; обов'язковість для всіх носіїв певної мови; універсальність, що забезпечує обслуговування всіх галузей суспільного життя [4: 8-9]. Отже, для забезпечення більш комплексного та детального аналізу семантичної продуктивності досліджуваних соматизмів у галузі термінології варто зіставити отримані дані із даними, отриманими під час відповідного аналізу їхньої семантики у літературній мові та у сленгу, жаргоні, як найбільш емоційно забарвленому нон-стандартному прошарку лексики.

Критерієм, який дозволить зіставити результати здійсненого дослідження рівня полісемії соматизмів, став індекс полісемічності [9: 87; 18: 145], який становить співвідношення між кількістю лексем у відношенні до кількості значень, які вони виражають. Такий підхід дозволяє отримати загальну картину функціонування соматизмів у термінологічній галузі. Існування соматизмів-термінів, утворених шляхом семантичної деривації, розвитку полісемії свідчить про високий рівень семантичного потенціалу соматизмів, їхньої адаптації до терміносистеми мови як потенційних донорів для утворення необхідної міжгалузевої та галузевої термінології. Зіставлення рівня їхньої полісемії із рівнем полісемії соматизмів у стандартній мові та у сленгу дає можливість узагальнити дані про динаміку семантичної структури меронімів, зокрема соматизмів у лексичній системі мови.

3.2. Зіставний аналіз семантики соматизмів у галузі термінології, у стандартній мові та у сленгу. Красномовним фактом на користь підтвердження високої семантичної продуктивності соматизмів у фахових мовах є відосткове зіставлення кількості

соматизмів, які є широко розповсюдженими та активно функціонують у літературній мові в зіставленні з нон-стандартом (сленгом) та термінологічною галуззю [26: 154]. Слід зазначити, що у порівнянні з кількістю досліджуваних соматизмів у сленгу німецької та англійської мов, як нонстандартному стилі мовлення (43,4% від загальної кількості вибірки у стандартній мові), кількість соматизмів-термінів становить 59,7% від вибірки у стандартній мові, що свідчить про більшу семантичну продуктивність соматизмів у галузі термінології, аніж у сленгу. Кількісний аналіз рівня полісемічності соматизмів-термінів подано у нижченаведеній таблиці 1:

Таблиця 1

Кількісний аналіз рівня полісемічності соматизмів у галузі термінології

Мова	Кількість соматизмів	Кількість значень соматизмів	Індекс полісемічності соматизмів-термінів
Німецька	39	169	4,33
Англійська	47	415	8,82

Так, наприклад, в англійській лексеми *head* ‘голова’ зафіксовано 46 значень, англ. *face* ‘обличчя’ має 25 значень, *leg* ‘нога’ – 22 значення, у нім. лексеми *Fuß* ‘стопа’ реєструється 16 значень, в лексеми *Nase* ‘ніс’ – 12, *Zunge* ‘язик’ – 11 значень (в українській мові максимальна кількість переносних значень у наведених лексем становить 2–3 значення). Дані дослідження соматизмів стандартної мови підтверджують максимальну кількість значень соматизмів в англійській мові в обсязі від 17 до 22 ЛСВ, у німецькій – 10–11 ЛСВ, у сленгу максимальна кількість зафіксованих значень становить близько 10 ЛСВ, найбільший семантичний обсяг характеризує соматизми в англійській мові. Нижче наводяться дані зіставного аналізу рівня полісемічності соматизмів у стандартній / літературній мові, у сленгу та у термінологічній галузі.

Таблиця 2

Зіставний аналіз рівня полісемічності соматизмів у стандартній мові, у сленгу та соматизмів-термінів

Мова	Індекс полісемічності соматизмів у стандартній мові	Індекс полісемічності соматизмів у сленгу		Індекс полісемічності соматизмів-термінів	
			Різниця порівняно зі стандартною мовою		Різниця порівняно зі стандартною мовою
Нім.	2,97	2,34	– 0,63	4,33	+ 1,36
Англ.	5,48	2,82	– 2,66	8,82	+ 3,34

Згідно наведених показників можна зробити висновок про те, що в обох досліджуваних мовах індекс полісемічності соматизмів у галузі термінології є не просто високим, але навіть перевищує відповідний показник у стандартній мові або ж сленгу. На перший погляд такий факт є неочікуваним, адже терміни, як відомо, характеризуються вмотивованістю однозначністю та тяжіють до моносемантичного розвитку, адже мають бути стислими та конкретними для кожної фахової царини. Утім саме прозора вмотивованість [5: 9] соматизмів-термінів робить їх важливим донором, в першу чергу, для міжгалузевої термінології. Це сприяє розвитку їхньої полісемії у термінологічній галузі. До того ж такі ознаки як лаконічність (оскільки йдеться переважно саме про соматизми-симплекси), наявність семантичних ознак партитивності, локативності, функціональності (власне інструментальності) спричиняються розвитку предметних значень, необхідних для формування семантичного обсягу соматизмів-термінів технічного гатунку [23: 35]. Соматизми демонструють навіть більшу продуктивність у галузі предметних та точних понять, ніж у галузі емоційно забарвленої лексики, таким чином рівень полісемії соматизмів у галузі термінології в англійській мові (8,82) є набагато вищим, ніж у стандартній мові (5,48) або ж у сленгу (2,82). У німецькій мові рівень полісемічності соматизмів-термінів (4,33) є також вищим, ніж у стандартній мові (2,97) або ж у сленгу (2,34), але різниця є не такою великою, як між рівнем полісемічності соматизмів в англійській мові. Соматизми в німецькій мові характеризуються відносною збалансованістю та стабільністю рівня полісемічності у різних функціональних стилях мови.

3.3. Розвиток полісемії соматизмів-термінів. Соматизми, які стають невичерпним джерелом поповнення різних терміносистем за рахунок семантичної деривації (не враховуючи словотвірні моделі), вказують на антропоцентричне спрямування людського світогляду, на здатність проводити яскраві паралелі між техногенним світом, створеним людиною, та зовнішнім природним середовищем, своїм власним тілом [14]. Антропоморфна метафора визначає формування безлічі моделей утворення переносних значень соматизмів у термінологічній галузі та засвідчує можливість їхнього утворення відразу у декількох терміносистемах на підставі різних асоціацій, наприклад: англ. *head* (букв. ‘голова’), полігр. ‘верх, початок’, буд. ‘верхній брус віконної або ж дверної коробки’, машинобуд. ‘бабка станку’, гідр. ‘головна споруда’, авто. ‘головка циліндру’; англ. *face* (букв. ‘обличчя’), архіт. ‘фасад, вид спереду’, гірн. ‘забій’, геол. ‘грань, фаска, межа’, англ. *knee* (букв. ‘коліно’), тех. ‘коліно’, мат. ‘перелам характеристики’; укр. *бік* – мат. ‘сторона рівняння’, геол. ‘бік вироботки’; рос. *голова* – буд. ‘голова сваї’, геол. ‘голова пласта’, трансп. ‘голова поїзда’; нім. *Rumpf* (букв. ‘тулуб’), мор. ‘корпус судна’, фіз. ‘ядро атома’; нім. *Scheitel* (букв. ‘ті’мя’), архіт. ‘замок арки’, астр. ‘зеніт’.

До найбільш продуктивних моделей утворення переносних значень соматизмів-термінів належать метафоричні моделі (163 значення в німецькій та 386 в англійській мові), 3- поміж них переноси: на **позначення частин різних предметів** на підставі подібності за формою, функцією, розташуванням (152 значення в німецькій мові та 351 – в англійській), наприклад, нім. *Fuß* (букв. ‘стопа’) ‘лапа електродвигуна, основа зубця пилки’; нім. *Kopf* (букв. ‘голова’), тех. ‘головка’, *Rumpf* (букв. ‘тулуб’) ‘корпус

судна', англ. *arm* (букв. 'рука') 'лопать, важіль', *foot* (букв. 'стопа') 'ніжка виробу зі скла', *hand* (букв. 'кість руки') 'кість руки робота', *jaw* (букв. 'щелепа') 'затискач, лещата'; на **позначення частин рослин**: нім. *Kopf*, англ. *head* (букв. 'голова') 'голівка, маківка квітки, качан капуста', англ. *trunk* (букв. 'тулуб') 'стовбур дерева'; на **позначення частин неживої природи**: англ. *neck* 'вузька протока' тощо.

Метонімічні моделі переносів є менш продуктивними (в досліджуваних соматизмів зафіксовано лише 6 значень, утворених за метонімічною моделлю переносу в німецькій мові, та 29 – в англійській), з-поміж них, наприклад, такі моделі переносу з позначення частини тіла на позначення: одиниць міри, наприклад, нім. *Fuß* (букв. 'стопа') 'фут', англ. *head* (букв. 'голова') 'висота стовбуру рідини, висота споруди в світлі'; на позначення того, що виробляється за допомогою певної частини тіла людини як інструмента, на результат діяльності, функціонування певної частини тіла, наприклад, англ. *arm* (букв. 'рука') 'дозвіл на запуск, активізація'; на позначення людини або групи людей, наприклад, англ. *hand* (букв. 'кість руки') 'робітник', 'екіпаж, команда судна' тощо. Домінування метафоричних моделей переносу значення під час розвитку полісемії соматизмів у галузі термінології свідчить про їх значний рівень апроксимації і конкретності водночас, вони дозволяють описати значну кількість деталей ірзних предметів, устаткування у техніці без надто вузької спеціалізації відповідних назв. Продуктивність соматизмів-термінів, утворених шляхом семантичної деривації у різних галузях науки та техніки, виробництва варіюється. Найбільший рівень полісемії розвивається у соматизмів, які функціонують як міжгалузеві терміни (133 значення у німецькій мові та 82 – в англійській). Соматизми, що функціонують у якості галузевих термінів, вживаються, в першу чергу, на позначення конкретних, точних понять у машинобудівництві, будівництві, транспортній галузі, металургії, гірничій, морській справі, текстильній галузі, робототехніці, електриці, поліграфії тощо. Вони можуть також позначати поняття з вищим рівнем абстрактності у математиці, фізиці, астрономії та інших фундаментальних та прикладних галузях знання. Значна їх кількість функціонує в якості медичних чи біологічних термінів, що пояснюється характером їх прямого значення. Значна кількість переносних значень в проаналізованих лексичних одиницях фіксується в: **будівництві**: нім. *Fuß* (букв. 'стопа') 'база колони', *Busen* (букв. 'груди') 'накладка рамної пилки', *Unterarm* (букв. 'передпліччя') 'ніжний хобот (зварювального апарата)', англ. *foot* (букв. 'стопа') 'підмурак фундаменту', *arm* (букв. 'рука') 'стріла крану', *nose* (букв. 'ніс') 'виступ, поясок'; **транспортній галузі**: нім. *Rumpf* (букв. 'тулуб') 'фюзеляж літаку', *Zunge* (букв. 'язик') з.-д. 'гостряк стрілки', англ. *arm* (букв. 'рука') 'гондола двигуна', *finger* (букв. 'палець') 'бігунок (системи запалювання двигуна)', *shoulder* (букв. 'плече') 'брівка шляху'; **морській справі, що включає будівництво судів та промислову ловлю риби**: нім. *Bauch* (букв. 'живіт') 'нижня частина судна від кіля до кільсона', *Wade* (букв. 'литка') 'невід, дрефтерна сітка', *Rippe* (букв. 'ребро') 'шпангоут', англ. *heel* (букв. 'п'ята') 'статичний крен', *knee* (букв. 'коліно') 'книця', *leg* (букв. 'нога') 'відрізок морського шляху', *shank* (букв. 'гомілка') 'веретена (весла, якоря)', **текстильній галузі**: нім. *Fuß* (букв. 'стопа') 'п'ятка трикотажної голки', *Zunge* (букв. 'язик') 'язичок, клапан голки', *Sohle*

(букв. 'ступня') 'слід панчішного виробу', англ. *leg* (букв. 'нога') 'форма для оброблення або ж бракування', *calf* (букв. 'литка') 'бортик носка'; **металургійній галузі** (переважно в англійській мові): англ. *heel* (букв. 'п'ята') 'дзеркало ванни розплавленого металу', *lip* (букв. 'губа') 'зливний носок', *skull* (букв. 'череп') 'охолодь'.

4. Висновки

Проведене дослідження семантики соматизмів у термінологічній галузі дає можливість зробити такі узагальнення:

4.1. В процесі семантичного розвитку соматизмів-термінів діють ті самі закономірності, що й у процесі розвитку полісемії соматизмів у стандартній мові. Під час розширення їхнього семантичного обсягу домінують метафоричні моделі переносу, а саме антропоморфна метафора.

4.2. Семантична деривація є потужним механізмом утворення нових термінологічних одиниць за рахунок лексики, яка входить до базового вокабуляру будь-якої мови, а відтак має прозору мотивацію, може бути схожою у генетично споріднених мов та добре запам'ятовується та сприймається носіями мови різних соціальних прошарків.

4.3. Достатній рівень конкретності, мотивованості та апроксимації робить соматизми-терміни важливим донором для міжгалузевої термінології. Соматизми-галузеві терміни фіксуються в багатьох галузях фундаментальних та прикладних наук та становлять важливу частину їх термінологічної бази. Зазначене свідчить про важливість їхнього дослідження для стандартизації та зіставлення термінологічних систем різних мов.

4.4. Дослідження семантики соматизмів у галузі термінології дозволило оцінити семантичний потенціал соматизмів загалом та визначити особливості розвитку їхньої полісемії. Отримані дані свідчать про те, що антропоморфна метафора робить соматизми потужним джерелом утворення нових значень у різних функціональних стилях мови. Досліджувана тематична група меронімів є важливим центром сприйняття дійсності для людини, вона є осередком когнітивних процесів людини, бо людина пізнає дійсність через сприйняття та відчуття свого тіла. Етимологічні дані та дані синхронічного аналізу підтверджують той факт, що на протязі багатьох століть тематична група соматизмів не втрачає свого значення для людини, на відміну від інших шарів лексики, що старіє й виходить з ужитку. Тож базова, давня за походженням лексика залишається актуальною й стабільною у свідомості людини та є потужним джерелом розвитку фахової термінології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Блинкена А. Н. Соотношение научных терминов и общепотребительной лексики / А. Н. Блинкена. – Рига: Из-во «Зинатне», 1973. – 336 с.
2. Даниленко В. П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов / В. П. Даниленко // Исследования по русской терминологии: Сб. науч. тр. – М.: «Наука», 1971. – С. 7–68.
3. Дресслер В. Об обязательной силе естественной морфологии / В. Дресслер // Вопросы языкознания. – 1986. – № 5. – С. 33–46.
4. Журавлева Т. А. Особенности терминологической номинации. – М.: Ин-т. языкознания РАН, 1995. – 95 С.
5. Канделаки Т. Л.

Семантика і мотивованість термінів / Т. Л. Канделаки. – Из-во “Наука”, 1977. – 168 с. 6. *Кійко С.* Статистичні дослідження полісемії дієслів сучасної німецької мови / С. Кійко, В. Левицький // Проблеми квантитативної лінгвістики : зб. наук. праць. – Чернівці : Рута, 2005. – 352 с. 7. *Кияк Т. Р.* Заповіді українського термінознавства: монографія / Т. Р. Кияк. – Чернівці: Букрек, 2014. – 56 с. 8. Левицький В. В. Лексична полісемія та квантитативні методи її дослідження // Мовознавство. – 2003. – № 4. – С. 17–25. 9. *Материнська О. В.* Типологія найменувань частин тіла : [монографія] / О. В. Материнська. – Донецьк : ДонДУ, 2009. – 295 с. – (Типологічні, зіставні, діяхронічні дослідження ; Т. 5). 10. *Материнська О. В.* Меронімічні відношення в лексичній системі німецької та англійської мов : [монографія] / О. В. Материнська. – Донецьк : Всеукраїнське держ. багатопрофільне видавництво Донбас, 2012. – 360 с. (Типологічні, зіставні, діяхронічні дослідження. – Т. 8.). 11. *Материнська О. В.* Механізми утворення меронімів у німецькій мові / О. В. Материнська // Мовознавство. Науково-теоретичний журнал інституту мовознавства ім. О.О. Потебні та українського мовно-інформаційного фонду НАН України. – Київ: Видавничий дім «Академперіодика» НАН України, 2012. – № 4 (266). – С. 63–74. 12. *Материнська О. В.* Моделювання меронімічних відношень у лексичній системі мови / О. В. Материнська // Мовознавство. Науково-теоретичний журнал інституту мовознавства ім. О.О. Потебні та українського мовно-інформаційного фонду НАН України. – Київ: Видавничий дім «Академперіодика» НАН України, 2013. – № 6 (273). – С. 58–67. 13. *Материнська О. В.* Квантитативні мероніми у німецькій та англійській мовах // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки (Мовознавство): Кіровоград : Видавець Лисенко В.Ф., 2015. – Вип. 137. – С. 29-36. 14. *Материнська О. В.* Антропоцентризм як базовий принцип формування меронімічних відношень у мові / О. В. Материнська // Studia Linguistica: зб. наук. праць / редколегія: відпов. ред. І.О. Голубовська: Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2016. – Вип. 9. – С. 299-308. 15. *Огуй О. Д.* Полісемія в синхронії, діяхронії та панхронії: Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові та мовах Європи / О. Д. Огуй. – Чернівці : «Золоті літаври», 1998а. – 370 с. 16. *Суперанская А. В.* Общая терминология. Терминологическая деятельность. – М.: Ин-т этнологии и антропологии РАН, 1993. – 288 с. 17. *Успенский Б. А.* Часть и целое в русской грамматике / Б. А. Успенский. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 128 с. – (Язык. Семиотика. Культура. Series minor). 18. *Шафиков С. Г.* Языковые универсалии и проблемы лексической семантики / С. Г. Шафиков. – Уфа: Изд-во Башкирского ун-та, 1998. – 251 с. 19. *Andersen E.* Lexical Universals of Body-Part Terminology / Elaine Andersen / Universals of human languages. – Vol. 3. Word structure. – Stanford, California: Stanford University Press, 1978. – P. 335–368. 20. *Blanco C. M.* Das bildliche Potenzial der deutschen Körperteil-bezeichnungen: eine historische Darstellung seit indogermanischer Zeit / C. M. Blanco // Muttersprache. – 1999. – Jg.9. – № 3. – S. 246 – 260. 21. *Dressler W.* On word formation. Natural Morphology / Wolfgang Dressler // Wiener Linguistische Gasette. – 1981. – № 26. – S. 3–13. 22. *Dressler W.* Sources of markedness in language structures / Wolfgang Dressler, Katarzyna Dzubalska-Kolaczyk, Rossella Spina // Folia Linguistica Historica. Societas Linguistica Europaea – 2001. – XXII / 1-2. – S. 103-135. 23. *Hums L.* Zur Klassifizierung der Benennungen für Körperteile in übertragener Verwendung // Sprachpflege. – 1988. – Jg-37. – H.3. – S. 35-37. 24. *Ludwig R.* Markiertheit / Ralf Ludwig // Language typology and language universals / Sprachtypologie und sprachliche Universalien. – Berlin, New York : Walterde Gruyter, 2001. – V. 1. – P. 400–418. 25. *Mayerthaler W.* Morfologische Natürlichkeit. – Wiesbaden: Akademische Verlagsgesellschaft Athenaiion, 1980. – 230 S. 26. *Materynska O.* Typologie der Körperteilbenennungen: [Monographie / [Hgg. A. Kaṭny, K. Lukas, C. Schatte] / Olena Materynska. — Frankfurt am Main, Berlin,

Bern, Bruxelles, New-York, Oxford, Warszawa, Wien: Peter Lang, 2012. – 246 S. (Danziger Beiträge zur Germanistik. – Bd. 41.). 27. *Materynska O.* Typologische Verallgemeinerungen im Bereich der Meronymie / Olena Materynska // Vielheit und Einheit der Germanistik weltweit : Akten des XII. internationalen Germanistenkongresses, Warschau 2010. Interkulturelles Verstehen und Konstruktives Vergleichen. Band 13 : Formen literarischer und interkultureller Zusammenarbeit. — Frankfurt am Main u.a. : Peter Lang, 2012a. – S. 161–168. 28. *Materynska O.* Meronymie im Deutschen und Englischen / Olena Materynska // Semantik und Pragmatik im Spannungsfeld der germanistischen und kontrastiven Linguistik. – Frankfurt am Main u.a. : Peter Lang, 2013. – S. 71–81. (Donezk Studien zur Germanistik, kontrastiven und diachronen Linguistik – Bd. 1.) 29. *Materynska O.* Teil-Ganzes Beziehungen im interkulturellen Vergleich // [Festschrift für Prof. A. Kačny zum 65. Geburtstag / Olena Materynska. – Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxelles, New-York, Oxford, Warszawa, Wien : Peter Lang, 2014. – S. 357–369 (Danziger Beiträge zur Germanistik. – Bd. 48. 30. *Wurzel W.* Inflectional morphology and naturalness / Wolfgang Ulrich Wurzel. – Dordrecht, Netherlands, Boston : Kluwer Academic Publishers, 1989. – 219 p.

**Материнская Е.В., д. филол. н., доц.
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев**

СЕМАНТИЧЕСКАЯ ПРОДУКТИВНОСТЬ МЕРОНИМОВ В ОБЛАСТИ ТЕРМИНОЛОГИИ

В статье исследуется семантическая продуктивность меронимов (на примере наименований частей тела) в области терминологии немецкого и английского языков. Наименования частей тела принадлежат к наиболее древнему по происхождению слою лексики, большинство из них имеют общее индоевропейское происхождение. Исследованные лексемы характеризуются высоким уровнем полисемии, частотностью, большим значением для человека с точки зрения восприятия и категоризации действительности. Результаты исследования свидетельствуют о высоком семантическом потенциале наименований частей тела в качестве терминов, которые являются мощным источником образования терминологических номинаций в разных терминологических системах, особенно в области междисциплинарной терминологии. Индекс полисемичности позволяет сопоставить уровень развития их полисемии в разных функциональных стилях языка.

Ключевые слова: мероним, полисемия, индекс полисемии, терминология, метафора, метонимия.

**Materynska O.V., Dr. habil., Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv**

SEMANTIC PRODUCTIVITY OF MERONYMS IN THE TERMINOLOGICAL FIELD

This paper deals with the research of the semantic productivity concerning meronyms (exemplified by the human body parts names) in the terminological field of German and English. The names of the body parts belong to the most ancient lexical layer, many of them have the common Indo-European origin. The analyzed lexemes are characterized by the high level of polysemy, high frequency of occurrence, by their great importance for the human being in terms of the world perception and categorization. The conducted research reveals their great semantic potential in creating new terms in different terminological systems; they appear to be a rich source of polysemantic terms, especially in

the field of inter-branch terminology. The introduced index of polysemy helps to compare the ability of developing polysemy in different functional styles of the language.

Key words: *meronym, polysemy, index of polysemy, terminology, metaphor, metonymy.*

Стаття надійшла до редакції 5.05.2017.

УДК 811.111'25

Мелашенко Д., студентка,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОСОБИСТІСНА КОМПЕТЕНЦІЯ ПЕРЕКЛАДАЧА: ПРАГМАТИКА І ПОЕЗІЯ

Ця стаття присвячена особистісній компетенції перекладача та факторам її впливу на перекладацьку діяльність. Метою роботи є лаконічний огляд теоретичних засад поняття «особистісна перекладацька компетенція», поданих у низці теорій перекладу, запропонованих вітчизняними та закордонними науковцями у сфері транслятології, аналіз поняття на прикладі перекладу поетичних творів.

Ключові слова: *перекладознавство, перекладацькі компетенції, особистісна компетенція, індивідуальна компетенція, літературний переклад, переклад поетичних творів, емпатія.*

Визначення перекладацької компетенції насамперед у німецькій транслятології необхідно розглядати з різних точок зору, оскільки це поняття не є однозначним, має аверс і реверс. З одного боку, перекладацька компетенція (ПК) розуміється як «здатність перекладати на фаховому рівні». Іншою стороною медалі є визначення ПК як «номенклатура знань, навичок та умінь, необхідних для забезпечення згаданої здатності». Обидва визначення належать сучасному українському науковцю Леоніду Черноватову і відображають амбівалентну природу терміну «компетенція». Черноватий послуговується також поняттям фахової перекладацької компетенції (ФПК) для позначення сукупності вроджених або ж набутих здатностей і навичок, які вирізняють професійного висококваліфікованого перекладача і є для нього характерними [11: 84]. Важливо зазначити, що в українській мові семантичний зміст обох визначень виражений різними поняттями: існує суттєва різниця між компетентністю (рівнем професійного розвитку) та компетенцією (сукупністю знань і навичок). Німецькомовні джерела в обох значеннях подають термін «Kompetenz».

Згідно з Гертом Єгером, ПК визначається як особлива комбінація навичок, необхідних для певної перекладацької дії [6: 140]. У центрі уваги стоїть казуальність компетенцій, що задіяні у синхронній перспективі з оглядом на ситуацію та контекст. Точка зору української дослідниці Пізіної суголосна цій думці, вона пояснює ПК як „сукупність знань і навичок перекладача, що лежить в основі або допомагає перекладачеві здійснювати професійну діяльність і становить *систему, компоненти*

якої є взаємопов'язаними" [10: 3]. Звернімо увагу на те, що ми зосереджуємося безпосередньо на теоретичних засадах, а не на перекладацькому кейс-менеджменті, тому існує необхідність висвітлювати поняття ПК в системі парадигматичних взаємозв'язків, а саме підкреслити, що в рамках одного замовлення перекладач дуже рідко мусить застосовувати повний набір компетенцій, якими володіє. З цієї причини важливішу роль відіграє питання, якими знаннями та навичками він теоретично, а також і практично **спроможний** скористатися.

Якщо ми здійсимо спробу визначити місце особистості перекладача в цій теоретичній системі, виявиться, що лише деякі науковці торкаються у своїх працях питання особистісної ПК. У монографії "Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах" українська дослідниця Марія Іваницька наголошує, що за останні 60-70 років проблема індивідуальних особливостей у перекладі підіймалась доволі рідко. Перевага надавалась так званому **лінгвоцентризму**, а постать самого перекладача залишалась у периферії. В монографії представлені герменевтична модель Пепке, класичні теорії Леві, згадуються роботи Штольце та Вільсса [7: 14]. Загалом варто зазначити, що наукова традиція сфери схиляється до пояснення того, чим **має** бути перекладач (стратегії, приписи, техніки, усе, що можна вивчити і чому можна навчитися), ігноруючи при цьому питання, чим він бути може (унікальний вплив психологічного складу особистості, поведінкових паттернів, психологічних акцентуацій і т.п.).

Надалі в цій роботі ми спиратимемось на термінологію та категоризацію, запропоновану Л. Черноватим. Згідно з його тезами, ФПК доцільно розділяти на п'ять основних перекладацьких компетенцій. До них належать *білінгвальна, екстралінгвістична, перекладацька, особистісна та стратегічна* компетенції. До складу особистісної компетенції Черноватий відносить такі аспекти, як психофізіологія перекладу, морально-етична складова, субкомпетенція саморозвитку, фахово-соціальна компетенція (комунікативні стратегії у фахових колах) [11: 85].

Навички, що за Л. Черноватим належать до особистісної компетенції, російська дослідниця А. Маркова поділяє на дві групи, проводячи демаркаційну лінію між *особистісною компетенцією*, до якої належать психологічна самореалізація та самовдосконалення, а також здатність до самовираження, та *індивідуальною компетенцією*, в склад якої входить самоорганізація, врівноваженість та професійний розвиток [9: 34]. Логіка цього поділу автором не обґрунтовується, та в загальному контексті праці її можна пояснити наступним чином: особистісна компетенція бере за основу креативне начало і спирається на ідентичність постаті перекладача, тоді як індивідуальна компетенція стосується передусім контролю, а, отже, заснована на конструктній волі.

Модель групи ПАКТЕ (PACTE-Gruppe) з Барселонського автономного університету, а також модель Альбрехта Нойберга не передбачають особистісної компетенції як варіанту та обмежуються позаіндивідуальними ПК. Ці моделі коментують постать перекладача побіжно і зазначають її у формі «психофізіологічних компонентів та індивідуальних особливостей» (PACTE-Gruppe) або ж подають окремі

складові, що стосуються індивідуальності (поняття heterogenity, open-endedness, creativity у А. Нойберга) [5: 327-342].

Деякі дослідники виходять за межі методології, заснованої за принципом розподілу на компетенції, і вдаються до описативного методу. У статті А. Маркової (Marková) йдеться про *особисті задатки/передумови (persönliche Voraussetzungen)*, які поділяються на інтелектуальні та психічні. До першої групи належать логічне мислення, здатність до аналізу, високий рівень креативності, здатність до самокритики, інтуїція, комунікативна підготовленість та комунікабельність). Друга група включає здатність до концентрації, емоційну врівноваженість, витримку, терпіння, психологічну гнучкість, толерантність до фрустрації та емпатію (*Einfühlungsvermögen*). Окремо Маркова зазначає також мовні здібності перекладача [3: 34].

Павел Куб'як вказує на існування позитивної кореляції між впевненістю у собі та якістю перекладу, що в свою чергу свідчить про неопосередкований зв'язок між особистістю перекладача та процесом і результатом перекладу [2: 65].

У магістерській роботі Мартіни Томечкової підіймається широке коло питань, що стосуються особистості перекладача. Молода дослідниця зазначає низку необхідних навичок, серед них мовні, фахові, моральні, інтелектуальні, психічні та психофізіологічні компетенції. Вона також наголошує на значенні емпатії і підкреслює, що „*без емпатії діяльність перекладача не уявляється можливою*“ [4: 61].

Проблеми впливу особистості перекладача на перекладацьку діяльність торкається Франк Кьонігс у праці «Übersetzen in Theorie und Praxis: Ansatzpunkte für die Konzeption einer Didaktik der Übersetzung», зазначаючи наступне: „*При кожному оновленні інформації карти знання також тасуються заново, і людина приймає рішення, які з них залишити в грі, а які в даному випадку краще відкласти. При цьому цікаво було б виявити, за якими саме закономірностями ментальна колода знань перемішується заново*“ [1: 54].

Чим більше оригінальний текст схиляється до лірики, тим більшого значення набувають психологічно-емоційні характеристики перекладача. Звісно, мова йде не про лірику в сухо-літературознавчому структуралістичному сенсі, де вона розуміється як ритмічно і мелодично організований текст. На увазі мається зображена в «Поетиці» Арістотеля безпосередня передача внутрішніх порухів душі, що відзначена точністю та глибиною рефлексії.

Суб'єктивність висловлювання вимагає від перекладача не лише тонкого відчуття тексту, але і «здатності знайти правильний кут відмінності, що є неунікною, між оригінальним текстом та перекладом» [12:43]. Дослівний переклад рідко буває влучним, навіть коли мова йде про прозові тексти, що ж стосується текстів лірики, то така перекладацька сировина має право на існування лише у якості початкового варіанту. У цьому випадку буквальність не додає поетичному твору точності, але робить його банальним. Це питання філігранної внутрішньої форми мовних структур, тому, як не парадоксально, переклад римованих текстів часто виявляється простішим, аніж робота з верлібром: з ритмомелодики перекладеного тексту можна принаймні зрозуміти,

що це поетичний твір, в той час як недбало перекладений верлібр буде виглядати як набір випадкових слів.

Торкаючись проблеми ритмомелодичної організації тексту, наголосимо на тому, що далеко не кожен текст, наділений ритмікою і римуванням, годен вважатися ліричним твором. Порівняймо для прикладу два зразки тексту, що підпорядковуються законам античного гекзаметру. Перший двовірш належить перу Павла Тичини:

Загупало в двері прикладом, заграло, зашкрябало в шибку.

– Ану одчиняй, молодице, чого ти там криєшся в хаті?

Поетичний текст вирізняється класичною для гекзаметру шестистопною ритмікою, слугує для створення величі або повільної поважності зображуваного; віршований розмір цього уривка співвідноситься з його змістом, стилістичними засобами виразності (синонімічний ряд), синтаксичними особливостями (поділ речення на синтагми) та ін.

Тепер розглянемо класичний вже приклад з радянського побуту:

Граждане, не заслоняйте стекол кабины шофера.

Дверь открывает шофер на основной остановке.

Так само, як і попередні, ці рядки побудовані шестистопним дактилем, але ніяких додаткових смислових конотацій така організація тексту не привносить. З точністю до навпаки, мовні пуристи радять у публічних текстах та діловому стилі загалом уникати випадкових рим, асонансів, тавтологій, зайвих повторів – тобто того, що стає у нагоді при створенні досконалого поетичного тексту.

Аби осучаснити це протиставлення між віршем технічним і віршем поетичним, звернімо увагу на те, що поетичну метрику нерідко можна виявити в публічних оголошеннях, надписах на стендах, табличках, попередженнях та ін. Це і амфібрахій у «*Паління вбиває*», і майже цілком чистий (з кількома пирихіями) п'ятистопний хорей «*Обережно, двері зачиняються*». Відокремлювати від сфери поезії слід також і численні рекламні гасла на кшталт «*Кока-Кола – радість навколо*», у яких ані рима, ані ритм не мають стосунку до лірики, виконуючи суто прагматичну функцію повернення уваги споживача.

При цьому переклад рекламних гасел – справа дещо простіша, аніж переклад поетичний, оскільки інформаційно-емоційний зміст цих фраз майже завжди лежить на поверхні. Вільгельм Левік, російський перекладач і поет ХХ століття, писав про поетичний переклад, що в його рамках «можна створити лише подібний твір, який буде схожим на текст першотвору, як схожий брат на сестру, а діти на батьків» [8]. Необхідно відчувати нервовий імпульс, яким породжений вірш, з надзвичайною точністю, тому емоційний інтелект та емпатія виконують провідну функцію.

Поетичний переклад у суті свій покладається на сакральний момент злиття з ліричним героєм, коли життя автора, його почуття та думки, відтворені у фікційному світі, осмислюються перекладачем як власне переживання. Його мистецтво полягає у тому, щоб прийняти у себе насіння поетичної ідеї і проростити з нього новий твір з тим самим аутентичним «ароматом», тобто почуттєво-смисловим наповненням.

У цій статті здійснено огляд теоретичних підходів до поняття «особистісна перекладацька компетенція» та її найважливіших факторів впливу у перекладі поетичних текстів.

Беручи до уваги усі згадані дослідження, можна зробити висновок, що особистісну компетенцію перекладача часто обмежують її грубою прагматикою, в той час як доцільним вбачається поглиблення її потрактування у напрямку психології особистості, рис, акцентуацій характеру і т.п. Імовірно, літературна критика біографічної школи може стати у пригоді для розвінчання ефекту чорного ящика (Black-Box Effekt) і подальшого розшифрування процесів перекладацької діяльності.

Для вдалого поетичного перекладу особистісна компетенція стоїть чи не на першому місці, тому що значення набувають як свідомі, так і несвідомі впливи людської особистості на мовний паттерн. Можна припустити, що досконалім з більшою імовірністю буде переклад, виконаний перекладачем, досвід якого співпадає або накладається на досвід автора. Втім, це не гарантує, що переклад творчого доробку Кафки людиною з невротичним розладом матиме адекватну якість, адже перекладацька майстерність також відіграє неабияку роль. Отож, в перекладі поетичних творів необхідно віднайти рівновагу між чуттєвим та раціональним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Königs F. G. Übersetzung In Theorie Und Praxis: Ansatzpunkte für die Konzeption einer Didaktik der Übersetzung [Text] / Bochum: Seminar für Sprachlehrforschung der Ruhr-Universität, 1979. – 127 S.
2. Kubiak P. Übersetzer als Problemlöser : eine qualitative Studie zum Problemlöseverhalten von semiprofessionellen Übersetzern [Text] / Paweł Kubiak. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. – Poznań: Wyd. Naukowe UAM, 2009. – 234 S.
3. Marková O. The problems of translation of technical and science texts [Text] / Plzeň, 2014. – 50 S.
4. Tomečková M. Einige Bemerkungen zur Übersetzungstheorie und –praxis mit besonderer Berücksichtigung der Äquivalenz-Problematik [Text] / Brno, 2009. – 66 S.
5. Wotjak G. Quo Vadis Translatologie? Ein halbes Jahrhundert universitäre Ausbildung von Dolmetschern und Übersetzern [Text] / Berlin: Frank & Timme Verlag für wissenschaftliche Literatur, 2007. – 447 S.
6. Егєр Г. Коммуникативная и функциональная эквивалентность [Текст] // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике: сб. научных статей под общей ред. перевода с англ., нем., фр. В.Н.Комиссарова. М.: Международные отношения, 1978. – с.137-156.
7. Іваницька М.Л. Особистість перекладача в українсько-німецьких літературних взаєминах: монографія [Текст] / Чернівці: Книги – XXI, 2015. – 604 с.
8. Левик В.В. Перевод как искусство [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vv100.narod.ru/v1-002.htm>
9. Маркова А. К. Психология профессионализма [Текст] / А. К. Маркова. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.
10. Пізіна Е.В. Поняття перекладацької компетенції у зарубіжних науково-педагогічних виданнях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pfto/2011_21/files/P2111_20.pdf
11. Черноватий Л. М. Зміст поняття «фахова компетентність перекладача» як складової методики навчання [Текст] / Л. М. Черноватий // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 1998. – Вип. 2 (74). – 2014. – 300 с.
12. Эткинд Е. Поэзия и перевод [Текст] / М. – Л.: Советский писатель, 1963. – 431 с.

Melashenko D., student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE INDIVIDUAL TRANSLATORIAL COMPETENCE: PRAGMATICS AND POETRY

This article is dedicated to the individual translatorial competence and the factors of its influence on translatorial activities. It aims to give a short overview of the theoretical approaches to the notion of individual translatorial competence given in a range of translation theories by Ukrainian and international researchers and also provides its analysis at the example of poetry translation.

Key words: *translatology, translatorial competences, individual competence, literary translation, poetry translation, empathy.*

Melashenko D., Studentin,
Institut für Philologie, Nationale Taras-Schewtschenko-Universität Kyjiw.

DIE PERSÖNLICHE KOMPETENZ DES ÜBERSETZERS: PRAGMATIK UND POESIE

Dieser Artikel ist der persönlichen Kompetenz des Übersetzers und ihren Einflussfaktoren im Rahmen der translatorischen Tätigkeit gewidmet. Das Arbeitsziel besteht darin, einen kurzen Überblick über die theoretische Basis des Begriffes „persönliche Kompetenz“ in Übersetzungstheorien verschiedener Forscher im Feld der Translatologie, darunter ukrainische und deutsche Experten sowie Vertreter anderer Nationen. In der Arbeit wird auch kurz die Bedeutung der persönlichen Kompetenz beim Übersetzen der Poesie analysiert.

Schlüsselwörter: *Translatologie, translatorische Kompetenzen, persönliche Kompetenz, individuelle Kompetenz, literarisches Übersetzen, Übersetzen der Poesie, Empathy, Einfühlungsvermögen.*

Стаття надійшла до редакції 28.08.2017.

УДК 811.112.2'42:316.776

Міхіденко К. О., аспірантка
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

КАТЕГОРИЗАЦІЯ У НІМЕЦЬКОМОВНОМУ КОНФЛІКТНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядається процес категоризації дискурсивного простору під час міжкультурної конфліктної взаємодії в умовах віртуальної комунікації. На основі мовного матеріалу з німецькомовних Інтернет-форумів та чат-румів розглядаються такі категорії, як МИ, ВИ, ВОНИ, ДРУГ, ВОРОГ, ПРАВДА, БРЕХНЯ, ПРАВИЛЬНО, НЕПРАВИЛЬНО.

Ключові слова: *конфліктний дискурс, міжкультурна комунікація, категоризація, когнітивні схеми.*

У руслі сучасних геополітичних подій міжкультурна взаємодія у світовому суспільстві все частіше стає предметом антропологічних досліджень.

Зокрема, лінгвістичні та комунікативні дослідження звертаються не лише до мовної репрезентації реальності, але й насамперед до процесів пізнання та осмислення цієї реальності представниками різних мов та культур, тобто до когнітивних аспектів комунікативної діяльності. Центральна роль при цьому відводиться дослідженню процесів формування концептів та категорій, якими оперують представники окремих мовних, культурних чи соціальних груп.

Серед науковців, які присвятили свої дослідження когнітивним процесам комунікативної взаємодії можна назвати, зокрема, таких, як Н. Д. Арутюнова, А. Д. Белова, М. Коул, А. П. Мартинюк, Дж. Лакофф, Р. М. Фрумкіна та ін..

Метою нашого дослідження є вивчення лінгвокогнітивних та етнокультурних аспектів, що характеризують німецькомовних конфліктний дискурс у віртуальному просторі, а також визначення концептів та категорій, характерних для цього типу дискурсу. **Об'єктом** дослідження є письмові тексти сучасного німецького конфліктного дискурсу. **Предметом** дослідження є мовні одиниці, через які актуалізуються когнітивні категорії німецькомовного конфліктного дискурсу. **Матеріалом** послуговували понад 1700 одиниць у вигляді текстів (коментарів та постів), створених користувачами німецькомовних форумів, платформ та чатів, зокрема, goFeminin.com та чати на веб-сторінках таких німецькомовних видань, як «Der Tagesspiegel», «Die Zeit», а також «Die Welt».

У дослідженнях таких сучасних напрямків, як когнітивна семантика або прототипна семантика, поняття категорія постає як модель знання, яка виходить за рамки обмежених можливостей мовних систем і вкорінюється у культурно-соціальних передумовах [4: 3-7; 5].

У результаті категоризації знання виникають когнітивні схеми, що відображають реальність навколо суб'єкта і створюють концептуальну систему, в рамках якої суб'єкт мислить і діє. Суттєвою ознакою концептуальної системи є метафоричний характер її елементів, які репрезентують фрагменти реальності у вигляді конкретизованих образів і мають значний вплив та світогляд суб'єкта, його дії та ставлення до оточення.

Категорія характеризується як частина мовного когнітивного апарату, яка наділена ознаками базового рівня [2: 86; 6]. Її ядром є поняття, що є „найкращим прикладом цієї категорії“, тобто є типовим для відповідної категорії і виступає прототипом або точкою когнітивної референції (cognitive reference point) для понять, що знаходяться на периферії і є менш типовими представниками цієї категорії. Таке об'єднання різних понять за принципом „родинної схожості“ покладає в основу своїх досліджень ще Л. Вітгенштейн [3: 29].

Спираючись на визначення Болдирєва [1], ми визначаємо для себе у рамках цього дослідження поняття *категорія* як концептуальне об'єднання об'єктів у групи на основі спільних одиниць знання про ці об'єкти. Категоричні концепти організовують знання про елементи міжкультурного комунікативного простору шляхом поміщення їх в окремі категорії, що можуть знаходитись в опозиції одна до одної чи взаємодоповнюватись. При цьому високим є рівень як суб'єктивності, так і

соціокультурних умов створення певних категорій (різний суспільно-політичний розвиток, різна система цінностей та ідеалів тощо).

З одного боку, процеси категоризації та схематизації знання є способом осягнення реальності, що є необхідним для існування суспільства у цій реальності. З другого ж боку, в результаті таких процесів виникають здебільшого сильно спрощені та узагальнені ідеї, образи та уявлення, що вкорінюються у поняттєвій системі членів відповідного суспільства і перешкоджають відкритому сприйняттю нової нестандартної інформації. [3: 29-74; 7: 11]. Саме процеси категоризації Стер називає причиною створення стереотипних уявлень та побутового расизму по відношенню до представників інших культур [7].

У віртуальному дискурсі конфліктна ситуація може виникати як на основі обговорення опублікованої на сайті інформації чи на основі інформації, наданої одним з користувачів, так і на основі конкретних коментарів, опублікованих одним з користувачів. Аналіз мовного матеріалу, взятого з Інтернет-форумів та чат-румів, показав поділ дискурсивного простору на опозиції, що відповідають когнітивним моделям взаємодії учасників як двох (чи більше) опонентів. Так, індивід поділяє учасників конфлікту на групи (МИ (Я) \ ВИ (ВОНИ); СВОЇ \ ЧУЖІ; ДРУГ \ ВОРОГ) і відносить себе до групи МИ (Я), максимально наділяючи цю групу позитивними якостями і намагаючись підвищити імідж групи за рахунок негативного представлення опозиційної групи ВИ (ВОНИ).

До групи МИ можуть входити, залежно від кількісних ознак, крім самого індивіда як окремі користувачі-однодумці, так і невизначена за розміром соціальна, національна чи культурна група, до якої автор себе відносить і від імені якої говорить. Це посилає потужний сигнал опонентові. Адже, якщо «Я» характеризує суб'єкта комунікативної взаємодії як конкретного учасника дискурсу, який вступає в суперечку один, то категорія МИ передбачає підтримку цілої групи, що поділяє інтереси та погляди автора (*Ok, nochmal, konkrete Zitate von mir von Halbrichtigem oder ganz falschem, Lügen etc. Wir warten alle* [GoFeminin.de]). На міжкультурному рівні необхідність підкреслити етнокультурну чи соціальну єдність передбачає об'єднання індивідів саме в категорію МИ. При цьому група, до якої суб'єкт себе відносить, наділяється позитивними ознаками і протиставляється іншій „групі-опоненту“, що виступає носієм негативних характеристик (*Viel zu lange haben wir schon gegeben, es ist an der Zeit nicht alles zu akzeptieren was Muslime oder deren Befürworter sagen das wir akzeptieren müssen.*) У цьому випадку проводиться чітка межа між категоріями МИ та ВИ (ВОНИ) як опонентів і, відповідно, виключення опонента з групи, до якої відчуває приналежність автор. Категорія ВОНИ слугує для об'єднання елементів з негативними якостями, що протиставляються всім якостям категорії МИ.

Поділ на МИ/ВОНИ стає основою для поділу на СВОЇ – ЧУЖІ і створення однозначних негативних та позитивних образів, внаслідок чого опоненти поміщаються в категорію ВОРОГ (FEIND), яка втілює якості, прямо протилежні ідеалам та цінностям суб'єкта протиставляється категорії ДРУГ (FREUND), до якої суб'єкт включає себе та свою групу.

Визначними для утворення категорії ВОРОГ можуть виступати, зокрема, релігійні, етнічні або ж ідеологічні ознаки. Так, образ Ворога може репрезентувати конкретна

релігія або етнічна група (*Im Übrigen wissen Sie vermutlich selbst, dass Hitler vom Islam fasziniert war [...]und der Antisemitismus heute nirgendwo so weit verbreitet ist wie im arabisch-islamischen Raum*. [tagesspiegel.de]). При цьому об'єкт, що поміщається у категорію ВОРОГ (у цьому випадку, *Іслам*), зображується в негативному світі через активацію загальноприйнятого образу ворога (Гітлер) і характеризується через поняття, що суперечать прийнятій у суспільстві суб'єкта системи цінностей – екстремізм, антисемітизм; ворог гуманізму (*Islamismus ist einer der Feinde des Humanismus, der toleranten Mehrheitsgesellschaft*. [welt.de]). На протилежному боці знаходиться «гуманістична більшість у суспільстві».

У такому ж контексті поділу суспільства на «своїх» та «чужих» утворюються групи «корінне населення» (*Einheimische \ die hier ansässigen \ die Mehrheitsgesellschaft*) та «іноземці» (*Ausländer \ Zuwanderer \ die Ankommenden \ Neuankömmlinge*), де група «іноземці» поміщається у категорію ВОРОГ і визначається за такими ж негативними ознаками, як непрохані гості чи навіть завойовники, нахаби, злочинці (*Einwanderer sind Eroberer; leben auf Kosten anderer Leute; fliehen vor der Justiz*). До таких рис, як небажання інтегруватися і ставати повноцінним його членом, з'являються такі характеристики, як неповага до жителів країни та їх норм і цінностей, прагнення відібрати країну у корінного населення, та схильність до злочинів (*(Noch) Minderheiten und ihre Befindlichkeiten diktieren ihre Sicht der Dinge* [welt.de]. *Und wenn der ALI wirklich kriminell ist?* [zeit.de]).

В контексті інтерпретації власної та чужої системи цінностей, відбувається поділ дискурсивного потоку на категорії ПРАВДА – БРЕХНЯ (*WAHRHEIT – LÜGE*). Таким чином, все, що каже суб'єкт, сприймається як загальноприйнята істина і відстоюється з точки зору «правдивості». В опозиції до групи суб'єкта знаходиться група опонента, слова якого автоматично відносяться до категорії БРЕХНЯ, а отже мають бути спростовані. При цьому, автор може відкрито закидати опонентові розповсюдження неправдивої інформації, наприклад через пряме звинувачення у брехні (*...und irgendwann stellt man die Ohren für alles was aus Moskau kommt auf Durchzug*. [Zeit.de]) або ж через пряме протиставлення слів автора «дійсному» стану речей (*Das ist gar keine „wissenschaftliche“ sondern eine polemische Aussage [...]* [tagesspiegel.de]).

Проте, оскільки в центрі уваги знаходяться здебільшого концепти, що стосуються культурних норм та особистої системи цінностей індивідів, їхня актуалізація несе дуже потужний емоційний заряд. Це означає, що в значній мірі йдеться про особисті враження та переконання, в які суб'єкт дійсно вірить і які важко об'єктивно заперечити. Тому, у половині конфліктних ситуацій опоненти наголошують не на відомому спотворенні фактів, а на хибності самої інформації, класифікуючи її за опозиційною парою ПРАВИЛЬНО – НЕПРАВИЛЬНО (*RICHTIG – FALSCH*). При цьому погляди опонента розцінюються як дивні, абсурдні (*Außerdem finde ich diese Merkfelfixierung immer wieder seltam. Es ist absurd zu glauben, dass Angela Merkel alleine im stillen Kämmerlein des Bundeskanzleramts irgendwelche Entscheidungen trifft*. [tagesspiegel.de]) чи смішні (*Dennoch ist Ihr Zitat ein recht gelungener Scherz*. [tagesspiegel.de]). Вже не висловлюється сумнів у тому, що опонент насправді вірить у власні слова. Та все одно, погляди та поведінка опонента, що розцінюються як неправильні,

протиставляються «правильній» поведінці групи, яку конструює навколо себе автор. Опонент при цьому звинувачується у невідповідності нормам суспільства, в якому живе.

Підсумовуючи, можна сказати, що аналіз мовного матеріалу дозволив нам спостерігати поділ дискурсивного простору на категорії МИ – ВИ (ВОНИ) практично в усіх випадках конфліктної взаємодії, як на міжособистісному рівні, так і на міжкультурному. Учасники конфліктних ситуацій проводять чітку межу між «своїм \ Своїми» та «чужим \ Чужими», це стосується як груп, до яких суб'єкт відносить себе та опонента, так і системи цінностей та пріоритетів, що поділяються на свої та чужі інтереси, погляди, ідеали, свою позицію та позицію опонента. Цьому сприяє сама природа конфліктної взаємодії, адже, у випадку міжкультурної конфліктної комунікації, категоризація дискурсивного простору дозволяє суб'єкту чітко уявити себе та своє місце у групі «своїх» і створити опозицію до своєї групи, помістивши опонента у групу «чужих» або «інших», «поганих». При цьому, Інтернет-форуми як джерело ілюстративного матеріалу, хоч і не можуть абсолютно ототожнюватися з усім конфліктним дискурсом, однак забезпечують відносно високий рівень спонтанності та свободи у висловленні думок та поглядів. Це дозволяє більш детально дослідити концепти, що об'єктивуються у віртуальному конфліктному дискурсі, а разом з тим дослідити і ментальні репрезентації, що є важливими для німецькомовного комунікативного та соціального простору, когнітивні процеси, що відбуваються під час конфліктної взаємодії, і те, як концептуальна система користувачів мережі структурує їхню реальність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Болдырев Н. Н.* Процессы концептуализации и категоризации и категоризации в языке // *Горизонты современной лингвистики: Сб. науч. трудов в честь Е. С. Кубряковой.* М., 2009 – с.38 – 51. 2. *Лакофф Дж.* Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении \ Дж. Лакофф, пер. с англ. И. Б. Шатуновского. – М.: Яз. слав. культ., 2014. – 792 с. 3. *Мартинюк А.П.* Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики \ А. П. Мартинюк. – Х. ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 196 с. 4. *Микешина Л.А.* Категоризация как всеобщая процедура познавательной деятельности / Л.А. Микешина // *Философия науки: учебное пособие.* 2-е изд., перераб. и доп. – М. – 2006. – 445 с. 5. *Croft, W., Cruse D.* *Alan Cognitive Linguistics* / W. Croft, D. Alan Cruse – Cambridge University Press. – 2004. – 357 p. 6. *Cognition and categorization* / Rosch E., Lloyd B. – Hillsdale – 1978 – 328 p. 7. *Jäger S.* Entstehung von Fremdenfeindlichkeit : die Verantwortung von Politik und Medien. [Ел. пєцypc] – Т. 1, Friedrich-Ebert-Stiftung, 2002. – Режим доступу від 29.09.2017: <http://library.fes.de/fulltext/asfo/01014001.htm#E10E3>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Forum GoFeminin – http://forum.gofeminin.de/forum/actu1/_f6930_p3_actu1-Braucht-Deutschland-einen-Prasidenten-ala-Wladimir-Putin.html 2. Der Tagesspiegel – <http://www.tagesspiegel.de/politik/bertelsmann-studie-zur-willkommenskultur-deutsche-halten-sich-fuer-einwanderungsfreundlicher/11461772.html> 3. Die Welt – <http://www.welt.de/politik/deutschland/article157214425/Burkini-ist-ein-ambivalent-positives-Kleidungsstueck.html> 4. Die Zeit – <http://www.zeit.de/politik/deutschland/2016-08/asyl-deutschland-fluechtlinge-tuerkei-kurden-anerkennungssquote>

*Михиденко К. А., аспірантка
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев*

КАТЕГОРИЗАЦИЯ В НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОМ КОНФЛИКТНОМ ДИСКУРСЕ

В статье рассматривается процесс категоризации дискурсивного пространства во время межкультурного конфликтного взаимодействия в условиях виртуальной коммуникации. На основе языкового материала с немецкоязычных Интернет-форумов и чат-румов рассматриваются такие категории, как МЫ, ВЫ, ОНИ, ДРУГ, ВРАГ, ПРАВДА, ЛОЖЬ, ВЕРНО, НЕВЕРНО.

***Ключевые слова:** конфликтный дискурс, межкультурная коммуникация, категоризация, когнитивные схемы.*

*Mikhidenko K., PhD. Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

CATEGORIZATION IN GERMAN CONFLICT DISCOURSE

The article is dedicated to the process of categorization of discursive space at the time of intercultural conflict interaction in virtual communication. Relying on language material from German speaking Internet-forums and chat-rooms we distinguish such categories, as WE, YOU, THEY, FRIEND, ENEMY, TRUTH, LIE, RIGHT, WRONG.

***Key words:** conflict discourse, intercultural communication, categorization, cognitive schemes.*

Стаття надійшла до редакції 30.09.17 р.

УДК 811.112.2

*Ігнатенко Т.М., ст.викл.
Національна академія Служби безпеки України, м. Київ
Павличко О.О., к. філол. н., доц.
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ЛЕКСИКИ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ (МЕТОДИЧНІ РОЗДУМИ ТА ЕМПІРИЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ У ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ)

У статті розглядаються проблеми, пов'язані з порівняльною фразеологією німецької та української мов. Здійснено порівняльний аналіз фразеологічних одиниць німецької мови з їх еквівалентами українською мовою. У статті представлені також результати дослідження, що стосуються сприйняття і вживання німецьких фразеологізмів. Доведено важливість опанування фразеології для формування комунікативної компетентності в мультикультурному освітньому процесі.

***Ключові слова:** фразеологічні одиниці, семантика, порівняльна фразеологія, ідіоми.*

«...відмінності між мовами становлять щось більше,
ніж звичайні знакові відмінності...,
різні мови за своєю суттю,
за своїм впливом на пізнання та почуття
є в дійсності різними світобаченнями»
(Гумбольдт В. Мова і філософія культури)

Контрастивне дослідження фразеології у значенні інтерлінгвального порівняння двох або більше мов взяло свій початок в середині 60-х років 20-го століття. Існують проте більш давні дослідження ще у 70-і роки 19-го століття у сфері історично-порівняльної компаративістики, в яких об'єктом аналізу були прислів'я, проте у прикладах інколи розглядалися і інші групи фразеологізмів. Основну увагу у таких дослідженнях було зосереджено на аналізі походження, поширення та запозичення фразеологічних виразів.

Практично орієнтоване дослідження контрастивної фразеології включає три аспекти: складання двомовних (багатомовних) словників (лексикографія), переклад та викладання іноземної мови. У даній статті ми розглянемо третій аспект, а саме вивчення фразеології як однієї із складових вивчення іноземної мови.

Загальновідомим є той факт, що фразеологізми належать в іноземній мові до найскладніших мовних явищ і отже можуть стати бар'єрами для розуміння. На високій ступені володіння іноземною мовою необхідно не лише розпізнавати фразеологізми в тексті, потрібно розуміти їх і нарешті самостійно застосовувати. Фразеологія та ідіоматика представляють «високу школу мовної компетенції» і їх практичне опанування є необхідним [7], що звичайно ставить високі вимоги до викладачів та студентів. Це і обумовлює **актуальність** даного дослідження.

При вивченні фразеології іноземної мови дуже велику роль відіграє рідна мова. Ми постійно порівнюємо конструкції, шукаємо відповідники. Саме тому ми вважаємо, що доцільно відштовхуватися від порівняльної (контрастивної) фразеології (у нашому випадку німецької та української мов). Порівняння німецьких та українських фразеологізмів дає змогу дослідити внутрішньомовні та зовнішньомовні аспекти фразеології цих мов. Здобуті знання з порівняльної фразеології необхідні в перекладацькій діяльності, а також при викладанні німецької мови.

Зупинимось на базових моментах. Під фразеологізмами розуміють стійкі групи слів, вирази, які складаються більш ніж з одного слова. Значення цих комбінацій слів відоме носіям мови так само як і значення окремих слів, знайомими здаються їм також і варіанти, наприклад, *jmdm. kein Haar/niemandem ein Haar/Härchen krümmen (können)* [1: 11]. У не носіїв мови ситуація складніша, особливо що стосується підгрупи ідіом, де студент інколи не може розрізнити, йде мова про ідіому чи про спеціально утворений метафоричний чи метонімічний вислів [2: 16]. Тому так важливо навчати студентів фразеологічному лексикону на основі різноманітних вправ. Доречним нам здається термін «фразеологічний оптимум». Предмет фразеології у

вищій школі має поставити за мету не лише запропонувати фразеологічний мінімум, а й прагнути до фразеологічного оптимуму [7].

Вихідним моментом для підготовки фразеологічного матеріалу є класифікація фразеологізмів. На протязі інтенсивного дослідження фразеології були вжиті багаточисленні спроби класифікувати фразеологічний матеріал. Критерії класифікації були розроблені на основі характерних фразеологічних ознак, ідіоматичності та сталості, причому ідіоматичність відображає семантичний, а сталість – структурно-семантичний критерії.

До ядра фразеології належать ідіоми, які представляють центральну категорію і які можна розподілити далі за різними критеріями, наприклад, з граматичної точки зору на іменникові, прикметникові, дієслівні і т.д. З семантичної точки зору їх можна розподілити як частково-ідіоматичні (*blinder Passagier*) або повністю ідіоматичні (*Fersengeld geben*) групи слів. Тут відіграє важливу роль мотивація, так що можливі подальші розгалуження.

До основного діапазону ідіом треба інтегрувати також фразеологічні порівняння та парні вирази: *старий як світ*, *як сир у маслі*, *як у містку дірка*, *як корова язиком злизала*, *чистий*, *як сльоза*, *frieren wie ein Schneider*, *daliegen wie ein geprellter Frosch* («*erschöpft*»), *jmd. redet, wie ihm der Schnabel gewachsen ist* («*natürlich, ohne Scheu*»), *dümmer*, *als die Polizei erlaubt* («*sehr dumm*»), *jmd. tut, als hätte er die Weisheit mit Löffeln gefressen* («*überhebtlich sein*») [4: 103], це лише деякі приклади, які ілюструють структурне та семантичне різноманіття порівнянь.

Парні вирази (Zwillingsformeln) зацікавлюють студентів не лише їх характерною структурою поєднання двох (рідше трьох) слів однієї й тієї ж частини мови за допомогою сполучника, а й їх семантикою. Під час вживання парних виразів мова може йти про синоніми, які сприяють посиленню висловлювання: *Hab und Gut* – «*Besitz*», *kurz und bündig* – «*auf eine kurze Formel gebracht*», *hegen und pflegen* – «*sorgfältig pflegen*»; не рідко компоненти знаходяться в антонімічних відносинах: *auf Gedeih und Verderb* – «*auf Glück und Unglück, bedingungslos*», *ni ruha, ni m'yo*. Привабливості парним формам надає також алітерація, яка є типовою як для німецької так і для української фразеології: *Feuer und Flamme sein* – «*sehr begeistert sein*», або *nan*, або *pronau*; кінцева рима: *außer Rand und Band (sein/geraten)* – «*übermäßig ausgelassen sein*». [4: 106], *ni nava ni gava*. Шкала ідіоматичності у парних виразах широка: від майже не ідіоматичних (*dick und fett*, *рано чи пізно*, *і вашим і нашим*) через частково ідіоматичні (*klipp und klar*, *молодий та зелений*, *ні живий ні мертвий*, *ні се ні те*, *і днює і ночує*, *ні кує ні меле*) до повністю ідіоматичних (*gang und gäbe* – «*üblicherweise*», *плоть і кров*) [1: 43].

Не можна недооцінювати ще одну важливу підгрупу фразеологізмів: прагматичні фразеологізми (комунікативні форми). Дуже важливо, щоб студенти розуміли і опанували такі форми привітання та контакту як, наприклад, *Mach's gut! Hals- und Beinbruch!*, але також й такі форми стимулювання як *Verflixt und zugenäht! Na, wird's bald? Schwamm drüber!*, припрошування (*гостинно просимо*; *чим багати, тим і раді*), різні примовки (*скільки літ, скільки зим*) і т. ін., тому що це особливо полегшує повсякденну комунікацію.

Кожна з вищеназваних груп ідіом викликає значне зацікавлення у студентів і є висхідним моментом для вибору вправ. У всіх типах вправ велика увага має приділятися окремим типам еквівалентності, для кожного фразеологізму студенти повинні намагатися знайти український відповідник. Це звичайно легко для фразем, які мають повні відповідники, часткові відповідники представляють для студентів вже деяку складність як, наприклад, *wie die Made im Speck leben* – *живе як у бога за пазухою*. Найбільшу складність представляють ідіоми, які не мають еквівалентів, які вміщують унікальні компоненти і є невмотивованими, наприклад, *Kohldampf schieben, bei jmdm. ins Fettnäpfchen treten, sníjmati obližnia* – „*зазнати невдачі*“, *без царя в голові* – „*нерозумний*“, *бути притчею во язицех*.

При викладанні іноземної мови важливим питанням є відбір фразеологічного матеріалу. Методологічні основи для відбору дидактично релевантної фразеології (сюди не включені прислів'я) можна знайти у Koller (1977); Kühn (1992 та 1994), Dobrovolskij (1997), Hessky (1997) та Ajánková (2005). При спробі визначити зручну методологію відбору фразеологічних одиниць вони враховують комплекс критеріїв: дефініцію фразем, відомість, частотність, ступінь вживання, комунікативну потенцію та міжмовне порівняння (здебільшого з рідною мовою учня).

У рамках проекту EPHRAS були відібрані фраземи за багатьма критеріями селекції та на основі методологічно комплексного методу. Метод відбору базувався на (1) аспектах функціональності, (2) тематичної релевантності для вивчення іноземної мови та (3) актуальності. Під час відбору фразеологічних виразів найважливішим був саме критерій вживаності німецьких фразеологізмів носіями німецької мови. На основі даних критеріїв був складений фразеологічний оптимум, який є дуже важливим для викладання німецької мови як іноземної. У фразеологічному оптимумі перераховані та описані фразеологізми, які необхідні для адекватного розуміння текстів та їх перекладу. Це питання – складання фразеологічного оптимуму – важливе не лише для дидактики, але також у високій ступені для лексикографії. Такий оптимум на основі дослідження частотності та вживаності був складений – Erla Hallsteinsdóttir (Odense), Monika Ajánková (Bratislava) und Uwe Quasthoff (Leipzig) – та включає в себе 1112 фразеологізми.

Фразеологічний оптимум складається з семи груп.

1. **Група АВ** – Ядро фразеологічного оптимуму для викладання німецької мови – 147 фразеологізми з високою вживаністю (76-101). Ці фразеологізми належать до базового словникового запасу.

2. **Група СВ** – Також ядро фразеологічного оптимуму – 254 фразеологізми з середньою частотністю (100 – 500 приклади) та високою вживаністю (76-101). Ці фразеологізми необхідно вивчати при викладанні рецептивних стратегій (для написання текстів).

3. **Група ЕВ** – 223 фразеологізми з низькою частотністю (менше ніж 100 прикладів) у корпусі текстів та високою вживаністю (76-101) у носіїв мови – належать в більшій мірі до розмовної мови. Дані фразеологізми належать також до ядра

фразеологічного оптимуму, для продукування усних текстів, і вони необхідні для засвоєння при викладанні німецької мови на високому рівні.

4. **Група AD** – 42 фразеологізми з високою частотністю (понад 500 прикладів) та середнім ступенем вживання (50-75) належать до периферії фразеологічного оптимуму, сфера продукування письмових текстів.

5. **Група CD** – 102 фразеологізми з середньою частотністю (100 – 500 прикладів) і середнім ступенем вживання (51-75) не належать до фразеологічного оптимуму, проте належать до пасивної фразеологічної компетенції студентів високого рівня.

6. **Група ED** – 191 фразеологізми з низькою частотністю (менш ніж 100 прикладів) і середнім ступенем вживання (51-75) – не належать до фразеологічного оптимуму.

7. **Група AF** – Ця група з 8 фразеологізмів з високою частотністю (понад 500 прикладів) і низьким ступенем вживання (0-50) належить до периферії фразеологічного оптимуму, до пасивної фразеологічної компетенції.

8. **Група CF** – група з 22 фразеологізмів з середньою частотністю (100-500 приклади) та низьким ступенем вживання (0-50) не належить до фразеологічного оптимуму.

9. **Група EF** – 123 фразеологізми з низькою частотністю (менш ніж 100 прикладів) та низьким ступенем вживання (0-50) не належить до фразеологічного оптимуму.

Ми спробували дослідити фразеологічну компетенцію курсантів Національної академії СБУ на вибірці з першої групи – 147 фразеологізмів з високою частотністю вживання, які належать до базового словникового запасу, і які необхідні для адекватного розуміння німецької мови. Нам здалося досить цікавим проведене дослідження та можливість проаналізувати фразеологічну компетенцію у курсантів, які вивчають німецьку мову як спеціальність. При цьому ми провели опитування у курсантів 4-5 курсів, які досягли вже як мінімум рівня B1.

Щоб визначити фразеологічну компетенцію, ми скористалися методом перекладу – використання адекватного чи неадекватного перекладу (пошуку українського еквіваленту) стало найважливішим емпіричним засобом для визначення фразеологічної компетенції, а також визначення семантичної складності фразеологізмів.

Більш ніж 90% курсантів правильно інтерпретували такі фразеологізми як *ums Leben kommen; am Herzen liegen; Hand in Hand arbeiten; Pech haben; eine große Rolle spielen; Tag und Nacht* та інші.

Для більш ніж 50% курсантів добре відомі такі фразеологізми як *auf die Spur kommen; sich in die Hosen machen; ins Auge fallen; rechte Hand sein; vom ganzen Herzen; keine Ahnung von etw. haben; grünes Licht geben; ins Schwarze treffen; eine Abfuhr erteilen; aus den Augen verlieren; am Ball bleiben; alle Hände voll zu tun haben, zwischen den Zeilen lesen; Bescheid wissen; in der Luft hängen; aus dem Rahmen fallen*.

Лише третина курсантів розпізнала такі ідіоми: *um den Hals fallen; das Handtuch werfen; ans Licht bringen; schwarz auf weiß; den Ton angeben; in seinen vier Wänden; unter Druck setzen; im Dunkeln tappen; auf den Grund gehen; in die Hand nehmen; auf der*

Höhe sein; im Keim ersticken; die Nase voll haben; an der Reihe sein; zum Teufel gehen; im Atem halten; auf den Beinen sein; auf die Beine stellen; um die Ecke bringen; in Fußstapfen treten; ins Gewicht fallen; die Hände reiben; aus heiterem Himmel; sich etwas in den Kopf setzen; in der Luft liegen; auf die Nerven gehen; im Stich lassen; das letzte Wort haben.

Низька частотність розуміння (менш ніж 10% опитаних) у таких фразеологізмах: *auf Anhieb; unter die Arme greifen; ein Dorn im Auge sein; auf Eis legen; im Großen und Ganzen; auf der Hand liegen; zur Last fallen; unter die Räder kommen; aufs Spiel setzen; unter den Tisch fallen; sich über Wasser halten; über den Weg laufen; beim Wort nehmen; im Auge behalten; ins Auge fassen; unter Dach und Fach bringen; in Schwung kommen; zur Sprache bringen, an die Stelle treten; auf Touren kommen; etwas in der Tasche haben; in den Schatten stehen; an den Mann bringen; in Kauf nehmen.*

Тут треба вказати на те, що досить велика кількість німецьких фразеологічних одиниць, з якими у курсантів не виникло труднощів, має повні чи часткові еквіваленти в українській мові, що пояснюється збігом розумового відображення реальної дійсності у носіїв німецької та української мов та спільних елементів культури – так званих «культурних універсалій». Проте внаслідок відмінностей культурологічних факторів, різних мов картин світу і різних джерел походження багатьох фразеологізмів вміщують деякий елемент значення, який зрозумілий лише носіям даної культури, яка обслуговується даною мовою. Саме для таких фразеологізмів характерний низький ступінь розпізнавання.

Виходячи з даного оптимуму, нами був розроблений посібник з фразеологічного оптимуму сучасної німецької мови, у якому зафіксовано 147 фразеологічних одиниць (ідіоми), які представляють ядро фразеологічного оптимуму сучасної німецької мови. На відміну від вже існуючих посібників (словників) такого типу, у даному посібнику подані фразеологічні одиниці, для яких характерне широке вживання, і засвоєння яких є необхідним для розуміння німецької мови, починаючи вже з базового рівня вивчення німецької мови. Вважаємо, що даний посібник надасть можливість системно оволодіти фразеологізмами, які належать до базового словникового запасу сучасної німецької мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Burger H. *Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin: Erich Schmidt Verlag 1998. – 224 S. 2. Dobrovol'skij, D. *Kognitive Aspekte der Idiom-Semantik. Studien zum Thesaurus deutscher Idiome*. – Tübingen, 1995. – 399 S. 3. Duden, Bd. 11 *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten*. – Mannheim, etc., 1992. – 864 S. 4. Fleischer, W. *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. – Tübingen, 1997. – 299 S. 5. Hallsteinsdóttir, E., Sajankova, M. *Phraseologisches Optimum für Deutsch als Fremdsprache. Liste aller untersuchten Phraseologismen*, 2006. http://www.linguistik-online.de/27_06/hallsteinsdottir_et_al.html 6. Hessky, R. *Grundfragen der Phraseologie*. In: Ägel/Hessky (Hrsg.): *Offene Fragen – offene Antworten in der Sprachgermanistik*. – Tübingen, 1992. – S. 77-93. 7. Palm, C. *Phraseologie. Eine Einführung*. – Tübingen, 1995. – 130 S.

*Игнатенко Т.Н., ст.препод.,
Национальная академия Службы безопасности Украины, Киев
Павлычко О.А., к. филол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев*

**ФРАЗЕОЛОГИЗМЫ КАК АСПЕКТ ИЗУЧЕНИЯ ЛЕКСИКИ
НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА
(МЕТОДИЧЕСКИЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ И ЭМПИРИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ
В ПРАКТИКЕ ПРЕПОДАВАНИЯ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА КАК
ИНОСТРАННОГО)**

В статье рассматриваются проблемы, связанные с немецкой и украинской сравнительной фразеологией. Осуществлен сравнительный анализ фразеологических единиц на немецком языке с их эквивалентами на украинском языке. В статье представлены также результаты исследования, касающиеся восприятия и использования немецких фразеологизмов. Доказана важность использования фразеологии для формирования коммуникативной компетентности в мультикультурном образовательном процессе.

***Ключевые слова:** фразеологические единицы, семантика, сравнительная фразеология, идиомы.*

*Ignatenko T.M., Senior Lecturer,
National Academy of Security Service of Ukraine, Kyiv
Pavlychko O.O., Associate Professor, PhD,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv*

**PHRASEOLOGY AS AN ASPECT OF LEARNING THE GERMAN LEXICON
(METHODICAL REFLECTIONS AND EMPIRICAL OBSERVATIONS ON
PRACTICES OF TEACHING THE GERMAN LANGUAGE AS A FOREIGN
LANGUAGE)**

The article focuses on issues associated with German and Ukrainian comparative phraseology. It provides comparative analyses of phraseological units in the German language with respect to their equivalents in the Ukraine language. The article introduces the results of the study concerning perception and usages of German phraseologisms. The importance of phraseology is examined when forming communicative competencies in multicultural educational processes.

***Key words:** phraseological units, semantics, comparative phraseology, idiom.*

Стаття надійшла до редакції 28.08.2017 р.

НЕДОРЕЧНІ ТЕРМІНИ В ОЛІЙНОЖИРОВІЙ ГАЛУЗІ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Проаналізовано недоречне вживання терміносполучень “тваринне масло” та “рослинна олія” у технічних текстах та документах державного зразка. Виявлено недоречні терміни та визначення у деяких словниках української мови на позначення предметів і явищ, якими послуговується олійножирова галузь харчової промисловості.

Ключові слова: харчова промисловість, термін, визначення, олія, масло, олійно-жирова галузь, недоречні терміни

За Радянського Союзу відбулося спотворення української мови шляхом заміни автентичних слів-термінів, які прийшли до нас крізь багато століть чи узвичаєні, адаптовані на український лад чужомовні, на кальки-перевертні з російської мови. За час незалежності України відбувається відродження української мови.

З'являються публікації присвячені дослідженню наукової термінології, зокрема видано Українсько-російський словник наукової термінології [19], “Російсько-український словник для працівників цукрової промисловості” (1996) (РУСПЦП), а також праці М. О. Вакуленка [1], М. Д. Гінзбурга [2], С.М. Дерби [4], В. В. Дубічинського [8], В. Л. Іващенко [9], Т. Р. Кияка [10; 11], Т. І. Романовської [15; 16], О. А. Ракша-Слюсарєва [14], І. Романчук [17]. Поряд з цим малодослідженим є питання виявлення недоречних термінів та визначень харчової промисловості.

Мета дослідження – обґрунтувати недоречність уживання деяких терміносполучень в українській мові: *рослинні олії, тваринне масло, олія летюча, олія льонна, природна олива, маслوبيйний, масложиркомбінат, маслоекстракційний*.

Російський термін *масло* в українській мові має щонайменше п'ять відповідників – *масло, олія, мастило, жир, олива* кожен з яких функціонує і має своє визначення.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови [Бусел: 649] наведено чотири значення терміна *масло*, одного з яких немає у СУМі, а саме: “тверді жири рослинного походження (кокосове, масло какао тощо)”.

Терміносполучення *кокосове масло* і *масло какао* є русизмами, що перекиркують зміст укр. *масло*. Такі словосполучення не засвідчені в творах українських письменників і в народній творчості. На нашу думку, доречними є словосполучення *кокосова олія* та *олія какао*, оскільки опосередковано вони вказують на те, що це продукти рослинного походження. Термін *масло* українською мовою вказує на харчовий продукт лише тваринного походження.

У словнику [ЕВРУС: 1015] російський термін *масло* перекладено як *жир*.

Недоречним є термін *масложиркомбінат*, на який натрапляємо у СУМі як приклад уживання складних слів “*Масло... Перша частина складних слів, що відповідає слову *масло* в 1 знач. *Масложиркомбінат*” [СУМ, IV: 639]. Насправді жиркомбінати*

добувають і переробляють олію. Російськомовний термін *масложиркомбинат* має свій відповідник *олійножиркомбінат*, напр., ПрАТ “Вінницький олійножировий комбінат “Віолія” у м. Вінниця.

У словнику натрапляємо на неправильний термін *маслобійня* – “*Маслобійня*. Підприємство, завод, де із молочних вершків виготовляють (б’ють) масло” [Бусел: 649]. Правильно підприємство, яке виробляє масло, називати *маслозаводом*. Унормованими є вислови *бити (збити) олію* – “добувати олію з рослинних плодів або насіння” [СУМ, V: 690] та *збити масло* – “// кул. Сколочуючи певну масу, виготовляти що-небудь (масло, крем, мус і т. ін.)” [СУМ, III: 429].

ССРЛЯ так визначає цей термін: “*маслобойный*. Связанный с производством масла из семян или плодов растений. *Маслобойное производство*” [ССРЛЯ, Т. 6: 666]. Рекомендовано назвою на позначення заводу з виробництва олії є назва *олійнодобувний завод, олійноекстракційний завод, олійниця*. Напр., ТОВ «Одеський олійноекстракційний завод» у м. Одеса.

Також натрапляємо на неправильні терміни *маслоекстракційний* – “Стос. до маслоекстракції” і *маслоекстракція* – “Екстракція масла (шоколадного, кокосового та ін.) обробкою їхніх носіїв низькокиплячими розчинниками з наступним відганянням із екстракту” [Бусел: 649]. В українській мові масло не екстрагують, а збивають з вершків, отриманих із молока тварин. Шоколадне масло також не виробляють екстрагуванням, його отримують введенням і перемішуванням какао порошку у вершкове масло [18]. Кращими термінами є *олійноекстракційний* та словосполучення *екстракція олії*. У наданій вище цитаті використовують термін *шоколадне масло*, яке, на нашу думку, потрібно замінити на термін *олія какао*.

Правильними є терміни *коров’яче масло, козине масло, овече масло*. Також доцільно вживати терміни *вершковé масло* (рос. *сливочное масло*), *топлене масло* (рос. *топленое масло*). За допомогою прикметників *вершкове, топлене* означають технологію вироблення харчового продукту.

У словниках натрапляємо на різні назви підприємства, де виготовляють масло: *маслозавод* [Бусел: 649], [РУС, 1: 655], [СУМ, IV: 639], *масловиготівник* [Бусел: 649], *маслоробний завод* [Шило: 80], *маслоробня* [Бусел: 649], [РУС, 1: 655], [СУМ, IV: 639], [Шило: 80]. Вони є синонімами.

Потрібно звернути увагу на спільнокореневі слова, які мають різні наголоси: *масніця* на позначення давньослов’янського свята проводів зими, пристосоване християнською церквою до тижня перед великим постом і пов’язане зі звичаєм веселитися та готувати певні страви (млинці, вареники з сиром і т. ін.) [Бусел: 650], [СУМ, IV: 641], та *масніця* на позначення невеличкої скляної, пластмасової й т. ін. посудини для зберігання масла [Бусел: 649, 650], [СУМ, IV: 636, 640].

Неправильними є терміни *масляно-лаковий* на позначення суміші олії і лаку [Бусел: 649] та *масляно-смоляний* на позначення суміші олії і смоли [Бусел: 649]. Масло отримують з молока тварин і його не змішують з лаком чи смолою. У цьому разі рекомендуємо використовувати терміни *олійно-лаковий* та *олійно-смоляний*.

У технічній літературі та словниках часто фіксують словосполучення *тваринне масло* як переклад рос. *животное масло* [3: 120]. Оскільки українською мовою масло

може бути лише тваринним, то словосполучення *тваринне масло* є тавтологічним. Такими ж тавтологічними словосполученнями є *масло сіте*, *масло маснє* (ЕВРУС: с. 1015).

Скальковані з російської мови словосполучення *рослинна олія* і *тваринне масло* є неправильними, але набули поширення за часів значного впливу російської мови на українську. Ці словосполучення активно функціонують у сучасній технічній і навчальній літературі [5–7, 12, 13], їх пишуть у дипломах про вищу освіту та на сайтах вищих закладів освіти, зокрема спеціальність у Національному університеті харчових технологій має назву “Технології рослинних олій, жирових та косметичних продуктів” [20]. Це заважає фахівцям харчової промисловості засвоювати коректно вживану термінологію своєї галузі.

Зазначимо, що олію отримують лише з насіння або плодів рослин. Тому тавтологічним і недоречним є термін *рослинна олія*, правильно вживати термін *олія* [ЕВРУС: 1015; Шелудько: 136].

Неправильними є також словосполучення: *олія летюча* [ЕВРУС: 1015] – рекомендуємо термін *ефірна олія* (рос. *летучая* – укр. *летка*); *олія льонна* [Дармороси: 93] – правильно писати *олія лляна*; *со́няшникова олія* [ЕВРУС: 1015] – правильно *соняшникова олія* від слова *соняшник*; *олія течна* [Шелудько: 135, 136] – рекомендуємо *олія рідка*.

Вважаємо недоречним сполучення прикметника *тваринний* з терміном *масло* й прикметника *рослинний* із терміном *олія*. У цьому разі потрібно використовувати такі терміносполучення: *козине, коров'яче, кисловершкове, солодковершкове, топлене масло; соняшникова, ріпакова, кокосова, пальмова, пальмоядра, соєва, пресо́ва, екстракційна, сивушина, рафінована, гідратована, відбілена, дезодорована, виморожена олія*, а також *олія какао*. Прикметники конкретизують способи оброблення та сировину, з якої отримано продукт.

Отже, виявлені в деяких словниках, технічній, науковій і навчальній літературі помилки у вживанні окремих термінів українською мовою (напр.: *рослинна олія, тваринне масло, олія летюча, олія льонна, природна олива, маслoбійний, маслoжиркомбінат, маслoекстракційний*, вимагають виправлення відповідно на *олія, масло, ефірна олія, лляна олія, олива, олійний, олійножиркомбінат, олійноекстракційний*).

Недоречне вживання прикметника *тваринний* з терміном *масло* та прикметника *рослинний* з терміном *олія* змушує розмежовувати словосполучення: *козине, коров'яче, кисловершкове, солодковершкове, топлене масло – соняшникова, ріпакова, кокосова, пальмова, пальмоядра, соєва, пресо́ва, екстракційна, сивушина, рафінована, гідратована, відбілена, дезодорована, виморожена олія*, а також *олія какао*. Зазначені прикметники номінують способи оброблення та сировину, з якої отримано продукт.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вакуленко М. О. Сучасні проблеми термінології та української наукової термінографії [Текст]. – К., 2009. – 69 с. 2. Гінзбург М. Д. Що таке технічна олія і що таке олива? [Текст] / М. Д. Гінзбург // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2005. – № 1. – С. 21–23. 3. Головацук С. І. Російсько-український словник сталих словосполучень [Текст]. – К.: Наукова

думка, 2001. – 640 с. 4. *Дерба С. М.* Системна організація української термінології [Текст] / С. М. Дерба // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. – К. : Ін-т української мови НАНУ, 2013. – Вип. 9. – с. 66–69. 5. ДСТУ 2423-94. Олії рослинні. Виробництво. Терміни та визначення. – К.: Держстандарт України, 1994. – 15 с. 6. *ДСТУ 3437-96. Нафтопродукти. Терміни та визначення.* – К.: Держстандарт України, 1996. – 100 с. 7. *ДСТУ 4422:2005. Виробництво масла Терміни та визначення понять.* – К.: Держстандарт України, 2006. – 8 с. 8. *Дубічинський В. В.* Функція термінологічних праць [Текст] / В. В. Дубічинський // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. пр. – К. : Ін-т української мови НАНУ, 2013. – Вип. 9. – с. 112–118. 9. *Іващенко В. Л.* Галузеве слов'янське термінознавство функціональної дослідницької парадигми кінця ХХ – початку ХХІ століть [Текст] / В. Л. Іващенко, Н. О. Яценко // Українська термінологія і сучасність. – К. : Ін-т української мови НАНУ, 2013. – Вип. 9. – с. 5–25. 10. *Кияк Т. Р.* Лінгвістичні аспекти термінознавства : навч. пос. [Текст] / Т. Р. Кияк. – К. : УМК ВО, 1989. – 104 с. 11. *Кияк Т. Р.* Термінологічна норма (суть, реалії, прагматика) [Текст] / Т. Р. Кияк // Українська термінологія і сучасність. – К. : Ін-т української мови НАНУ, 2013. – Вип. 9. – с. 42–47. 12. *Осейко М. І.* Технологія рослинних олій [Текст] : підручник [ВНЗ] / М. І. Осейко. – К. : Варта, 2006. – 279 с. 13. *Пешук Л. В.* Біохімія та технологія олієжирової сировини [Текст]: Навч. посіб. / Л. В. Пешук, Т. Т. Носенко. – Київ: ЦУЛ, 2011. – 296 с. 14. *Ракиша-Слюсарева О. А.* Проблемні питання термінології і класифікації харчових добавок / О. А. Ракиша-Слюсарева [Текст] // Одеська національна академія харчових технологій. – Вип. 42. – Том 2. – с. 395–398. 15. *Романовська Т. І.* Тенденції розвитку технічної термінології харчової промисловості [Текст] / Т. І. Романовська, Л. О. Левчук // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць КНУ. – 2015. – Вип. 51. – с. 435–438. 16. *Романовська Т. І.* Фізико-хімічні аспекти харчових технологій [Текст] / Т. І. Романовська. – К. : Наукова думка, 2006. – 150 с. 17. *Романчук І.* Наукові та прикладні аспекти стандартизації термінологічної бази у молочній галузі [Текст] / І. Романчук // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2014. – №2. – с. 3–7. 18. *Труш А. М., Прокопенко А. А., Дионова Н. Н.* Экспертное исследование сливочного масла [Текст] / А. М. Труш, А. А. Прокопенко, Н. Н. Дионова // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2010. – № 10. – с. 443–448. 19. *Українсько-російський словник наукової термінології* [Текст] / [За заг. ред. Л. О. Симоненко]. – К: Ірпінь, ВТФ “Перун”, 2004. – 416 с. 20. <http://nuft.edu.ua>

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

Бусел – *Великий тлумачний словник сучасної української мови* / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпень: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.

Дармороси – *Дармороси М., Дармороси Л.* Словник технічної термінології з російським покажчиком / М. Дармороси, Л. Дармороси. – К. : Горно, 1926. – 290 с.

ЕВРУС – *Електронна версія російсько-українського словника* / Підготував О. Телемко. – К. : Вид. “К.І.С. ”, 2007. – 2550 с.

РУС – *Російсько-український словник* / [під ред. С. І. Головащук]. – К.: видавництво “Наукова думка”, 1968. – Т. 1. – 700 с.; 1968. – Т. 3. – 727 с.

РУСПЦП – *Гербут А.Я.* Російсько-український словник для працівників цукрової промисловості / Гербут А.Я., Головяк Ю.Д., Кряквіна С.Л. і ін. – К. : Кобза, 1996. – 298 с.

ССРЛЯ – *Словарь современного русского языка: [в 17 т.]* / [под ред. В. И. Чернышева]. – М. – Л.: Изд-во Академия наук СССР, 1950–1965; 1957. – Т. 6. – 1460 с.

СУМ – *Словник української мови* : [в 11 т.] / [за ред. І. К. Білоділа]. – К. : Наукова думка, 1970–1980; 1972. – Т. III – 744 с.; 1973. – Т. IV – 840 с.; 1973. – Т. V – 840 с.

Шелудько – *Словник технічної термінології* (Загальний) (проект)/ І. Шелудько, Т. Садовський. – К.: Державне видавництво України, 1928. – 588 с.

Шило – *Шило Н. І. Російсько-український словник. Термінологічна лексика* / Н. І. Шило. – К.: Видавничий центр “Просвіта”, 2004. – 211 с.

*Романовская Л.О., студентка,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев*

НЕУМЕСТНЫЕ ТЕРМИНЫ В МАСЛОЖИРОВОЙ ОТРАСЛИ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Проанализировано неуместное употребление терминосочетаний “тваринне масло” и “рослинна олія” в технических текстах и документах государственного образца. Выявлены неуместные термины и определения в некоторых словарях украинского языка для обозначения предметов и явлений, которые использует в масложировой отрасли пищевой промышленности.

Ключевые слова: *пищевая промышленность, термин, определение, растительное масло, сливочное масло, масложировая отрасль, неуместные термины.*

*Romanovska L., student
Institute of Philology, Taras Shevchenko University of Kyiv*

INAPPROPRIATE TERMS IN OIL AND FAT FIELD OF FOOD INDUSTRY

The inappropriate use of terms like “тваринне масло” and “рослинна олія” in technical texts and state documents were analyzed. In some dictionaries of the Ukrainian language irrelevant terms and definitions from the Oils and Fats Industry were found.

Key words: *food industry, terms, definition, oil, butter, oil and fat field, inappropriate terms.*

Стаття надійшла до редакції 20.02.17 р.

УДК 81'44=112

*Рудківський О.П., к. філол. н., доц.
Київський національний лінгвістичний університет*

ЗАВДАННЯ СУЧАСНОЇ ЗІСТАВНОЇ ФОНОЛОГІЇ ГЕРМАНСЬКИХ ТА СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

У статті розглянуто проблему вияву стабільності чи варіативності диференційних ознак фонем германських та слов'янських мов як одного з головних завдань сучасної зіставної фонології. Встановлено актуальність функціонального та структурного підходів до вивчення реалізації диференційних ознак приголосних та голосних фонем. Відмічено факультативність таких ознак як твердий приступ голосного для германських мов та палаталізованість приголосних для слов'янських мов.

Ключові слова: *варіативність, функціональний, диференційна ознака, аломорфний, твердий приступ, палаталізація.*

Зважаючи на генезу й розвиток фонологічних знань, очевидним є те, що одним із проблемних завдань сучасної зіставної фонології є опис аломорфних та ізоморфних рис мови як функціональної системи, а також встановлення ступеня впливу стабільності та варіювання диференційних ознак голосними та приголосними фонемами, що найкращим чином проявляється у спонтанному мовленні.

Узагалі, мова є системою, що виконує свою функцію і відповідає певній меті [1: 475]. Фонетичні синтагматичні процеси створюють передумови для змін у мові, які сприяють продовженню її функціонування, в іншому випадку вона перетворюється на мертву мову. Відомо, що задовго до випадіння будь-якого елемента із системи норма мови вже має в своєму розпорядженні елементи, які візьмуть на себе функції зниклого елемента [3: 24–46].

Слід згадати, що на початку XX століття фонологи займалися створенням чогось нового, на що вказувала поява нових, споріднених між собою ідей, одночасно в місцях, віддалених одне від одного, а також відродження до нового життя ідей, про які тривалий час не згадували, тому що їхньому розвитку не сприяла атмосфера молодогограматизму. Наочним прикладом цього було швидке поширення функціональної точки зору при дослідженні звукового боку мову і пов'язане з цим створенням фонології [2: 70].

Загальноновизнано, що початок розвитку фонологічного дослідження пов'язано з іменем геніального женецького лінгвіста Фердинанда де Соссюра. У лекціях із загального мовознавства, які його учні видали після смерті свого вчителя в 1916 році в Женеві під назвою “Cours de linguistique générale”, Ф. де Соссюр підкреслив, що в мові суттєву роль відіграє не матеріальний бік звуків, не їхнє фізіологічне виникнення та фізичні властивості, а їхні контрастні взаємовідношення, які дають їм можливість стати носіями значення, і ці контрастні взаємовідношення існують лише в системі цієї мови. Тому де Соссюр виключає фонетику в звичайному її розумінні з граматики, хоча й визнає, що сама по собі фонетика є важливою наукою. Свою основну ідею функціональної науки про звуковий бік мови де Соссюр, однак, у подальшому не розвивав. Термін *фонема* означає в нього то звук як явище артикуляційне чи акустичне, то член функціональної звукової системи [1: 476]. Але нове, напрочуд плідне поняття було ним виголошено і потребувало лише сприятливих умов для подальшого розвитку.

Слід зазначити, що Бодуен де Куртене в процесі свого психологічного методу дослідження прийшов до чіткого розрізнення звука й фонем. На жаль, науковець не розглядав психологічний чинник як явище тимчасове, супутне, а вважав його фактором постійним і провідним, і тому відомий всьому світові мовознавець-мислитель не дійшов до ясного розуміння функціональної фонетичної системи. Для нього та його безпосередніх учнів фонема є уявленням звука без урахування його функції. Незважаючи на це, погляди Бодуена поступово вивільнили лінгвістичне дослідження від гніту фізіологічної фонетики і сприяли тому, що ідеї де Соссюра, викладені в його лекціях, отримали більш широку відомість. На Першому міжнародному конгресі лінгвістів, що відбувався в Гаазі в 1928 році, представники Празького лінгвістичного гуртка (зокрема, Р. Якобсон, С. Карцевський та М. С. Трубецькой), запропонували тези, у

яких цілком самостійно розвивалася теорія де Соссюра про функціональну звукову систему. Ці тези, розроблені за допомогою женецької школи і молоді пражської лінгвістики, були прийняті Гаазьким конгресом в програму сучасних лінгвістичних досліджень. До програми для позначення нової галузі мовознавства було введено також новий термін “*фонологія*” [2: 73].

Відомий англійський фонетист Даніель Джоунс висловлювався за розрізнення звуків і фонем. Він займався поняттям фонем як фонетист-практик під час вирішення проблеми запису безписемних мов, та з протиріччя між звуком і фонемою не робив жодних теоретичних висновків. Однак його точка зору є виключно функціональною. Його підтримав Е. Сепір, який також вимагав, щоб звуковий бік мови досліджувався з точки зору функціональної [5: 211]. Таким чином фонологічний напрям був багатобічно зміцнений. Та, хоча кількість прихильників нового напрямку й збільшилася, проте визнання за фонологією права на існування й визнання плідності її методів ще не проникло в свідомість мовознавців так глибоко, як бажалося б.

Як відомо, дослідники-молодограматисти висунули лозунг, що науковим має вважатися лише історичне мовознавство, і лише фонетиці вони не наважилися дорікати у відсутності історичного аспекту. Наразі загально визнаним є те, що наукову цінність має саме мовознавство синхронне, або статичне. Водночас, фонологія має спиратися на фонетику, оскільки більшість проблем, які повинна насамперед вирішувати фонологія, мають синхронний характер. Адже вихідним моментом у фонологічному дослідженні є положення про існування фонологічної системи та її ознак. Установити, що фонетичні елементи, які використовуються функціонально в цій мові та у відповідний час, утворюють систему, члени якої взаємопов'язані і взаємозумовлені, – означає вирішити проблему синхронно.

Під час вирішення своїх проблем фонологія, як і фонетика, виходить із сучасної мови і, як і фонетика, використовує при цьому метод аналітичного зіставлення. У цьому полягає її відмінність від принципів молодогограматичного напрямку. Історична школа молодогограматиків стверджувала, що чим давніша мовна стадія, тим вона цінніша, тому що вона розкриває глибоке історичне коріння наступних стадій. Нова лінгвістична школа, а з нею й фонологія, спростовує це положення й стверджує, що лише сучасна мова може дати нам повну, штучно нічим не спрощену картину мовної системи. Лише сучасна мова дозволяє нам також повністю відчувати мовні явища, і тому ретельний і тонкий аналіз сучасної мови є нагальним завданням наукової лінгвістики.

Історична школа молодогограматиків виробила доволі ефективний інструмент свого дослідження – особливий зіставний метод, але внесла при цьому одне важливе обмеження. Згідно з цим методом, зіставляються споріднені мови, щоб встановити спільне джерело існуючих в ній явищ. У лінгвістиці функціональний та структурний, а відповідно, і в фонології зіставляються також і неспоріднені мови, оскільки під час зіставлення не завжди прагнуть лише до визначення спільних джерел, а й до поглиблення мовного аналізу, до кращого пізнання мовної структури, яка під час зіставлення мов неспоріднених стає набагато зрозумілішою. Якщо під час генетичного зіставлення, тобто під час зіставлення мов споріднених із метою визначення спільного походження досліджуваних явищ, у зіставляваних мовах насамперед

намагаються знайти схожі явища, то під час аналітичного зіставлення, що розглядає мови без урахування їхньої генетичної спорідненості, звертають увагу насамперед на те, чим ці мови відрізняються одна від одної. Під час аналізу фонологічної системи виникають дві окремі проблеми. Необхідно перш за все встановити, які фонологічні елементи існують у досліджуваній фонологічній системі, у якому взаємовідношенні вони знаходяться та які комбінації їх можливі у межах системи, а потім простежити, якою мірою і яким чином мова, про яку йдеться, використовує фонологічні елементи своєї системи та їхні можливі комбінації.

До фонологічних елементів при цьому належать фонemi, тобто звуки, яким при-
таманне функціональне навантаження в досліджуваній системі, і фонологічні озна-
ки, тобто властивості окремих звуків чи звукових груп, які використовуються для
розрізнення двох слів, двох груп слів чи двох фонем і які, таким чином, мають своє
функціональне значення. Усі встановлені фонологічні елементи мають силу лише
всередині системи, у якій вони були встановлені. Так, наприклад, ясний і темний [l] в
англійській мові належить до однієї й тієї ж фонemi, оскільки відмінність між ними
є лише наслідком фонетичної ситуації і не несе функціонального навантаження, на-
приклад *“gossiped away happily as she wrestled”* – [ˈɡɒsɪpɪd əweɪ ˈhæprɪli əs ʃiː ˈleslɪd].
Навпаки, м’який та середній [l] у польській мові представляє дві різні фонemi, тому
що обидва можуть знаходитися в однаковій позиції, і тому відмінність між ними
використовується для розрізнення значення слів, наприклад, пор. *“które miały się
wkrótce wydarzyć w całym kraju”* – [kturɛ mawiˈʃɛ wkrɔtɕɛ wiˈdazɨtɕɛ w ˈɕawim ˈkraju] та
która przeleciała za oknem” – [ktura pɕɛˈʎɛsawa za ˈɔknɛm] [8: 49].

Важливою фонологічною ознакою є тривалість голосних. У російській мові до-
вгота та короткість голосного повністю залежать від фонетичної позиції і взагалі не
несуть функціонального навантаження. Навпаки, у польській мові тривалість голос-
ного відіграє важливу роль. При цьому відмінність між коротким голосним та довгим
голосним має силу як для наголошених, так і для ненаголошених складів.

Зазначена відмінність супроводжується лише незначними відмінностями в якості
голосних, що стосується також усіх польських голосних, оскільки там, де попередня
кількісна відмінність із плином часу переходить у відмінність якісну, виявляється
вплив запозичених іноземних слів. Між зазначеними крайніми полюсами перебува-
ють англійська та німецька мови. Переважає усіх у цьому відношенні німецька мова,
де тривалість використовується функціонально в усіх голосних наголошених складів,
на відміну від англійської мови, у якій лише деякі голосні наголошених складів не-
суть функціональне навантаження, і в цих випадках кількісні відмінності супровод-
жуються значними якісними відмінностями.

Від такого тлумачення функціонального використання кількісних відмінностей
голосних ми можемо перейти, власне кажучи, і до іншої проблеми, оскільки ми
вже частково відповіли на питання, якою мірою і яким способом використовуються
фонологічні елементи в межах аналізованої фонологічної системи [2: 72].

Учені дійшли висновку, що система містить ідеальні форми реалізації певної
мови, слугує інвентарем для мовної діяльності й виражає динамічність певної мови.
Норма відображає вже реалізовані моделі за допомогою мовного інвентаря і фіксує
їхні традиційні форми [6: 112].

Специфічність фонематичних систем германських та слов'янських нерозривно пов'язана з розбіжністю у визначенні фонемного статусу приголосних фонем /h/, /ɣ/, /ç/, /x/ германських мов, що викликано різними науковими концепціями фонологів. Такі ізоморфні риси, як конститутивна функція фарингальної /h/, відсутність проходження морфемної межі всередині приголосної /ɣ/, умотивованість появи алофонів фонем /ç/ і /x/ за певних позиційно-комбінаторних умов, їхня кореляція за місцем творення та незалежність від характеристик попередніх голосних у словах іншомовного походження підтверджують фонемний статус усіх зазначених вище фонем в німецькій та нідерландській мовах.

Твердий приступ у сучасній німецькій та нідерландській мовах є гортанним призвуком голосного, а не приголосною фонемою, тому що він виконує лише факультативну фонологічну функцію голосних, наприклад, нім. *"und versuchte es auch bei Dudley mit einem Abschiedskuss"* – [ʔunt fe'zu:xɪtəs aʊx ɥag 'dʌdli mɪt ænəm 'ʔapʃi:tskus].

У фонологічних системах англійської мови та слов'янських мов зазначене вище фонетичне явище не представлено [7: 148].

Для германських та слов'янських мов позиція перед наголошеним голосним виявляється найбільш сприятливою для реалізації диференційних ознак, насамперед глухих приголосних. Інтервокальна позиція є стабільною для вияву розрізняльних ознак у варіантах дзвінких приголосних фонем, але голосні переднього ряду зумовлюють підвищення енергетичних частот попереднього приголосного. У ненаголошених складах дзвінкі приголосні можуть частково втрачати шумну складову й послаблюватися.

З іншого боку, аломорфною рисою германських та слов'янських мов є позиція голосних перед приголосним, що заважає вираженню всіх диференційних ознак приголосних цих мов. Такі фонетичні явища можуть супроводжуватися втрагою аспірації глухими зімкненими, частковим одзвінченням напружених зімкнених та фрикативних, оглушенням дзвінких ненапружених, вокалізацією щільного /r/ та бічного /l/ або цілковитим випадінням алофонів приголосних фонем у ненаголошеній позиції.

Важливим є той факт, що в сучасній нормі німецької та нідерландської мов найбільш поширеними є фрикативні варіанти [ɣ] та [r] фонеми /r/, наприклад, нід. *"reed achteruit de straat op"* – [ʁet 'ɑxtəʁœxt də 'strɑt 'ʔɒp]. Ця тенденція поширюється з північного регіону Німеччини на центральну та частково південну частину й притаманна не лише мовленню дикторів радіо й телебачення, а також мовленню пересічних німців [5: 124]. У мовному ареалі Нідерландів чітко простежується південна та північна диференціація вимовляння алофонів фонеми /r/ [7: 83].

Урешті, обов'язковість чи факультативність характеристик звуку визначаються завдяки фонологічно розрізняльним ознакам, інші фонологічно нерелевантні артикуляційні ознаки звука, такі як тривалість, можуть вільно варіювати [4: 151]. Інтерес викликає перевірка того, наскільки приголосні проявляють свої диференційні ознаки у сильній позиції в спонтанному мовленні. Перспективу зіставного дослідження функціонування голосних та приголосних фонем германських та слов'янських мов становить варіативність і стабільність вияву їхніх диференційних ознак. Ретельне вивчення чинників фонетично-фонологічних змін дасть змогу встановити утворення нових відношень у системі фонем відповідної мови, спрогнозувати її розвиток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордина М.В. История фонетических исследований (От античности до возникновения фонологической теории). – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2006. – 538 с. 2. Матезиус В. Задачи сравнительной фонологии. Перевод с чешского А. А. Лосевой // Пражский лингвистический кружок. Сборник статей. Составление, редакция и предисловие Н. А. Кондрашова. – М.: Издательство „Прогресс“, 1967. – С.70–83. 3. Jakobson R. The sound shape of language / Roman Jakobson ; Linda R. Waugh. Assisted by Martha Taylor. – Berlin ; New York ; Amsterdam : Mouton de Gruyter, 1987. – 335 p. 4. Laver J. Principles of phonetics / John Laver. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – 707 p. (Cambridge textbooks in linguistics). 5. Pompino-Marschall B. Einführung in die Phonetik. – 3., durchgesehene Aufl. – Berlin: de Gruyter, 2009. – 324 S. 6. Steriopolo O. Kontrastiv-vergleichende Phonologie innerhalb der komparativen Linguistik // Germanistik in der Ukraine. – Jh.10. – Kyjiw : Verlagszentrum der KNLU, 2015. – S. 110–123. 7. Weijer van de J., Torre van de E.J. Voicing in Dutch: (De)voicing-phonology, phonetics, and psycholinguistics / Jeroen van de Weijer, Erik Jan van de Torre. – Amsterdam – Philadelphia : John Benjamins publishing company, 2007. – 186 p. 8. Wierzchowska B. Fonetyka i fonologia języka polskiego / Bożena Wierzchowska. – Wrocław; Warszawa [etc.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1980. – 186 s.

*Рудкивский А.П., к. филол. н., доц.,
Киевский национальный лингвистический университет*

ЗАДАЧИ СОВРЕМЕННОЙ СРАВНИТЕЛЬНОЙ ФОНОЛОГИИ ГЕРМАНСКИХ И СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ

В статье рассматривается проблема выявления стабильности или вариативности дифференцирующих признаков фонем германских и славянских языков как одной из главных задач современной сравнительной фонологии. Установлено актуальность функционального и структурного подходов к изучению реализации дифференцирующих признаков согласных и гласных фонем. Отмечено факультативность таких признаков как твердый приступ гласного для германских языков и палатализация согласных для славянских языков.

Ключевые слова: вариативность, функциональный, дифференцирующий признак, алломорфный, твердый приступ, палатализация.

*Rudkivskyy O. P., PhD., Associate Professor
Kyiv National Linguistic University*

THE TASKS OF MODERN COMPARATIVE PHONOLOGY OF THE GERMANIC AND SLAVIC LANGUAGES

The article deals with the problem of the stability or variability revealing of phoneme distinctive features in Germanic and Slavic languages as one of the main tasks of modern comparative phonology. The relevance of functional and structural approaches to the study of the realization of distinctive features of consonant and vowel phonemes is established. The facultative character of such signs as glottal stop for vowels in Germanic languages and palatalization of consonants in Slavic languages are noted.

Keywords: variability, functional, distinctive feature, allomorphic, glottal stop, palatalization.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2017 р.

ІНТЕРДИСКУРСИВНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ МОВИ (НА МАТЕРІАЛІ СТЕНОГРАМ ПЛЕНАРНИХ ЗАСІДАНЬ БУНДЕСТАГУ ФРН)

У статті визначено вплив інтердискурсивності на формування парламентської мови. З'ясовано, що парламентська мова містить фрагменти, які належать до юридичного, медійного, економічного, наукового, художнього, релігійного дискурсу. Показано, що вплив інтердискурсивності на парламентську мову виявляється у вживанні юридичних і економічних термінів, оцінної лексики, евфемізмів і дисфемізмів. Виявлено прагматичні інтенції, які зумовлюють використання інтердискурсу учасниками парламентської комунікації.

***Ключові слова:** інтердискурсивність, інтертекстуальність, парламентська мова, парламентський текст.*

Постановка проблеми. Останнім часом особливий інтерес лінгвістів викликає вивчення людського спілкування в інституційних умовах. Однією з провідних галузей інституційної комунікації є політична. Ядром політичної комунікації в країнах парламентської демократії є парламентська комунікація. Під час дискурсивної діяльності в парламенті формується парламентська мова.

Парламентська мова є однією з фахових мов і, водночас, порівняно з більшістю з них, характеризується певними особливостями. Специфіка парламентської мови полягає в тому, що в її складі поєднуються елементи найрізноманітніших фахових мов. Як зазначають дослідники, "специфіка однієї фахової мови порівняно з іншими суб- та фаховими мовами виявляється особливо чітко в застосуванні певних граматичних категорій, синтаксичних конструкцій та текстових структур [2]". При цьому вживання термінів є хоч і важливим, але далеко не єдиним компонентом, що характеризує фахові мови.

Вплив різних дискурсів та відповідних фахових мов на парламентську мову відбувається за допомогою інтердискурсивності. З огляду на це, постає потреба в розгляді значення інтердискурсивності для формування парламентської мови.

Актуальність дослідження полягає в необхідності з'ясування інтердискурсивної природи парламентської мови, що дасть змогу глибше зрозуміти принципи добору учасниками парламентської комунікації мовних засобів залежно від комунікативної ситуації та потенціалу їхнього впливу на адресата.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми інтердискурсивності лише нещодавно почали систематично досліджуватися вченими-лінгвістами. Останніми роками з'явилася низка праць, присвячених цій темі [напр., 3-4; 5; 7]. Інтертекстуальність та інтердискурсивність є тісно взаємопов'язаними і, як правило, вивчаються в нерозривному зв'язку між собою [див. напр. 3-4]. Дослідження інтердискурсивності може здійснюватися шляхом аналізу інтертекстуальних фрагментів, які належать до різних

типів дискурсу. При цьому для визначення належності інтертекстуального фрагменту до певного типу дискурсу доцільно вдатися до аналізу метаінтертексту.

Метаінтертекст – це фрагменти тексту, які описують інтертекст, ”текст про текст у тексті” [1, с. 39]. Зокрема, метаінтертекст може вказувати на автора висловлювання, тип тексту, місце та час його творення тощо. За його допомогою можна визначити і тип дискурсу, до якого належить інтертекст. У такий спосіб аналіз інтертекстуальних фрагментів та метаінтертексту, що супроводжує їх, доцільно використати для виявлення ролі інтердискурсивності у формуванні парламентської мови.

Мета статті – виявити особливості використання інтердискурсивності в парламентській мові ФРН.

Матеріал дослідження складають 600 текстових фрагментів, які охоплюють інтертекст і метаінтертекст, що супроводжує його, дібраних зі стенограм пленарних засідань Бундстагу ФРН за 2013-2014 роки обсягом понад 3800 сторінок.

Викладення основного матеріалу. Аналіз метаінтертексту, що супроводжує інтертекстуальні фрагменти, дозволяє виявити, що найбільше значення в парламентських текстах має юридичний, медійний, економічний, науковий, релігійний та художній інтердискурс. Розгляньмо, як саме ці типи інтердискурсу використовуються в парламентських текстах ФРН, а також, у який спосіб мова, що притаманна цим типам дискурсу, сприяє реалізації інтенцій учасників парламентської комунікації.

Юридичний інтердискурс. У парламентських текстах ФРН спостерігаємо вживання інтертексту, що репрезентує юридичний інтердискурс. Учасники парламентської комунікації цитують тексти законів та договорів:

(1) *Norbert Lammert (Bundestagspräsident): „Die Abgeordneten des Deutschen Bundestages ... sind Vertreter des ganzen Volkes, an Aufträge und Weisungen nicht gebunden und nur ihrem Gewissen unterworfen“, heißt es unmissverständlich in Art. 38 unseres Grundgesetzes [6, с. 7].*

Метаінтертекст, що супроводжує цитати з юридичних текстів, зазвичай містить назви законів та вказівку на статті, з яких дібрані цитати: *Art. 38, Grundgesetz* у прикладі 1.

Використання юридичного інтердискурсу у парламентських текстах пов'язане насамперед зі специфікою функцій парламенту, оскільки саме парламент є найвищим законодавчим органом країни. При цьому до парламентської мови вводяться юридичні терміни, які вживаються у відповідних інтертекстуальних фрагментах. Водночас, цитування законів, використовується учасниками парламентської комунікації для підтвердження власної позиції, переконання інших у тому, що точка зору політика відповідає закону.

Медійний інтердискурс. Значну роль у формуванні парламентської мови відіграє медійний інтердискурс. У парламенті Німеччини спостерігаємо численні приклади вживання експресивної лексики, яка взята з медіа:

(2) *Matthias W. Birkwald (Die Linke): Selbst in der Bild heißt es unter der Überschrift „Feuer unterm Dach“: „Die Warnungen werden lauter, und sie kommen nicht mehr nur aus Deutschland: Hunderttausenden Geringverdienern droht im Alter der Absturz in die Armut.*

... Deutschland, eine Wirtschafts-Weltmacht, aber bei der Altersversorgung fast Entwicklungsland – das passt nicht zusammen. " So die Bild-Zeitung [6, с. 106].

У прикладі 2 вживається слово *Entwicklungsland* на позначення Німеччини. Зазвичай це слово позначає низькорозвинуті країни. У цьому разі воно є евфемізмом. Але тут спостерігається його дисфемізація. Воно набуває негативного оцінного забарвлення. Крім того, вживаються інші лексеми з негативним оцінним значенням: *Feuer, Absturz, Armut, Geringverdiener*.

Вживання лексики з негативним оцінним забарвленням, зокрема дисфемістичних позначень, зумовлене прагненням учасників парламентської комунікації дискредитувати політичних опонентів та результати їхньої діяльності. При цьому використання цитат із ЗМІ покликане надати більшої об'єктивності висловлюванню політика.

Економічний інтердискурс. Комунікація в парламенті значною мірою стосується нагальних питань економічного життя країни, добробуту громадян. З огляду на це значний вплив на формування парламентської мови чинить економічний інтердискурс. Учасники парламентської комунікації вдаються до цитувань висловлювань економістів та документів установ і організацій у різних галузях господарської діяльності з метою підтвердження власної позиції:

(3) *Ulrich Freese (SPD): Ich will als Gewerkschafter, der sein ganzes Leben lang in industriellen Prozessen, ob als arbeitender oder als entscheidender Mensch, gestanden hat, den Jahreswirtschaftsbericht 2014 aus einer anderen Betrachtungsrichtung angehen. Ich darf, mit Ihrem Einverständnis, Herr Präsident, aus diesem Jahreswirtschaftsbericht zitieren: "Deutschlands Stärken liegen in einer mittelständisch geprägten und internationale wettbewerbsfähigen Wirtschaft, deren Kern auch weiterhin eine moderne, dynamische Industrie ist." Mit diesem Zitat, meine sehr verehrten Damen und Herren, liebe Kolleginnen und Kollegen, bekennt sich die Bundesregierung, bekennt sich der Bundesminister für Wirtschaft und Energie, Sigmar Gabriel, sehr eindeutig zum Industriestandort Bundesrepublik Deutschland [6, с. 994].*

У цьому прикладі вживаються типова для економічного дискурсу лексика: *Jahreswirtschaftsbericht, wettbewerbsfähig, Industriestandort* тощо.

Слід зазначити, що надмірне перевантаження парламентської мови спеціалізованою термінологією може ускладнювати розуміння повідомлення прихованим адресатом парламентської комунікації – широкими колами громадськості.

Науковий інтердискурс. У парламентських текстах ФРН спостерігаємо інтердискурсивні фрагменти, які репрезентують науковий дискурс. Учасники парламентської комунікації цитують науковців з різних галузей з метою підтвердження власної точки зору:

(4) *Andrea Lindholz (CDU/CSU): Ein Zitat des dänisch-deutschamerikanischen Psychoanalytikers Erik Erikson lautet: "Identität, das ist der Schnittpunkt zwischen dem, was eine Person sein will, und dem, was die Welt ihr zu sein gestattet [6, с. 1489]."*

Спостерігаються цитати відомих філософів, які стосуються здебільшого питань соціального характеру:

(5) *Peter Gauweiler (CDU/CSU): Frau Kollegin, ich darf jemanden zitieren, der Ihnen vielleicht noch näher ist als ich, und zwar den Philosophen Jürgen Habermas. Er sagt an*

einem Vortrag mit dem Titel „Wie demokratisch ist die EU?“. „Das ... Netzs upranationalen Organisationen weckt seit Langem die Befürchtung, dass der im Nationalstaat gesicherte Zusammenhang von Menschenrechten und Demokratie zerstört [wird] [6, с. 523].”

Такі цитати, як правило, містять лексичні одиниці з оцінними компонентами значення (*Befürchtung* у наведеному прикладі).

Релігійний інтердискурс. На парламентську фахову мову чинить вплив також релігійний інтердискурс. Його проникнення відбувається шляхом цитування релігійних діячів та творів. Використання релігійного інтердискурсу пов'язане з високим авторитетом релігійних діячів у німецькому суспільстві.

(6) Bernd Rützel (SPD): *„Der Arbeitslohn ... muß es dem Arbeiter und seiner Familie ermöglichen, zu einem wahrhaft menschlichen Lebensniveau im materiellen, sozialen, kulturellen und geistigen Bereich Zugang zu erhalten.“ Sehr geehrte Frau Präsidentin! Sehr geehrte Damen und Herren! Liebe Kolleginnen und Kollegen! Dieses Zitat stammt von Papst Johannes Paul II. Des Weiteren schrieb er am 14. September 1981 in der Sozialenzyklika „Laboremexercens“: Durch Arbeit muß sich der Mensch sein tägliches Brot besorgen, und nur so kann er beständig zum Fortschritt von Wissenschaft und Technik sowie zur kulturellen und moralischen Hebung der Gesellschaft beitragen ... Das war vor gut 30 Jahren [6, с. 1928-1929].*

У цьому прикладі цитується фрагмент соціальної енцикліки Папи Івана Павла II.

Простежується також використання цитат з Біблії та інших творів релігійного характеру:

(7) Roland Claus (Die Linke): *Ich will einmal die Bibel bemühen, (Volker Kauder [CDU/CSU]: So, jetzt kommt's!) die ja einen Gabriel kennt, zwar nicht den Bundesminister, aber den Erzengel. (Michael Grosse-Brömer[CDU/CSU]: Zitieren Sie lieber Marx!) Dort heißt es: „Über dem Ulai-Kanal hörte ich eine Menschenstimme, die da rief: Gabriel, erkläre ihm die Vision!“ Ich glaube, diese Stimme muss es gewesen sein, die der Bundesminister gehört hat, als er seine Rede hier vorbereitet hat [6, с. 2436].*

Художній інтердискурс. Значну роль у парламентських текстах відіграє художній інтердискурс. Учасники парламентської комунікації цитують фрагменти з прозових та віршованих художніх творів.

(8) Petra Pau (Die Linke): *1940 schrieb Bertolt Brecht seine Flüchtlingsgespräche. Darin geht es auch um das Verhältnis von Pass und Mensch, von Staat und Bürger. Ich zitiere: „Der Paß ist der edelste Teil von einem Menschen. Er kommt auch nicht auf so einfache Weise zustand wie ein Mensch. Ein Mensch kann überall zustandkommen, auf die leichtsinnigste Art und ohne gescheiten Grund, aber ein Paß niemals. Dafür wir der auch anerkannt, wenn er gut ist, während ein Mensch noch so gut sein kann und doch nicht anerkannt wird [6, с. 485].“*

Використання фрагментів художніх творів дає можливість учасникам парламентської комунікації висловити власну позицію в більш концентрованій формі. Вона може бути спрямована на критику політичних опонентів:

(9) Klaus Ernst (Die Linke): *Frau Nahles, ich habe den Eindruck, Ihr Beitrag orientierte sich an dem Lied, das Sie hier einmal gesungen haben: „Ich mache mir die Welt, wie sie mir gefällt [6, с. 168].“*

Використання цитат відомих письменників справляє позитивне враження про участь парламентарської комунікації, виявляючи його ерудованість.

(10) *Christian Flisek (SPD): Aus ganz analogen Zeiten ist ein interessantes Goethe-Zitat überliefert: „Wer das Recht hat und Geduld, für den kommt auch die Zeit [6, с. 1415].“*

Розглянуті типи не вичерпують усього різноманіття інтердискурсивних впливів, які помітні в парламентарській мові. Аналіз метайнтертексту дозволяє виявити інтертекстуальні включення, що репрезентують військовий, спортивний, медичний, побутовий і дидактичний дискурси. Будь-яка галузь людського спілкування, яка набуває значення для всього суспільства, може стати частиною парламентарського дискурсу і, відповідно, чинити вплив на парламентарську мову.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, парламентарська мова охоплює значну кількість мовних одиниць різних рівнів (слів, словосполучень, речень, текстів), які первинно належать до інших фахових мов. Вживання цих мовних одиниць у парламентарських текстах зумовлене прагматичними інтенціями учасників парламентарської комунікації, зокрема прагненням дискредитувати політичних опонентів, підтвердити власну точку зору та виявити власну обізнаність і ерудованість. Вплив інтердискурсивності на парламентарську мову виявляється у вживанні термінів з відповідних фахових галузей: юридичної, економічної, окремих галузей науки і техніки. Вплив медійного дискурсу виявляється насамперед у вживанні оцінної лексики, евфемізмів і дисфемізмів.

Перспективи дослідження вбачаються у вивченні впливу інтердискурсивності на інші галузі людського спілкування та відповідні фахові мови. Крім того, слід зауважити, що вивчення парламентарської мови безумовно не обмежується розглядом інтердискурсивних фрагментів. Тому дослідження мови парламентарських установ різних країн і надалі лишається актуальним питанням.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гавенко А.С. Метаинтертекстуальность в художественном тексте (на материале русских рассказов 80-х годов XX–XXI веков) / А.С. Гавенко // Филология и человек. – Барнаул : Изд-во Алтайск. гос. ун-та, 2011. – № 2. – С. 36–48.
2. Кияк Т.Р., Каменська О.І. Лінгвістика фахових мов: предмет, проблеми, перспективи / Т.Р. Кияк, О.І. Каменська // Вісник Київського національного лінгвістичного університету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/Vknlul_mtkm
3. Чернявская В.Е. Интертекстуальность и интердискурсивность / В.Е. Чернявская // Текст – Дискурс – Стиль. – СПб : Изд-во СПбГУЭФ, 2003. – С. 23–42.
4. Чернявская В.Е. Открытый текст и открытый дискурс: Интертекстуальность – дискурсивность – интердискурсивность / В.Е. Чернявская // Лингвистика текста и дискурсивный анализ: традиции и перспективы : сб. научн. статей / Отв. ред. В.Е. Чернявская. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 2007. – С. 7–26.
5. Шевченко І.С. Интердискурсивність політичного дискурсу / І.С. Шевченко // Вісник ХНУ. – Х. : Вид-во ХНУ, 2009. – № 848. – С. 53–57.
6. DB = Deutscher Bundestag. Stenografischer Bericht [Електронний ресурс]. – 18. Legislaturperiode. – Sitzung 1–42. – Berlin, 2013–2014. – 3830 S. – Режим доступу: <http://dip21.bundestag.de>.
7. Wu J. Understanding Interdiscursivity : A Pragmatic Model / Jianguo Wu // Journal of Cambridge Studies. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2011. – Vol. 6. – No. 2–3. – P. 95–115.

*Стасюк О.С., к.филол.н., ассист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев*

**ИНТЕРДИСКУРСИВНОСТЬ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ
ПАРЛАМЕНТСКОГО ЯЗЫКА
(НА МАТЕРИАЛЕ СТЕНОГРАММ ПЛЕНАРНЫХ ЗАСЕДАНИЙ
БУНДЕСТАГА ФРГ)**

В статье рассмотрено влияние интердискурсивности на формирование парламентского языка. Определено, что парламентская коммуникация содержит фрагменты, которые принадлежат к юридическому, медийному, экономическому, научному, художественному, религиозному дискурсу. Показано, что влияние интердискурсивности на парламентский язык проявляется в использовании юридических, экономических терминов, оценочной лексики, эвфемизмов и дисфемизмов. Выявлены прагматические интенции, которые предопределяют использование интердискурса участниками парламентской коммуникации.

***Ключевые слова:** интердискурсивность, интертекстуальность, парламентский язык, парламентский текст.*

*Stasiuk O.S., Cand.Phil.Sci., Assistant Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv*

**INTERDISCURSIVITY AS A MEAN OF FORMATION
OF PARLIAMENTARY LANGUAGE
(BASED ON VERBATIM REPORTS OF PLENARY SITTINGS OF THE
GERMAN BUNDESTAG)**

The article deals with influence of interdiscursivity on the parliamentary language. It is defined that parliamentary texts contain text fragments that belong to media discourse; juridical, economic, scientific, religious discourse. The influence of interdiscursivity on the parliamentary language manifests through using juridical and economic terms, evaluative words, euphemisms and dysphemisms. The pragmatic intentions that lead to using interdiscourse by the parliamentarians are revealed.

***Keywords:** interdiscursivity, intertextuality, parliamentary language, parliamentary text.*

Стаття надійшла до редакції 03.02.2017.

ЕКСТЕРІОРИЗАЦІЯ ЕМПАТІЇ В АНГЛОМОВНИХ ДИСКУРСИВНИХ АКТАХ

У статті репрезентовані різні підходи до тлумачення емпатії в лінгвістиці. Емпатія досліджується крізь призму лінгвістичної прагматики. Зокрема, проаналізовано трансформацію мовленнєвої парадигми на сучасному етапі розвитку мовознавства з уточненням поняття “дискурсивний акт”. Також надано визначення “емпатійного дискурсивного акту”, здійснено його типологізацію. Емпатійні дискурсивні акти розподілено на констативи, директиви, комісиви, експресиви та перформативи. Наведені комунікативні комплекси виступають механізмами взаємовпливу й взаєморозуміння в процесі емпатійного спілкування.

Ключові слова: емпатія, емпатійний дискурсивний акт, констатив, директив, комісив, експресив, перформатив.

Останнім часом аналіз комунікативної взаємодії як іманентної складової людського буття набуває все більшої ваги, що передбачає виділення й реалізацію глибинної природи інваріантних констант і периферійних змінних спілкування. Вони складають ієрархізовані комплекси в моделюванні гармонійної комунікації, зумовленої психолінгвальними конструктами емпатії як “здатності відчувати й розуміти почуття іншого як свої” (переклад наш – Н. Т.) [14: 275-276].

Уточнюючи лінгвістичне розуміння емпатії, вчені вводять поняття вербальної емпатії, яка є вираженням розуміння почуттів іншого, мовним впливом із метою надання психологічної підтримки співрозмовнику [5: 7]. Найвні визначення цього феномена мовознавці також співвідносять із аспектами функціонально-семантичного синтаксису та діахронійної типології, де емпатія позначає відношення мовця до обговорюваної ситуації, в якій автор висловлення обирає точку зору одного з учасників (фокус емпатії). У фокусі емпатії є той учасник, від якого відбувається відлік іншого (описція) [10: 143].

У лінгвістиці тексту емпатія є сутністю, що вираховується мовцем як пресупозиція та рецептивна здатність адресата [15: 23]; ідентифікацією мовця з учасником чи об'єктом повідомлюваної події, викладенням чогось із певних позицій [6: 592]. У функціонально-семантичному синтаксисі з емпатійним виявленням пов'язують пасивізацію (ідентифікацію з пацієнтом, проте не з агенсом), рефлексивізацію (додавання зворотної частки чи зворотного займенника) й порядок слів [там само].

Пріоритет пацієнтально-рефлексивізованих категорій мовної системи як характерних представників емпатійних конструкцій певною мірою зредуковує загальнофілософське й загальнопсихологічне розуміння емпатії, усталене в світових наукових парадигмах, і виокремлює її вузьке, формалізоване розуміння в галузі мовознавства. Вербальні показники не вичерпують усього арсеналу мовленнєвих засобів емпатії, яка являє собою результат глибинної детермінованості психоемоційного й когнітивного вибору мовцем конкретної лінгвістичної форми та її контекстуального подання.

Гіпотетичне розгортання лінгвістичних трактацій емпатії як когнітивно-афективного феномена зумовлює доцільність розширення кола її актуальних компонентів і сприяє широке розуміння цього явища в загальній площині гармонійної емоційної комунікативної взаємодії. Цим пояснюється **актуальність** розгляду емпатії крізь призму лінгвістичної прагматики.

Метою пропонованої статті постає актуалізація емпатії в сучасних англомовних дискурсивних актах, а **завданнями** – аналіз трансформації теорії мовленнєвих актів у сучасній лінгвістиці, уточнення поняття “дискурсивний акт”, визначення “емпатійного дискурсивного акту” та його типологізація. **Матеріалом** для наукової розвідки послуговував Британський національний корпус (BNC).

Екстеріоризацію прагматичного аспекту емпатії слід почати з “мовленнєвоактової” парадигми, яка довгий час була одним із найпопулярніших комунікативних підходів до дискурсу-аналізу. Вона сформувалася в межах неопозитивістської лінгвістичної філософії щодо взаємодії мови, життя й мовлення як діяльності людини за певними правилами соціальної гри, залежності мовлення від правил і конвенцій. Аналітико-філософське походження теорії мовленнєвих актів разом із витонченою упаковкою головних принципів та тез зумовили популярність, що випала на долю цієї парадигми: вона сформувала ідеологію прагматики мови й визначила шляхи розвитку комунікативної лінгвістики в цілому, значно вплинувши на розвиток дискурсивних досліджень.

У нашій роботі за основу приймається трактування теорії мовленнєвих актів як логіко-лінгвістичного напрямку аналізу одиниць вербальної комунікації (інтенційно й ситуаційно зумовлених, граматично й семантично організованих висловлень) з огляду на супроводжувальну дію мовця й результативну реакцію адресата [10: 609]. Сам мовленнєвий акт розглядаємо як мінімальну відносно самостійну одиницю дискурсу, мовленнєву взаємодію мовця та слухача для досягнення певної мети шляхом спільного конструювання значення, що передається в процесі спілкування [12: 150].

Існує безліч класифікацій мовленнєвих актів. У мовознавстві відомі “вузький” та “широкий” підходи до вирішення цього питання. Якщо в рамках першого підходу виділено, як правило, від п’яти [9; 19] до дев’яти [21] мовленнєвих актів, то в рамках другого при більш детальному розгляді їх розділено на п’ятнадцять і більше типів [1].

Найпоширеніша в лінгвістиці класифікація за параметрами ілокутивної мети, напрямом пристосування до дійсності та умовами широти видається нам найбільш вдалою. У ній виділені такі мовленнєві акти: 1) *констативи* /*репрезентативи* (повідомляють про стан справ: констатація, прогноз, повідомлення, опис); 2) *директиви* (використовуються мовцем для спонукання слухача до здійснення певної дії: розпорядження, накази, вимоги, прохання, благання, запрошення, поради, рекомендації, інструкції); 3) *комісиви* (мовець бере на себе обов’язок здійснити певний вчинок). Підтипами є *промисиви* (обов’язки, клятви, запевнення, пропозиції) і *менасиви* (погрози); 4) *експресиви* (виражають психологічний стан мовця: вибачення, подяки, співчуття, докори, подив, обурення). Експресиви передбачають *фактичні метакомунікативи* (за Г. Г. Почепцовим), мета яких – організація й регулювання соціального контакту, а не

передавання суттєвої інформації; 5) *перформативи (декларації)* (дія, що називається, здійснюється самою мовимою висловлення) [9; 16; 19].

У межах цієї класифікації виявлено *прямі й непрямі* мовленнєві акти. Останні визначено як такі, ілокутивний тип яких не збігається з ілокутивною силою: мовець передає інший за цільовою установкою зміст, ніж той, який він вербально повідомляє. Концепція непрямих мовленнєвих актів розглядалась як невідповідність експліцитних та імпліцитних інтенцій за умови існування двох ілокутивних сил: тієї, що спрямовує непрямий спосіб передачі змісту та змістової [19].

У концепції основоположника теорії мовленнєвих актів Дж. Остіна їхня цілісність забезпечується трьома операціями або групами дій: а) *локуцією* – говорінням у поєднанні фонетичного, фатичного (лексикалізації та граматикалізації висловлення), ретичного (смыслопородження й референтного співвіднесення) компонентів; б) *ілокуцією* – наміром, метою, продуманим розрахунком (інформування, наказ, попередження тощо); в) *перлокуцією* – наслідками досягнення результату мовленнєвого акту, зважаючи на вплив мовця на свідомість і поведінку адресата (спонукання, залякування, подив тощо). Аналізуючи наведені операції, вчений дійшов до висновку про необхідність розгляду мовленнєвого акту в цілісній комунікативній ситуації, складниками якої є комуніканти та предмет повідомлення [8].

Проголошуючи діяльнісний і телеологічний характер мови, дослідник розглядав мовлення як знаряддя здійснення цільової установки мовця в діяльнісній ситуації мовленнєвого акту. Однак незважаючи на перспективність і вагомість теорії Дж. Остіна, її недоліками вважаються не розробленість перлокутивного складника мовленнєвого акту, ототожнення ілокутивного й мовленнєвого актів, орієнтація тільки на ілокуцію, перлокуція ж передбачала лише позитивний результат (досягнення мети мовця), що часто розходилося з реальністю.

Пізніше було розрізнено два тлумачення перлокутивного ефекту: як очікуваного мовцем результату здійснення власного наміру і як досягнення будь-якого результату мовленнєвих дій. Це зумовило усвідомлення мовленнєвого акту не лише як спрямованої передачі інформації пасивному адресатові, а й як знаряддя управління діяльністю співрозмовника. Зважаючи на це, у мовленнєвому акті виділено ілокутивний і перлокутивний акти: перший утілює намір, другий – можливість впливу.

У цілому ж вважається, що ілокуція задає модус комунікації та є дією, за допомогою якої мовець переслідує певні цілі. А перлокуція є зовнішньою метою, посткомунікативним ефектом, який характеризується в епістемічних вимірах, оскільки спричиняє прямі або непрямі зміни у свідомості адресата, в думках, почуттях і поведінці та оцінюється на основі тих наслідків, які він викликає [2].

У ході поглиблення наукових уявлень про реалії повсякденного спілкування все очевиднішою ставала непереконовість та необґрунтованість деяких положень теорії мовленнєвих актів. Головним чинником невдоволення стала абстрактна, відірвана від реального життя мова, на основі якої теоретики мовленнєвих актів будували свої умовиводи. Тут мається на увазі обумовленість мовленнєвої комунікації прагматичним контекстом, а також перенесення акцентів зі сфери семантики й синтактики мовного знака на його актуальне вживання.

Для функціонування мовленнєвого акту істотними є умови успішності, голов-но, психологічний стан мовця, попередні умови, співвідносні з зовнішнім світом і соціальним статусом мовця, а також результат, який включає вплив на менталь-ний стан слухача. На жаль, із локусу валідності випадає фактор інтерактивності мовленнєвої творчості, оскільки в фокус мовленнєвого акту потрапляють ізольовані висловлення. Фактично, дослідник аналізує не буденну мову в її реальному функціонуванні, а штучно звужені ідеалізації. Недаремно об'єкти подібного аналізу були названі “мовними актами” [17: 172]. Взагалі, теорію мовленнєвих актів почали сприймати як теорію значення, а не повноцінного знання про мовленнєву практику, оскільки вона з'явилась у просторі філософських абстракцій як логічний ключ до рішення суто філософської проблеми розрізнення істинного й хибного в буденних висловленнях [18: 239-240].

Останнім часом філософсько-логічні поняття інтенційності, ілокутивності, перформативності поєднують із категоріями когнітивного підходу (концептами, фреймами, когнітивними репрезентаціями тощо). Висловлюється гіпотеза про те, що серед категорій базового рівня існують особливі персуазивні когнітивні категорії, призначені для планування мовленнєвого впливу [3: 42]. Для опису внутрішньої організації мовленнєвих актів використовуються фреймові моделі, які мають амбівалентні риси, тобто, не тільки впорядковують і зберігають лінгвопрагматичні знання, а й активно включаються в процес породження мовлення [7: 225-228].

У дослідженнях комунікативної діяльності поступово відходять від принципу відомого планування, на якому тримається теорія мовленнєвих актів. Певна ідея, мета випереджає мовлення й відносно неї людина керує процесом побудови висловлення. Така інтенція може бути трансцендентальною сутністю, психологічним станом антиципації або ментальною структурою, в якій відображено бажаний мовленнєвий результат. На зміну апіорній запланованості мовного вжитку приходить образ спонтанного у своєму природному існуванні мовлення, яке виникає в ре-альному часі як реакція на потреби безпосередньої ситуації [20: 33-34]. У наведених інтеракційних процесах превалює інтуїтивне знання, яке керує людською поведінкою під час мовленнєвої взаємодії.

Спроби вийти за рамки мовленнєвоактової прагматики привели науковців до розроблення дискурсивної тематики. Своєю появою дискурсивний акт зобов'язаний “дискурсивізації” мовознавства, яка стала певного роду протестом проти логіко-аналітичного спрямування мовного прагматизму й пов'язаними з цим труднощами. Відправним пунктом стало розуміння того, що контекст не тільки задається, поперед-ньо встановлюється, а й твориться під час інтеракції.

У результаті переосмислення в основі мовленнєвої комунікації лежать не односторонні дії, а взаємодія дискурсантів, і поняття мовленнєвого акту розширюється до масштабів дискурсивного акту. Дискурсивний акт як процес спільного конструювання значення постає актуальним для тих, хто цікавиться мовою в першу чергу з точки зору її перформативності, але не задовольняється тісними рам-ками класичної теорії мовленнєвих актів. Модель дискурсивного акту увібрала в себе всі переваги мовленнєвого акту, звільнившись від його слабких сторін. Таким чином,

дискурсивний акт – це сучасна, переосмислена версія мовленнєвого акту з акцентом на ілокутивній меті та перлокуції.

Наразі когнітивний вимір дискурсу не обмежують лише інтелектуальним простором окремого мовця або слухача, залученого в соціальну інтеракцію. У ньому перетинаються індивідуальна й колективна форми пізнання, задіяна соціально розподілена когніція, яка є частиною життя суспільства й пов'язана зі спільною діяльністю людей. **Емпатійний дискурсивний акт (ЕДА)** визначається нами як одиниця спонтанної комунікації, основана на інтуїтивному знанні ситуації та здійснювана емпатом (комунікантом, який виражає емпатію) щодо конкретного емпатанта (комуніканта, якому виражається емпатія) або навпаки. ЕДА актуалізується шляхом спільного конструювання значення при певних умовах з наміром виразити або викликати емпатію й отримати бажаний когнітивний і мовленнєвий результат. Конститутивними складовими будь-якого ЕДА є наявність емпата й емпатанта, тексту повідомлення, реферативного простору повідомлення та комунікативного простору повідомлення.

У емпатійному дискурсивному акті **ілокуцією** є намір емпата розділити емоційно-когнітивний стан емпатанта за допомогою вербалізації втішання (допомоги, жалості, жалю, захоплення, обнадійовання, підбадьорювання, схвалення, турботи тощо), або намір емпатанта викликати емпатію. Перлокутивний ефект ЕДА – це зміна емоційно-когнітивного стану співрозмовника або ставлення комунікантів один до одного. Ця зміна постає стійким станом системи ЕДА, вираженням набором її параметрів у допустимому дієздатному діапазоні.

Робота ілокутивних сил ЕДА може бути репрезентована *прямо* (шляхом безпосередньої комунікації емпата з емпатантом (1)) та *опосередковано* (спрямована на емпатанта або емпата за його відсутності (2)):

(1) *'There just doesn't seem to be an end to it,' she said. 'I'm sorry, look at me crying like this.'*

'That's all right, it's good to have a cry sometimes. Would you like some more tea?'

She smiled through her tears. 'Thanks, I'd love another one,' she said (13, sorry, 24).

(2) *'Magnus's mother has been to see your mother,' she said. 'Poor Magnus has chicken-pox, so you can unpack that suitcase, Andrew* (13, poor, 55).

Пряму або опосередковану емпатію виявляють у дискурсивних актах різних типів. За основу типології ЕДА приймаємо досить вдалу класифікацію за параметрами ілокутивної мети, напрямом пристосування до дійсності та умовами широти [9; 16; 19], згідно якої виділяємо *констативи, директиви, комісиви, експресиви та перформативи*.

Деякі дослідники відносять емпатійні висловлення до розряду експресивів, пояснюючи свою точку зору емоційною сутністю емпатії, яка безпосередньо є вираженням емоційного ставлення до іншого з метою здійснення емоційного впливу на адресата, що є характерним для цього класу дискурсивних актів [4: 110-113]. Це твердження вважаємо неправомірним, оскільки емпатія імпліцитно або експліцитно може бути наявна в констативах, директивах, комісивах, і навіть у перформативах. Для підтвердження цієї точки зору наведемо низку прикладів, виділяючи в них ілокутивні

маркери емпатії (використання лексичних засобів на позначення емпатії), які своєю семантикою дозволяють нам визначити тип дискурсивного акту:

(3) *In a statement issued on his behalf yesterday, the Labour leader, said: 'I am consulting with colleagues to inform them of the action which I propose to take in the wake of the election defeat. I will make a full statement on Monday. There will be no further communication on this matter until then'. The speculation at Westminster last night was that Mr. Kinnock was preparing the ground for a dignified exit by leaving his colleagues six months in which to mount their campaigns for a contest in the autumn* (13, inform, 100).

У цьому дискурсивному акті, який ми відносимо до **констативів** (використання лексем *I am consulting, to inform, I propose*, що повідомляють про стан справ), мовець намагається викликати емпатію до свого рішення й одночасно виражає її своїм колегам, надаючи їм можливість змагатися за посаду голови лейбористської партії. Семантика лексеми *dignified* у словосполученні *dignified exit* виразняє емпатійний перлюкутивний ефект дискурсивного акту.

Наступний дискурсивний акт актуалізує **директив** (наказовий спосіб та модальне дієслово *must* використовуються емпатом для спонукання слухача до здійснення певної дії). Мовець виражає емпатію, рекомендуючи емпатанту змінити оточення й забути про свій складний психологічний і фізичний стан:

(4) *'Go away. Take care of yourself. Go.'* In fact, Francis booked the holiday and drove her to the airport.

'Get drunk,' he advised. 'I would recommend a little holiday romance.'

'I don't give myself permission, Francis,' said Jay. 'Imagine inflicting myself on anyone in this state. I'd burst into tears all the time. I've just had open-heart surgery, remember?'

'You must just forget, dear (13, recommend, 13).

У наведеному нижче дискурсивному акті, що репрезентує **комісив** (промісив) (*I promise you*), емпат запевняє емпатанта у щирості своїх намірів, експліцитно виражаючи емпатію:

(5) *'You don't mean all this personally, do you, Charles?' He looked up, his face awash with relief.*

'No I don't. You're right, I don't. I'm glad you can see that, Dorothy. I'm not trying to hurt you, I promise you. I ...' (13, promise, 5).

Наступний дискурсивний акт ми відносимо до **експресивів** (лексема *sympathize* виражає співчуття). У ньому емпатія до співрозмовника також актуалізована експліцитно:

(6) *'I'm black and blue from head to toe,' said Crawford then, 'I've got eight pulled ligaments in my leg and bruises all over and, when I limp out of the theatre at night, these bloody bastards are walking up and down with signs saying 'English actors will be working next year – will you?'. It's depressing to feel you're not wanted here.'*

Slightly more diplomatically, he said, 'I sympathize (13, sympathize, 63).

Приклад, наведений нижче, репрезентує **перформатив** (дія, що називається висловленням *I plead guilty*, здійснюється самою його вимовою), в якому емпатант намагається викликати емпатію співрозмовників, порівнюючи свою провину зі спробою визволити країну (*They sent me to prison for trying to free my country*):

(7) *'Are you implying that I was a common criminal? A thief perhaps?'* Father Poole gave a hasty wave of denial with his hand.

'No, no, of course not.'

'They sent me to prison for trying to free my country. And if that's a crime then I plead guilty. Gladly! Proudly!'

Father Poole nodded. *'Ah, I see. A political prisoner'*(13, plead, 54).

Таким чином, емпатійні дискурсивні акти виступають механізмами взаємодії, взаємовпливу й взаєморозуміння в процесі спілкування, ключовим процесом у всіх видах діяльності, пов'язаної з людською комунікацією. За наявності експліцитної (імпліцитної) вираженої або викликані емпатії, репрезентованої ілюктивними силами ЕДА, констатииви, директиви, комісиви, експресиви та перформативи можуть уважатися емпатійними дискурсивними актами. Вибір типу дискурсивного акту здійснюється за синергетичним принципом заперечного зв'язку, коли комуніканти шукають у своєму епістемічному просторі найкращий варіант подання інформації, наближаючись до ідеального[11: 16].

На кожному кроці цього процесу підібраний результат аналізується емпатом (емпатантом) як кращий чи гірший, а наступний крок здійснюється згідно з певною тактикою емпатійної комунікації. Детальний аналіз цього явища є перспективою подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апресян Ю. Д. Перформативы в грамматике и языке / Ю. Д. Апресян // Ю. Д. Апресян. Избранные труды. Т. 2.—М.: Языки русской культуры, 1995. — 767 с.
2. Безугла Л. Р. Перлокуція у дискурсі / Л. Р. Безугла // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. —Харків : Константа, 2005. — С. 118—144.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. —М.: Едиториал УРСС, 2003. —284 с.
4. Козяревич Л. В. Вербальні й невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу (на матеріалі англомовної прози ХХ століття) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04/ Ліана Василівна Козяревич. — Київ, 2006. —191 с.
5. Кузнецова А. А. Иллюктивные типы вербальной эмпатии: автореф. дис. ... канд. фил. наук : 10.02.19 / Алла Александровна Кузнецова. — Уфа, 2010. — 25 с.
6. Николаева Т.М. Эмпатия/ Т. М. Николаева// Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н.Ярцева.—М.: Сов. энциклопедия, 1990.—С. 592.
7. Никонova Ж. В. Основные этапы фреймового анализа речевых актов (на материале современного немецкого языка) / Ж. В. Никонova // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. — 2008. — № 6. — С. 224—228.
8. Остин Дж. Слово как действие/ Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. — М., 1986. — Вып. 17. — С. 22—129.
9. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Г. Г. Почепцов. — К. : Ваклер, 2001. — 216 с.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава : Дозвілля-К, 2006. — 716 с.
11. Синергетика в филологических исследованиях : монография / Т. И. Домброван, С. М. Еникеева, Л. С. Пихтовникова, А. Н. Приходько, Е. А. Семенец, В. И. Силантьева, Е. Г. Фоменко, С. Н. Коринь, О. Н. Гончарук, И. М. Яремчук, А. Н. Судья, Н. Н. Пильгуй, Е. В. Богатырева, В. П. Чередниченко, М. В. Залужная, О. А. Анастасьева ; под общ. ред. проф. Л. С. Пихтовниковой. — Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2015. — 340 с.
12. Шевченко И. С. Основы теории языковой коммуникации : учебное пособие для студентов / И. С. Шевченко. —Харьков. гуманит. ин-т “Народная украинская академия”. — Х., 2007. — 168 с.

13. British national corpus [electronic resource] // BNCweb (CQP-edition). — Available at : <http://bncweb.lancs.ac.uk/bncwebsignup/user/login.php>. 14. Collins English Dictionary / editors : J. Crozier, A. Grandison, C. McKeown, E. Summers, P. Weber. — Glasgow: HarperCollins Publishers, 2008. — 1040 p. 15. Dressler W. Trends in linguistics: studies and monographs / W. Dressler, M. Barbaressi. — Berlin; New York: Mouton de Gruyter, 1994. — 167 p. 16. Leech G. N. Principles of pragmatics / G. N. Leech. — London & New York: Longman, 1983. — 250 p. 17. Lyons J. Language, meaning and context / J. Lyons. — London: Fontana, 1981. — 256 p. 18. Moeschler J. Speech act theory and the analysis of conversations / J. Moeschler // Essays in speech act theory / D. Vanderveken, S. Kubo (Eds.). — Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing, 2002. — P.239—262. 19. Searle John R. Speech acts : an essay in the philosophy of language / John R. Searle. — Cambridge University Press, 1969. — 203 p. 20. Stubbs M. Discourse analysis: the sociolinguistic analysis of natural language / M. Stubbs. — Chicago: University of Chicago Press, 1983. — 272 p. 21. Wunderlich D. Methodological remarks on speech act theory / D. Wunderlich // Speech Act Theory and Pragmatics. — Dordrecht etc., 1980. — P. 291—312.

**Таценко Н. В., к.филол. наук, доц.,
Запорозький національний університет, г. Запоріжжя**

ЭКСТЕРИОРИЗАЦИЯ ЭМПАТИИ В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ДИСКУРСИВНЫХ АКТАХ

В статье представлены различные подходы к толкованию эмпатии в лингвистике. Эмпатия исследуется сквозь призму лингвистической прагматики. В частности, проанализирована трансформация речевоактовой парадигмы на современном этапе развития языкознания с уточнением понятия “дискурсивный акт”. Также дано определение “эмпатического дискурсивного акта”, осуществлена его типологизация. Эмпатические дискурсивные акты разделены на констатиры, директивы, коммисивы, экспрессивы и перформативы. Данные коммуникативные комплексы выступают механизмами взаимовлияния и взаимопонимания в процессе эмпатического общения.

Ключевые слова: эмпатия, эмпатический дискурсивный акт, констатив, директив, коммисив, экспрессив, перформатив.

**Tacenko N.V., PhD., Associate Professor
Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya**

EXTERIORIZATION OF EMPATHY IN ENGLISH-SPEAKING DISCURSIVE ACTS

The article provides insights into different approaches to the interpretation of empathy in linguistics. It looks fundamentally at empathy through the prism of linguistic pragmatics. In particular, we analyzed the transformation of speech acts paradigm at the present stage of linguistics development with clarifying the concept of “discursive act”. We also provided the definition of “empathic discursive act”, and implemented its typology. Empathic discursive acts are divided into representatives, directives, commissives, expressives and declarations. These communicative complexes are the mechanisms of mutual influence and mutual understanding in the process of empathic communication.

Keywords: empathy, empathic discursive act, representative, directive, commissive, expressive, declaration.

Стаття надійшла до редакції 12.02.2017.

ОКЛИЧНІ РЕЧЕННЯ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті уточнено лінгвістичний статус окличних речень, описано особливості окличних речень різних видів, їхні стилістичні та комунікативно-прагматичні функції в сучасній німецькій та українській мовах.

Ключові слова: окличне речення, функції, комунікативно-прагматичний потенціал, порівняння, німецька мова, українська мова.

Проблема окличності не нова в наукових дослідженнях, зокрема, в романістиці розглядалася історія вираження окличності [10: 50-53], основні ознаки власне окличних речень та комунікативні функції [11: 41-43; 12], на матеріалі німецької мови окремі аспекти окличних речень досліджувалися в рамках стилістичного синтаксису та комунікативних функцій [3; 4; 7; 8; 20; 21; 24; 27; 28]. Окличні речення описувалися як один із ступенів вияву емоційності українського репортажу [5], проте порівняльного дослідження не проводилося. Метою цієї статті є порівняння структури, стилістичних та комунікативно-прагматичних функцій окличних речень у німецькій та українській мовах.

Оскільки не існує єдиної думки щодо лінгвістичного статусу окличних речень [16], слід спочатку розглянути їх місце в різних класифікаціях. Як у німецькій, так і в українській традиції поширеним є поділ речень на розповідні, питальні та спонукальні відповідно до інтенції мовця. Окличні речення при цьому вважаються різновидом відповідного виду речення, вимовленого з підсиленою, напруженою інтонацією, тобто кожне речення стає окличним, якщо його висловити з почуттям [2, : 147; 15: 1197; 9 :242; 23 :157]. За правилами пунктуації в кінці окличних речень ставиться знак оклику. Як відомо, прагматично-модальна функція розділових знаків полягає в тому, щоб передати “інформацію щодо мети висловлення, ставлення мовця до повідомлення, його внутрішній стан, ситуацію мовлення (зовнішні перешкоди), апеляцію до адресата, реакцій слухачів на повідомлення” [6 :529]. Знак оклику є таким чином маркером емоційності будь-якого речення.

Відповідно до іншої класифікації речення поділяються на розповідні, спонукальні, питальні та оптативні [18 :321]. Окличні речення зараховуються до розповідних, що виражають емоції. Підкреслюється особливість їх оформлення: місце дієслова, прогредієнтна інтонація, наявність додаткового синтагматичного наголосу тощо [1: 109; 17 :262].

Німецькі науковці Улла Фікс та Андреас Гард [22: 1600] розглядають окличні речення як рівноправні поряд з розповідними, спонукальними, питальними та оптативними.

Очевидно, що в деяких класифікаціях поділ відбувається за різними критеріями, тому найбільш вдалим вважається поділ речень за **комунікативною метою** на

стверджувальні й заперечні або питальні й непитальні, до яких належать розповідні, спонукальні й опитативні (бажальні), а за **емоційним забарвленням** на окличні й неокличні [6 :518].

Окличні речення можуть відрізнятися від відповідних неокличних лише наявністю відповідної інтонації, що передається на письмі знаком оклику. Суть емоції можна зрозуміти з лексичного наповнення речення та більш широкого контексту.

Розгляньмо кілька прикладів з діалогів, що передають живе повсякденне мовлення, для якого надзвичайно характерна експресивність та емоційність. Окличне речення зі структурою розповідного *Ihr habt nur prima Ideen!* [4 :125] може висловлювати різні емоції, зокрема, захоплення чи захват, проте в контексті стає зрозумілим, що запропонована героями ідея безглузда, отже, в реченні висловлено несхвалення й осуд [29 :83]. Радість від того, що давно очікувана подія настане, висловлена в реченні *Meine Möbel kommen übermorgen!* [4 :126]. У реченні *Er hat es doch nicht mit Absicht getan!* [4 :119] передано докір.

Окличними можуть бути й спонукальні речення, що виражають різний ступінь спонукальності – від несмілого прохання до беззаперечного наказу. Звичайне прохання виражається імперативом і передається на письмі без знака оклику: *Nun legen Sie schon hin* [4 :133]. *Kratz mal da* [4 :116]. При цьому підвищення тону голосу передається знаком оклику лише в тому випадку, якщо з цим пов'язана додаткова емоція (гнів, роздратування тощо) чи інтенсивність. В іншому разі, навіть якщо це крик (про що свідчать слова автора), ставиться кома чи крапка, відповідно до правил оформлення прямої мови: „*Geh sofort zu Bett, du ungezogener Fratz, “schrie sie ihn an* [6 :64]. З іншого боку, вимовлене пошепки емоційне речення завершується знаком оклику: *Dann sagt sie ganz leise: “Das arme Fräulein!”* [6 :24]. Різні структури поля спонукальності підтверджують цю думку [19 :239-241].

Питальні речення, вимовлені з окличною інтонацією, що передається на письмі знаком оклику, набувають характеру інтенсивного виразу, наприклад, *Wie kannst du noch fragen!* [6 :26] має значення беззаперечного підтвердження.

Порівняння використання розділових знаків у перекладах німецьких творів українською мовою свідчить про те, що в абсолютній більшості випадків (187 з проаналізованих 192) перекладачі вживають розділові знаки оригіналу. Поодинокі випадки розбіжностей („*Komm*“, *sagte ich*, „*gehen wir ins Kino!*“ [2 :44]. – *Уставай, – сказав я, – ходімо в кіно* [7, с.48]. *Unsere letzte Chance: Landrover* [2 :43]. *Hau останній шанс – «Лендровер»!* [7 :47]. *Auf den Arbeitsschutz, sagt Eddi* [4 :130]. – *За охорону праці! – каже Едді* [9 :136]. „*Es ist alles eine Sache des Hörens*“, *antwortete er stolz* [3 :106]. – *Вся справа в слухові! – з гордістю відповів він* [8 :107]) не дозволяють виявити певних закономірностей.

На відміну від таких модифікацій неокличних речень, що за своєю структурою не відрізняються від речень відповідного модального типу, **власне** окличні речення характеризуються певною структурою. Деякі структурні моделі характерні для обох мов, інші є специфічними для німецької з її усталеним порядком слів. Розгляньмо їх детально [25 :261-262].

1. Вигуки та вигуківі слова, що виражають різні емоції: *Ach! Wow! Aah! Na, hops! Los, los! Oi! Боже мій!*

2. Структури з як/який, *wie* +Adj +vf+Subj: *Яка вона гарна! So eine/welch eine Freude! Was für ein Tag!*

3. Лозунги з *хай, слава*, es+Präs KJ *Es lebe...! Хай живе...!*

4. Інфінітивні речення: *Aufstehen! Встати!*

5. Ідіоматичні синтаксичні структури: *Er und Lügner! Він і злодій! Und so was nennt sich ein Freund! А ще друг називається! Das heißt arbeiten! От що значить працювати!*

6. Питальні речення з *Wie/Warum* та *тільки/ nur* (у німецькій мові відмінюване дієслово стоїть в кінці): *Warum ich nur angerufen habe! Чому я тільки зателефонував!*

7. Комунікативні формули підбадьорювання, запевнення тощо: *Immer Mut! Hand aufs Herz! Ehrenwort! Вище носа! Чесне слово!*

8. Прикметники та іменники суб'єктивної оцінки: *Unglaublich! Ein Wunder! Неймовірно! Просто диво!*

9. Звертання: *Du Faulpelz! Pit! [4 :13] Мамо!*

Крім того, для німецької мови характерні моделі з інверсією, до яких належать окличні речення зі структурою питального (Fragesatz) та псевдопідрядні (Pseudogliedsätze): *Ist das eine Überraschung! Und ob ich ...Als ob er... Was er alles nicht weiß! Was du nicht sagst! [1 :96]*

Серед комунікативно-прагматичних функцій окличних речень можна виділити такі:

1. Висловлення емоцій, наприклад, хвилювання, страху, відчаю, здивування, ка-
яття, суму, радості, щастя тощо. *Du hast doch geschwindelt! [1 :123]*. Типовими засо-
бами є наявність вигуків та емоційно-експресивних часток *Oh, Mist, Mist! [4 :126]*
Na endlich! [5 :66]. *Nur Spinnerei! Phantasie! [5 :80]*. Мовець тим самим апелює до
співрозмовника, закликаючи співпереживати.

2. Вираження спонукальності, застереження, попередження: *Обережно! Пристеб-
нути ремінь! Не палили! Зазвичай це одно- або двоскладові структури, представлені
іменниками, прикметниками чи дієсловами, модальними словами та частками. Так,
вимагаючи від матері все йому розповісти, Едгар вживає короткі окличні речення:
„Und sofort! Noch heute!“ [6 :61].*

3. Вираження нереального бажання. В німецькій мові використовується
кон'юнктив II та частки *тільки, nur, doch, bloß* в українській *от якби, якби ж*. В обох
мовах ці речення можуть бути також безсполучниковими: *взяв би я бандуру...! Hätte
ich das bloß nicht gesagt!*

4. Привітання, прощання, побажання: *Добрий день! До побачення! На добраніч!
Видужуй! Вітаю! З днем народження! Веселого Різдва! Vielen Dank! Und schönes Wo-
chenende!*

5. Заклики та гасла, зокрема, в рекламі, політиці та поезії: *Слухайся своєї спраги –
ний спрайм! Mach mit – bleib fit!*

6. Імпліцитне заперечення: Тут носії заперечення нейтралізуються, питальний займенник набуває особливої емоційної ваги [13 :268], а самі речення виступають простими емфатичними конструкціями, “однофразовими морфемами”: *Was du nicht alles weißt! Чого ти тільки не знаєш! Чого там тільки не було!*

Порівняння схожих ситуацій, де вживаються різні розділові знаки, підтверджує тезу про певну авторську суб’єктивність у виборі розділових знаків та про те, що пунктуація стає релевантною при відхиленні від норми [26 :114]. Постановка розділових знаків може залежати від автора, зокрема, відсутність знаків оклику в кінці імперативних речень свідчить про підкреслену ще О. Пешковським тенденцію до економії мовних засобів та уникнення редундантності.

Оскільки не завжди можна однозначно сказати, що переважає в намірах – питання чи оклик, можлива комбінація знака питання та знака оклику, хоча такі випадки трапляються вкрай рідко [14 :187]. Автори «Сучасної української мови» [9 :242-243] розрізняють питально-окличні (*Чи чуєш ти мене, о Адонаю!*? Ю.Клен) та питально-спонукальні речення (*Хто згасить промінь той, що вік В душі ховає чоловік?*? М.Чернявський). Про те, що такі комбінації більш типові для української мови, свідчить постановка розділових знаків перекладачами, пор. *Wozu!* [2, S.49] *Навіщо?*! [7 :53]. „*Ein Jeep!* – *Woher?* [2: 44] «*Джип?*! *A de його взяти?* [7 :48].

Підсумовуючи можна сказати, що в обох мовах окличні речення виконують однакові функції, проте можуть відрізнятися структурно. Подальші дослідження слід спрямувати на порівняльний аналіз особливостей вживання окличних речень в різних функціональних стилях та типах текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка/ Маргарита Петровна Брандес – Москва: Высшая школа, 1999. – 320 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
3. Девкин В.Д. Особенности немецкой разговорной речи /Валентин Дмитриевич Девкин – Москва: Высшая школа, 1965. – 308 с.
4. Жеребков А.Г. Стилистическая грамматика немецкого языка /Алексей Герасимович Жеребков – М.: Высшая школа, 1988. – 222 с.
5. Назар Р.М. Окличні речення та риторичні питання як один із ступенів вияву емоційності репортажу [Електронний ресурс]// Sword 18.-30, March 2014. Режим доступу: <http://sword.com.ua/konfer34/493.pdf>
6. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
7. Сильман Т.И. Проблемы синтаксической стилистики / Тамара Исааковна Сильман – Л.: Просвещение, 1967. – 208 с.
8. Солганик Г.Я. Синтаксическая стилистика /Григорий Яковлевич Солганик – М.: Высшая школа, 1991. – 179 с.
9. Сучасна українська мова/ за ред. О.Д. Пономарева. – К.: Либідь, 1997. – 400с.
10. Тришкіна Т.В. З історії вираження окличності у французькій мові/ Тетяна Вячеславівна Тришкіна// Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – Вип. 30. – К.: КУ 2000. – С.50-53.
11. Тришкіна Т.В. Основні ознаки власне окличних речень/ Тетяна Вячеславівна Тришкіна// Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія. – Вип. 27. – К.: КУ 1998. – С. 41.-43.
12. Тришкіна-Аудія Т.В. Структура, семантика і прагматика окличних речень у сучасній французькій мові. – Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.05 / Тетяна Вячеславівна Тришкіна-Аудія; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 21 с.
13. Abdullaev S. Zu den Möglichkeiten der Transposition der Satzarten im Deutschen/Sorchan Abdullaev // Deutsch als Fremdsprache – Heft 5. – Leipzig: Herder- Institut, 1977.– S.263-270.
14. Deutsche Orthographie/ von einem

Autorenkollektiv unter Leitung von Dieter Nerijs. – Leipzig: Bibliographisches Institut, 1987. – 330 S.

15. *Duden*. Bd.1. Die deutsche Rechtschreibung. – Mannheim; Wien; Zürich: Bibliographisches Institut, 2006. – 1216 S.

16. *Eroms H.-W.* Die Satztypen im Deutschen /Hans-Werner Eroms//das Wort. Germanistisches Jahrbuch. – 1998. – S.21-38.

17. *Fleischer W.* Stilistik der deutschen Gegenwartssprache/ Wolfgang Fleischer, Georg Michel, Günter Starke. – Frankfurt/M.: Lang, 1993. – 435 S.

18. *Grammatik der deutschen Sprache*. Sprachsystem und Sprachgebrauch /Lutz Götze, Ernest W.B. Hess-Lüttich.- Gütersloh: Bertelsmann Lexikon Verlag, 1993. – 624 S.

19. *Grammatik in Feldern*. Ein Lehr- und Übungsbuch für Fortgeschrittene / Buscha J., Freudenberg-Findeisen R., Forstreuter E., Koch H., Kuntzsch L. – Ismaning: Verlag für Deutsch, 1998. – 336 S.

20. *Näf A.* Gibt es Exklamativsätze? /Anton Näf //Meibauer J. (Hg.) Satzmodus zwischen Grammatik und Pragmatik. – Tübingen: Niemeyer, 1987. – S. 140-160.

21. *Näf A.* Die Exklamativsätze im Deutschen – zugleich ein Plädoyer für eine Rehabilitierung der Empirie in der Sprachwissenschaft//Zeitschrift für germanistische Linguistik. – Heft 24. – 1996. – S. 135-152.

22. *Rhetorik und Stilistik*. Ein internationales Handbuch. Hrsg. Ulla Fix, Andreas Gardt, Johannes Knappe. – Berlin: de Gruyter, 2008. – S. 1600.

23. *Riesel E., Schendels E.* Deutsche Stilistik /Elise Riesel, Evgenia Schendels. – Moskau: Verlag Hochschule, 1975. – 316 S.

24. *Rosengren I.* Zur Grammatik und Pragmatik der Exklamation// Inger Rosengren (Hg.) Satz und Illokution, Band 1. – Tübingen: Niemeyer, 1992. – S. 263-306.

25. *Schendels E.I.* Deutsche Grammatik. – M.: Vysšaja škola, 1979. – 397 S.

26. *Sowinski B.* Stilistik: Stiltheorien und Stilanalysen/Bernhard Sowinski. – Stuttgart: Metzler, 1999. – 280 S.

27. *Suščinskij I.I.* Intensivierungssätze in der deutschen Gegenwartssprache// Deutsch als Fremdsprache – Heft 3. – Leipzig: Herder – Institut, 1981. – S.142-147.

28. *Suščinskij I.I.* Zur kommunikativen Funktion des Ausrufesatzes// Deutsch als Fremdsprache – Heft 3. – Leipzig: Herder – Institut, 1987. – S.156-160.

29. *Tymtschenko Ye.* Stilistische und kommunikativ-pragmatische Potenzen der Ausrufesätze in der deutschen Gegenwartssprache //Germanistik in der Ukraine – Jahrheft 10' 2015. – S. 81-86.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Becker J.* Jakob der Lügner/ Jurek Becker. – Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1976. – 283 S.

2. *Frisch M.* Homo Faber/Max Frisch. – Москва:Цитадель-трейд, 2004. – 240 с.

3. *Schneider R.* Schlafes Bruder. Roman/ Robert Schneider. – Leipzig: Reclam, 1992. – 214 S.

4. *Schulze I.* Simple Storys/ Ingo Schulze. – München: Deutscher Taschenbuch-Verlag, 1999. – 314 S.

5. *Schulze I.* 33 Augenblicke des Glücks/Ingo Schulze. – München: Deutscher Taschenbuch-Verlag, 1998. – 266 S.

6. *Zweig S.* Novellen/Stefan Zweig. – Moskau: Verlag für fremdsprachige Literatur, 1959. – 520 S.

7. *Фріш М.* Homo Фабер/ Макс Фріш. Пер. з нім. Олекса Логвиненко – К.: Основи, 2000. – 267 с.

8. *Шнайдер Р.* Сестра сну. Роман / Роберт Шнайдер З нім. пер. Микола Кушнір. – К.: Юніверс, 2002. – 240 с.

9. *Шульце І.* Симпл сторіз. Роман зі східнонімецької провінції/ Інго Шульце. Переклад з німецької Ольги Сидор., «ВНТЛ-Класика», 2005. – 328 с.

Тимченко Е.П., к.филол. н., доц.

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

ВОСКЛИЦАТЕЛЬНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье уточнен лингвистический статус восклицательных предложений, описаны особенности восклицательных предложений разных видов, их стилистические и коммуникативно-прагматические функции в современном немецком и украинском языках.

Ключевые слова: восклицательные предложения, стилистические функции, коммуникативно-прагматические функции, сравнение, немецкий язык, украинский язык.

EXCLAMATORY SENTENCES IN MODERN GERMAN AND UKRAINIAN

The linguistic status of exclamatory sentences is clarified. The particularities of different types of exclamatory sentences as well as their stylistic functions and communicative pragmatic value in modern German and Ukrainian are distinguished.

Keywords: *exclamatory sentences, stylistic functions, communicative pragmatic value, comparison, German, Ukrainian.*

Стаття надійшла до редакції 15.08.2017 р.

УДК 811.161.2: 811.112.2

Ткачівська М. Р., к. філол. н., доц.
Прикарпатський НУ імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ.

ТАБУ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ В НІМЕЦЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРАХ

Стаття присвячена вивченню вербального табу та його особливостей. Здійснюється аналіз феномену табу в лінгвістичних дослідженнях та подається його репрезентація в різних лінгвокультурах.

Ключові слова: *табу, тема-табу, табуйована лексика, заборона, забобони, застереження.*

Кожне суспільство володіє певними оцінками та нормами, спрямованими на регулювання поведінки людини. Сукупність таких норм та поведінкових зразків надає можливість оцінювати дії людини за шкалою «добре» – «погано». Їхнє недотримання провокує негативну реакцію в суспільстві та викликає громадський осуд. Це означає, що від людини вимагається виконання таких дій, які відповідають встановленим у ньому вимогам норм моралі. Разом з тим існують категоричні заборони на певні дії людей, недотримання яких може призвести навіть до накладання відповідних санкцій. Мова йде про існуючі у кожному суспільстві табу, коріння яких сягає ще первісних часів.

Табу як етнографічний та лінгвістичний феномен неодноразово ставало предметом дослідження теологів, культурологів, етнографів, психологів, лінгвістів. Цій проблематиці присвятили свої наукові розвідки такі українські та зарубіжні лінгвісти, як Хв. Вовк, М. Лесюк, С.Пушик, Л. Ставицька, Ю. Єловська, Л. Курагіна, О. Рогач, М. Лановик, З. Лановик, І. Ігнатенко, А. Шeverдiна, С. Григораш, Ю. Винничук, Ю. Дем'янова, Є. Снегiрiова, Р. Рада, Д. Зеленін та ін. Відомі дослідження табу в різних мовах. Серед зарубіжних дослідників Р. Рада досліджувала табу та евфемізми в німецькій мові [18]. Табу в італійській та французькій мовах розглядала У. Ройтнер. М. Кньюппель здійснював аналіз мовного табу в тунгуських мовах та діалектах. В. Девкін присвятив свої дослідження російському табу. З. Фройд досліджував табу з точки зору психоаналізу [14]. У. Вробель розглядала культурну специфіку вербальних

та невербальних рекламних повідомлень автентичних вебсайтів з німецького та американського культурного простору та висвітлення табу в інтернетпросторі. Незважаючи на чималу кількість досліджень, у вивченні цієї теми є достатньо прогалин, які потребують детального висвітлення з боку науковців. Існує широкий спектр невикористаних можливостей дослідження табу в художній літературі, публіцистиці, ЗМІ тощо. Недостатньо розглянутим є компаративний аспект слів-табу та тем-табу у різних лінгвокультурах.

Метою нашої статті є вивчення проблеми вербального табу у різних лінгвокультурах. До основних завдань статті належить: огляд наукових розвідок феномена *табу*, аналіз тем-табу та слів-табу в різних лінгвокультурах та порівняльний аналіз табу та забобонів у німецькій та українській лінгвокультурах.

Як відомо, слово «табу» (тапу) походить із полінезійської мови. Завдяки мореплавцеві Джеймсу Куку наприкінці XVIII століття воно потрапило у вжиток англіців. У квітні 1777 р. Дж. Кук вперше зафіксував його в своєму щоденнику. Його швидкому поширенню сприяли етнографи та купці. Наприкінці XVIII-го – початку XIX-го сторіччя слово слугувало великою підмогою для позначення екзотичних особливостей, а також системи заборон, що стосувалися релігії [18]. На думку Р.Ради, «етимологічне трактування полінезійського слова досить суперечливе: «та» означає «позначати», «пу» – «міцний, інтенсивний», тобто «інтенсивно позначений». Деякі вчені вважають, що воно означає також «священний» і «нечистий», або ж «демонічний»» [18 :15-16]. Зигмунд Фройд у книзі «Totem und Tabu. Einige Übereinstimmungen im Seelenleben der Wilden und der Neurotiker» розглядає табу з точки зору психоаналізу. Він зауважує, що полінезійське слово «табу» становить труднощі для перекладу, оскільки у німців немає відповідника до нього. У Стародавньому Римі *sacer* означало те ж, що й табу в полінезійців, *ἄγος* у греків чи *Kodausch* у євреїв. Значення табу розходиться у двох напрямках. З одного боку воно означає: священний, освячений, з іншого: зловісний, небезпечний, заборонений, нечистий. За З.Фройдом, «табу» позначає все: як осіб, так і місця, предмети та стани, які є носієм чи джерелом цієї таємничої особливості <...>, щось, що одночасно є священне, возвеличене, надзвичайне, а також небезпечне, нечисте, зловісне [14 :15]. За Л. Ставицькою, «табу – це заборона на певну дію, слово, предмет; у первісному суспільстві уважалося, що порушення цієї заборони викличе кару з боку надприродних сил» [9 :14].

На думку Ю.Єловської, табу – це «заборона конвенціонального характеру, накладена на мовленнєву діяльність особи, групи чи певної лінгвоспільноти» [2 :222]. Л.Курагіна вважає, що «табу – це будь-яка заборона, порушення якої розглядають як загрозу суспільству» [5 :51]. На нашу думку, табу – це встановлена суспільством, групою людей, певною етнічною групою заборона (в т. ч. умовна) на певні дії, рухи, жести, міміку, предмети, звуки, лексичні одиниці та висловлювання, які суперечать загальноприйнятим соціальним нормам, переконанням, віруванням тощо і вживається за певних обставин залежно від виду заборони (віра в силу забобонів, данина магії, вживання заклинань, а також наслідування інших, вивичення з-поміж інших, злість, провокування співрозмовника, підтримка розмови тощо).

Якщо давнє позначення заборон було пов'язане з неспокоєм, тривогою, страхом, то сьогоднішнє трактування стосується здебільшого порушень соціальних норм, що може негативно сприйматися суспільством. Коли ми говоримо про різні табу, їх усіх не слід відносити до первісних часів, оскільки багато заборон сягають XX століття та сьогодення. Окрім того, що людина може потрапити у немилість оточення через порушення встановлених суспільством табу стосовно норм поведінки та моралі, вона нерідко потрапляє у залежність від забобонів, пов'язаних із недозволеними діями, рухами, мімікою, жестами та з промовлянням окремих слів, словосполучень, які за повір'ями несуть невдачу, лихо, втрату здоров'я, успіху, талану.

Для того, щоб уберегти себе від негативних впливів, людина ще й досі нерідко вдається до спльовування через плече, постукування по дереву, носіння червоної нитки на зап'ясті тощо. Донині в Україні є чимало людей, що для відвернення негативної енергії звертаються до чаклунок, мольфарів, ворожок та ворожбитів, які здійснюють ритуали відмовляння, зливають на віск, на олово, «викочують порчу» яйцем тощо. Як зазначає Є. Снегір'ова, «колись люди вірили у магічну силу слів та їхню здатність притягувати речі і події, які позначаються цими словами» [8 :261]. Деякі з них приносять родині або її окремим членам нещастя, результатом чого є поява у мові заміників, які не становлять загрози для людини, її родини, маєтності тощо. Це засвідчують, наприклад, евфемізми з українських легенд, які увійшли в українську літературу: «той, що греблі рве», «той, що в скалі сидить» (Леся Українка «Лісова пісня»).

Важко однозначно стверджувати, що вербальне та невербальне табу присутнє у всіх без винятку лінгвоспільнотах, хоча можна припустити, що така думка має сенс. Це пояснюється сформованими упродовж історії традиціями, накладеними на матрицю власної культури і, відповідно, мови. Як зазначає Ю.Дем'янова, «вербальна поведінка індивіда формується на основі культурного досвіду того етносу, до якого він належить. Саме на мовному рівні виявляються особливості світосприймання людини, відбувається витворення й інтерпретація культурних смислів, певним чином програмується свідомість носія тієї чи іншої культури» [1 :173].

Важливу роль відіграють моральні цінності різних культур та встановлені в них соціальні норми. Наприклад, в окремих лінгвокультурах спостерігаються особливості вітання, прощання, комунікації, жестів тощо, а також теми-табу, що належить до компетенції кожної окремої лінгвоспільноти. Так, мусульманки не подають руку під час вітання з чужим чоловіком, японці не дивляться співрозмовнику в вічі. В Індії, Японії, Туреччині та деяких інших країнах не можна заходити в житло у вуличному взутті. В Аргентині вважається ознакою невихованості, коли жінка закидає ногу за ногу. Якщо у Бразилії не бажано дарувати квіти бузкового кольору, бо вони призначені для кладовища, то у Китаї не можна дарувати білі й жовті квіти, у Японії – білі, у Мексиці – жовті або червоні. У Таїланді не можна торкатися до голови інших, приносити в гості квіти, торкатися порога, коли заходиш у будинок. В Індії до тем-табу належить критика атомної зброї Індії та дискусія про конфлікт з Пакистаном, у Китаї – висловлювати сумнів, що китайці винайшли папір. У В'єтнамі темою-табу є дискусія про Китай, у Мексиці – про проблеми біженців, у Чилі – про стосунки з Аргентиною, в Італії – про мафію, в Іспанії – про стосунки між басками

та каталонцями, в Чехії – про німецько-чеське минуле. На Кубі до табу відноситься критика марксистсько-ленінської ідеї, у Перу – запитання про війну з Еквадором, у Болівії – розмовляти про політику та дискутувати на релігійні теми, в Естонії та Латвії – розпочинати дискусії про Росію, у Греції – про політичну ситуацію на Кіпрі, про Туреччину, у Туреччині – дискутувати про Кіпр, Грецію та курдів, в Англії – критикувати королівську родину та ін.

В арабських країнах заборонено заходити у святі місця у взутті [порівн. Schneider-Flaig 2004]. У різних народів певним рослинам, тваринам, фігуркам, предметам приписують магічну силу, спрямовану на притягання чи відштовхування щастя. Наприклад, магічна сила речей, які притягають щастя: підкова (низка країн Європи, Китай), чотирилиста конюшина, свиня (Німеччина, Китай), заяча лапка, сажотрус, Maneki Neko (Японія, Китай).

У деяких лінгвокультурах магічна сила приписується числам. Наприклад, для китайців – це число 8 (порівн. із числом 7 для християн). У Японії число 4 належить до табуйованих, у багатьох країнах Європи число 13 приносить невдачу, у т.ч. п'ятниця 13-го числа.

Магічна сила, закладена у табуйовані слова чи дії, за дослідженнями психоаналітиків може негативно впливати на здоров'я людини, сімейні стосунки, стан справ у господарстві тощо. Сюди слід віднести ще рівень інтенсивності переконання індивідуума щодо можливості його враження за допомогою слова. Як зазначає Л. Курагіна, «культурна специфіка мовних табу впливає на сфери табування, ступінь їх табуйованості, вибір мовних та комунікативних засобів для виволонення відповідних смислів» [5 :52]. Відомо, що одні й ті ж табу можуть мати різний ступінь заборон, залежно від реципієнта та соціальних норм (право, звичаї, засади громадських організацій, а також релігійні, моральні, естетичні норми). До сфер, які мають високий ступінь табуйованості, у багатьох країнах належать інтимні стосунки. Мова йде перш за все про сексуально-поведінкові моделі. Це стосується й України. Відповідно, в українців на інтимні стосунки здавна накладалися певні табу. Наприклад, у попередніх століттях чоловіків застерігали від інтимного зближення з жінкою перед дорогою, риболовлю, полюванням, оранкою, сівбою. Табу на близькі інтимні стосунки накладалося у святкові дні, у п'ятницю та ін. Особлива увага приділялася «чесності дівчини» (обряд «комори»). «Чесна» наречена приносила в родину добробут, багатство, врожаї, а «нечесна» – навпаки, усілякі нещастя [4 :105-125].

Особливої уваги на теренах заборон та теми-табу в цілому заслуговують дослідження відомого етнографа, фольклориста і діалектолога Д. Зеленіна, який з 1916 до 1925 року викладав у Харківському університеті й очолював кафедру російської мови та словесності. Його книга „Russische (Ostslavische) Volkskunde“, написана на замовлення німецьких філологів як дослідження етнографії східних слов'ян, принесла успіх науковцеві не лише в Україні, але й за кордоном. Досліджуючи етнографічні джерела українців, учений констатує, що наші предки володіли багатьма табу. Це стосувалося як рослинного (зілля, зерно), тваринного світу (пес, ведмідь, вовк, бджола), побуту (піч), так і стихій (вода, вогонь та ін.). Наприклад, в українців широко поширена святочна заборона слова мак («на кутю»), головним чином 24 грудня [3 :22].

Якщо 24 грудня згадати вовка, то він цілий рік буде крутитися біля худоби. В Україні не слід було називати вовка вовком. Краще назвати його *дядько* або ж *сірий, сіроман, сіроманець*. Звідси й прислів'я: *про вовка промовка, а вовк у хату*. На Волині вовка називали *кузка, позанець*, гуцули – *малий, тот малий* (на відміну від ведмеда, якого називали *великий* [3 : 103] або ж *звір, звірак*. Оскільки дослідження Зеленіна упродовж довгого часу належить до фундаментальних, його цитують багато зарубіжних учених. У своїй роботі „*Neuere Literatur zum Sprachtabu*“ В.Гаверс виділяє статті Зеленіна як «надзвичайно змістовний матеріал щодо зв'язку між табу і мовою». Вчений зауважує, що все частіше можна спостерігати, як замість заборонених у рідній мові слів вживають іншомовні замітники (напр., польські, німецькі та ін.) [15 : 129-132].

Якщо вірити забобонам, то існує ряд живих істот, предметів та явищ, які приносять лихо. У різних країнах вони різні. Серед тварин, наприклад, це чорна кішка. Якщо у єгипетській культурі кішка вважалася священним створінням, то в інших культурах – втіленням зла. У Середньовіччі вірили, що відьми можуть перевтілюватися в кішок. Якщо в Україні чорний кіт переходить дорогу – не пощастить, у Британії, навпаки, «*чорний кіт приносить британцям усніх* – *If you see a black cat you will have good luck*» [6, с. 81]. У Німеччині немає однозначного ставлення до кішки. Наприклад: „*Dreifarbige Katzen sind Glückskatzen*“. Спостерігається двоєке ставлення до чорної кішки, хоча вона передусім вважається втіленням лиха: „*Schwarze Katze von links – Unglück bring's*“, „*Die schwarze Katze läuft von links nach rechts – bringt, was Schlech'ts! Von rechts nach links, dann gelingt's*“ («Чорна кішка зліва направо – лихо спішить, справа наліво – тобі пощастить»). Інший варіант: „*eine schwarze Katze von rechts nach links bringt Glück und von links nach rechts Unglück*“. У римлян права сторона колись позначала нещастя, в той час як ліва – щастя. Лише в кайзерівський час вони перейняли у греків віру про ліву сторону як нещасливу. Як і в Старому Завіті, у Єгипті колись права сторона часто вважалася позитивною, а ліва – негативною [17]. Порівняймо нім.: „*Steh nicht mit dem linken Fuß zuerst auf*“ (якщо встати зранку на ліву ногу, то все полетить шкереберть) – в українській мові «*Встати (ступити) не на ту ногу /на ліву ногу*» (бути без причини в поганому настрої) [7].

Аналізуючи забобони та прикмети у німецькій лінгвокультурі, спостерігаємо широкий спектр їх дотичності до навколишнього світу. Вони стосуються явищ природи („*Fällt eine Sternschnuppe, geht ein Wunsch in Erfüllung*“), предметів побуту („*Scherben bringen Glück*“, „*Aufs Geld gespuckt, vermehrt es sich*“, „*Zerbrochener Spiegel, sieben Jahre Pech*“, „*Wäsche waschen zwischen den Jahren bringt Unglück*“, „*Mit dem Kehrriht fegt man das Glück aus dem Haus*“, „*Fällt eine Stecknadel zu Boden, gibt's Streit*“, „*Hufeisen bringen Glück*“), стосунків у родині, подружнього життя („*Wer am Tischbein sitzt, bekommt eine böse Schwiegermutter*“, „*Geschenke aus Glas zerschneiden die Ehe*“), весілля („*Regen zur Hochzeit bringt Geld*“, „*Das Brautpaar muss die Nacht vor der Hochzeit getrennt verbringen*“, „*Eine Braut braucht zur Hochzeit etwas Neues, etwas Geschenktes und etwas Geliebtes*“), народження дітей („*Zucker auf dem Fensterbrett lockt den Klapperstorch an*“, „*Wer den Namen vor der Geburt nennt, zieht Unglück aufs Kind*“), їжі та напоїв („*Wer an Fastnacht Bier trinkt, lebt länger*“, „*Salz soll man nicht verschütten*“, „*Die Zukunft liegt im Kaffeesatz*“), зовнішнього вигляду, відчуттів („*Schluckauf sagt dir, dass jemand an dich denkt*“, „*Juckt*

die Nase, steht Besuch ins Haus“, „*Klingelt's im Ohr, wird über dich geredet*“), здоров'я („*Gesundheit bringt's, wenn man übers Johannisfeuer springt*“), відпочинку, сну („*Träume, die man dreimal träumt, gehen in Erfüllung*“), часу („*Wie Neujahr, so das ganze Jahr*“), днів тижня („*Reise nie an einem Montag*“, „*Wer freitags lacht, wird montags weinen*“, „*Freitag, der 13., ist ein Unglückstag*“), звуків („*Pfeife nicht auf der Bühne*“), рослин („*Wo die Brennessel steht, schlägt der Blitz nicht ein*“, „*Efeu bringt den Streit ins Haus*“, „*Vierblättriger Klee bringt Glück*“, „*Mistel hält den Zauber fern*“), тварин, комах („*Marienkäfer bringen Glück*“, „*Frisst Hund Gras, gibt es schlechtes Wetter*“), дорожчинного каміння („*Granat schützt vor Dieben*“) та ін. [порівн. 13]. Магічна сила предметів та явищ, зафіксована у мові, засвідчує особливості німецької лінгвокультури. Ці особливості переплетені з її історією та культурою, збігаються чи мають деяку схожість із певними особливостями, віруваннями та переконаннями інших лінгвокультур, у тому числі української. Так, українська лінгвокультура багата подібними забобонами, які стосуються різних сфер життя, побуту, днів тижня, пір року, чисел, рослинного та тваринного світу, тощо («*розсипана сіль – на сварку*»), («*п'ятниця, 13-е число – приносить біду і прикрощі*»), («*який Новий рік, такий і рік*»), («*посуд б'ється на щастя*»), («*ніс свербить – на гостину*»), («*не свищи, діво, в хаті, бо просвищеш свої браті, не свищи у полю, бо просвищеш свою долю*»), («*розбите дзеркало приносить нещастя*»), («*коли людина гикає, її хтось згадує*») та ін.). Далеко не кожне вірування, прикмета чи забобон належить до табу. Наприклад, „*Schluckauf sagt dir, dass jemand an dich denkt*“ – «коли людина гикає, її хтось згадує»; „*Luck die Nase, steht Besuch ins Haus*“ – «ніс свербить – на гостину».

Отже, на сьогоднішній день феномен табу залишається актуальним для багатьох лінгвокультур, у т.ч. для німецької та української. Неоднозначне ставлення людини до світу, почасти спричинене релігійними переконаннями, магією, що викликає страх перед невдачами та карою надприродних сил тощо, знаходить свій відбиток не лише в діях, але й у мові. Окрім того, що кожна з лінгвокультур має свої табу, у них є багато спільного. Незважаючи на те, що частина усталених табу та забобонів втратила свою актуальність, сприймається багатьма індивідуумами без страху або акцентується лише за інерцією, їхня лівова частка ще досі не втрачає своєї важливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дем'янова Ю.О. Волонгативи з негативною семантикою. Лінгвокультурологічна інтерпретація мотивів і образів /Ю.Дем'янова/ Вісник Запорізького національного університету №1, 2010 С. 173 – 179.
2. Єловська Ю.В. Поняття табу та його класифікація в сучасному мовознавстві /Ю.Єловська/ Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». Том 2. – № 8. – С.221-223.
3. Зеленин Д. К. Табу слов у народов восточной Европы и северной Азии: Ч. II. Запреты в домашней жизни /Д.К.Зеленин/ Сб. музея антропологии и этнографии. – 1929– Т. IX. – 164 с.
4. Ігнатенко І. Жіноче тіло у традиційній культурі українців /І.Ігнатенко. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2016. – 224 с.
5. Курагіна Л. П. Табу як лінгвістичне явище (на прикладі німецької лінгвокультури) /Л.Курагіна/ Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Філологічні науки: Науковий журнал. Кн. 1/ Відп. ред. Г. В. Самоїленко. – Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. – С.51-56.
6. Рогач О. О. Забобони та прикмети як складові частини мовної картини світу англійців /О.Рогач/ Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2012. – С. 80-83.
7. Словник української

мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/sl/>. 8. *Снегірєва С.* Евфемізми як витончена форма мовленнєвого мистецтва / Є.О. Снегірєва // *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспект.* – К.: Логос, 2012. – С. 261-266. 9. *Ставицька Л.* Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обценізми. Евфемізми. Секуалізми / Л.Ставицька. – К.: Критика, 2008. – 454 с. 10. *Ткачівська М. Р.* Вставні слова і мовне табу (про ще одну проблему лихослів'я) / Ткачівська М.Р.// *Наукові записки.* – Випуск 126. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – С. 266 – 270. 11. *Ткачівська М.Р.* Мова гніву або вербальне опоганення / Ткачівська М.Р.// *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологічна (мовознавство): збірник наук. праць.* – Вінниця: ТОВ «Фірма «Планер», 2014. – Вип. 19. – С. 263-268. 12. *DUDEN.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу від 5.09.2016: <http://www.duden.de/rechtschreibung/Schlag>. 13. *Fischer A., Eckstein P.* Aberglaube. Scherben bringen Glück. Edition XXL, 2005. – 196 S. 14. *Freud S.* Totem und Tabu. Einige Übereinstimmungen im Seelenleben der Wilden und der Neurotiker/ Sigmund Freud. Unter Mitwirkung von Marie Bonaparte, Prinzessin Georg von Griechenland hrsg. von A.Freud, E. Bibring und E. Kris. by Imago Publishing Co., Ltd. – London, 1940. – 103 S. 15. *Havers W.* Neuere Literatur zum Sprachtabu. Sitzungsberichte, 223. Band 5. Abhandlung. In Kommission bei Rudolf M.Rohrer. – Wien, 1946. – 211 S. 16. *Kaindl R. F.* Die Huzulen. Ihr Leben, ihre Sitten, und ihre Volksüberlieferungen. 1866-1930/ Raimund Friedrich Kaindl. Published 1894. – 150 S. 17. *Knobloch H.* Rechts und links. Das wissenschaftliche Bibelportal der deutschen Bibelgesellschaft, 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу від 11.10.2016: <https://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/32906/>. 18. *Rada R.* Tabus und Euphemismen in der deutschen Gegenwartssprache: mit besonderer Berücksichtigung der Eigenschaften von Euphemismen/ Roberta Rada. – Budapest : Akad. Kiadó, 2001. – 212 S. 19. *Tkachivska M. R.* Ukrainian Swearing in the Mirror of German Translation / M.R.Tkachivska // *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Scientific edition. Series of Social and Human Sciences.* – Vol. 2, No. 2-3. – Ivano-Frankivsk, 2015. – С. 66-70.

**Ткачівська М. Р., к. філол. н., доц.
Прикарпатський НУ імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ**

ТАБУ И ЕГО ОСОБЕННОСТИ В НЕМЕЦКОЙ И УКРАИНСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ

Статья посвящена изучению вербального табу и его особенностей. Осуществляется анализ феномена табу в лингвистических исследованиях и его репрезентация в различных лингвокультурах.

Ключевые слова: табу, перевод, запрет, предрассудки, предостережения.

**Tkachivska M.R. PhD., Associate Professor
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk**

TABOO AND ITS PECULIARITIES IN GERMAN AND UKRAINIAN LINGUISTIC CULTURES

The article deals with the issue of a verbal taboo and its peculiarities. It considers the taboo phenomenon and its representation in different linguistic cultures.

Keywords: taboo, taboo-topic, taboo vocabulary, prohibition, superstition, linguistic culture.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2017.

Наукове видання

Мовні і концептуальні картини світу

Випуск 61

Макет і комп'ютерне верстування: *О. Мумінова*

Підписано до друку 27.12.2017 р.

Формат 60 x 84 $\frac{1}{16}$. Папір офсетний. Гарнітура «Тип Таймс».

Обл.-вид. арк. 12,57. Ум.-друк. арк. 10,34. Наклад 300 прим. Зам. № 1875.

Видавничий Дім Дмитра Бураго

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 2212 від 13.06.2005 р.

04080, Україна, м. Київ-80, а/с 41

Тел./факс: (044) 227-38-28, 227-38-86; e-mail: conf@burago.com.ua

www.burago.com.ua